TERRA - PLANETA VIEȚII

DAN APOSTOL

TERRA
PLANETA VIEȚII

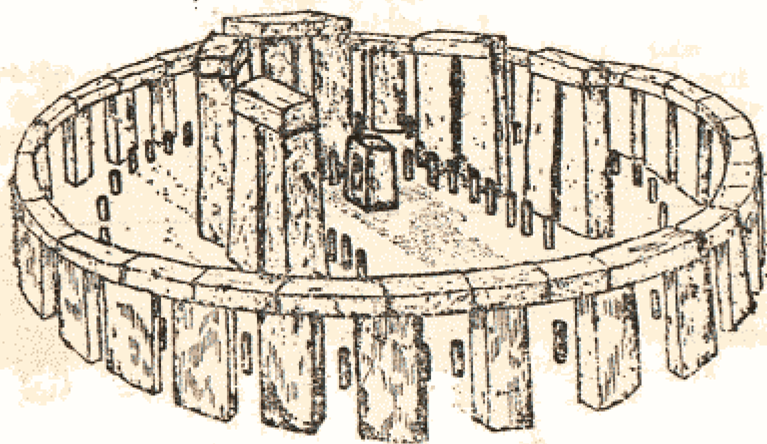
Coperta de CONSTANTIN POHRIB

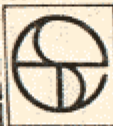
Ilustraţiile de CEZAR MELAMEDMAN

ISBN 973-41-0125-0

TERRA-PLANETA VIEȚII

DAN APOSTOL

BUCUREȘTI • 1990

INTRODUCERE

„Nu este necesar să speri pentru a lupta
şi nici să învingi pentru a persevera"

Wilhelm de Orania

Procesul de formare a Pămîntului s-a încheiat acum peste 5 miliarde de ani ; primele forme de viaţă (bacterii, alge marine etc.) au apărut însă abia un miliard de ani mai tîrziu. Încă 4 miliarde de ani, în etapele pe care geologia le numeşte Arhaic *(„era străveche")* şi Proterozoic *(„era primei vieţi"), pe Terra nu au existat decît organisme inferioare, cele mai evoluate dintre ele fiind nevertebratele marine. Apoi, în* Paleozoic *(„era vieţii vechi", începută acum 555 milioane de ani şi întinzîndu-se pe o perioadă de 335 milioane de ani) au apărut primele plante de uscat şi animale relativ evoluate : insectele, moluştele, peştii (mai întîi cei primitivi, placodermi, apoi cei cu scheletul cartilaginos, osos şi cei pulmonaţi) şi stegocefalii (care au dat naştere batracienilor şi reptilelor primitive). Deocamdată nu sînt îndeajuns cunoscute cauzele pentru care această „explozie" a vieţii (ducînd la o enormă diversificare a animalelor şi plantelor pe planeta noastră) a avut loc în acel moment şi nu mai devreme sau mai tîrziu. Pămîntul trecuse prin mai multe etape de orogeneză (ansamblu de fenomene geologice datorită cărora se conturează suprafaţa uscatului), şi aceasta avusese ca urmare noi condiţii de mediu. Odată formate, continentele au rămas, în ciuda marilor transgresiuni şi regresiuni marine (extinderi sau micşorări ale suprafeţei Oceanului Planetar) de-a lungul timpului, zone* terestre *unde au apărut şi evoluat plante şi animale diferite de cele acvatice. Poate că acest lucru a dus, mai mult decît orice, la constituirea sistemului ecologic specific planetei noastre.*

În etapa următoare, Mezozoicul *(„era vieţii de mijloc", care a durat 150 milioane de ani) au apărut făpturi mult mai bine adaptate luptei pentru existenţă : dinosaurii, păsările, mamiferele primitive, cu cloacă (care depun ouă), cele aplacentare (mamifere cu pungă sau marsupiale) şi cele placentare (mami-*

fere superioare, care dispun de placentă, membrana care învelește, protejează și hrănește fetusul înainte de naștere).

În sfîrșit, în Neozoic, *(„era vieții noi", începută acum 70 milioane de ani) au căpătat formă atît continentele, cît și speciile de plante și animale actuale.*

Pe planeta noastră, specia dominantă — dacă nu singura dotată cu inteligență, în schimb favorizată de conformația anatomică și mediul de viață — a devenit, după o evoluție de aproape 20 milioane de ani, Homo sapiens. *La scară geologică, această perioadă este infimă comparativ cu cei aproape 4 miliarde de ani de cînd datează primele forme de viață. Și totuși, apariția și adaptarea diverselor grupări de populații umane în areale dintre cele mai diverse — de la deșert la pădurile tropicale, de la platourile montane pînă în zona boreală — nu numai că se integrează organic în istoria ecosistemului regiunii respective, dar de cele mai multe ori a avut efecte majore asupra evoluției ulterioare a acestuia. Pentru că omul, „zoon politikon" („făptură sociabilă"), după cum îl caracterizau vechii greci, a trecut în ultimii 35 000 de ani la forme de organizare socială ce au dus la nașterea civilizațiilor istorice și protoistorice, cu impact determinant asupra mediului în care au evoluat. De aceea, nu se poate concepe istoria vieții pe Terra fără capitolul civilizațiilor umane. Or, de la apariția oamenilor de Cro-Magnon (specia* Homo sapiens fossilis) *acum 35 000 de ani, pe continentele actuale, în insule și în unele zone terestre astăzi scufundate s-au născut, au înflorit și s-au stins zeci, poate chiar sute de civilizații. Majoritatea lor sînt insuficient sau deloc cunoscute — nici descoperirile arheologice din ultimele trei secole, nici perfecționarea aparatelor de detecție, a metodelor de investigare, a mijloacelor de descifrare și interpretare a datelor n-au reușit să le clarifice pe deplin tainele. Orașele mayașe, palatele cretane, monumentele megalitice europene, fortărețele preincașe din Anzi, cetățile scufundate în Atlantic, statuile pascuane, sistemul construcțiilor în trepte, răspîndit pe tot globul, vestigiile rămase de la olmeci, sumerieni, viracochas, atlanți, chiar cele incașe sau egiptene (aparent cercetate în amănunțime) continuă să rezerve surprize de mari proporții. Dar dincolo de aceste probleme, nu de neimaginat dacă sînt raportate la cei 35 000 de ani de istorie ai omului modern și la o suprafață terestră locuibilă de miliarde de kilometri pătrați, arheologii sînt confruntați cu un fenomen de o frecvență exasperantă, de-a lungul istoriei și în orice regiune a Terrei : faptul că, așa cum constata revista* Science et Vie *în numărul din ianuarie 1971, „realizările aproape incredibile ale marilor civilizații străvechi apar ca rezultatul unor ex-*

plozii neașteptate și nu (așa cum ar fi normal) în urma maturizării, de-a lungul a nenumărate secole sau milenii". Întrucît fazele tranzitorii, experimentale lipsesc uneori cu desăvîrșire, se poate presupune că realizările respective se datorează unor civilizații anterioare și în același timp superioare celor în cauză.

Într-adevăr, vechile popoare aveau dese contacte și se influențau reciproc. Interferențele culturale dintre Europa, Africa, Orientul Mijlociu sau cel Îndepărtat, cele două Americi și insulele Oceaniei demonstrează că, înaintea erei noastre, legăturile erau mai frecvente și mai strînse decît se considera pînă nu demult. Dar s-a observat repede că egiptenii, cretanii, fenicienii, sumerienii, grecii continentali și alte popoare înaintate din Europa ori din jurul bazinului mediteranean, despre care se credea că sînt primele din istorie, au fost influențate de o civilizație necunoscută, anterioară lor ; aceeași situație de partea cealaltă a Atlanticului, la olmeci și mayași. Misterul a fost elucidat o dată cu descoperirile ultimelor decenii, care au trecut — după părerea cvasiunanimă — civilizația atlantă din domeniul legendei în cel al adevărului istoric (chiar dacă vor fi necesare cercetări îndelungate și dificile pînă să se poată schița un tablou, fie și sumar, al vieții acestui popor dispărut în apele oceanului). Pe coastele și insulele Pacificului se prezintă un caz similar : influența enigmaticului popor viracochas asupra apașilor pueblo, incașilor, pascuanilor și polinezienilor. În sfîrșit, generalizarea unui stil unitar de construcții în trepte pe toate continentele vădește existența unor modele originare, aparținînd unei impresionante civilizații care nu avea doar un caracter local, periferic.

De fapt, cine sau ce dă specificul unei civilizații ? Scriitorul englez Lawrence Durrell era de părere că : „Orice civilizație este o mare metaforă, descriind aspirațiile sufletului individual într-o formă colectivă". Nimic mai adevărat. De la operele de artă la stilul arhitectural, de la modul de viață la cel de vestimentație, de la concepția despre Univers la cea despre rolul omului în cadrul său, spiritul cretanilor, deschis, vioi, elevat, căutător de frumos și rafinament, se situează la polul opus caracterului sumbru, neguros și aspru ca diminețile nordice, al constructorilor de cromlehuri din Anglia. Aspirația spre infinit, spre perfecțiune a creatorilor de ziggurate și piramide, mania formelor monumental-geometrice, dorința de a lăsa în urmă ceva nepieritor (mărturii ale conștiinței perisabilității individului în raport cu specia), specifice sumerienilor și egiptenilor, își găsesc corespondențe în pornirea aproape fanatică spre muncă și creație a poporului viracochas. Seninătatea interioară a hin-

dușilor, echilibrul chinezilor, înclinația spre spectaculos a grecilor, toate se oglindesc fidel în spiritul civilizațiilor respective.

Dar caracterul unui popor este determinat și de locurile în care își duce existența. Civilizațiile insulare, aflate veșnic în contact cu mările și oceanele lumii au întotdeauna ceva din neliniștea „Continentului Albastru"; asemeni lor, oamenii deșertului păstrează în gîndire și comportament o frîntură din imprevizibilul dunelor în continuă schimbare. Jungla, cu tendința-i obsedantă de a acoperi, de a încărca pînă la saturație orice spațiu liber, și-a pus amprenta pe stilul arhitectural, artistic și chiar pe gîndirea civilizației maya, în vreme ce sobrietatea austeră a piscurilor pierdute printre nori se regăsește în spiritul tuturor popoarelor montane, din Anzi pînă în Hinducuș. Înainte de a modela natura, omul este modelat de către aceasta; și este firesc să fie așa, căci Homo sapiens *face parte integrantă din lumea vie și din Univers, cu tot orgoliul său de „ultimă treaptă a scării evolutive".*

Istoria civilizațiilor care s-au succedat pe Terra este ea însăși o lume, fascinantă, dar prea puțin explorată. Descoperirile ultimelor decenii stau mărturie faptului că acum, în pragul mileniului al treilea, există speranțe pentru destrămarea unei părți din vălul de mister ce acoperă, încă, o mare parte din trecutul omenirii. Trebuie doar ca toți oamenii să-și păstreze mintea și spiritul treze, să nu uite că numai dorința de a cunoaște și cea de a înțelege pot asigura înflorirea unei civilizații.

SANTINELELE CÎMPIILOR ÎNCEȚOȘATE

Europa anilor 30 000 î.e.n. : un continent greu încercat de seria marilor glaciațiuni, pe jumătate acoperit de masele ghețarilor uniți (cea din Nord, principală, coborînd de la Pol pînă la Tamisa și Elba, cele din Sud, zonele ghețarilor din Alpi și Pirinei, atît de întinse încît ajungeau la țărmurile Mediteranei). O lume a frigului, un peisaj aproape arctic, întrerupt de păduri de conifere, brazi, zade sau pini înghesuiți unul într-altul ca să nu fie smulși de viscole. Ici și colo, în cîte un defileu sau o vale mai ferită de vînturi, unde gheața n-apucase încă să coboare, trăiau oameni. Nu cete de hominizi, luptînd să supraviețuiască de la o zi la alta, ci oameni, primii demni de acest nume din istoria Terrei : *Homo sapiens fossilis*. Apărută în condiții încă neelucidate, această specie, major deosebită de cele dinaintea ei, a fost prima care nu s-a mulțumit cu acomodarea la mediul înconjurător, ci a căutat să-l transforme după necesitățile sale, ajungînd foarte repede să domine lumea vie de pe Planeta Albastră.

Specia anterioară, *Homo neanderthalensis*, deosebit de robustă și viguroasă, avea talia medie de 1,55 m și prezenta o serie de adaptări foarte importante pentru supraviețuirea în perioada glaciară (pilozitate abundentă pe corp și pe față, oase groase, membre relativ scurte, însă puternice, tors dezvoltat în dauna supleței și agilității), precum și o capacitate a cutiei craniene (1 500—1 600 cm^3) sporită față de aceea a hominizilor dinaintea ei. Dar, cu toate că era o specie indiscutabil umană (după cum arată și diversitatea tipologică, indivizii descoperiți la Schul — R.F. Germania, Gibraltar, Teșik Taș — U.R.S.S., Le Moustier și Le Chapelle aux Saints — Franța diferind destul de mult unul de altul) întreaga conformație anatomică și mai ales cea craniană (orbitele proeminente, fruntea retrasă, maxilarele și dentiția de dimensiuni mari) aminteau pregnant de hominizi, făcînd legătura cu aceștia (așa cum se poate constata analizînd exemplarul

de la Broken-Hill — Zimbabwe, care prezintă un interesant mixaj de trăsături neanderthaliene și de *Homo erectus*).

Homo sapiens fossilis nu a fost o specie evoluată din *Homo neanderthalensis*. Cei dintîi (și principalii) reprezentanți ai săi timp de aproape 10 000 de ani, oamenii de Cro-Magnon, numiți astfel după zona de săpături arheologice din regiunea Dordogne (Franța), în care au fost descoperite, în 1868, primele (și cele mai vechi) rămășițe ale lor, datînd din anii 35000 î.e.n. sînt, așa cum îi caracteriza paleontologul Richard Leakey, „un adevărat miracol al evoluției". Transmis cu fidelitate omului modern, aspectul lor se caracterizează prin trupuri zvelte, înalte (talia medie : 1,80 m), membre lungi și fine, nepotrivite pentru căratul poverilor grele, oase subțiri, care nu permit susținerea unui sistem muscular de o forță deosebită (comparativ cu al omului de Neanderthal), pilozitatea corporală redusă, adesea aproape nulă. Tălpile sînt înguste, iar mîinile au degete lungi și subțiri, fiind mai agile, însă lipsite de puterea mîinilor hominizilor, umerii, bazinul și toracele s-au strîmtat, tinzînd spre verticalizarea siluetei. Pentru prima dată în evoluția omului, femeile au șoldurile înguste și sînii rotunzi (nu alungiți ca la hominizi și mai toate mamiferele), ceea ce denotă o concepție evoluată asupra sarcinii și a alăptării și un mod de viață diferit față de celelalte specii, permițînd mamei să se ocupe mai mult de copil. *Homo sapiens fossilis* europid sînt prima specie umană care prezintă diferențe de culoare ale ochilor (negri, verzi, albaștri, căprui etc.) și ale părului (blond, roșu, castaniu, negru etc.), precum și deosebiri în prognatismul facial și chiar în anatomia corporală, de la un grup de populații la altul. Multă vreme s-a crezut că aceste fenomene ar fi *exclusiv* rezultatul adaptării la un anumit areal sau mediu de viață, dar astăzi se știe că sînt determinate *în primul rînd* de aranjamentul cromozomial și genetic al populațiilor respective și au apărut o dată cu ele, înainte de începerea procesului de adaptare. Alături de gruparea de Cro-Magnon, cam prin anii 26000 î.e.n. încep să apară populațiile care vor da naștere celorlalte tipuri europene : Brünn (Brno) și Předmost (Cehoslovacia), Comb-Capelle, Chancelade și La Madeleine (Franța), Obercassel (R. F. Germania), Murzak-Koba (U.R.S.S.) și gruparea specific mediteraneană, alături de gruparea „negridă" Grimaldi, care se va răspîndi din Europa de Sud în bazinul Mediteranei, în Africa de Nord și Orientul Mijlociu. Amestecul acestor populații, datorat migrațiilor din

perioada 15000—5000 î.e.n., facilitate de îmblînzirea climei a dus la atenuarea diferențelor între unele grupări sau chiar la apariția altora noi (ca protonordicii spre exemplu); dar numeroasele arhetipuri inițiale nu dispar. O astfel de diversificare este însă neobișnuită pentru lanțul evolutiv uman, speciile care constituie etapele sale fiind în general unitare din punct de vedere al tipologiei rasiale. Cea mai remarcabilă schimbare din punct de vedere antropologic pe care o prezintă *Homo sapiens fossilis* europid rămîne totuși aspectul și conformația cutiei craniene (capacitate medie : 1 700—1 800 cm^3), tipică omului modern și prezentînd diferențe semnificative față de craniile oricăror hominide. Chipul oval, regulat și bine proporționat (prin retragerea prognatismului, micșorarea foselor nazale și înălțarea osului frontal), alături de creierul mare, cu toate emisferele dezvoltate și un număr sporit de circumvoluțiuni, constituie o garanție a inteligenței, a curiozității creative, o dovadă a uimitorului salt evolutiv fără nici o justificare sau tranziție.

Nici un cercetător nu a reușit să explice în mod satisfăcător apariția oamenilor de Cro-Magnon și caracterele lor fizice ciudate, care nu pot fi considerate favorabile supraviețuirii în epoca glaciară. Într-o perioadă în care omului îi erau necesare membre rezistente, trup îndesat și vînjos, sistem muscular puternic și pilozitate abundentă, apare o specie lipsită de aceste adaptări, care prosperă, în vreme ce specia care le posedă la superlativ și pare a fi rezultatul a 20 milioane de ani de selecție naturală și evoluție, dispare fără nici un motiv, exact cînd părea mai aptă să domine arealul său de viață. Aproape un secol s-a crezut că oamenii de Neanderthal au fost exterminați de către cei de Cro-Magnon ; astăzi se știe că, în multe zone ale Europei, ei dispăruseră înainte de ivirea oamenilor de Cro-Magnon, în timp ce în Orientul Mijlociu și în unele zone asiatice au fost găsite dovezi atestînd conviețuirea pașnică, pe o perioadă de cîteva mii de ani, a celor două specii. În ultimul deceniu, majoritatea cercetătorilor au ajuns la concluzia că supraviețuirea și succesul lui *Homo sapiens Cro-Magnon* se datorează tocmai faptului că au ales altă cale decît adaptarea pur biologică la un mediu ostil. Într-adevăr, realizările acestei specii sînt impresionante. În afară de descoperirea diverselor modalități de a produce focul și a rolului uneltelor (sapă, topor, harpon, undiță, ac de cusut, răzuitoare, piuă, daltă, etc.) și armelor (lance, cuțit, arc, praștie) diversificate și specializate strict, pentru un singur tip de acțiune, tot ei i se datorează construirea primelor locuințe,

a capcanelor, bârcilor, etc., îmblînzirea unor specii de animale (cai, cîini, rumegătoare), apariţia olăritului, a veşmintelor şi podoabelor. *Homo sapiens Cro-Magnon* şi-au dezvoltat un limbaj bogat şi forme de organizare socială pe care nu le avuseseră alte specii umane înaintea lor. Acest lucru, precum şi faptul că au dovedit capacitate de abstractizare, de a gîndi dincolo de nivelul necesităţilor imediate, manifestînd curiozitate şi chiar fantezie, îi îndreptăţesc să se numească făpturi inteligente (*sapiens*). Se poate afirma că abia o dată cu apariţia speciei Cro-Magnon omul a intrat într-o fază evolutivă nouă, de la care nu mai există întoarcere sau posibilitatea unei întreruperi. Iar unul dintre elementele determinante ale psihicului său a fost şi nevoia de frumos, manifestată prin apariţia, încă de acum 35000 de ani, a primelor forme de artă.

Principalele direcţii în care s-a dezvoltat arta Paleoliticului rămîn pictura, sculptura şi arhitectura.

În pictură se întîlnesc cel mai adesea reprezentări animaliere, fie săpate cu obiecte ascuţite (silexuri, coarne) ori pictate cu oxizi minerali pe pereţii şi plafoanele peşterilor, stîncile din defileele şi platourile montane, fie gravate pe oase, coarne, plăci de argilă, calcar sau chiar piatră dură. În Europa predomină în primul rînd imaginile de bizoni şi cai, apoi cele de reni, mamuţi, rinoceri şi urşi ; în Africa se întîlnesc în special reprezentări de struţi, antilope, girafe, rinoceri şi elefanţi ; în America de Nord şi Centrală le iau locul jaguarul, şarpele şi maimuţa. Reprezentările umane sînt rare şi, în majoritatea cazurilor, stîngace sau, dimpotrivă, puternic stilizate.

Cele mai multe picturi şi desene rupestre au fost găsite în Europa (Munţii Cantabrici din Spania, văile Rîurilor Dordogne şi Garonne sau Munţii Pirinei din Franţa), Africa de Nord (Podişurile Hoggar, Tassili N'Ajjer), Africa de Sud (Taji Natal, Brandberg), America de Nord (Marele Canion), dar şi în America de Sud şi Centrală (Mexic, Peru, Guatemala), Asia (China, India, Mongolia, Tibet, Urali, Siberia). Reprezentative pentru pictura Paleoliticului şi atingînd cel mai înalt nivel artistic la care a ajuns aceasta vreodată sînt celebrele grote de la Altamira (Spania), Font de Gaume şi Lascaux (Franţa), precum şi defileele de la Im Habeter sau Haut Mertoutek (Algeria). Exactitatea reproducerii grafice, senzaţia de viaţă, de mişcare a animalelor, dată privitorului atît de măiestria combinării culorilor, cît şi de surprinderea esenţialului şi caracteristicului în anatomia subiectului fac ca importanţa acestor picturi să fie comparată de specialiştii în arta parietală (cum ar fi prof. A. Leroi-Gourhan sau abatele H. Breuil) sau artişti ca Pablo Picasso, cu ceea ce

reprezintă pictura lui Michelangelo Buonarotti sau gravura lui Albrecht Dürer în cadrul Renaşterii italiene şi, respectiv, a celei germane.

Mica sculptură este caracterizată în principal de statuete umane puternic stilizate (ca acelea de la Lespugue–Franţa), statuete animaliere naturaliste (Vogelherd — R.F. Germania) sau obiecte ornate cu siluete animaliere idealizate (Bruniquel-Franţa). La început, figurinele erau modelate în lut, apoi s-a generalizat sculptura în os, fildeş, lemn şi piatră, ajungîndu-se pînă la realizarea de adevărate basoreliefuri în pereţii de calcar ai unor peşteri din Europa şi Asia.

Arhitectura monumentală s-a manifestat prin ridicarea de : *menhire* (steiuri înalte de piatră, aşezate în poziţie verticală şi aliniate în şiruri lungi de zeci de kilometri), cum ar fi cele de la Carnac (Franţa), *dolmene* (ansambluri de cîte două pietre verticale pe care a fost ridicată o a treia, aşezată în poziţie orizontală, într-un echilibru perfect), cum sînt cele de la Louth (Irlanda), şi, mai tîrziu, în Neolitic, *cromlehuri* (incinte circulare de dolmene alăturate), cum este celebrul sanctuar de la Stonehenge (Anglia).

Dincolo de valoarea lor artistică, atestînd nevoia de frumos şi un remarcabil simţ al esteticului, aceste realizări ridică o serie de întrebări la care, deocamdată, nu s-au putut găsi răspunsuri mulţumitoare : cu ce mijloace tehnice şi mai ales în ce scop a fost construit sanctuarul de la Stonehenge, ale cărui blocuri (cîntărind zeci de tone) au fost aduse de la sute de kilometri distanţă ; de ce statuetele Dogu din provincia Aomori (Japonia) sau unele basoreliefuri descoperite în Guatemala prezintă oameni îmbrăcaţi în costume tip scafandru greu, pline de elemente tehnice inexplicabile pentru acea perioadă (căşti cu vizoare şi cartuşe filtrante, aparate respiratorii, garnituri de etanşeizare, mănuşi, cizme etc.), întîlnite în mai multe picturi rupestre din Europa, Africa, Asia şi America de Nord ; în sfîrşit, de unde aveau oamenii de acum 30 000 de ani cunoştinţele astronomice şi matematice pe care le dovedesc unele hărţi stelare sau calcule despre fazele Lunii, echinocţii, solstiţii etc., găsite gravate pe plăci de os sau chiar pe pereţii unor peşteri din Europa, Asia şi America de Nord.

Prin excelenţă (şi necesitate) vînători, oamenii de Cro-Magnon cunoşteau multe despre obiceiurile, modul de viaţă şi chiar fiziologia animalelor Europei Cuaternarului tîrziu : mamutul, bizonul, zimbrul, rinocerul cu blană, boul moscat, elanul uriaş, ursul peşterilor, foca, lupul, calul, cîinele sălbatic etc. Blana, părul, tendoanele, oasele, coarnele, carnea, absolut toată prada

era folosită fără să se arunce nimic, numai astfel reușindu-se producerea armelor, uneltelor și veșmintelor care permiteau supraviețuirea în acea climă extrem de dură. O serie de arme (propulsoare pentru săgeți și sulițe) surprind prin ingeniozitate, unele unelte (topoarele de piatră) uimesc prin gradul de prelucrare neașteptat de precis, apropiat de meticulozitate, veșmintele și podoabele certifică un deosebit simț al frumosului și funcționalității. Dar există și o serie de realizări de natură tehnică, atît de ciudate, încît stîrnesc stupoare în rîndul arheologilor.

Astfel, în multe zone ale Europei și Asiei au fost descoperiți colți de mamut (care, după cum se știe, sînt puternic arcuiți) pe care oamenii de Cro-Magnon i-au transformat în lănci sau harpoane drepte, lungi de 2—4 m. Cercetătorii moderni consideră că acest lucru a fost posibil numai printr-o „înmuiere" a fildeșului cu ajutorul unor substanțe chimice obținute probabil din plante sau minerale încă neidentificate. După înmuiere, colții erau îndreptați și lăsați să-și recapete duritatea inițială, apoi șlefuiți, ciopliți, ascuțiți, în funcție de întrebuințarea lor ulterioară. Procedeul nu a putut fi reprodus în laboratoarele secolului al XX-lea, rămînînd deocamdată o enigmă.

În peșterile din Spania și Franța, acolo unde se află capodopere de pictură rupestră, nu s-a descoperit nici o urmă de fum provenit de la torțe, focuri sau opaițe de seu. Faptul este cel puțin curios, întrucît în alte peșteri, unde nu există picturi sau desene, pereții au fost adesea înnegriți de fum (știut fiind că oamenii epocii glaciare tîrzii aveau nu numai torțe, ci și „lămpi" de piatră, foarte ingenioase). Majoritatea grotelor sînt foarte adînci, cea de la Niaux, spre exemplu, constituind un complex de „încăperi" legate între ele, care se continuă pînă la 1 600 m depărtare de intrare, sub dealurile de la poalele Pirineilor francezi. Or, Niaux conține aproape o duzină de „săli" cu picturi rupestre considerate printre cele mai realiste și mai frumoase din întreaga Europă. Lumina necesară realizării lor nu putea veni în nici un caz de afară și nu a fost produsă prin arderea unor combustibili, sursa ei rămînînd pînă astăzi necunoscută. Ipoteza explicativă, vehiculată în anii '60 de către o serie de arheologi și cercetători, printre care se remarcă francezul Jean-Pierre Adam, s-a dovedit o simplă speculație, lipsită de suport științific. Potrivit acestei ipoteze, fumul de la torțe, depus pe pereții peșterilor sub formă de funingine fină, a fost consumat de o anumită specie de bacterii — evident, neidentificată. Argumentele împotriva acestei speculații sînt numeroase : imposibilitatea existenței *aceleiași* bacterii în

toate peşterile din *întreaga* Europă, probabilitatea extrem de redusă ca pictorii să fi folosit *acelaşi* lemn răşinos pentru torţe, ceea ce lărgeşte considerabil spectrul preferinţelor alimentare ale bacteriilor în cauză, condiţiile diferite de umiditate, atmosferă şi aerisire, structura geologică neuniformă a pereţilor, ceea ce nu favorizează răspîndirea uniformă a bacteriilor, în sfîrşit, absenţa oricărei urme de funingine impregnate în oxidul mineral cu care au fost realizate picturile. Dar cel mai important contraargument îl constituie faptul că în aceeaşi peşteră se pot întîlni unele săli (pictate) fără urme de fum, şi altele (fără picturi), ai căror pereţi păstrează astfel de urme. Or, este greu de crezut că artiştii Paleoliticului cultivau specii de bacterii, folosite anume în vederea conservării „sălilor de expoziţie" ! Mai mult, imaginile de animale de la Niaux, Altamira, Lascaux sau Font de Gaume sînt atît de realiste, încît dau senzaţia că artiştii le-au pictat după modele vii. Or, este evident că nu s-ar fi putut aduce bizoni sălbatici la sute de metri în inima muntelui, deci omul preistoric i-a reprodus din memorie, ceea ce înseamnă o capacitate de gîndire şi o creativitate artistică într-adevăr remarcabile.

Studiile paleontologului francez Henri Martin (1911—1913) şi cele ale arheologului britanic Paul Bahn (1980—1983) au dus la concluzia că triburile Cro-Magnon domesticiseră caii şi cîinii încă de acum 30 000 de ani (deci la scurtă vreme după apariţia acestor oameni ca specie). Cîinii constituiau un ajutor la vînătoare, iar caii, o rezervă de carne pentru sezonul de iarnă, un mijloc de a se deplasa şi a transporta poveri grele. Ierbivorele domestice erau ţinute în ţarcuri construite în peşteri, ceea ce ar explica frumoasele picturi de cai descoperite în grote mai apropiate de suprafaţă, ca Marsoulas, ori cele de pe cursul rîurilor Dordogne şi Garronne. Dar nu trebuie minimalizat talentul artiştilor anonimi : chiar dacă au avut modele vii de cai înaintea ochilor, nu acelaşi lucru se poate spune despre mamuţi, rinoceri, bizoni şi celelalte animale mari prezente în aceste picturi !

Cu atît mai mult nu pot fi trecute cu vederea desenele gravate la Lussac-Poitou (Franţa), unde se pot deosebi oameni redaţi realist (o raritate excepţională în arta rupestră europeană), îmbrăcaţi în haine asemănătoare celor moderne : pantaloni, pălării, sacouri etc. Analizate de specialistul francez Henri Breuil, desenele au fost apreciate ca „autentice şi inexplicabile" ! În plus, trebuie remarcată descoperirea profesorului Andrè Leroi-Gourhan de la Collège de France, care constata că toate frescele din Franţa şi Spania sînt aşezate pe

anumiți pereți din *anumite* încăperi ale peșterilor, alese cu grijă pentru a oferi condiții optime de *conservare*. Acest lucru atestă dorința oamenilor de Cro-Magnon ca realizările lor artistice să le supraviețuiască, să reziste timpului, concept uluitor pentru o specie aflată la începuturile existenței sale.

În 1911, un arheolog francez, Louis Didon, a descoperit în grota Blanchard de lîngă orășelul Les Eyzies (Franța), un fragment de os de ren. Obiectul, avînd o serie de incizii făcute cu migală, data de aproximativ 30 000 de ani. Pentru mai bine de jumătate de secol a zăcut într-o vitrină prăfuită din depozitul unui muzeu de arheologie. În iulie 1965, osul a fost remarcat întîmplător de cercetătorul american Alexander Marshack, care l-a solicitat pentru o analiză microscopică. Studiind semnele gravate pe suprafața lui, Marshack a înțeles cu uimire că ceea ce se crezuse a fi un motiv pur decorativ era cu totul altceva. Într-adevăr, cine ar fi decorat un os în 69 de puncte, cu mai multe unelte foarte fine, schimbîndu-și poziția de 24 de ori, și orientarea (direcția) succesiunii de semne de două ori ! ? Cercetătorul american s-a gîndit că era mai curînd vorba de un model intenționat, niște notații importante, poate un calendar sau anumite date care ar fi fost greu de memorat. Apelînd la ajutorul unor astronomi, el a reușit pînă la urmă să demonstreze că notațiile descriau fazele Lunii pe o perioadă de cîteva luni ! Această descoperire extrem de importantă, a dovedit că omul de Cro-Magnon avea noțiunea timpului și, mai mult decît atît, se preocupa de probleme cu un înalt grad de abstractizare, ținînd de matematică și astronomie. (Un calendar similar, vechi de 15 000 de ani a fost găsit ulterior în grota La Marche din Franța.) Or, pînă în deceniul șapte al secolului nostru se credea că aceste preocupări au început abia cu civilizațiile istorice : sumeriană, egipteană, incașă etc.

Călăuzindu-se după o celebră remarcă a savantului francez Emile Duclaux („Dacă oamenilor din laboratoare le-ar fi teamă de revizuiri, atunci adevărul ar fi descoperit din pură întîmplare“) Marshack și soția sa (profesor la Hunter College din New York) au desfășurat, între 1965 și 1975, o serie de investigații amănunțite în toate zonele arheologice importante pentru preistoria Europei, din Suedia pînă în Spania și Italia. Au examinat mii de unelte și obiecte, au fotografiat, filmat și studiat (cu microscoape de geolog, microscoape electronice, aparate de filmare în infraroșu și ultraviolet etc.) gravurile, picturile și sculpturile din principalele „grote cu picturi“ europene. Nemulțumiți de datele adunate, și-au extins cercetările asupra *tuturor* grotelor și *tuturor* obiectelor preistorice europene descoperite

Calendare de primăvară pentru vînătoare : *A* — Bucata de corn din peştera Montgaudier ; *B* — Cuţitul de os din peştera La Vache.

în secolul nostru, inclusiv cele din muzeele şi colecţiile particulare. Ca urmare, au găsit soluţii la multe enigme legate de aceste obiecte şi au făcut noi descoperiri în grote celebre, ca Peche-Merle, Rouffignac şi Niaux (Franţa) sau El Castillo şi La Pileta (Spania). Rezultatele acestei munci titanice sînt astăzi recunoscute şi apreciate de toţi arheologii, căci după cum scria revista americană *National Geographic* în mai 1975 : „Marshack şi-a adus o contribuţie majoră la clarificarea modului de gîndire şi a procesului evolutiv al speciei Cro-Magnon".

Principala problemă care l-a frămîntat pe cercetătorul american era imposibilitatea de a găsi un răspuns la întrebarea : *de ce omul de Cro-Magnon a devenit un gînditor, un creator de artă şi simboluri abstracte ?* Există nenumărate interpretări ale picturilor rupestre şi tot atîtea teorii asupra scopului în care au fost făcute. Pînă la Marshack, toate aceste păreri se încadrau însă în două curente principale.

Primul, al cărui promotor şi strălucit susţinător este eruditul abate H. Breuil, afirmă că picturile animaliere (majoritare în arta preistorică) constituie un ritual de vînătoare. Omul din Paleolitic reproducea imaginea animalului pe care dorea să-l vîneze (sau de care căuta să se ferească), „străpungîndu-o" apoi cu lănci şi săgeţi, în credinţa că această „ucidere" simbolică va fi urmată curînd de una reală. Subsumată acestei teorii este şi cea care consideră că imaginile respective sînt simboluri totemice — figuri de „animale-strămoşi" sau „animale-fraţi" ai diverselor triburi. Oamenii preistorici ar fi crezut deci că invocînd „legătura de sînge" dintre ei şi făpturile respective (prin ceremonii iniţiatice, dansuri rituale cu măşti reprezentînd animalul-totem etc.), acestea se vor sacrifica de bună voie pentru a-şi hrăni „fraţii" (sau, în cazul unor animale de pradă, le vor dărui o parte din agilitatea, viclenia şi puterea lor).

Teoria lui Breuil se bazează în special pe o paralelă făcută între modul de gîndire al triburilor primitive descoperite de către exploratorii europeni între secolele al XV-lea şi al XX-lea şi un prezumtiv raţionament similar al omului de Cro-Magnon. Desigur, o similitudine în motivarea acţiunilor (generată de cauze asemănătoare) nu poate fi respinsă. Dar Breuil porneşte de la ipoteza că oamenii de Cro-Magnon se aflau pe o treaptă de civilizaţie asemănătoare (tehnologic, cultural, social) cu cea a triburilor de vînători şi culegători care mai trăiesc şi astăzi în Africa, Asia, Australia şi America de Sud. Or, descoperirile din ultimele decenii arată că nivelul omului de Cro-Magnon (şi, în general al lui *Homo sapiens fossilis* europid) a fost superior nu

numai altor populații primitive, dar și celui atribuit de noi unor popoare din antichitate.

Sesizînd toate aceste probleme, regretatul A. Leroi-Gourhan (decedat în 1986), cel mai cunoscut specialist contemporan în arta parietală, a formulat o nouă teorie, mai complexă, care ține seama de inteligența, dorința de cunoaștere, volumul de informații (culturale, științifice etc.) și curiozitatea vădite de această populație uimitoare. În volumul său *La Préhistoire de l'Art Occidental (Preistoria artei occidentale)*, cercetătorul francez susține că arta Paleoliticului este legată în primul rînd de diviziunea lumii vii în masculin și feminin, reprezentarea simbolică a acestui cuplu etern fiind dovada încercării oamenilor de Cro-Magnon (pentru *intiia oară în istorie*) de a-și explica apariția vieții, organizarea ei pe diferite niveluri în lumea vegetală și animală etc. Bazîndu-se pe analize moderne (inclusiv interpretări furnizate de calculatoarele ultimelor trei decenii), teoria lui Leroi-Gourhan are mari șanse de a se dovedi corectă, mai ales că statisticile arată un procent egal de figuri animaliere și simboluri feminine și respectiv masculine, din numărul total de imagini conținute de peșterile din Europa.

Teoria lui Marshack (inaugurînd o a treia categorie) vine să o completeze și să o extindă pe cea a lui Leroi-Gourhan. Considerînd, ca și acesta, că grupările de *Homo sapiens fossilis* europid și în special cele de Cro-Magnon aveau o gîndire mult mai complexă decît populațiile primitive anterioare, contemporane și ulterioare lor, Marshack a reușit să demonstreze că arta Paleoliticului este o expresie a dorinței de cunoaștere, un mod de stocare a informațiilor acumulate (științifice sau culturale) și o oglindire a realităților sociale ale epocii în care au trăit artiștii anonimi.

Un exemplu tipic : la Muzeul de Istorie Naturală din Tübingen (R.F. Germania) se află un grup de figurine vechi de circa 30 000 de ani, descoperite în grota Vogelherd (R.F.G.). Sculptate în fildeș de mamut, ele reprezintă un cal, un leu, un leopard, un urs, un mamut, un bizon și o siluetă feminină (mai stîngaci executată decît animalele). Studiind calul la microscop, Marshack a constatat că statueta (ale cărei detalii fuseseră sculptate cu multă acuratețe) prezenta semnele evidente ale unei îndelungate utilizări (tocirea contururilor, „șlefuirea" suprafețelor rotunjite etc.). Pe umărul calului fusese gravat un semn care putea reprezenta o rană, ceea ce demonstra că figurina fusese „sacrificată" simbolic. Dar această incizie era netocită și bine conturată, deci a fost făcută *după ani de zile* în care statueta fusese intens folosită. Ceea ce elimină ipoteza unei motivații

de genul celei formulate de Breuil. Calul de la Vogelherd nu a servit ca jucărie și nici ca obiect magic, menit să cheme hergheliile în curse. El a fost utilizat ani în șir, poate la ceremoniile de inițiere ale tinerilor vînători, poate ca simbol masculin în dansurile rituale, poate drept calendar pentru sezonul de vînătoare al cailor ; în orice caz este o dovadă de raționament complex și propriu omului de Cro-Magnon.

Toate elementele descoperite sau doar analizate de Marshack și Leroi-Gourhan nu fac decît să confirme că arta omului de Cro-Magnon nu a fost decît prea puțin legată de magie. Simbolurile folosite aveau un corespondent real, precis, imaginile, realiste sau nu, exprimau lumea înconjurătoare, materială, pe care artiștii încercau s-o cunoască și s-o înțeleagă. Or, o astfel de atitudine rațională, opusă misticului, supunerii oarbe în fața unei forțe superioare, nu poate decît să surprindă la o specie apărută în epoca glaciară, cînd natura îi era ostilă. De fapt, *Homo sapiens fossilis* europid continuă să rămînă o enigmă și puținele lucruri pe care le-am aflat despre ei pînă astăzi nu fac decît să sporească misterul ce le învăluie originea și evoluția.

Una dintre cele mai fascinante dovezi ale nivelului tehnic și cultural la care ajunseseră și, în același timp, una dintre cele mai nepătrunse enigme privind modul de gîndire și motivarea acțiunilor acestei specii îl constituie ansamblurile arhitecturale pe care le-a lăsat posterității.

Monumente megalitice există în aproape întreaga lume. Majoritatea lor au dimensiuni impresionante și sînt realizate din blocuri uriașe de piatră, fasonate sau nu, un element caracteristic constituindu-l absența mortarului. Dar mai ciudate și mai de neînțeles decît toate sînt cele aflate într-o zonă europeană restrînsă, ce se întinde pe teritoriile Franței de Nord, Angliei, Irlandei și Scoției : *menhirele*, santinele tăcute ale cîmpiilor verzi, dar sumbre, înecate în ceață cea mai mare parte a anului.

Inițial simple steiuri de piatră neprelucrate, ce marcau probabil teritoriul tribal, menhirele au devenit curînd un simbol. În spatele tuturor formelor de manifestare artistică ale oamenilor de Cro-Magnon se întrezărește o idee predominantă : aceea de a lăsa ceva în urma lor, o dovadă a faptului că au existat, într-o lume dușmănoasă, care încerca să răpună orice ființă vie. Și menhirele nu sînt o excepție. Treptat, stînca începe să fie prelucrată, cu unelte rudimentare, din piatră, ca să dea, din depărtare, impresia unei siluete solitare, oprită pentru o clipă sau pentru eternitate în mijlocul cîmpiei, veghind, arătînd dru-

mul călătorului rătăcit, dîndu-i iluzia unei prezențe familiare, prietenoase.

Următorul stadiu sînt șirurile de steiuri de toate formele și mărimile, jalonînd o linie uneori dreaptă, alteori sinuoasă, fără o destinație anume, ca un trib plecat spre capătul lumii și încremenit de viscole, undeva, în neștiut. Nimeni nu a putut da un sens șirurilor de stînci verticale, ce se deapănă de-a lungul multor kilometri la Carnac (Franța) — nu sînt borne de hotar, nu marchează un drum, nu constituie o fortificație, nu au nici o legătură cu astronomia, geografia sau măcar cu logica. Nimeni nu a izbutit să găsească o întrebuințare practică sau ceremonială imensului cerc de menhire, cu circumferința de aproape 50 km de la Glastonbury (Anglia) — nu există nici măcar legende despre realizatorii săi și scopul pe care l-au urmărit. Efortul de cioplire, de transportare (uneori pe distanțe de zeci de kilometri) și de ridicare în poziție verticală a sutelor de stînci cu greutăți de pînă la cîteva tone, era considerabil, chiar pentru o populație mai numeroasă și mai bine organizată social decît triburile Paleoliticului tîrziu. Care a fost motivația unei asemenea întreprinderi, aparent inutilă ?

Cu timpul, gradul de complexitate al monumentelor de acest tip sporește. Apar așa-numitele *dolmene :* două menhire apropiate peste care se așeza, în echilibru perfect, o a treia, dreptunghiulară, elipsoidală, discoidală sau chiar semisferică. Astfel de ansambluri deconcertante, aidoma unor ciuperci îngemănate, cum ar fi cele de la Louth (Irlanda) sînt presupuse a succeda menhirele ; dar prezumția se bazează doar pe logica evoluției generale de la simplu la complex, nu pe vreo descoperire arheologică propriu-zisă. Ca și menhirele, dolmenele nu pot fi datate decît foarte aproximativ, după urmele care s-au descoperit *în jurul lor*. Se consideră că au fost realizate tot în perioada de trecere de la Paleolitic la Neolitic, poate chiar cu puțin înainte de începutul epocii aramei. Raționamentul se susține prin argumentul că numai o comunitate sedentară, de păstori și agricultori, cu un număr mare de oameni, o structură socială bine definită și dispunînd de unelte de piatră de bună calitate, de scripeți și pîrghii (deci posedînd unele noțiuni tehnice de bază în construcții) putea duce la bun sfîrșit o asemenea muncă titanică. Totuși, nimic nu poate demonstra cu certitudine că aceste ansambluri nu au fost realizate mai înainte, în Paleolitic — capcane ce folosesc principiul pîrghiei și al scripetelui sînt prezente în picturi rupestre vechi de 30 000 ani !

În orice caz, întrebuințarea lor rămîne un mister (nu erau construcții ceremoniale, căci nimeni nu se putea urca pe ele, nu

par a fi legate de vreun fenomen astronomic și nici nu prezintă urme de sacrificii rituale sau alte activități umane în jurul lor) după cum modul de realizare, în special echilibrul perfect în care stau și astăzi, după mii de ani, pietrele de deasupra, ridică multe semne de întrebare. O explicație posibilă ar fi construcția unei rampe înclinate jur-împrejurul celor două picioare, pe care să fie trasă piatra-capitel, dar nicăieri nu s-au descoperit urmele unei asemenea rampe. În ceea ce privește scripeții, este puțin probabil că frînghiile de piele ar fi rezistat la greutăți de cîteva tone și, chiar admițînd această posibilitate, rămîne de neînțeles modul de fixare a pietrei superioare, odată ajunsă deasupra picioarelor, care nu sînt potrivite în scobituri speciale, ci pur și simplu par a se îmbina perfect cu suprafața, de multe ori neprelucrată, a stîncii-capitel. (O astfel de piatră, în greutate de 160 tone, încununează cel mai mare dolmen din Franța, care se află lîngă Bournand, regiunea Loudun-Vienne, și are 17 m lungime între laturile exterioare ale picioarelor.) Însă orice încercare de a da o explicație plauzibilă enigmei privind modul de transportare și ridicare a unor asemenea monoliți devine superfluă înaintea celui mai mare menhir (sau „standingstone" cum îi mai spun englezii) din Wiltshire (și din întreaga Anglie de altfel). Avînd 19,5 m înălțime și cîntărind peste 340 tone, colosul, cioplit din bazalt cenușiu-albăstrui, desfide ideea că putea fi desprins din trupul muntelui cu unelte rudimentare ca topoarele de piatră și penele de lemn, iar apoi transportat și înălțat în poziție verticală cu ajutorul unor simple trunchiuri de copac și funii din fîșii de piele împletită. A nu se uita că prima macara capabilă să ridice peste 300 tone a apărut abia cu puțin înaintea celui de-al doilea război mondial, iar astăzi nu există macarale care să poată ridica mai mult de 900 tone (și asta numai dacă sînt plutitoare) !

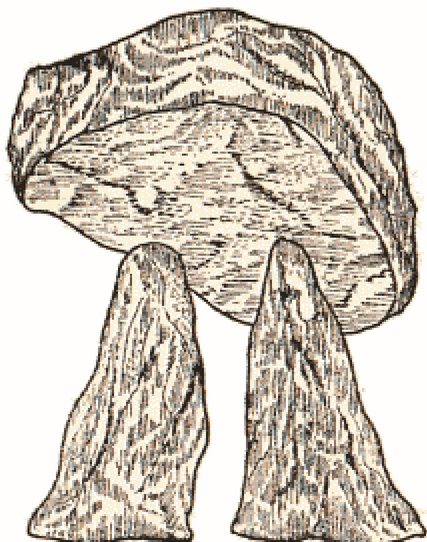
Uneori, ansamblurile arhitecturale megalitice, chiar cele mai vechi, capătă o complexitate și o monumentalitate ce impresionează și astăzi la gîndul formidabilului efort depus spre a le construi. Un exemplu clasic ar fi cel de la Avebury (Anglia) : cîteva sute de menhire dispuse în inele concentrice, la care duc alei drepte, pavate cu sfărîmături de piatră. Tot complexul este înconjurat de un val de pămînt taluzat și un șanț adînc, iar nu departe de el se înalță o uriașă colină artificială, presărată, ca și dealurile din împrejurimi, cu gorgane ovale și rotunde — probabil mormintele unor căpetenii de vreme ce în încăperile zidite dinăuntru s-au găsit, alături de schelete, arme de piatră splendid șlefuite, vase de lut și podoabe. Interesant este faptul că o parte din schelete au craniile alungite, de tip Cro-Magnon,

iar celelalte au cranii amintind de neanderthalieni, ceea ce atestă existența a două populații, una locală, tot mai puțin numeroasă spre sfîrșitul Paleoliticului, alta venită de pe continent, din Spania și Franța — oamenii de Cro-Magnon. Aceștia au adus și în insulele britanice o serie de elemente noi : construcția corăbiilor lungi, a caselor din lemn și piatră, îmblînzirea cîinilor, bovinelor, caprinelor și porcinelor, cultivarea grîului, folosirea arcului și a praștiei, deprinderea de a realiza uriașe desene pe dealuri și cîmpii, prin decuparea și decopertarea unor porțiuni de sol. Tot ei au umplut Anglia și unele regiuni din Scoția și Irlanda cu monumente megalitice foarte asemănătoare celor din Franța și Malta, fapt care atestă omogenitatea civilizației europeano-mediteraneene ce poate fi numită pe drept cuvînt „lumea oamenilor de Cro-Magnon" și, mai tîrziu, a urmașilor neolitici ai acestora. O lume la fel de unitară în spirit și mod de viață ca lumea romană de mai tîrziu sau Europa secolelor X—XV e.n. O civilizație remarcabilă, a unor oameni deloc „primitivi", dacă au putut concepe și realiza opere de artă ca picturile de la Altamira, Niaux, Lascaux și Marsoulas, iar ulterior ansambluri de grandoarea celui de la Stonehenge. O lume căreia îi datorăm multe căci, așa cum scria André Maurois în *Histoire D'Angleterre (Istoria Angliei)* : „Pelicula subțire a perioadei istorice se reazemă pe adîncile straturi ale preistoriei și nenumăratele generații de la care n-au mai rămas alte urme tangibile sau vizibile decît pietrele cioplite și ridicate în picioare, drumuri și fîntîni, au lăsat moștenire omului o seamă de noțiuni, de instituții și cunoștințe fără de care continuarea aventurii civilizației ar fi fost de neconceput".

Astăzi se consideră, pe bună dreptate, că prima pagină a istoriei europene nu este albă, ci a fost scrisă într-un alfabet care ne rămîne, încă, necunoscut. Pînă unde ajungea gradul de civilizație al oamenilor de Cro-Magnon ? Cum au putut ei trece de la concepția dolmenelor simple, izolate, la unirea acestora în *cromlehuri*, construcții complexe, infinit mai greu de realizat decît formele anterioare de monumente megalitice ? Un ansamblu asemeni celui de la Stonehenge necesită prezența unei populații numeroase, deprinsă să acționeze în comun sub conducerea unei autorități unanim acceptate — o imagine cu totul diferită de ceea ce se credea că a fost lumea preistorică, frămîntată continuu de conflictele haotice dintre triburi rivale.

Stonehenge se află în cîmpia Salisbury, la trei kilometri vest de orășelul Amesbury din sud-vestul comitatului Wiltshire, zona cea mai bogată în monumente megalitice și în vestigii arheologice neolitice de pe întreg teritoriul insulelor britanice.

C

A — Menhir (Carnac) : B — Dolmen (Louth) ; C — Cromleh (Stonehenge — după Atkinson).

Astfel, în Wiltshire sînt localizaţi 148 din cei 260 tumuli mari descoperiţi pînă în prezent în Anglia şi Scoţia, numai în jurul Stonehenge-ului fiind concentrate cîteva sute de încăperi mortuare de piatră şi tumuli.

Toate aceste urme lăsate de populaţii prea puţin cunoscute au suscitat din cele mai vechi timpuri un interes deosebit. Folclorul englez — de sorginte celtică şi remarcîndu-se printr-o puternică originalitate — păstrează multe legende despre făpturile fermecate, zîne, spiriduşi, gnomi şi uriaşi care ar fi stăpînit cîmpiile Wiltshire-ului, despre „castelele" lor supămîntene şi „cetăţile" de la suprafaţă. Cucerind Britania, romanii au fost uimiţi de măreţia unor construcţii în ruină, care nu păreau ridicate de celţi, deşi aceştia se foloseau încă de unele dintre ele. Mai tîrziu, saxonii lui Ethelbert, vikingii lui Canut şi normanzii lui Wilhelm Cuceritorul au preferat să ocolească locurile unde se înălţau „pietrele vrăjitoarelor"...

Dar nici istoricii romani, nici cronicarii saxoni nu pomenesc ceva despre Stonehenge. Acest nume apare pentru prima oară în scrierile lui Henry of Huntington, datînd din secolul al XII-lea. În cronica sa, Huntington numeşte monumentul „a doua dintre cele patru minuni ale Angliei", însă recunoaşte că nimeni nu ştie cine şi de ce l-a construit. Un alt cronicar contemporan lui, Geoffrey of Monmouth, consemnează în *Historia Britanum (Istoria Britanilor)* o legendă ce susţinea că, în secolul al V-lea, un general roman, ajutat de faimosul vrăjitor Merlin, a adus sute de blocuri de piatră din Irlanda (unde fuseseră cărate de către uriaşi tocmai din Africa) pînă la Stonehenge, locul ales pentru ridicarea unui monument în memoria soldaţilor căzuţi în luptele cu localnicii. (Romanii aveau într-adevăr obiceiul de a imortaliza o mare bătălie printr-un monument, dar ei îşi retrăseseră armata şi administraţia în timpul domniei împăratului Flavius Claudius Constantinus : 407—411.)

Primele studii amănunţite asupra Stonehenge-ului au fost făcute abia în secolul al XVII-lea, de către Inigo Jones (1573—1652), un faimos arhitect al regelui James I. Din ordinul regelui, Jones a efectuat o serie de cercetări care, astăzi, s-ar putea numi ştiinţifice, datorită seriozităţii şi spiritului metodic pe care le-a manifestat acest om de o vastă cultură. Procedînd după o metodă foarte apropiată de cele actuale, Inigo Jones a făcut măsurători, calcule de amplasamente, săpături în jurul pilonilor, chiar unele încercări de reconstituire teoretică. Observaţiile sale s-au concretizat în cea dintîi lucrare consacrată integral acestui monument : *Stone-heng Restored (Stone-heng restituit)*, publicată postum la Londra, în 1655. Din nefericire, concluziile arhitectului englez rămîneau tributare unei prejudecăţi izvorîte din

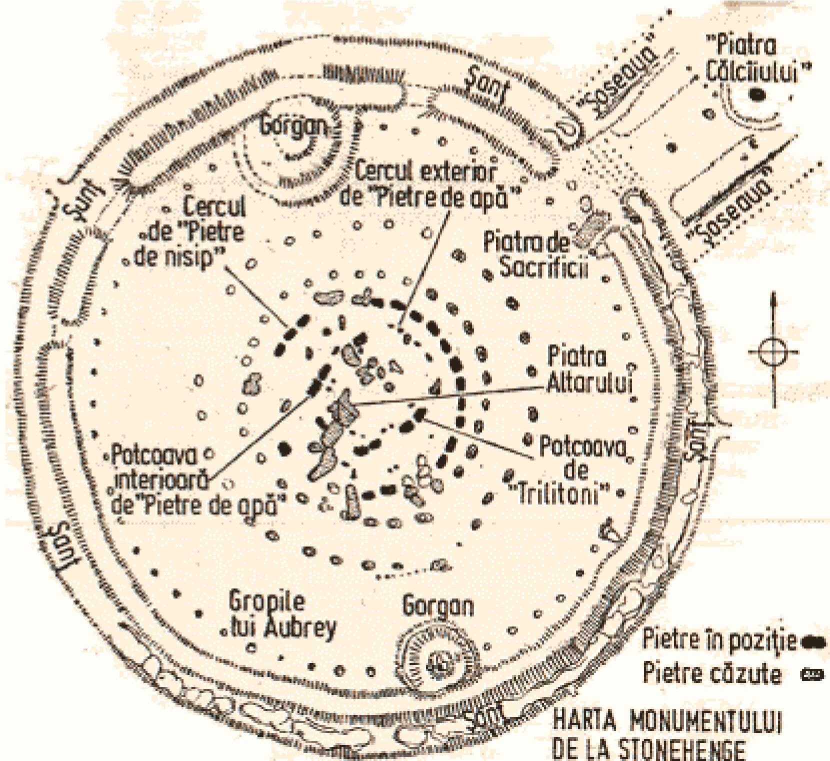
educaţia sa clasică. Astfel, Inigo Jones considera că ansamblul reprezintă ruinele unui templu roman, consacrat zeului Coelus ! Desigur, în secolul al XVII-lea nu existau mijloacele actuale de datare, însă pilonii cioplіţi rudimentar, nefinisaţi, forma monumentului, lipsa acoperişului şi, mai ales, *lipsa mortarului la îmbinări* ar fi trebuit să dea de gîndit unui arhitect care cunoştea construcţiile romane din Italia, Franţa şi Anglia. Singura motivaţie a raţionamentului său este ideea că dintre toate populaţiile care s-au perindat pînă prin secolul al XII-lea în Britania, numai romanii ar fi dispus de geniul şi disciplina necesară realizării unui asemenea ansamblu arhitectonic.

Următorul studiu de notorietate îi aparţine anticarului John Aubrey (1626—1697), originar din Wiltshire. Aubrey a descoperit centura celor 56 cavităţi circulare din interiorul incintei (înconjurată de un şanţ lat, în centrul căreia se află monumentul propriu-zis). Aceste cavităţi îi poartă astăzi numele („Gropile lui Aubrey" — „Aubrey Holes"), arheologii moderni recunoscînd meritele modestului amator care, cu aproape trei secole în urmă a măsurat şi cercetat ani de zile uriaşa ruină, fără nici un ajutor. Concluziile lui Aubrey, deşi mai logice decît ale lui Inigo Jones, erau şi ele greşite : anticarul credea că ar fi fost vorba despre un templu construit şi folosit de druizi, preoţii şi conducătorii spirituali ai celţilor. În secolul al XVIII-lea, ipoteza lui Aubrey, preluată şi extinsă de dr. William Stukeley în cartea sa *Stonehenge : A Temple Restored to the Druids* (*Stonehenge : Un templu restituit druizilor* — publicată la Londra în 1740), era considerată singura explicaţie posibilă privind provenienţa şi destinaţia monumentului. De altfel, Stukeley a făcut descoperiri importante : a) degajarea şi cartarea „şoselei" („the Avenue") — un drum pietruit, rectiliniu, cu pereţi laterali, care porneşte de la intrarea de nord-est în Stonehenge (realizată din pămînt taluzat şi puternic tasat) şi duce la Amesbury, aproape de Rîul Avon ; b) dezgroparea totală a „Pietrei Călcîiului" („Heel Stone"), impozanta stîncă deasupra căreia răsare soarele la fiecare solstiţiu de vară. Dacă aceste rezultate şi datele obţinute după mai bine de 2 000 de măsurători trec volumul lui Stukeley în categoria surselor de prim ordin în ceea ce priveşte aspectul, forma şi dimensiunile monumentului, concluziile doctorului englez despre poporul care l-a construit şi scopurile sale s-au dovedit complet eronate. Astăzi se ştie că druizii au apărut în Anglia la aproape 1000 de ani după terminarea Stonehengeului !

În secolul al XIX-lea apare lucrarea lui Sir William Flinders Petrie, *Stonehenge : Plans, Description and Theories* (*Stonehen-*

ge : Planuri, descriere și teorii), publicată la Londra în 1880 și conținind rezultatele uneia dintre cele mai minuțioase cercetări asupra Stonehenge-ului. Desenele și catalogarea fiecărei pietre, executate cu deosebită precizie de către Petrie, constituie astăzi baza majorității sistemelor și descrierilor consacrate monumentului. În 1872, James Fergusson lansează teoria (total nefondată) după care Stonehenge ar fi un monument funerar saxon. La începutul secolului nostru, profesorul William Gowland face primele săpături metodice în întreaga incintă, continuate și extinse în anii 1919—1926 de către colonelul William Hawley, care a cercetat și împrejurimile, descoperind indicii prețioase privind modul de realizare a impresionantului ansamblu. În sfîrșit, în ultimele șase decenii, numeroși arheologi, astronomi și ingineri din Marea Britanie, S.U.A. și Franța au studiat, cartat, măsurat și analizat fiecare metru pătrat al zonei în care se află monumentul (cercetări intensive desfășurindu-se de altfel și în celelalte regiuni britanice bogate în construcții megalitice).

Rezultatele celor mai bine de trei secole de cercetări permit astăzi schițarea unei istorii relativ fluente a diverselor faze din construcția ansamblului și elaborarea unor ipoteze realiste privind modul de extragere, transportare, prelucrare și asamblare a megaliților, deși ambele categorii de probleme ridică încă destule semne de întrebare. Ceea ce arheologii și istoricii nu au reușit să clarifice pe deplin însă este *motivul* pentru care a fost ridicat monumentul, *cine* anume și *cum* l-a folosit și, mai ales, *cît timp* a fost el folosit. Datele arheologice confirmă că perioada de construcție a ansamblului s-a împărțit în trei faze și a durat între anii 2800—1100 î.e.n. Este probabil ca monumentul să mai fi fost folosit cîteva sute de ani după aceea, dar nu există dovezi sigure în acest sens. În orice caz, 17 secole de istorie reprezintă un timp considerabil și, dacă se ține seama de evenimentele, schimbările, răsturnările de valori ce au avut loc în oricare perioadă similară a istoriei cunoscute a majorității zonelor geografice și a tuturor popoarelor, rezultă o idee destul de clară despre dificultățile ce se ridică înaintea arheologilor în explicarea acestei enigme. De ce populații diferite, cu un mod de gîndire și de viață, tradiții, tehnică, artă și noțiuni științifice aflate — teoretic — la niveluri foarte variate, au construit și folosit monumente relativ asemănătoare, situate în același loc ? ! Căci un lucru este sigur : Stonehenge nu a aparținut unei singure culturi și este tot atît de probabil să fi avut o funcție unică de-a lungul celor aproape două milenii de folosire, după cum se poate ca fiece popor care l-a preluat să-i fi

HARTA MONUMENTULUI DE LA STONEHENGE

dat o altă întrebuinţare. Un punct comun între toate aceste populaţii ar fi acela că ele aparţin grupărilor Cro-Magnon, Brünn şi protonordice de pe continent şi au venit în Anglia din Europa de vest ; de asemeni, toate aveau legături cu lumea mediteraneeană. Dar asta nu explică păstrarea *amplasamentului* monumentului, de vreme ce noii veniţi modificau întotdeauna *forma* (deci poate şi *funcţia*) anterioară a ansamblului.

Forma actuală a Stonehenge-ului reprezintă rămăşiţele fazei finale de construcţie ; aceste ruine au înfruntat eroic veacurile, deşi au fost supuse unui proces destructiv continuu, începînd de prin secolul al XIV-lea, fiind considerate „cea mai la îndemînă carieră de piatră a Wessex-ului", pînă prin 1890. Monoliţii erau luaţi, sparţi şi folosiţi ca piatră de fundaţie sau la pavarea drumurilor, iar la 21 septembrie 1915, întreg monumentul a fost vîndut într-o licitaţie publică pentru suma de 6 600 lire sterline (aceasta incluzînd şi terenurile din jur) ! Din

fericire, cel care l-a cumpărat, Sir Cecil Chubb, a făcut-o tocmai în vederea salvării lui și, în 1918, l-a donat națiunii cu condiția de a fi conservat pentru viitorime.

Prima fază de construcție a Stonehenge-ului a început cam prin anii 2800 î.e.n., o dată cu poposirea pe aceste meleaguri a așa-numitului „popor de la Windmill Hill" (numit astfel după locul unde a fost descoperită prima așezare caracteristică lui), o populație de agricultori, păstori și vînători sedentari, veniți probabil din Spania, care trăiau în case de lemn și piatră și dispuneau de unelte și arme din silex și coarne de cerb. Forma dată de ei monumentului a fost următoarea : o incintă rotundă uriașă, înconjurată de un șanț larg de 3—4 m, pe malul interior al căruia se ridica un taluz înalt de 1,8 m, construit din bucățile de sol calcaros scoase din șanț. Înăuntrul acestui rambleu s-a săpat, concentric, un cerc de 56 gropi cu diametrul de circa 1 m fiecare și cu o destinație neclară încă. Inițial s-a crezut că ar fi servit drept locuri de fundație pentru menhire, dar ipoteza a căzut atunci cînd arheologii au descoperit că fuseseră umplute cu sfărîmături de calcar imediat după terminarea lor (simultană). Misterul a devenit și mai de nepătruns după găsirea unor resturi de incinerare datînd dintr-o perioadă ulterioară ultimei faze de construcție a monumentului, ceea ce înseamnă că aceste gropi erau localizate cu precizie, fiind redeschise și folosite la multe veacuri după săparea lor. Ieșirea din sanctuar a fost marcată printr-un dreptunghi pietruit, lung de vreo 30 m, la capătul căruia s-a ridicat un portal de lemn, dublat de un șir de pietre mai mici.

În sfîrșit, tot în prima fază a fost adusă și uriașa „Piatră a Călcîiului" („*Heel Stone*" — a cărei proveniență, mod de extragere și transportare rămîn enigmatice), cîntărind cîteva zeci de tone și plasată chiar în fața portalului, puțin spre dreapta, înconjurată de un șanț circular, taluzat. Începînd cu epoca modernă, Soarele răsare la solstițiul de vară perpendicular deasupra ei ; cu peste patru milenii și jumătate în urmă însă, axa Pămîntului avea o altă înclinare, iar Soarele răsărea mai la nord, trecînd doar razant peste creasta stîncii, care nu poate fi considerată deci un indicator solar. Calculele efectuate în ultimul deceniu arată că, de fapt, „Piatra Călcîiului" indica răsăritul de Lună în cadrul aceluiași solstițiu, iar astronomii britanici sînt de acord că frecvența aliniamentelor majorității pietrelor din ansamblu spre anumite poziții ale Lunii aduce dovezi importante în sprijinul afirmației că una dintre funcțiile Stonehenge-ului a fost aceea de observator consacrat studierii fazelor Lunii. S-a constatat chiar că, mutînd într-o anumită secvență

şase stîlpi indicatori pe lungimea cercului de „gropi ale lui Aubrey" se putea determina apropierea unei eclipse de Lună sau de Soare de solstiţiul de vară sau de cel de iarnă. Astăzi, toată lumea ştie că Stonehenge este orientat pe axa răsăritul solstiţiului de vară — apusul solstiţiului de iarnă şi a fost construit încă din prima fază ca să servească unor observaţii şi calcule astronomice şi calendaristice. Chiar şi cei mai conservatori oameni de ştiinţă au acceptat ideea că monumentul, ca şi multe alte ansambluri megalitice din Anglia, Scoţia şi Franţa, se orientează după Lună şi după Soare ; întrebarea este însă *cine* anume şi *de ce* dorea să cunoască date astronomice atît de precise în Neolitic.

„Poporul de la Windmill Hill" a fost ajutat, în a doua jumătate a fazei I de construcţie, deci începînd cam de prin anii 2400 î.e.n., de o populaţie venită din Franţa, care se stabilise tot în Wessex (după ce ridicase o primă aşezare pe locul Bristol-ului de azi) şi trăia în pace cu localnicii. Aşa-numitele „triburi de la Bristol" aduseseră în Anglia datina îngropării morţilor în camere de piatră acoperite de tumuli ; este probabil să fi fost nomade, compuse exclusiv din vînători (căci nu s-au găsit urme de locuinţe stabile sau de practicare a agriculturii şi creşterii vitelor în taberele lor descoperite între Avebury şi West Kennet, ca şi la Stonehenge), dar ştiau să construiască sanctuare în aer liber şi chiar temple cu acoperiş, derivate din vechile dolmene. Această populaţie folosea arme de piatră şlefuită cu deosebită fineţe, dar nu cunoştea metalele. Or, se pare că tocmai ei i se datorează faza următoare de construcţie a monumentului.

Perioada a doua a început prin anii 2100 î.e.n. În centrul incintei delimitate de şanţ şi taluz au fost ridicate două cercuri concentrice de „Pietre Albastre" („Blue Stone"). Această varietate de rocă numită dolerit sau tuf riolitic nu există în Wessex, cea mai apropiată sursă fiind Munţii Prescelly din Dyfed, sudul Walles-ului (Ţara Galilor), aflaţi la 386 km *în linie dreaptă* de Stonehenge. Cele 82 de „Pietre Albastre", cîntărind fiecare între 1 şi 4 tone au fost, se presupune, decupate cu topoare şi dălţi de silex, iar apoi aduse cu plute (pe porţiunile în care se întîlneau rîuri) şi, respectiv, tîrîte cu ajutorul unor simple funii de piele pe paturi din trunchiuri nefasonate, aşternute peste cîmpii, de-a lungul a zeci de kilometri. În 1984, ziaristul Robert Clarke şi arheologul Pierre Mohen au încercat reconstituirea „à la Heyerdahl", a unui astfel de periplu. Beneficiind de participarea a 200 voluntari, cei doi au reuşit, folosind topoare de piatră şi pene de stejar, decuparea unei dale de

32 tone dintr-un deal calcaros, apoi tîrirea ei pe o distanță de 10 km pe niște tăvălugi de lemn. Operațiunea s-a efectuat prin metoda tragerii (170 oameni cu odgoane) simultan cu împingerea-săltare (30 oameni cu pîrghii de stejar). După aceasta, dala a fost ridicată la 2 m înălțime și așezată pe o altă piatră, cu ajutorul a 15 oameni care acționau leviere de lemn și 50 care strecurau pietre și trunchiuri sub ea.

S-ar fi părut deci că problema este definitiv rezolvată. Dar valoarea unor asemenea reconstituiri constă în acuratețea cu care sînt executate, or puține dintre ele respectă întru totul condițiile presupuse obligatorii chiar de către experimentatori și, nu rareori, concluziile sînt forțate spre soluționarea cu orice preț a problemei. Astfel, în experiența din 1984 nu s-a ținut seamă de o abatere majoră de la exactitatea faptică : *doleritul* este mult mai dur decît *calcarul*, iar decuparea lui dintr-o carieră *montană*, și nu prin decopertarea *stratului superficial al unui deal*, ar fi fost greu de realizat cu topoare și dălți de silex. Apoi, oamenii Neoliticului nu dispuneau de *otgoane din fibră de Manilla*, ci de *funii de piele* care nu rezistă la greutăți mari. Este adevărat că „Pietrele Albastre" aveau 4 tone și nu 32 tone ca aceea folosită la experiment, însă ele au fost aduse de la cîteva sute de kilometri pe un teren accidentat, încărcate și descărcate de pe plute, trase pe unele porțiuni ce au trebuit nivelate și amenajate în prealabil. Toate acestea *se puteau* face cu mijloace primitive, însă necesitau un număr de oameni de care nu dispuneau comunitățile mici, izolate din Neolitic. Unirea tuturor triburilor de vînători nomazi și a locuitorilor așezărilor de agricultori era obligatorie pentru asemenea realizări — dar ce motiv anume a stat la originea unei asemenea atitudini (teoretic) neobișnuite ? De altfel, chiar și în acest caz, construcția dura secole, ceea ce ridică un alt semn de întrebare : dacă mai este posibil ca, la un anumit moment istoric, populații diverse să se asocieze în vederea atingerii unui țel comun, cum se face că generațiile ulterioare au respectat și au continuat în timp opera începută cu zeci, chiar sute de ani înainte de venirea lor pe lume ? Era civilizația oamenilor Neoliticului nu numai unitară în gîndire și interese, ci și capabilă să-și propună țeluri de viitor îndepărtat și să le îndeplinească ? Era oare destinația sau chiar simpla existență a unor astfel de monumente considerată atît de importantă, încît să justifice un efort (fără vreo finalitate practică, subordonată necesităților imediate) susținut pe o perioadă de aproape două milenii ?

Revenind la experimentul din 1984, el mai prezintă un aspect care îl împiedică să devină o explicaţie etalon, unanim acceptată : ridicarea pietrei pe o stîncă fixă, găsită în acel loc. Dolmenele şi cromlehurile (în special cel de la Stonehenge) sînt compuse din stîlpi aduşi şi plantaţi în locurile respective, peste care s-au aşezat în echilibru perfect şi fără a le influenţa stabilitatea ori verticalitatea, alte dale de piatră. Aceasta nu se putea face prin metoda ridicării treptate, cu bolovani sau trunchiuri avînd rol de pene, întrucît s-ar fi ameninţat stabilitatea pilonilor-picioare. Construirea unei rampe circulare în jurul pilonilor, cu peretele dinspre ei drept şi celălalt înclinat, pe care să fie trasă dala de deasupra şi potrivită cu precizie la locul său, este o soluţie ce necesită un consum de timp şi de muncă depăşindu-l de cel puţin două ori pe acela afectat ansamblului arhitectural propriu-zis. În afară de asta, nu s-au găsit nicăieri în Franţa, Scoţia, Irlanda sau Anglia urmele vreunei astfel de rampe în apropierea monumentelor megalitice. Mai rămîne posibilitatea folosirii unor palănci cu scripeţi şi a unor frînghii extrem de rezistente — dar din ce erau fabricate frînghiile şi cum arătau „macaralele neolitice" care permiteau ridicarea unor dale de 25—45 tone la 5—8 m înălţime, cum este cazul celor datînd din faza a treia de construcţie a Stonehenge-ului ? (Un ultim detaliu, amuzant, privind experienţa Clarke-Mohen : sutele de trunchiuri folosite la transport, la patul de tăvălugi şi ca pîrghii şi leviere au fost achiziţionate de la un depozit de lemne, prelucrate gata şi nu tăiate, aşa cum ar fi trebuit, cu topoare de piatră. Aceasta nu pentru că experimentatorii n-ar fi găsit stejari în picioare în Anglia de azi, ci datorită faptului că ştiau, din încercările altor cercetători, cîtă vreme durează retezarea şi curăţarea de crengi a unui copac folosind unelte de silex !)

Cercurile de „Pietre Albastre" nu au fost niciodată terminate în partea de vest — motivul rămîne necunoscut şi de neînţeles dacă se iau în considerare celelalte date ale noii forme conferite monumentului. Astfel, axa care unea cele două intrări (prima, cea veche, iar a doua, opusă ei, marcată printr-o groapă adîncă, în care este probabil că a fost plasat un monolit de mari dimensiuni, dispărut ulterior), trecînd prin centrul comun al cercurilor, corespundea direcţiei solstiţiu de vară — solstiţiu de iarnă. Porţiunea pietruită de la intrarea cea veche a fost lungită, regularizată şi astfel a luat naştere „Şoseaua" cu laturi paralele, care nu avea rolul de a facilita transportul pietrelor, aşa cum s-a crezut iniţial, ci pe acela de a corecta, prin axa ei de simetrie, răsăritul Soarelui la solstiţiul de vară. Ast-

fel, Soarele se ridica deasupra liniei centrale a „Șoselei“, iar Luna deasupra „Pietrei Călcîiului“ și datele celor două solstiții puteau fi stabilite cu precizie. În sfîrșit, tot în faza a doua s-a dat poziționarea monumentului în ceea ce mai tîrziu va forma o „linie ley“. Această noțiune, introdusă în arheologie la începutul secolului nostru, desemnează linia dreaptă invizibilă de-a lungul căreia se găsesc mai multe monumente, așezări, clădiri, fortificații sau modificări deliberate ale terenului, toate datînd dinaintea erei noastre, toate prezentînd date incerte privind destinația, perioada și modul de realizare (de exemplu „sanctuarele“ de la Stonehenge, Glastonbury și Avebury, „Calul Alb“ de la Uffington-Abingdon etc.). Or, Stonehenge se află pe aceeași linie cu două așezări din epoca fierului, aparținînd unor triburi ce nu par să fi fost celte, cu orașul antic Sarum, cu o capelă medievală și cu Catedrala Salisbury, ambele construite pe locul unor așezări mai vechi, coborînd pînă în preistorie.

A treia fază de construcție și folosire (2000—1100 î.e.n.) a avut două perioade. Prima (2000—1550 î.e.n.) datorată, după cum consideră Richard Atkinson, profesor de arheologie la Cardiff University College, așa-numitelor „popoare beaker“, a schițat forma definitivă a monumentului. Urmele „popoarelor beaker“ (venite la începutul mileniului al II-lea î.e.n. din Olanda și Renania) se întîlnesc în toată Anglia și Irlanda. Vînători și negustori pricepuți, acești emigranți au adus ceva nou în istoria insulelor engleze : prelucrarea metalelor. Descoperirile arheologice confirmă însă că „beakerii“ nu foloseau decît aurul și cuprul, pentru bijuterii, arme și unelte fine (vîrfuri de săgeți, cuțite etc.), de mici dimensiuni. Topoarele, dălțile, vîrfurile de lance, majoritatea obiectelor de uz casnic rămîneau făcute din piatră bine șlefuită. Abia ulterior, prin contopirea acestei populații cu localnicii și sub influența civilizațiilor mediteraneene, în special cea cretană și cea miceniană, Anglia a intrat în epoca bronzului. Noul popor care a luat naștere în zona Stonehenge-ului, „poporul din Wessex“ era pașnic, sedentar și avea o economie înfloritoare, bazată pe agricultură, creșterea animalelor și comerțul cu staniu și cositor, metale vitale pentru metalurgia bronzului, Britania fiind principala furnizoare pentru întreaga lume mediteraneeană antică. Imaginile unui pumnal minoic și ale cîtorva topoare de ceremonie miceniene, gravate cu stîngăcie pe unul dintre pilonii de la Stonehenge și găsirea unor obiecte de proveniență cretană pe ambele coaste ale Mînecii atestă cu prisosință legăturile din perioada ultimei faze de construcție și folosire a monumentului, 1550—1100 î.e.n.

În cursul celor nouă veacuri ale fazei finale, Stonehenge a cunoscut transformări radicale, ajungînd la o formă de o măreție inegalabilă în lumea britanică preistorică. În primul rînd, cercurile de „Pietre Albastre“ au fost demontate, pilonii de dolerit fiind scoși din incintă și depuși, la distanțe egale unul de altul, pe marginea exterioară a șanțului. Din carierele de la Marlborough Downs (nordul comitatului Wiltshire) aflate la 32 km în linie dreaptă de Stonehenge, au fost aduse 77 de blocuri de gresie, cîntărind în medie 26 de tone. (Uriașii monoliți erau neteziți și fasonați chiar în incintă, cu ajutorul unor ciocane de lemn avînd dimensiunea capului cilindric de pînă la 35 cm lungime și 25 cm diametru !). Apoi, 30 dintre ele au fost ridicate în picioare și așezate în cerc, cu partea cel mai bine prelucrată spre interior și pe fiecare pereche de pietre verticale s-a pus cîte un buiandrug (grindă așezată orizontal peste golul unei porți, ferestre sau uși, pentru a susține zidăria de deasupra). Alți buiandrugi făceau legătura între dolmenele astfel realizate încît, în final, cercul de stîlpi (denumit astăzi „Cercul Pietrelor de Nisip“ — „Sarsenstone'Circle“) era închis în partea de sus cu grinzi lipite una de alta la capete, ajungînd să arate aidoma unei coroane răsturnate. Această operă arhitecturală a fost realizată, se presupune, doar cu pîrghii și scripeți de lemn și funii de piele ; dar pietrele-buiandrug formează un cerc *perfect orizontal*, a cărui circumferință medie se află, *în orice punct*, la 5,3 m înălțime, deși terenul incintei sanctuarului *coboară* în pantă spre intrarea principală. Fiecare buiandrug este fixat de pilonii-picioare prin ghermele (piese prismatice sau rotunde care fac legătura între tocul unei uși sau ferestre și zidărie) cioplite în relief la capetele pilonilor, în așa fel încît să intre exact în niște scobituri corespunzătoare, situate pe fețele inferioare ale grinzilor de deasupra.

În interiorul „Cercului Pietrelor de Nisip“ s-a ridicat o potcoavă cu deschiderea spre nord-est, compusă din cinci triliton (de la grecescul *tris*=trei și *lithos*=piatră). Aceștia sînt de fapt niște dolmene perfecționate : cîte doi stîlpi înalți de circa 7 m, cu un spațiu de 0,3 m între ei, deasupra cărora s-a așezat o dală orizontală, dreptunghiulară, prinsă în ghermele. Toate cele 15 blocuri sînt de gresie cenușie, provenită probabil tot de la Marlborough Downs și cîntăresc în medie 45 tone, ceea ce ridică mari semne de întrebare cu privire la modul de transport și asamblare. Arheologii sînt de acord astăzi că uneltele de bronz au jucat un rol minor, ba chiar că este puțin probabil să fi fost folosite la construcția monumentului. Este adevărat că gresia, mai moale decît doleritul, putea fi cioplită cu topoare de piatră ;

dar pentru a se desprinde un bloc de 45 de tone din trupul muntelui este nevoie de unelte mai bune sau de un număr de cioplitori de care nu prea dispuneau „popoarele din Wessex". Efortul necesar pentru transportarea a aproape 100 de monoliţi cîntărind în total circa 2 800 tone presupune, de asemeni, mii de oameni şi, mai ales, frînghii mai rezistente decît cele pe care le foloseau constructorii monumentului. Însă toate aceste obstacole pot fi învinse în timp : în loc de a extrage blocurile de stîncă într-o lună, popoarele „beaker" şi „Wessex" o făceau probabil într-un an sau doi, în loc de a le tîrî pînă la sanctuar într-o săptămînă se canoneau două-trei luni, înlocuind mereu frînghiile de piele ce se rupeau la fiecare 20 de metri. Este şi acesta unul dintre motivele pentru care arheologii consideră că perioadele de construcţie durau cîteva secole fiecare... În ceea ce priveşte ridicarea dalei-coronament în poziţie şi potrivirea exactă a ghermelelor în lăcaşuri, la nişte blocuri de zeci de tone, o dată ce se exclude metoda rambleului circular, nu mai rămîne decît posibilitatea folosirii unor palănci cu scripeţi — dar ce frînghii şi ce stîlpi de lemn ar fi rezistat la greutatea trilitonilor din „Potcoavă" ?!

În mijlocul potcoavei a fost aşezat un uriaş monolit de gresie, lung de 5 m şi cîntărind peste 40 de tone, numit astăzi „Piatra Altarului" („Altar Stone"), iar spre anii 1400 î.e.n. s-au mai ridicat un cerc şi o potcoavă de „Pietre Albastre" situate concentric, în interiorul „Cercului Pietrelor de Nisip" şi, respectiv a „Potcoavei de Trilitoni". Aceste pietre, provenite din cele folosite în faza a doua de construcţie, au fost frumos fasonate şi uniformizate la înălţimi şi diametre egale. (Aşa-zisa „Piatră de Sacrificii" — „Slaughter Stone", aflată azi lîngă intrarea principală şi despre care arheologii secolelor trecute credeau că a servit druizilor pentru ceremonii rituale, nu este altceva decît piciorul unuia din trilitoni, tîrît pînă acolo în evul mediu şi abandonat pentru că era prea greu ca să poată fi scos întreg din incintă.) În sfîrşit, ca o ultimă îmbunătăţire, „Şoseaua" a fost acoperită cu un nou strat de pietriş şi prelungită pînă la malul rîului Avon.

Istoria Stonehenge-ului dezvăluie mereu alte surprize. Timp de două secole s-a crezut că sanctuarul ar fi opera celţilor, datînd deci din epoca fierului şi aparţinînd unui popor numeros, relativ bine organizat, o civilizaţie antică binecunoscută. În ceea ce priveşte destinaţia, monumentul părea, prin impresia de sumbră măreţie pe care o lasă astăzi privitorului, ridicat anume pentru ceremonii magice, sacrificii umane, invocarea misterioşilor zei ai celţilor. În prima jumătate a secolului nos-

tru, teoriile au început să se apropie de realitate : perioada de construcție era considerată ca fiind cuprinsă între 1800—1400 î.e.n., deci în plină epocă a bronzului, iar destinația se presupunea a fi legată de ceremoniile de înmormîntare ale populațiilor locale. Abia datele acumulate în ultimele două decenii au permis o determinare mai precisă a anilor de debut ai ridicării monumentului : 2800 î.e.n., în plină epocă a pietrei cioplite. Astăzi se știe că, pînă în anii 1100 î.e.n. (adică o dată cu abandonarea sa de către populațiile care l-au ridicat pentru un anumit scop, originar), Stonehenge nu a fost niciodată folosit ca loc de sacrificii, înmormîntare sau alte ritualuri de acest gen. Importanța acestui sanctuar a constat în faptul că permitea efectuarea unor observații astronomice legate de Soare, Lună și ciclurile lor, traiectoria celestă a altor stele și planete, precum și a unor calcule calendaristice care se puteau efectua din incinta și cu ajutorul elementelor arhitecturale componente. Cercetători de prestigiu, ca Gerald S. Hawkins (autorul cunoscutului volum *Stonehenge Decoded — Stonehenge descifrat)* sau cei ai „Grupului de la Glasgow" (prof. ing. Alexander Thom, dr. ing. Archie Thom, dr. Archie Roy, profesor de astronomie la Glasgow University și Evan Mackie, curator la Hunterian Museum) au dovedit, prin rezultatele a mai bine de 25 de ani de studiu intensiv al centrelor, așezărilor și sanctuarelor neolitice și paleolitice din Anglia, Scoția și Franța, că oamenii „epocii de piatră" aveau temeinice cunoștințe de astronomie, algebră și geometrie pitagoreeană (cu 2 000 de ani înaintea nașterii lui Pitagora). Mai mult, aceste populații provenite din grupările Cro-Magnon și protonordice acordau o deosebită importanță preocupărilor legate de astronomie, dovadă fiind uriașele construcții dedicate observațiilor asupra bolții cerești, o adevărată rețea de „centre astronomice" parcă gîndite la scară națională. Dar populațiile preistorice europene nu aveau — teoretic — noțiunea de teritoriu național sau unitate politică, de limbă și obiceiuri... Apoi se pune, cel puțin pentru Anglia, problema imposibilității efectuării observațiilor pe timp nefavorabil, or, climatul rece, neguros al insulelor britanice și-a cîștigat un renume îndreptățit și bine cunoscut. Însă în mileniul I î.e.n., istoricul grec Diodor scria că : „Britania, țara de dincolo de Coloanele lui Hercule (Gibraltar — n.a.), unde s-a construit un templu rotund, consacrat zeului Apollo, are o climă blîndă care permite poporului ei să obțină două recolte pe an". Într-adevăr s-au descoperit dovezi ale faptului că acum 5 000 de ani clima engleză era mult mai caldă și mai însorită decît azi, iar în sudul și estul Angliei, ba chiar în unele regiuni din Highland (Scoția)

au fost găsite urme ale unui cult al lui Apollo, de influență cert mediteraneeană ; numai că acesta a apărut la 3—4 veacuri după terminarea Stonehenge-ului. Nu este imposibil însă ca sanctuarul să fi fost preluat de populații ulterioare „popoarelor din Wessex" și folosit ca lăcaș de cult închinat lui Apollo, după cum se poate ca druizii să-l fi transformat (deși pe vremea lor degradarea monumentului începuse deja) într-o incintă sacră, unde aveau loc ceremonii magice și, poate, sacrificii rituale. În orice caz, nu s-a descoperit nicăieri vreun indiciu că populațiile paleolitice și neolitice ar fi avut astfel de practici. Stonehenge, santinelă a cîmpiilor neguroase în ultimele două milenii, martor al măreției și decăderii succesive a celților, romanilor, saxonilor, danezilor și normanzilor, rînd pe rînd cuceritori și cuceriți în Britania, a cunoscut și vremuri mai senine, cînd soarele veghea pe boltă neascuns de vreun nor, iar popoare pașnice, născute din populațiile de Cro-Magnon își avîntau gîndul și spiritul spre el, globul de foc ce dă lumină și viață Pămîntului.

În 1978—1979 a avut loc un experiment ale cărui rezultate și desfășurare vorbesc de la sine : pe coasta de vest a Lowland-ului (Scoția), nu departe de suburbiile orașului Glasgow a fost ridicat un ansamblu megalitic, pentru prima oară în Europa după mai bine de trei milenii. Proiectul, gîndit și realizat de astronomul scoțian Duncan Lunan, sub egida Glasgow Parks Department și cu sprijinul Royal Navy, își propunea construirea unui observator astronomic identic celor din Neolitic, pentru a se verifica ipoteza Hawkins-Thom. Terminat în 1979, după îndelungi peripeții, ansamblul (o copie la scară redusă a cercului din jurul menhirului Brisé de la Carnac-Franța) constă din 16 menhire neprelucrate, înalte de 1,8 m așezate pe circumferința unui cerc cu diametrul de 12 m, în jurul unei stînci înalte de 2,10 m. Steiurile au fost extrase din carieră prin folosirea unei pulberi negre fabricată special (explosiv cu ardere lentă, care nu pulverizează piatra, ci o desface în blocuri cam cît un stat de om), transportate pe culmea Sighthill cu un elicopter *Sea King* și vehicule terestre de mare putere, apoi ridicate în poziție verticală cu macaraua. Duncan Lunan spunea : „Construind această «miniatură» ne-am convins că, pentru oamenii primitivi, efortul necesar realizării unui singur ansamblu megalitic era comparabil cu trimiterea de către noi, astăzi, a unui echipaj uman pe Lună" (*OMNI*, august 1981). Începînd cu anul 1980 s-a putut verifica regulat funcționabilitatea „observatorului", care marchează : răsăritul și apusul Soarelui la solstițiile de vară și respectiv de iarnă, precum și răsăritul (apariția pe firmament a) unei stele de iarnă deosebit de strălucitoare, Rigel.

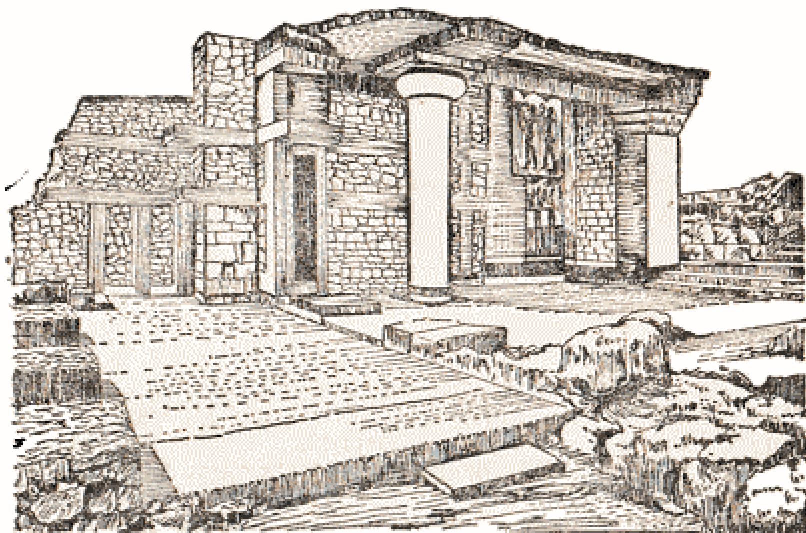
Astfel s-a pus capăt, în sfîrșit, opoziției arheologilor conservatori, ce refuzau să admită ideea că oamenii din Neolitic și Paleolitic ar fi avut cunoștințe de astronomie, matematică și geometrie. Adăugîndu-se constatărilor lui Marshack și reconstituirilor-machetă *funcționale* ale Stonehenge-ului, ansamblul de pe Sighthill vine să confirme încă o dată faptul că Europa „preistorică", mai concret civilizația populațiilor provenite din *Homo sapiens fossilis* era cu totul altceva decît se credea pînă nu demult. Pictorii de la Lascaux, sculptorii de la Lepenski Vir, arhitecții și constructorii de la Carnac și Stonehenge, deși despărțiți de milenii și de distanțe uriașe, aparțin unei singure lumi, unei comunități spirituale ce nu cunoștea granițe, caracterizată prin curiozitate, îndrăzneală creatoare, nevoie de frumos, dorința de a înțelege Universul, de a lăsa ceva în urmă, o dovadă a perenității omului și omenirii.

INSULA REGELUI MINOS

Creta : insulă veșnic scăldată în razele soarelui și stropii purtați de vînt dinspre talazurile Mediteranei. Un petec de pămînt (250 km lungime și 50 km lățime maximă) la răscrucea drumurilor ce unesc Europa, Africa și Asia Mică. Un loc de întîlnire pentru navigatori și civilizații deopotrivă, zguduit adesea de catastrofe naturale ori de năvăliri străine, teatrul unor lupte crîncene, perpetuate de-a lungul istoriei, începînd cu invazia aheenilor (secolul al XIV-lea î.e.n.) și sfîrșind cu cea nazistă (1941).

Această insulă a fost leagănul uneia dintre cele mai fascinante civilizații mediteraneene antice. Dacă Egiptul a rămas inegalabil prin măreția construcțiilor sale monumentale, iar Fenicia este considerată prima stăpînă a mărilor și comerțului, Creta minoică poate fi numită, pe drept cuvînt, o lume a frumosului, a armoniei și a rafinamentului. Și toate acestea la un nivel uluitor, cu forme de tranziție prea scurte și nesemnificative. Unii istorici încearcă să explice nașterea și rapida maturizare a civilizației minoice tocmai prin situarea insulei într-o poziție favorabilă pentru a primi influențele tuturor marilor civilizații din jur, anterioare și contemporane : egipteană, sumeriană, feniciană. Alții afirmă că aceste influențe au deținut doar un rol minor, iar cretanii le-au asimilat repede culturii pe care și-o făuriseră singuri, imprimîndu-i o uimitoare originalitate. Descoperirile arheologice demonstrează că, pe de-o parte, elementele preluate de la egipteni și din Asia Mică nu au avut decît un impact superficial, iar pe de alta, că spiritul și cultura cretană, deși de o incontestabilă originalitate, datorează multe unei alte civilizații necunoscute încă, poate chiar cea atlantă.

Deși muntoasă (cel mai înalt vîrf din Munții Ida atinge 2 456 m), și dispunînd de puține zone cu adevărat fertile, în nord, pe coaste și de-a lungul rîurilor, insula beneficiază de o

Cnossos — Scara principală și anticamere din partea sudică a palatului (stadiu actual).

climă care permite cultivarea viței de vie, a măslinilor, a smochinilor și creșterea vitelor. În antichitate, munții și pădurile ascundeau numeroase animale sălbatice (predominînd cerbii și mistreții), iar pescuitul a fost întotdeauna bogat, astfel că populația nu pare să fi cunoscut lipsurile. Existau în Creta zăcăminte de cupru, ba chiar aurifere ; locuitorii se dovedeau însă nu numai buni agricultori sau meșteșugari, ci și navigatori și negustori pricepuți, ceea ce explică situarea principalelor orașe pe coastă, Cnossos, Phaistos și Mallia fiind porturi celebre în lumea antică.

Istoria civilizației minoice (a cărei descoperire se datorează lui Sir Arthur Evans) este încă insuficient cunoscută, apariția ei rămînînd învăluită în mister, iar perioadele de bruscă înflorire fiind adesea întrerupte de cataclisme care distrugeau aproape complet societățile din momentele respective, fără a le împiedica refacerea ulterioară. Iată o succintă prezentare a principalelor etape prin care a trecut civilizația autohtonă a Cretei antice :

a) 4000 — 2800 î.e.n. : cele mai vechi urme de civilizație, o societate neolitică, înapoiată atît tehnic, cît și cultural (topoare

de piatră, cuțite de obsidian, peșteri de locuit și peșteri-cimitir, etc) ;

b) 2800 — 2500 î.e.n. : apare metalurgia aramei (cauza presupusă — emigrarea unor populații din Asia Mică). Centrele principale de prelucrare au fost descoperite în estul insulei, la Gurnia, Zakro și Vasiliki ;

c) 2500 — 2000 î.e.n. : cultura minoică timpurie — începe epoca bronzului și se consolidează structura societății sclavagiste. Vasele de piatră șlefuită și argilă, bijuteriile de aur, sigiliile, armele de bronz dovedesc o tehnologie superioară celei din Grecia continentală, din insulele Mării Egee sau din Asia Mică. Se folosește scrierea pictografică ;

d) 2000—1900 î.e.n. : perioada construcției simultane a marilor palate din Cnossos, Phaistos și Mallia, capitalele celor trei regate principale din insulă, apărute la începutul mileniului al II-lea î.e.n. ;

e) 1900—1700 î.e.n : apogeul culturii minoice mijlocii — se generalizează metalurgia bronzului și roata olarului (apariția ceramicii stil Camares), se cristalizează definitiv stratificarea socială în regatele de pe insulă. Palatele sînt împodobite luxos, flota cretană de război domină Mediterana orientală, iar cea comercială o concurează cu succes pe a fenicienilor, întreținînd legături cu Egiptul, Fenicia, Grecia, Asia Mică, Africa de Nord. Abandonarea scrierii pictografice pentru scrierea liniară tip *A* ;

f) 1700—1600 î.e.n. : o catastrofă (probabil de origine seismică) distruge flota, așezările, porturile și toate marile palate, lovind grav civilizația cretană prin anii 1700 î.e.n. Timp de o sută de ani, insula resimte din greu efectele crizei ;

g) 1600—1500 î.e.n. : reîncepe perioada de înflorire și prosperitate. Marile palate sînt reconstruite, într-un stil arhitectural nou și prin metode foarte avansate pentru acea vreme. dar sînt distruse iarăși de o catastrofă naturală prin 1500 î.e.n. De data aceasta însă, redresarea Cretei este mult mai rapidă ;

h) 1500—1400 î.e.n. : unificarea celor trei regate sub sceptrul dinastiei Minos din Cnossos. Apariția carului de luptă și a calului (aduse din Orientul Mijlociu), inventarea scutului în formă de opt și a sabiei lungi (rapieră). Reconstrucția parțială a flotei, crearea unor splendide opere de artă — apogeul civilizației minoice tîrzii și al metalurgiei bronzului în Creta. Așezări importante : Cnossos, Gurnia, Palaicastro. Colonii și

contoare* comerciale cretane pe toate coastele Mediteranei, ajungînd pînă la țărmurile Atlanticului (Peninsula Iberică, Golful Biscaya), cele ale Mării Negre și chiar în Orientul Îndepărtat ;

i) 1400—1200 î.e.n. : invazia aheenilor, veniți din Grecia continentală. Creta devine o parte a lumii miceniene, dar izbutește să-și păstreze autonomia politică și originalitatea culturii. Populația se elenizează doar superficial, palatul din Cnossos este jefuit și parțial distrus la început, se introduce scrierea liniară tip *B* alături de cea de tip *A*. Invadatorii sînt însă uimiți și impresionați de superioritatea culturii cretane, a tehnicii de construcție a palatelor și a navelor, de prelucrare a metalelor și a ceramicii, de stilul operelor de artă, al îmbrăcăminții, al ceremonialului de la curte etc. Ei adoptă majoritatea acestor noutăți, sfîrșind prin a fi asimilați, a se modela după obiceiurile celor cuceriți, ba chiar a le răspîndi pe continent. Creta nu este colonizată, urmele micenienilor fiind întîlnite mai ales la Cnossos, unde aveau o garnizoană puternică, portul și palatul fiind folosite de o dinastie venită de pe continent ;

j) 1200—1100 î.e.n. : dorienii (alungați de „triburile cîmpurilor de urne" din Penisula Balcanică) pătrund în Grecia continentală, distrugînd în parte civilizația miceniană, apoi ocupă întreaga Cretă. Noii invadatori aduc cu ei metalurgia fierului, dar și brutalitatea specifică marilor migratori : palatul din Cnossos (care cunoscuse o nouă epocă de înflorire sub aheenii „cretanizați") este nimicit pînă la temelii, iar populația autohtonă decimată. Splendida civilizație minoică, lumea artei și a subtilității dispare definitiv din istorie, sucombind sub năvala hoardelor de jefuitori, mult mai înapoiați și mai insensibili decît aheenii sau oricare alt popor mediteraneean.

Creta, pămînt cu o existență atît de zbuciumată, a fost unul dintre locurile preferate de grecii antici pentru a-și plasa acțiunea legendelor cu zei, semizei și eroi. Fapt deloc surprinzător : civilizația minoică era atît de uimitoare pentru contemporani, încît considerau că singura explicație o constituia... ajutorul pe care zeii îl oferiseră dinastiei regelui Minos, rudă apropiată a

* Termenul de *contoar* (comercial) are un înțeles aparte în literatura istorică și vine de la un cuvînt francez care a avut două înțelesuri de-a lungul secolelor. Mai întîi, între secolele al XII-lea și al XIV-lea desemna filialele din Franța ale băncilor genoveze și florentine, care efectuau operațiuni cu bani lichizi (*comptoire* = a număra, numărător) ; ulterior, între secolele al XVII-lea și al XIX-lea a desemnat agențiile de schimb comercial (atît în natură, cît și pe relația bani lichizi-marfă) instalate de francezi în colonii și la marginea ținuturilor neexplorate din America de Nord și Africa.

lor! În rezumat, povestea acestei înrudiri s-ar fi desfășurat astfel:

Preschimbîndu-se într-un taur uriaș, Zeus a răpit-o pe fiica regelui Feniciei, frumoasa Europa și a dus-o în Creta. Aici Europa a născut doi băieți, Minos și Radamante, apoi, după ce a fost părăsită de stăpînul Olimpului (celebru pentru aventurile și necredința sa), s-a căsătorit cu Asterios, regele insulei. La moartea acestuia, cretanii l-au proclamat rege pe Minos, dar numai după ce tînărul și-a dovedit originea divină cerîndu-i unchiului său, Poseidon, zeul apelor, să-i trimită din adîncuri un taur alb, ca amintire a înfățișării luate odinioară de Zeus. Poseidon i-a împlinit ruga, poruncind însă ca taurul să-i fie jertfit tot lui, pentru a se reîntoarce în mare. Viclean și lacom, Minos a ascuns taurul, jertfind un animal oarecare, ceea ce l-a înfuriat cumplit pe unchiul său. Neputînd să se răzbune fățiș pe fiul lui Zeus, Poseidon și-a plănuit cu grijă revanșa, lovind acolo unde nu se aștepta nimeni, cu cruzime, dar și cu o incontestabilă doză de umor. De vreme ce Minos ținuse cu tot dinadinsul să aibă dovada înrudirii sale cu taurul divin, zeul mărilor s-a gîndit să-i dea încă una, mai deosebită, despre care toată lumea să-și amintească în veci. Astfel încît, la nunta lui Minos cu Pasifae, una dintre fiicele Soarelui, Poseidon a vrăjit-o pe mireasă, făcînd-o să se îndrăgostească de taurul alb, ascuns într-una din grădinile palatului din Cnossos. Curînd, Pasifae a dat naștere unui monstru cu trup omenesc și cap de taur, care se hrănea numai cu carne de om. Pentru a scăpa de fiara ce înspăimînta întreg palatul, regele Cretei l-a chemat pe un faimos arhitect atenian, Dedal, cerîndu-i să construiască Labirintul, o pădure de ziduri și coloane înalte, fără acoperiș, unde și-a închis fiul, numit de toți, Minotaur. Aici, monstrul primea un tain zilnic, compus la început din osîndiții la moarte și prinșii din războaie, mai apoi, cînd aceste două surse au secat, din tineri (băieți și fete) trimiși ca tribut de diferite cetăți din Grecia continentală și insulară. Pînă la urmă însă, lumea a scăpat de coșmar mulțumită lui Teseu, fiul lui Poseidon și-al prințesei ateniene Etra. Tînărul erou, ajutat de Ariadna (fiica lui Minos) și Dedal, l-a răpus pe Minotaur și a reușit să iasă din Labirint, fugind apoi cu Ariadna. Mîniat, Minos i-a azvîrlit pe Dedal și Icar, fiul acestuia, în Labirint. Atenienii și-au făurit aripi din pene lipite cu ceară și au pornit în zbor spre Grecia, dar Icar, ridicîndu-se prea mult în văzduh și-a atras pedeapsa lui Helios (Soarele), care l-a făcut să se prăbușească din înalturi. Între timp, taurul lui Poseidon, care se sălbăticise și pustia Creta, a fost prins de alt erou faimos, Heracles, fiul lui Zeus și-al reginei Alcmena și dus în Argos (Grecia).

Măiestria de povestitori şi fantezia inepuizabilă a vechilor greci sînt bine cunoscute. Dar erau toate aceste legende numai nişte simboluri literare ? Descoperirile arheologice din ultimele două secole tind să confirme ori să infirme unele elemente, deşi nu întotdeauna cele previzibile. Spre exemplu, Creta nu putea pretinde în anii 1500 î.e.n. tribut de la Atena pentru simplul motiv că, la acea dată, statul atenian nici nu exista, el cristalizîndu-se cam prin anii 700 î.e.n. În schimb, Labirintul era într-adevăr o parte componentă a palatului de la Cnossos, dar avînd o cu totul altă întrebuinţare decît cea pe care i-o atribuie legenda. În ceea ce priveşte zborul lui Dedal, el nu a fost desigur decît o fantezie, care dovedeşte însă cît de impresionaţi erau străinii de geniul tehnic al arhitecţilor şi meşteşugarilor cretani. (Faptul că Dedal, Icar şi Teseu sînt consideraţi *atenieni*, în tradiţii transmise de *atenieni*, nu înseamnă mare lucru...) Alte elemente îmbracă în metaforă realităţi confirmate istoric : aducerea primelor vite domestice din Asia Mică şi Orientul Mijlociu prin anii 2800 î.e.n., puterea şi prestigiul de care se bucura Creta în rîndul micilor regate continentale sau insulare în anii 1800—1500 î.e.n. (este probabil că unele dintre ele solicitaseră protecţia flotei cretane şi plăteau tribut) bogăţia şi autoritatea de necontestat ale regilor dinastiei Minos. Minotaurul nu este o simplă legendă. Încă din Paleolitic, picturile rupestre înfăţişează oameni mascaţi în animale şi se ştie că existau, atît în Europa şi America de Nord, cît şi în Africa, dansuri rituale ce simbolizau „înfrăţirea" dintre om şi animale, ceremonii menite să aducă noroc la vînătoare ori legate de venirea primăverii, anotimpul trezirii naturii la viaţă şi al fecundităţii. Iubirea dintre fiica Soarelui şi taurul mării era probabil o idee de origine egipteană (căci în Egiptul antic taurul a fost un animal sfînt şi asociat de preferinţă lui Ra, zeul soarelui), dar cretanii au ştiut să-i dea o puternică nuanţă de originalitate, fapt normal, căci insula lor datora totul soarelui şi mării. Numeroase vase pictate, fresce, bijuterii de aur, statuete şi pocale din perioada 2500—1400 î.e.n. prezintă, aproape obsesiv, imaginea unui om cu cap de taur. Măşti ceremoniale de bronz sau de aur, în formă de cap de taur au fost găsite în cîteva locuri (Cnossos, Phaistos, Haghia Triada, Mallia etc.). Cercetători prestigioşi afirmă că în Creta minoică existau o serie de ceremonii legate probabil de vechiul cult al soarelui, la care participau atît bărbaţi, cît şi femei, purtînd măşti ce simbolizau soarele, marea, fertilitatea etc. (elemente asociate într-un fel sau altul taurului, care nu era considerat însă o zeitate, ca în Egipt).

Cnossos — Rhyton (cloritã)

Ce se ascundea în spatele vălului mitologic, care era adevărata viață a societății minoice și de ce realizările acestei civilizații uimesc și astăzi, așa cum i-au impresionat pe grecii de acum patru milenii ?

Din punct de vedere antropologic, oamenii Cretei minoice aparțineau unui grup deosebit de cele din Grecia continentală ori insulară, Egipt și Orientul Mijlociu, constituind o populație foarte interesantă, redusă numeric, dar care s-a păstrat pînă în ziua de astăzi în Creta. Caracteristicile sale în antichitate erau: statura puțin mai înaltă decît a egiptenilor (însă arareori depășind 1,65 m), trupurile și membrele zvelte, trăsăturile de o finețe și o gingășie uimitoare. Inițial se crezuse că reprezentările de pe vase sau bijuterii, statuile și picturile minoice idealizează această frumusețe (și, într-adevăr, există o exagerare, talia extrem de subțire a femeilor și bărbaților, dar ea se datorează unui canon estetic al epocii). Datele obținute în urma studiilor efectuate pe scheletele descoperite în mormintele antice și informațiile furnizate de cercetări comparative între actuala populație a Cretei și cea din Grecia continentală confirmă întru totul imaginea generală ce rezultă din arta minoică. Fizionomia tipică și astăzi cretanilor (chipul oval, alungit, bărbia retrasă, fruntea înaltă și înclinată, nasul drept, mai curînd etrusc decît grec, ochii mari, denotînd vivacitate și o inteligență deasupra mediei) se completează fericit cu o carnație în mod normal albă, dar adesea puternic bronzată, contrastînd cu părul bogat și negru (purtat în epoca minoică în bucle tăiate scurt și inelate pe frunte, lăsate în șuvițe foarte lungi la spate, atît la bărbați, cît și la femei). De altfel, artiștii cretani aveau un deosebit de pătrunzător spirit de observație și izbuteau să fixeze cu exactitate caracteristicile fiziologice ale unui anumit tip rasial. Mărturie stau atît portretele propriei populații, cît și cele de greci continentali, negri, fenicieni sau egipteni descoperite la Cnossos.

Bărbații nu erau foarte puternici, compensînd forța fizică printr-o agilitate remarcabilă, demonstrată atît de atitudinile în care sînt redați grafic, cît și de conformația membrelor și trunchiului, modul de luptă și tipul armelor adoptate. Femeile erau frumoase și delicate, după cum arată multe statuete și fresce descoperite la Mallia, Haghia Triada și, mai ales, la Cnossos (cum ar fi, de exemplu, un portret denumit „Micuța pariziană", care, în pofida unor stîngăcii, rămîne, în esență, definitoriu pentru cretanele din antichitate și, într-o mare măsură, chiar pentru cele de astăzi). Despre prototipul femeii din epoca minoică, profesorul german Friedrich Matz, un erudit cercetător al civilizațiilor arhaice grecești scria, în volumul său *Kreta*,

Mykene, Troja (Creta, Micene, Troia) : „Ochii mari, întunecați, te privesc cu naturalețe, inteligență și parcă o ironică mirare, de sub sprincenele desenate cu finețe. Buze mici, viu colorate, nas îndrăzneț, ușor ridicat și o bărbie delicată alcătuiesc împreună un profil deschis. Gîtul, lung și zvelt, poartă capul cu o siguranță de sine și o grație desăvîrșită (...) Feminitatea extraordinară a acestor făpturi este subliniată de felul de a se așeza (foarte des cu picioarele îndoite sub corp), înclinarea bustului și a gîtului la ceremonii, la dans ori în timpul unei conversații, gesturile brațelor, mișcările degetelor, lungi și mlădioase. Există o lume întreagă de asemenea făpturi pline de temperament, vioaie, vesele, îndrăznețe, care evoluează liber și natural, chiar în cadrul celui mai strict ceremonial de la curte. Pentru prima dată, eternul feminin este exprimat în toată frumusețea lui, într-o manieră aproape occidentală. Forma, subiectul reprezentat și modalitățile de manifestare ale gîndirii prin comportament se unesc în aceste fresce într-un ansamblu remarcabil de armonios".

Un asemenea tip uman, zvelt, fin, specific, deși unele trăsături ale sale se întîlnesc și la alte popoare mediteraneene, apare curios dacă este comparat cu imaginea general admisă despre omul neolitic și chiar cel antic. Este adevărat că *Homo sapiens fossilis*, specia din care se trage rasa albă, europidă, au fost mai zvelți și au avut trăsături mai frumoase decît specia anterioară lor, oamenii de Neanderthal. Însă și grecii continentali, spre exemplu, s-au desprins din *Homo sapiens fossilis* și, cu toate acestea, nu au anatomia delicată a cretanilor. Or, reprezentările grafice din orice perioadă a civilizației minoice (chiar cea anterioară primelor palate) redau același gen de personaje și fizionomii, îndreptățind opinia profesorului Matz : „Tipul acestei rase de oameni nu este produsul unei epoci tardive, suprarafinate (și cu atît mai puțin decadente — *n.a.*) (...) El a apărut în Creta, probabil, încă înainte de cultura minoică timpurie". Locul de unde a venit populația respectivă (care a adus cu ea și obișnuința folosirii metalelor neferoase) rămîne însă incert. Caracteristicile antropologice elimină Africa, Asia și Grecia continentală, iar printre popoarele din Orientul Mijlociu nu se numărau prea multe de navigatori în mileniul al III-lea î.e.n. Oricum, argumente de ordin istoric și cultural, la care se adaugă diferențele majore privind înseși concepțiile despre om, Univers, viață, societate, religie etc. a cretanilor, par să excludă Orientul Mijlociu, rămînînd deschise doar două posibilități : emigrarea unei populații necunoscute din Asia

Mică ori din sud-estul Europei, care a căpătat, sub influenţa mediului şi a modului de viaţă, caractere fiziologice mediteraneene.

Originalitatea Cretei minoice, atît de deosebită faţă de vecinii săi, se manifestă în toate aspectele şi elementele care definesc o civilizaţie, de la cele mai mărunte, ca veşmintele şi podoabele, pînă la artă (ceramică, pictură, sculptură), mod de viaţă, organizare socială, ceremonial de curte şi religios, tehnica de construire a clădirilor şi corăbiilor, arme şi concepţia de întrebuinţare a lor etc.

Veşmintele purtate de bărbaţi erau simple şi funcţionale : cizme înalte, probabil de piele, şi un fel de fustă scurtă sau şorţ despicat într-o parte, care, în perioada ultimului regat minoic, se prezenta în două variante, cea de ceremonie (avînd partea din faţă mai lungă şi împodobită cu broderii bogate) şi cea de zi cu zi (căpătînd forma unui short). Acest veşmînt, în general triunghiular, era susţinut printr-un cordon de piele cu ornamente metalice sau chiar făcut în întregime din metal preţios, din şiraguri de perle ori mărgele de sticlă. La ceremonii, membrii de sex masculin ai familiei regale şi o parte dintre nobili purtau un fel de capişoane somptuoase, adesea în formă de coroană, brodate şi împodobite cu perle, pene de păun, crini etc. Se pare că, aidoma egiptenilor, bărbaţii nu aveau în nici o perioadă a anului veşminte care să le acopere bustul. La război însă, purtau platoşe constînd din pieptare fără mîneci, făcute din piele sau din mai multe straturi de pînză groasă şi placate cu bronz, iar începînd cam de prin anii 1600 î.e.n., pieptare din zale (tip solzi sau inele). Tot pentru luptă, niciodată la vînătoare sau la ceremonii se foloseau coifuri, la început simple capişoane de piele garnisite cu colţi de mistreţ şi ornate cu o coamă de cal, mai apoi, după 1500 î.e.n., adevărate căşti de bronz sau aramă, protejînd capul, ceafa şi obrajii şi avînd în vîrf un ţugui sau o măciulie în care se introducea un panaş dintr-o coadă de cal. Acest tip de coif, unul dintre primele apărute în istorie, a fost preluat de micenieni şi a devenit celebru în urma războiului troian şi, mai ales, a răspîndirii operei lui Homer, fiind folosit de greci şi macedoneni pînă la începutul erei noastre.

Veşmintele femeilor erau incomparabil mai variate, mai bogate şi neaşteptat de elegante, rămînînd printre cele mai rafinate din întreaga antichitate. Cretanele aveau un anumit veşmînt pentru fiecare gen de activitate ori situaţie care se putea ivi. Pentru exerciţii acrobatice sau jocuri foloseau un costum simplu : fustă scurtă sau şorţ şi o bandă de pînză pe frunte. Pentru vînătoare şi unele dansuri de primăvară îmbră-

cau rochii de pînză subţire, scurte, drepte (avînd mîneci scurte şi o bandă lată, de culoare închisă, cusută la umeri, mîneci şi tiv). Costumul de curte al prinţeselor, doamnelor nobile şi preoteselor era de o bogăţie şi o complexitate uimitoare. Se compunea de obicei dintr-o fustă lungă pînă la pămînt, în formă de clopot, de care se prindeau uneori 4—6 rînduri de volane, un şorţ brodat şi garnisit cu perle sau mărgele ori o eşarfă petrecută peste şolduri, o bluză-corsaj cu mîneci scurte, decupată în faţă pentru a lăsa sînii complet descoperiţi (modă de origine egipteană) şi un fel de „pălării" conice ori semisferice (adesea purtînd pe creştet statuete de păsări ori de alte fiinţe, făcute din plăci subţiri de bronz sau de aur). Talia era strînsă cu panglici sau cordoane cu franjuri la capete, corsajul avea pe umeri un fel de galoane de aur sau perle şi era deosebit de frumos brodat şi împodobit. (Sandale nu se purtau decît la vînătoare şi jocuri, rar la dans, niciodată la curte sau la ceremonii). Costume de curte atît de bogate şi complicate n-au fost întîlnite pînă în Franţa lui Ludovic al XIV-lea şi diferă total de orice veşminte de ceremonie existente la popoarele mediteraneene în antichitate.

Podoabele jucau un rol deosebit de important în viaţa cretanilor. De la rege pînă la cel mai umil, indiferent de vîrstă şi sex, toţi aveau podoabe, fie că erau făcute din aur, fie că rămîneau simple colane de crini — florile preferate în societatea minoică. Bărbaţii purtau (la ceremonii, la curte, la sărbători, uneori chiar şi la activităţile zilnice) colane de flori, coliere din aur sau bronz, brăţări la încheieturi, braţe şi glezne. Ofiţerii aveau numeroase insigne de aur pe pieptare (indicînd probabil rangul militar şi unitatea din care făceau parte), iar nobilii se întreceau în a folosi inele-sigiliu cît mai somptuoase, făcute din aur, dar mai ales tăiate dintr-o mare piatră semipreţioasă. Bijuteriile femeilor erau splendide : coliere, brăţări, lănţişoare pentru prins părul, din aur, perle sau mărgele, diademe, inele şi, mai ales, pandantive în formă de lei, capete de tauri, octopode, albine, rozete, crini etc. Dansatoarele, preotesele, soţiile şi fiicele de nobili, femeile libere, chiar şi sclavele aveau, fără excepţie, astfel de podoabe, mai bogate sau mai simple, dar nelipsite, după cum confirmă atît descoperirile din morminte, cît şi frescele ori statuetele din toate perioadele minoice.

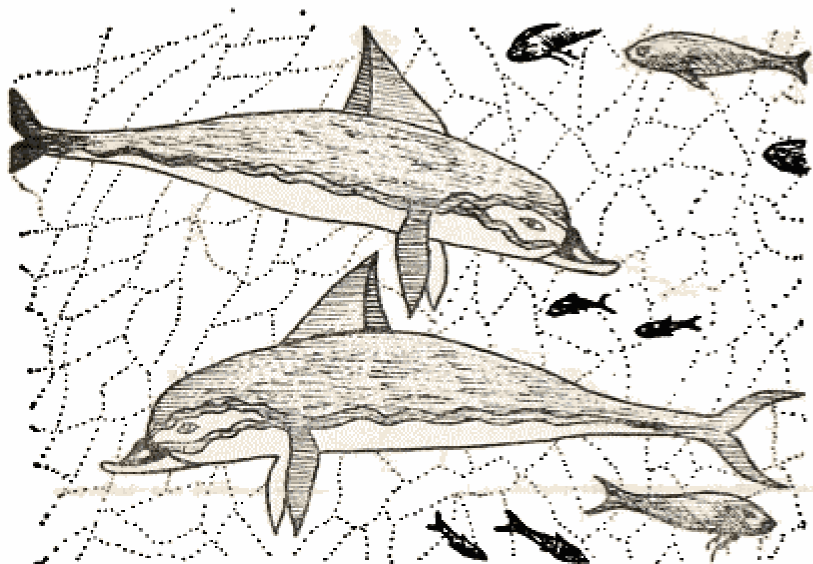
Într-o asemenea civilizaţie, plină de curiozitate, fantezie, îndrăzneală creatoare şi spirit inventiv este normal ca meşteşugurile şi mai ales arta să fi căpătat o dezvoltare deosebită.

Ceramica lucrată în Creta, în special cea în stil Camares (numită astfel după peştera unde au fost descoperite primele

vase de acest gen), este una dintre cele mai frumoase din zona mediteraneeană, fiind depășită doar de cea egipteană și, mai tîrziu, de cea miceniană. Vasele sînt decorate cu motive geometrice, florale și animaliere, în general de culoare roșie, galbenă sau albă (în vreme ce fondul este negru). Un exemplu celebru rămîne „vasul cu caracatiță" de la Gurnia (secolul al XVI-lea î.e.n.), una din capodoperele artei ceramice din toate timpurile ce poate rivaliza chiar și cu porțelanurile chinezești.

Pictura, atît cea murală, cît și cea de pe vase, este superioară artistic manierei contemporane egiptene sau celei din Orientul Mijlociu și cu atît mai mult celei din Grecia continentală (inclusiv cea ulterioară, din Micene), fiind egalată doar de unele fresce din Tirint (Argolida), realizate în secolul al XIII-lea î.e.n. În perioada timpurie se folosea, pentru reprezentările umane, o convenție împrumutată de la egipteni : pielea bărbaților era colorată numai în roșu sau brun, a femeilor numai în alb. Cam prin anii 1800 î.e.n. însă, arta minoică se eliberează de această constrîngere, personajele fiind pictate ca în realitate. Figurile sînt redate numai în profil, cu ochiul privit din față (stilul egiptean) însă trupurile au o mobilitate și o naturalețe care nu poate fi găsită în frescele Egiptului faraonic. În plus, suplețea stilului, predilecția pentru linii sinuoase, curbe ori spiralate și faptul că personajele sînt surprinse aproape întotdeauna în mișcare, dă picturii cretane o notă de prospețime care va fi întîlnită abia în „secolul de aur al lui Pericle", apogeul perioadei clasice grecești (secolul al V-lea î.e.n.). Pictura epocii minoice introduce peisajul marin (dovadă a dragostei cretanilor față de mare), precum și reprezentarea foarte exactă a oamenilor și animalelor, chiar atunci cînd acestea sînt fantastice (cum ar fi cazul leului cu cap de păun din palatul de la Cnossos). Personajele frescelor ? O lume impresionantă prin diversitatea ei : războinici, vînători, dansatoare, acrobați, regi, prinți, curteni, preotese, evoluînd printre lei, cai, tauri, delfini, caracatițe, fluturi, albine și pești viu colorați. O lume a frumosului, a delicateței („Prințul cu coroană de pene", „Delfinii", „Maimuța care culege șofran" și „Maimuța albastră" de la Cnossos, „Fresca Maimuțelor" și „Fresca Antilopelor", descoperite într-o casă din colonia minoică din Insula Thera, „Pisica pîndind fazanul" și „Fata care culege flori" de la Haghia Triada etc.). Un univers care pare să fi gravitat în jurul a două elemente simbol : femeia și floarea.

Sculptura, la început în piatră și lemn, trece, după anul 2000 î.e.n., într-un stadiu nou, o dată cu folosirea faianței (probabil preluată de la egipteni) și, mai ales, inventarea stucului

Cnossos — „Fresca delfinilor" (stadiu actual).

(descoperire, se pare, autohtonă). Această pastă făcută din gips, var şi pulbere de marmură este moale la origine şi poate fi modelată în orice formă pentru ca apoi, în contact cu aerul uscat al insulei, să devină extrem de dură, deşi casabilă. Cretanii foloseau stucul pentru a realiza basoreliefuri în vederea placării pereţilor, ornamente pentru tavane şi frontoane, decoraţii exterioare pentru sarcofage şi mobilă etc. Începînd din mileniul al II-lea î.e.n., statuetele, obiectele casnice, vasele (inclusiv cele mari, pentru păstrarea proviziilor) erau făcute din stuc, ceramică ori faianţă, mai rar piatră, bronz sau aur. Mobila, din piatră sau lemn, cu incrustaţii de aur şi argint era masivă, dar funcţională (laviţe-pat, jilţuri, dulapuri, cufere etc.) Existau şi o serie de obiecte, cum ar fi pocalele sau vasele de ceremonie, realizate numai din aur, argint aurit sau bronz, după cum pentru altele nu se foloseau decît piatra, stucul, steatita sau ceramica, motivele acestei alegeri nefiind legate strict de destinaţia obiectului, ci de nişte considerente rămase necunoscute. Dacă statuetele de bronz minoice sînt mai stingace, în schimb cele de faianţă (spre exemplu celebrele „preotese cu şerpi" de la Cnossos) nu au egal în arta europeană contemporană lor, rivalizînd cu cele egiptene şi din Orientul Mijlociu.

Cnossos — Preoteasă reprezentind-o pe „zeița minoră cu șerpi" (faianță).

Arhitectura minoică, fără a atinge monumentalitatea celei din țara faraonilor, era impresionantă și deținea secrete care nu pot fi în întregime descifrate nici astăzi. Orașele, palatele, vilele nobilimii, turnurile care străjuiau din loc în loc coasta, clădirile consacrate ceremoniilor, marile depozite de mărfuri și alimente, rezervoarele de apă, mormintele boltite, sarcofagele poartă amprenta unei civilizații înaintate, egală Egiptului și Sumerului. Există trei stiluri diferite în arhitectura cretană, identificate după cele trei perioade de construcție a palatelor : secolele al XIX-lea, al XVI-lea și al XV-lea î.e.n. Toate au însă în comun cîteva elemente : a) lipsa voită de omogenitate și simetrie a ansamblului, avînd ca rezultat sporirea pitorescului ; b) plasarea clădirilor sau a așezărilor în așa fel încît să beneficieze pe cît posibil, de o apărare naturală (munți, rîpe etc.) ; c) încercarea de a le face cît mai rezistente la cutremure prin folosirea unor grinzi, stîlpi și coloane de lemn tare, alegerea unui teren dur ca fundație sau construirea unei fundații de piatră ; d) facilități deosebit de utile și funcționale, denotînd un concept urbanistic modern ; e) arta amenajărilor interioare, care atinge un rafinament ce egalează dacă nu depășește realizările similare egiptene.

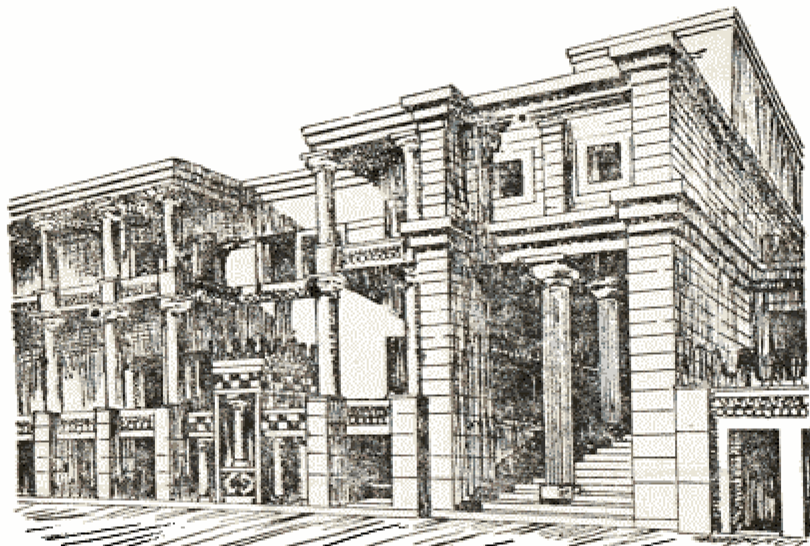
Zidurile exterioare ale orașelor atingeau grosimea de 2 m, fiind realizate din blocuri mari de piatră. Ca și cele egiptene, sumeriene ori feniciene, nu erau încununate cu metereze și dispuneau de foarte puține deschizături. Străzile erau, se pare, pavate, iar în ultima perioadă de înflorire minoică, portul Cnossos (situat la 3—4 km de palat) dispunea de docuri și cheiuri din piatră în locul celor anterioare, din lemn.

Palatele din Mallia, Haghia-Triada, Phaistos și, mai ales, Cnossos, dau însă adevărata măsură și esență a arhitecturii cretane. Zidurile exterioare erau construite din blocuri cubice, dintr-o piatră asemănătoare alabastrului și așezate pe o fundație din dale de calcar. Ferestrele și ușile erau făcute din lemn (ca și o parte din grinzile și coloanele de susținere), placat cu aramă sau bronz. Ceea ce se remarcă în primul rînd este lipsa de simetrie, de ordine dinainte plănuită. După cum scria Robert L. Scranton în lucrarea *Aesthetic Aspects of Ancient Art (Aspecte estetice ale artei străvechi)* : „Palatul minoic lasă impresia unei structuri vegetale, asemănătoare cu un copac, unitățile sale componente fiind un fel de celule, decurgînd una din alta, amestecîndu-se între ele (...). Un astfel de principiu arhitectural se opune organizării monoidale egiptene și orientale, unde întregul edificiu este conceput ca un ansamblu bine delimitat, subîmpărțit secundar". Acest stil se reflectă în toată arta

Planul palatului de la Cnossos (după Evans).

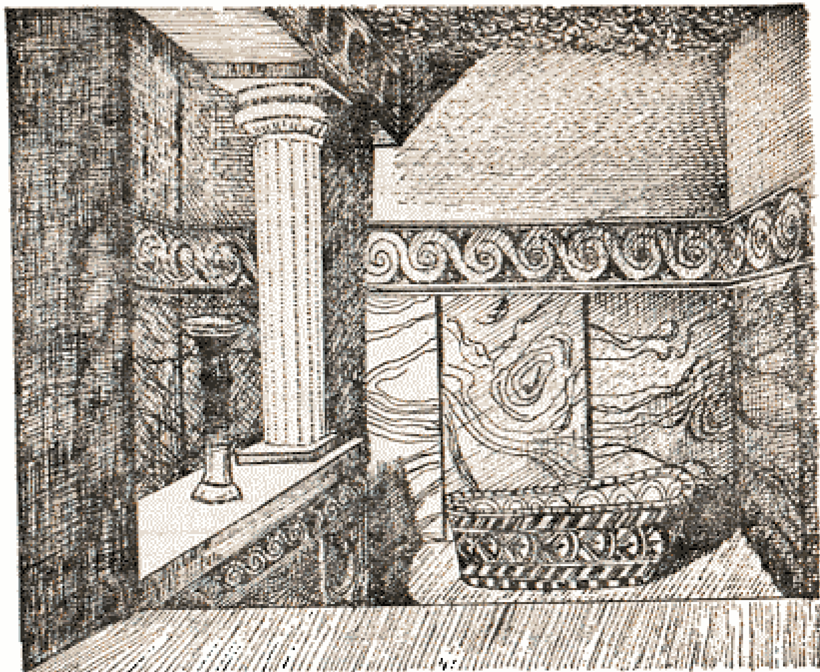
cretană, de la realizarea coloanelor ca pe un tot (neseparîndu-le clar de capitel și lipsindu-le de bază) și a vaselor de ceramică fără elemente distinct marcate (picior, pîntec, umăr, gît, buză), pînă la pictură și sculptură, care dau mai curînd senzația de fluid, decît de compoziție ordonată în părți individualizate, legate de un element central. Or, refuzul unui canon strict, respingerea ideii de limitare a fanteziei, improvizației și libertății de creație sînt caracteristice definitorii pentru arta și gîndirea cretană, ca și faptul că, pentru întîia oară în Europa, ea manifestă un spirit total opus gîndirii orientale, alegînd omul ca factor de maximă importanță în universul înconjurător. Civilizațiile contemporane cretanilor, atît cele din Orientul Mijlociu, cît și cele din Orientul Îndepărtat, considerau lumea supusă unei ordini supratemporale, omniprezente, față de care omul nu con-

Cnossos — latura sudică a curţii interioare şi scara de acces spre capelă (după Evans).

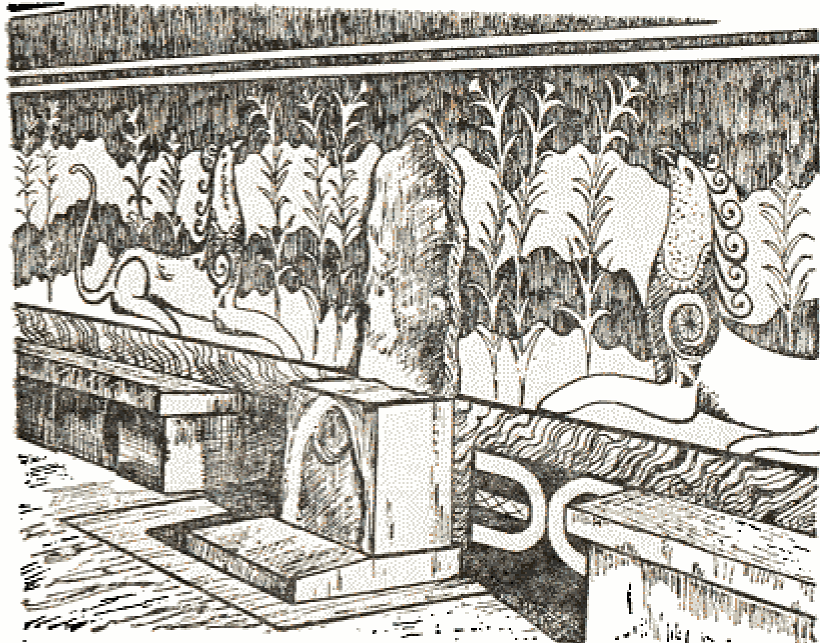
stituia decît o entitate infimă, lipsită de importanţă. Adoptînd pentru prima oară modul de gîndire opus, antropocentrist, ce avea să ducă la inflorirea civilizaţiei elenistice mai tîrziu şi la deosebirile majore dintre cultura occidentală şi cea orientală, cretanii vădeau un germene de materialism primitiv şi inconştient, absolut neobişnuit pentru acea epocă.

Revenind la palatele şi clădirile minoice se poate observa uşor că, după cum afirma Fr. Matz : „le lipsesc fermitatea, sobrietatea şi monumentalitatea, ancorate in timp şi în perenitate, proprii construcţiilor egiptene şi celor din vechiul Orient, după cum le lipseşte caracterul analitic şi funcţional al arhitecturii greceşti. Asocierea forţei şi a mişcării cu iraţionalul amănuntelor componente, conferă ansamblului vraja unei lumi de vis sau de basm şi permite intuirea in spatele său a prezenţei unor oameni cu un spirit remarcabil. Dar spiritul lor nu are nimic comun cu structura raţionalistă preluată de noi de la greci, după cum nu găseşte puncte comune nici cu universul mitic al Orientului şi al Egiptului, de care este mai depărtat chiar decît de spiritul grec“. Sînt uimitoare nevoia aproape obsesivă de lumină, de deschidere spre exterior a cretanilor, evidenta lor claustrofobie. Ferestrele, terasele, logiile, balcoanele de tot felul, scările

Cnossos — Aripa estică a palatului ; camera de baie a reginei (după Evans).

exterioare şi interioare, flancate de coloane erau în număr mai mare decît la orice altă civilizaţie antică, după cum confortul şi calitatea amenajărilor interioare nu aveau să mai fie întîlnite pînă în perioada de glorie a Imperiului Roman. Astfel, palatele erau canalizate, beneficiind de rezervoare şi castele de apă, ţevi de ceramică ducînd apa proaspătă spre încăperi şi, respectiv, conducte pentru evacuarea apei reziduale sau a rămăşiţelor menajere. La Cnossos a fost descoperit primul closet cu apă şi scaun cu capac din istoria cunoscută a omenirii (ulterior au fost găsite altele, la Mallia şi Haghia-Triada). Toate băile, bucătăriile, closetele etc. dispuneau de conducte-tip (78 cm lungime şi 38 cm lăţime) zidite, prevăzute din loc în loc cu vane de control şi întreţinere şi ducînd spre puţuri adînci, săpate în temelia clădirii. La acestea se adaugă sistemul de conducte care permiteau evacuarea şi captarea apei de ploaie strînsă pe acoperişurile plate... Pe drept cuvînt, Sir Arthur Evans afirma că nici în Europa începutului de secol al XX-lea

Cnossos — Sala tronului, aripa vestică (stadiu actual).

nu existau instalații sanitare mai complete și mai funcționale decît cele minoice.

Sistemele de încălzire cretane nu au putut fi egalate în eficiență nici astăzi, acele canale în grilă, săpate în dalele de piatră ale podelei (ce aduceau aer cald de la o „centrală termică" din subsol și îl difuzau egal în intreaga încăpere) rămînînd fără rival. Numeroase încăperi sau gropi zidite erau destinate exclusiv vaselor înalte și pîntecoase, pline cu alimente; palatele aveau grajduri (cu despărțituri speciale pentru carele de luptă și pentru depozitarea nutrețului), numeroase săli de baie cu bazine de marmură sau căzi de teracotă, subterane secrete pentru ascunderea tezaurelor, ținerea unor ceremonii mai deosebite, refugiu sau evacuare în caz de asediu. (Aceste tuneluri intortocheate, întrerupte de ziduri sau gropi-capcană și susținute de coloane au dat naștere, probabil, legendei Labirintului). Pe coridoare existau dulapuri cu pereții de piatră, bănci de marmură sau de lemn scump etc. În ziduri, podele și tavane erau practicate despărțituri subtil mascate și un fel de „conducte acustice", care permiteau proprietarului clădirii să asculte și să

observe tot ce se petrecea în fiecare încăpere. Un fel de variantă antică la sistemele de supraveghere audio-vizuală moderne şi încă una foarte eficientă, de vreme ce specialiştii au constatat că acele tuburi acustice de ceramică şi canalele săpate în piatră aveau nişte proprietăţi remarcabile, putînd conduce sunetul la zeci, chiar la sute de metri fără a-l distorsiona ori a-i slăbi intensitatea.

Sălile de primire, mari, spaţioase şi, desigur, încăperile familiei regale şi ale curtenilor erau de o bogăţie uimitoare. Partea inferioară a pereţilor era acoperită cu plăci de piatră sau de marmură, încrustate cu aur şi argint (ornamentele erau mai întîi săpate, în şanţuri se turna metalul preţios, apoi suprafaţa dalei se şlefuia pînă începea să lucească). Partea superioară a zidurilor (uneori şi tavanele) era fie placată cu panouri de lemn scump, adus din Africa, Europa şi Asia (abanos, chiparos, cedru), şi ele încrustate cu aur, argint sau perle, fie acoperită cu ţesături brodate, fie pictată cu peisaje, fiinţe reale sau legendare, scene din viaţa Cretei ori alegorii (începînd cu secolul al XVI-lea î.e.n. se introduc şi basoreliefurile din stuc pictat). Podelele erau făcute din dale de piatră divers colorate, aranjate de obicei în motive geometrice şi şlefuite cu migală, pînă ce căpătau aspectul unor uriaşe suprafeţe de gheaţă multicoloră.

Stilul de luptă terestru şi naval şi, în consecinţă, armele minoice prezintă unele particularităţi interesante, reflectînd întru totul concepţiile şi modul de viaţă al vechilor cretani.

După cum menţiona R. W. Hutchinson în volumul *Prehistoric Crete (Creta preistorică)*, oamenii civilizaţiei minoice au fost primii mari constructori de nave din istoria Mediteranei (şi poate, alături de chinezi, a lumii antice cunoscute). Vasele cretane, ale căror forme erau neaşteptat de funcţionale au influenţat toate civilizaţiile cu ieşire la mare din zonă, contemporane şi ulterioare : egipteană, feniciană, greacă, romană etc. Silueta zveltă, lungă şi îngustă, osatura rigidă, rezistentă, chila şi etrava plate, etamboul bine conturat, formînd suportul pentru *cîrma cu pană* (element uimitor, pentru că absolut toate navele mediteraneene antice, inclusiv cele de la începutul erei noastre, aveau *rame-cîrmă*, mult mai nesigure, mai dificil de manevrat şi mai ineficiente), cele două catarge cu cîte o velă mare şi puntea superioară, sprijinită pe stîlpi, rămîn caracteristicile navelor cretane de război. Lungimea lor ajungea probabil pînă la 30 m, erau propulsate prin 10—20 perechi de rame aşezate pe cîte un rînd la babord şi respectiv la tribord şi nu aveau pintenul de la provă, invenţie feniciană sau asiriană, generalizată mai tîrziu la toate navele de luptă din Mediterana. Mo-

delul de teracotă al unui asemenea vas a fost găsit în Grecia insulară, la Phylakopi şi explică pe deplin supremaţia cretană în zonă pînă prin secolul al XV-lea î.e.n., cînd o catastrofă seismică, asociată probabil cu valuri de tip tsunami a distrus nu numai palatele şi aşezările de pe insulă, dar şi flota de război, lăsînd comerţul Mediteranei în miinile fenicienilor, pe cînd Creta însăşi cădea pradă lăcomiei aheenilor şi mai tîrziu a dorienilor.

Faptul că navele de luptă cretane erau acoperite pe toată lungimea, aveau cîrme cu pană şi cîte două catarge ridică nişte probleme speciale : nici o altă civilizaţie maritimă europeană, contemporană sau anterioară (şi pentru mai multe secole nici ulterioară) nu a folosit asemenea elemente în tehnica navală. Cîrma cu pană a apărut la joncile maritime chineze cam prin mileniul al II-lea î.e.n., şi la viracochas (navigatorii Pacificului) probabil chiar mai înainte, dar aceasta nu explică prezenţa ei la navele minoice. Este posibil să fi fost transmisă cretanilor de ultimii atlanţi de la care aceştia au primit destule influenţe tehnice, artistice şi culturale. În orice caz, folosirea ei, ca şi a pînzelor pe două catarge simultan implică o serie de cunoştinţe marinăreşti şi o obişnuinţă pe care popoarele mediteraneene n-o aveau : navele egiptene, greceşti, feniciene, cartagineze şi romane au păstrat catargul unic şi ramele-cîrmă, perpetuîndu-le pînă prin secolul al X-lea e.n., la bizantini şi vikingi. Cîrma cu pană a rămas un secret minoic, ca şi modul de luptă naval al cretanilor, care nu favorizau conceptul lovirii vrăjmaşului la distanţă (arcurile serveau numai la vînătoare, nu şi la război) şi, din moment ce nu dispuneau de pinten, practicau probabil procedeul abordajului. În mod paradoxal, ei îşi anulau astfel avantajul vitezei şi manevrabilităţii superioare oricăror nave contemporane (datorat sistemului de cîrmire şi celor două catarge) şi veneau în contact direct cu echipaje dispunînd de o forţă fizică superioară. Explicaţia constă probabil în aceea că, pe de o parte, vasele cretane le imitau pe cele ale unei alte civilizaţii, mai avansate (probabil cea atlantă), fără să fi preluat toate secretele acesteia şi, pe de alta, războinicii minoici aveau o încredere oarbă în platoşele, armele, agilitatea şi măiestria lor în luptă — incontestabil superioare oricăror alte populaţii mediteraneene. La aceasta se mai adaugă superioritatea *numerică* a echipajelor cretane faţă de oricare altele (din moment ce navele lor erau mai mari decît cele de care dispuneau egiptenii, fenicienii şi grecii pînă prin secolul al XVI-lea î.e.n.) şi a însăşi flotei minoice, care într-o perioadă a avut probabil mai

multe vase decît egiptenii, fenicienii și grecii continentali la un loc.

Fapt curios, navele de comerț cretane nu se asemănau cu cele de război. După cum se constată din reprezentările grafice (ceramică, picturi murale), ele erau rotunde, greoaie (concepute să transporte cît mai multă încărcătură în detrimentul vitezei și al supleței de manevră), dispuneau de un singur catarg și una sau două rame-cîrmă cu pala ascuțită, ceea ce întărește ipoteza că vasele de război nu erau o invenție autohtonă. Raportul dintre lungime și lățime era de 3 : 1 (la navele de luptă 8 : 1), exista o punte-acoperiș a calei, probabil completă, iar numărul de vîsle era redus, propulsia fiind asigurată mai ales de vela dreptunghiulară sau pătrată. Acest tip de navă a fost reluat și perfecționat de fenicieni și, ulterior, de romani, rămînînd principalul vas comercial al antichității, dar fiind nesigur în navigație și foarte lent.

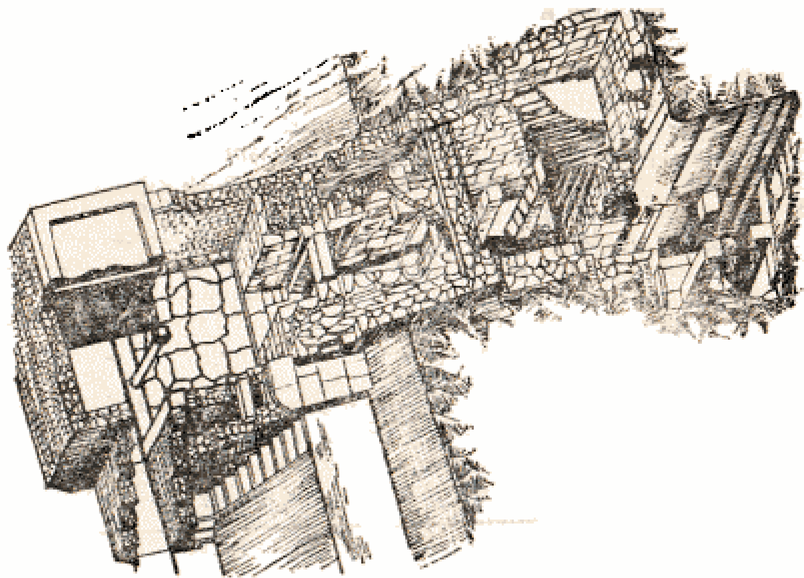
În orice caz, se știe cu certitudine că, timp de cîteva secole, flota cretană a dominat Mediterana, urme de colonii și contoare comerciale minoice fiind descoperite pe țărmurile Asiei Mici, ale Africii de Nord, ale Mării Negre, în Peninsula Iberică și cea Italică, în Cipru, Sicilia, sudul Franței, ba chiar, după cum arată unele descoperiri recente, în Asia și America de Nord. (Este adevărat că nu s-a putut stabili cu certitudine dacă aceste vestigii au fost lăsate chiar de oameni din Creta minoică sau provin de la atlanți și viracochas, care par să se fi influențat reciproc și să fi lăsat o bogată moștenire științifică și culturală multor popoare străvechi, continentale și insulare : incașii, mayașii, cretanii, egiptenii, chinezii etc.).

În ceea ce privește armamentul terestru, civilizația minoică este plină de contradicții și surprize. Dacă între anii 2500 și 2000 î.e.n. cretanii se preocupau prea puțin de arme, pacea domnind pe întreaga insulă, iar lăncile, cuțitele de bronz și arcurile fiind folosite mai mult la vînătoare, începînd cu prima epocă a palatelor lucrurile s-au schimbat radical. O dată cu înflorirea bruscă a civilizației minoice, îmbogățirea insularilor de pe urma comerțului, transformarea porturilor cretane în centre comerciale ale lumii mediteraneene și construirea fastuoaselor edificii, alte popoare au început să arunce priviri lacome asupra acestei mici țări, aparent lipsită de apărare. În plus, contoarele și coloniile trebuiau protejate și asta n-o puteau face decît războinici bine înarmați. Dacă principalul scut al Cretei l-a constituit flota de război, armele individuale aveau un rol important în orice bătălie, fie ea pe uscat ori pe mare.

Tactica terestră a războinicilor minoici lăsa mult de dorit. Nu cunoşteau cavaleria, iar carele de luptă (aduse din Orientul Mijlociu, ca şi caii) apărute la începutul secolului al XVI-lea nu serveau de fapt la nimic, conducătorii vehiculelor folosindu-le doar ca mijloace de transport pînă la cîmpul de luptă ! Este, poate, greu de crezut, însă nobilii cretani veneau la bătălie în care, coborau, se aşezau în fruntea formaţiunilor de soldaţi şi porneau la luptă pe jos, ca orice umil infanterist. Cucerirea Egiptului de către hicsoşi (secolul al XVII-lea î.e.n.), datorată şocului produs de folosirea carelor de luptă a fost o lecţie care nu le-a dat de gîndit cretanilor, după cum nici războaiele egipteano-hittite (secolul al XII-lea î.e.n.) nu i-au învăţat nimic pe aheeni : carul de luptă, o importantă armă grea ofensivă nu se potrivea cu temperamentul şi dorinţa de a se face remarcaţi prin fapte de arme individuale ale cretanilor, micenienilor şi chiar grecilor de mai tîrziu, întotdeauna înclinaţi să confunde legendele cu realitatea. Rezultatul : Creta a fost cucerită de arheeni, Micene de dorieni, Atena de macedoneni, deşi fiecare din aceşti invadatori se aflau, în momentul respectiv, la un nivel tehnologic, cultural şi social indiscutabil inferior statelor pe care le atacaseră.

De fapt, cretanii, popor paşnic, nu pot fi acuzaţi pentru că nu au folosit arme şi tactici ofensive. Ei nu au conceput niciodată maşinării de asediu pentru că nu au vrut să cucerească oraşe sau cetăţi, nu au folosit caii şi carele ca arme de şoc pentru că nu au năvălit vreodată asupra altor popoare, nu doreau să-şi săgeteze vrăjmaşii de la distanţă pentru că aveau despre luptă o concepţie cavalerească, poate romantică şi absurdă, însă nu mai puţin curajoasă. Războiul pare să fi fost considerat un fel de întrecere sportivă între luptători, un duel între armate, care se compunea de fapt din mii de dueluri între indivizi. Această idee, evidentă atît prin conformaţia şi tipul armelor cretane, cît şi prin modul lor de folosire poate părea ridicolă, dar se potrivea perfect cu principiul de bază al societăţii minoice : „Trăieşte şi lasă şi pe alţii să trăiască".

Armele individuale erau pumnalul, sabia, lancea şi scutul. Pumnalul a devenit tot mai mult, între secolele al XX-lea şi al XV-lea î.e.n., un obiect cu întrebuinţări zilnice (la masă, la vînătoare etc.) sau de paradă, nemaifiind folosit în luptă (de altfel suferise o serie de modificări grăitoare în acest sens : din drepte şi groase, lamele ajunseseră curbe şi subţiri, iar mînerele erau adevărate opere de artă). Lăncile, lungi de 1,70—2 m, aveau vîrfurile rombice sau în formă de frunză de salcie, subţiri şi elegant prelucrate, cu marginile foarte tăioase ; se foloseau

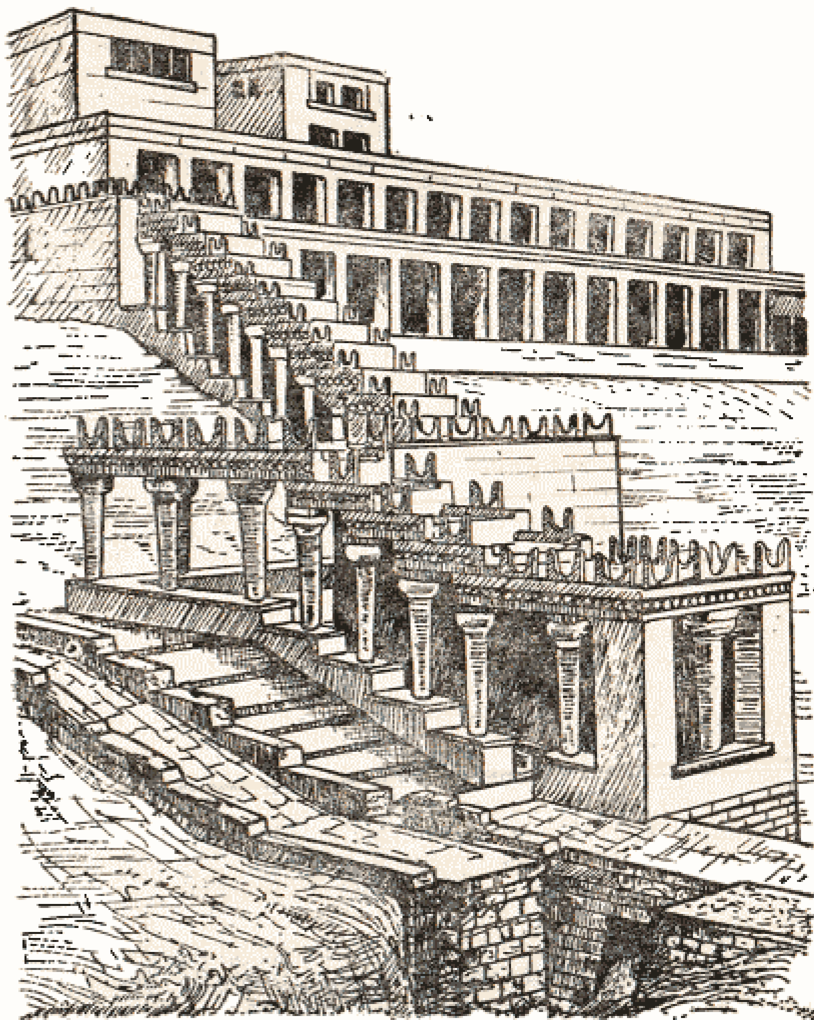

Cnossos — „Mormintul-templu" (după Evans).

probabil în lupta de apropiere, fiind mînuite astfel încît să anihileze adversarii mai puternici înainte ca aceştia să-l poată atinge pe purtător. Un scop similar avea sabia, principala armă de atac a războinicilor cretani. Derivată din cuţitele de la începutul epocii bronzului, sabia a apărut în Europa cam prin anii 2000 î.e.n., şi prima civilizaţie care i-a ghicit valoarea în luptă a fost cea minoică. Săbiile din insulă difereau ca formă şi mod de întrebuinţare, atît de cele egiptene ori asiatice contemporane lor, cît şi de cele ulterioare, ale Greciei continentale. Cretanii, oameni agili, însă nu deosebit de vînjoşi, doreau să-şi ţină la distanţă potrivnicii ; se mişcau foarte iute, executînd o scrimă complicată, căutînd să nu fie atinşi, iar în momentul cînd atenţia adversarului slăbea, îl străpungeau cu o lovitură bine ţintită. De aceea, săbiile lor erau lungi (1 m), înguste, cu o nervură mediană, tăişurile mai ascuţite la vîrf decît în partea de jos şi garda mică. Teaca, tot din bronz, era bogat ornamentată, ca şi mînerele. O sabie descoperită la nivelul primului palat din Mallia are mînerul făcut din calcar placat cu aur şi, ca măciulie, un cristal de stîncă frumos şlefuit. Un alt exemplar, din perioada ultimului palat din Mallia, are pe mîner un relief de aur reprezentînd un acrobat, iar garda i se prelun-

geşte în sus, de-a lungul lamei, asemeni unor coarne de taur. La Phaistos, Cnossos, în morminte şi aşezări din întreaga insulă au fost găsite spade splendid împodobite cu plăci de aur, faianţă, abanos, cedru, fildeş, cu agate sau cristale de stîncă. Specialiştii sînt de acord că aceste arme erau mai robuste, mai rezistente şi mai tăioase decît săbiile de bronz egiptene, hittite, feniciene, aheene şi chiar chineze şi, în orice caz superioare celor de fier ale dorienilor. (Paradoxal, metalurgia fierului nu izbutea să producă la început obiecte atît de bune ca metalurgia bronzului, care avea o tradiţie de milenii şi prima jumătate a ceea ce numim „epoca fierului" a fost dominată, calitativ, tot de armele şi uneltele de bronz. Fierul prezenta însă un avantaj major : zăcămintele fiind foarte frecvente, iar tehnologia de obţinere relativ simplă, obiectele de fier erau mult mai ieftine decît echivalentele lor din bronz, putînd fi produse repede şi în număr mare.)

Scutul, înalt, în formă de opt a fost o invenţie cretană ; nici o altă civilizaţie nu l-a preluat pentru că se potrivea numai modului de luptă amintit. Proteja întregul corp, de la bărbie pînă la glezne, iar scobiturile făcute în părţi, la jumătatea sa erau destinate să permită mînuirea lăncii şi a sabiei. Acest tip de pavăză consta dintr-o ramă întărită cu nervuri longitudinale şi transversale, curbîndu-se spre exterior (astfel ca suprafaţa să-l acopere pe purtător ca o carapace) pe care se întindea o piele groasă şi tare. O curea longitudinală, trecută pe deasupra umărului şi un mîner fixat la mijlocul scutului permiteau manevrarea. Arma era incomodă şi greoaie. Trebuia adusă în car şi servea probabil la apărarea de săgeţile, pietrele şi suliţele adversarului, în faza apropierii celor două armate, iar mai apoi, în lupta cu lancea. Cînd se ajungea la săbii se pare că scutul era abandonat, războinicul punîndu-şi nădejdea în agilitatea şi iuţeala sa. Tipul de scut contrastează cu spada şi conformaţia anatomică a cretanilor. La început s-a crezut că el a fost conceput tocmai pentru a compensa apariţia săbiei lungi (care împunge), deci a acoperi tot corpul. Dar săbiile minoice erau destul de ascuţite pentru a trece prin pielea de taur a acestor scuturi, care n-ar fi fost decît o povară inutilă şi periculoasă în duelul cu alţi războinici cretani. Explicaţia paradoxului constă în aceea că, probabil, scuturile n-au fost inventate în timpul războaielor dintre regatele din insulă (care, de altfel, au fost doar nişte lupte dinastice, purtate pe scară militară redusă), ci mai curînd după contactul cu populaţii exterioare mai numeroase, compuse din indivizi mai puternici şi care foloseau arcul, praştia şi suliţa.

Cnossos — Colțul sud vestic al palatului, cu calea de acces acoperită (după Evans).

Carul, ușor, se compunea dintr-o axă cu două roți mari, o ladă deschisă la spate, o oiște și un jug pentru înhămarea celor doi cai. Într-un car puteau sta doi oameni și este de mirare că nobilii minoici nu s-au folosit de experiența egiptenilor, care preluaseră de la hicsoși acest vehicul de luptă (aveau echipaje

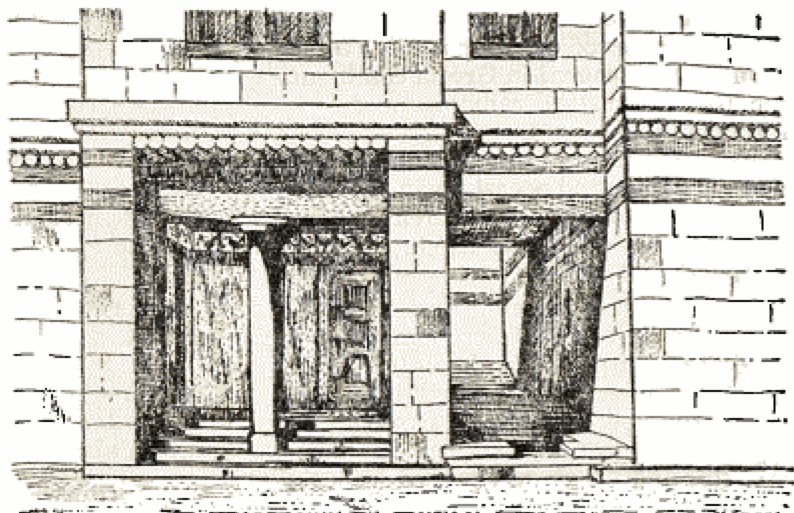
formate dintr-un vizitiu, de obicei sclav, şi un luptător care minuia arcul, uneori lancea, chiar din goana carului). Un motiv poate fi acela că terenul insulei, pietros şi accidentat nu permitea manevre şi desfăşurări de care asemeni deşerturilor din Orientul Mijlociu şi cîmpiilor asiatice. Însă exista şi o altă cauză, aceea care i-a făcut pe cretani să nu-şi folosească la maxima eficienţă navele de luptă, să nu adopte o tactică adecvată apărării palatelor (asediatorii erau lăsaţi să escaladeze zidurile, fiind răpuşi abia cînd ajungeau pe creastă sau la ferestre, cu lancea şi sabia, ca pe cîmpul de luptă, ceea ce nu ar fi izbutit să stăvilească valurile continue şi masive de atacatori) şi să nu considere arcul o armă onorabilă. Societatea minoică, pacifică prin excelenţă, *nu voia* să se preocupe de război, să-şi perfecţioneze stilul de luptă, să-şi risipească inteligenţa, energia, timpul şi bogăţiile pentru fabricarea de arme. Chiar săbiile, mîndria nobililor cretani, par a fi mai curind un însemn distinctiv al castei, un obiect de folosinţă în scopuri individuale ca în Franţa lui Ludovic al XIII-lea. Asemeni muşchetarilor, bărbaţii din societatea minoică par a fi considerat războiul ca pe un concurs de îndemînare, un mod mai ieşit din comun de a-şi petrece timpul, atunci cînd se ivea ocazia. Abia în secolul al XV-lea î.e.n. dinastia Minos încearcă să schimbe cîte ceva, îngrijorată de generalizarea conflictelor în zona mediteraneană. Se angajează trupe de mercenari aheeni, asiatici sau africani (negrii nubieni, în echipament cretan şi sub comanda ofiţerilor cretani, constituie o gardă regală foarte impresionantă, aşa cum apare ea pe o frescă din Cnossos), armurierii şi arhitecţii au de lucru ca niciodată pînă atunci, se fac eforturi disperate de a reconstrui flota de război, se experimentează noi arme şi tehnici de luptă (scutul în formă de opt, formaţia de lăncieri pedeştri), se înmulţesc fortificaţiile de sprijin şi capcanele în jurul cetăţilor. Dar este prea tîrziu : cretanii nu pot să ia în serios aceste pregătiri, nu cred în pericol, iar atunci cînd aheenii şi, mai tîrziu, dorienii atacă, elementul surpriză este total.

Care poate fi explicaţia acestei atitudini, considerată de unii istorici drept o dovadă de decădere, de criză internă (socială, economică şi morală) a unei societăţi căreia invaziile i-au dat doar o ultimă lovitură şi nu *lovitura* hotărîtoare ?

În pofida numeroaselor descoperiri arheologice din ultimele decenii ştim încă foarte puţine despre civilizaţia Cretei străvechi, care „privită din perspectiva istoriei, rămîne mută la o sumedenie de întrebări ce par fundamentale“, după cum scria Friedrich Matz. Majoritatea informaţiilor sînt deductive, bazîndu-se pe imaginile pictate pe vase, pe fresce, basoreliefuri, sta-

tui, obiectele și armele găsite în morminte, vestigiile așezărilor din insulă, legendele grecilor, mențiunile fenicienilor și egiptenilor despre societatea minoică și elementele preluate de aheeni în cadrul civilizației miceniene. Dar urmele palpabile nu oferă decît o viziune fragmentară, legendele una îmbrăcată în metaforă, iar micenienii au modificat unele invenții, tehnologii, stiluri artistice și obiceiuri împrumutate, în timp ce altele nu i-au interesat deloc.

O sursă sigură de informații s-ar fi dovedit istoria, literatura, mitologia, operele scrise chiar de cretani ; însă arhivele și bibliotecile palatelor din Cnossos, Phaistos și Mallia (dacă au existat) nu au putut supraviețui invaziilor și cutremurelor, de-a lungul a mai bine de trei milenii. S-au păstrat numai cîteva fragmente de texte, dar, din nefericire, scrierea cretană veche n-a putut fi descifrată și de aceea, civilizația minoică este departe de a fi înțeleasă în toată splendoarea și complexitatea ei. La început, prin anii 2400—1900 î.e.n., scrierea era pictografică, probabil datorită influenței egiptene, dar cu totul deosebită de hieroglifele Egiptului faraonic. Începînd cu 1900 î.e.n. se adoptă scrierea liniară tip *A* (pe tăblițe de lut ars) într-un alfabet ideografic și într-o limbă necunoscută, foarte probabil neindoeuropeană. Această scriere va fi menținută pînă la ocuparea insulei de către aheeni și chiar după aceea, cam pînă prin secolul al XII-lea î.e.n. Aheenii au luat ca model alfabetul *A* și l-au adaptat limbii lor (greaca arhaică), inventînd scrierea liniară tip *B*. Trebuie menționat că scrierea pictografică din Creta a fost a patra apărută în istorie, după cea hieroglifică egipteană, cuneiformă asiriană și, respectiv, cea hieroglifică din Mohenjo-Daro. De asemenea, alfabetul de tip *A* și cel de tip *B* reprezintă un mare progres față de tipurile de scriere anterioare și nu au fost depășite decît de alfabetul consonantic fenician de 22 semne, care, preluat și modificat de greci și romani, stă la baza scrierii europene moderne. După descoperirea (1939) palatului lui Nestor de la Pilos (Grecia continentală) și găsirea unei arhive regale de tăblițe scrise în alfabetul *B* (ca și cele de la Micene sau o parte din cele de la Cnossos) s-a făcut un mare pas înainte, căci un tînăr arhitect englez, Michael Ventris, a reușit să le descifreze (folosind metodele de decodificare ale serviciilor secrete britanice). Ventris a murit curînd, într-un tragic accident, dar cercetările sale au fost continuate de un elenist de marcă, profesorul John Chadwick, și astăzi, civilizația miceniană și-a dezvăluit o parte din taine. Nu și cea minoică însă, căci pentru descifrarea limbii cretane străvechi nu există nici un indiciu, ea neasemănîndu-se cu vreo altă limbă cunoscută,

Cnossos — Pavilion de primire (după Evans).

vie sau moartă. Puținele tăblițe descifrate (și acelea doar parțial) sînt scrise în alfabetul *B*, redactat la Cnossos, în epoca ocupației aheene. Or, atita vreme cît nu vom avea mai multe date despre istoria și viața societății minoice nu se pot emite decît ipoteze.

Economia Cretei antice se baza la început pe agricultură (orz, mei, griu, măslini, viță de vie, smochini, curmali etc.), creșterea animalelor (bovine, capre, porci, oi), pescuit, albinărit și meșteșugărit (legat în special de prelucrarea metalelor și olărie). Însă, o dată cu secolul al XX-lea î.e.n., comerțul cîștigă treptat preponderența. Insula devine o țară de navigatori și negustori pricepuți, asemeni Angliei și Olandei din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea e.n. Există, desigur, oameni cu preocupări mai „terestre" : nobili (mari proprietari funciari, războinici, curteni, reprezentanții cultelor), oameni liberi (păstori, agricultori, meșteșugari), sclavi. Însă toate categoriile sociale simt o irezistibilă atracție pentru mare, pentru aventură și cunoaștere. Oamenii liberi devin marinari, pescari sau coloniști, nobilii construiesc corăbii și finanțează expediții, familia regală contribuie la deschiderea contoarelor comerciale, războinicii nu se sfiesc să facă negoț. Se poate deslusi în aceste transformări suflul de energie și vitalitate al unei civilizații tinere. Rafinamentul și bogăția etalate acasă nu ajung la stadiul de opulență gratuită

al marilor imperii antice : Persan și Roman. Sînt mai curind dovada unei nevoi de frumos și al unui bun gust care se vor transmite prin aheeni în Grecia continentală, influențînd puternic cultura elenistică, rămasă una dintre cele mai remarcabile din Lumea Veche.

Unii istorici afirmă că societatea minoică ar fi fost în decădere, argumentînd aceasta prin luxul armelor, obiectelor, veșmintelor și clădirilor, prin „efeminarea" bărbaților, prin rolul important jucat de femei în viața insulei. Ideea nu se susține la o analiză mai atentă.

În primul rînd, regatele cretane nu prezintă nici unul dintre semnele de decadență economică, politică și socială întîlnite la alte state în perioada dinaintea destrămării lor. Civilizația minoică nu avea uriașa pătură funcționărească și preoțească neproductivă, pe care felahii și sclavii Egiptului antic trudeau din greu s-o întrețină, nu ținea sub ocupație militară alte popoare, storcîndu-le de resurse, ca Imperiul Otoman, nu își edificase un imperiu comercial prea vast pentru posibilitățile sale asemeni Olandei, nu cunoștea criza politică internă și nici decadența morală de la sfîrșitul Imperiului Roman sau, mai tîrziu, a celui Bizantin. Nu trata populațiile cu care venea în contact cu cruzimea neomenească a asirienilor, nu avea trufia vană și oarbă a micenienilor, disciplina prea rigidă a Imperiului Chinez sau birocratismul exacerbat al Imperiului Incaș ; nu practica sacrificii umane ca aztecii sau cartaginezii și nu era un anacronism menținut în viață de contextul internațional, ca Imperiul Austro-Ungar.

Armele cretanilor nu erau ineficiente și luxoase ; după cum a demonstrat specialistul englez A. Snodgrass, în comparație cu altele din perioada respectivă, calitatea lor impune și provoacă uimire. Faptul că nu erau *folosite* la maxima lor eficiență, că tactica de luptă lăsa mult de dorit se datorează nu decăderii, lașității, incapacității ori trufiei, ci dorinței de pace și unui spirit prea optimist, prea elevat, care nu admitea ideea că oamenii s-ar putea ucide între ei ca niște fiare.

Contoarele comerciale erau locuri de schimb și nu de exploatare, asemeni celor portugheze. Nu au fost întîlnite urme de distrugere a coloniilor și centrelor de negoț (pînă în perioada marii invazii a „popoarelor mării", cînd metropola însăși a fost cucerită), deci populațiile autohtone se înțelegeau bine cu noii veniți. Flota cretană de război nu a fost folosită pentru a supune vreunul din regatele vecine, ci pentru a proteja comerțul propriu și pe al altora de pirații Mediteranei. Și atunci, unde sînt semnele „descompunerii" ? Se uită prea ușor că insula a fost

zguduită de catastrofe naturale în două rînduri și așezările ei au renăscut din ruine, mai fastuoase decît înainte. Ar fi fost capabilă de o asemenea performanță o civilizație decadentă ?

În ceea ce privește aparenta „efeminare" a bărbaților și rolul deosebit acordat femeii în societatea minoică, lucrurile au o cauză mult mai profundă decît s-ar părea. Studiile din ultimele decenii au evidențiat faptul că vechile popoare preindo-europene din regiunile Mediteranei orientale păstrau încă puternice urme dintr-o organizare socială avînd ca element central femeia. Era, probabil, o moștenire a orînduirii gentilice matriarhale, apărută în Paleoliticul mijlociu și înlocuită (deși nu complet) de patriarhat abia în Protoneolitic. După cum scria profesorul Matz : „Civilizația palatelor cretane este expresia cea mai clară și mai înaltă a acestui tip de organizare socială. Desigur, afirmația nu trebuie înțeleasă ca susținînd existența unui adevărat matriarhat. Însă nu încape nici o îndoială că, atît pe plan juridic, cît și pe plan social, existența individului rămînea subordonată faptului că, din punct de vedere fizic, el era descendentul mamei sale".

Aceasta explică probabil rolul pe care legendele grecilor continentali îl atribuiau femeii în istoria mitologică a Cretei : Europa, Pasifae, Ariadna sînt personaje principale în cadrul tradițiilor respective, iar prezența lor este pe deplin justificată. Să nu uităm că societatea minoică avea mulți zei, ca oricare civilizație antică (dar nici pe departe atît de mulți ca ai Egiptului, spre exemplu) și existau culte legate de soare, mare, taur etc., însă toate dovezile arheologice vădesc pregnant preponderența cultului zeiței-mamă originară. În plus, femeile dețineau majoritatea funcțiilor legate într-un fel sau altul de orice cult, fiind preotese, dansatoare, oracole etc. (O lungă perioadă, zeitățile cretanilor au fost exclusiv feminine : zeița-mamă a pămîntului, zeița muntelui, cea a arborelui, cea a mării, stăpîna animalelor, zeița nudă a păsărilor, cea a șerpilor etc. Chiar în dansurile legate de cuplul simbolic taur-femeie, elementul masculin era secundar, aproape de recuzită, asemeni șerpilor sau păsărilor sacre, fiind destinat doar a scoate în evidență rolul primordial al celui feminin în apariția vieții.)

Mirenele, fie ele provenite din popor sau din nobilime, se bucurau de o libertate și o considerație ieșite din comun. Frescele, basoreliefurile și picturile de pe vase arată femei participînd la vînătoare cu arcuri sau lănci, mînînd carele ca orice războinic, jucînd un rol cel puțin egal cu bărbații atît în ceremonialul de la curte, cît și în viața de fiecare zi. Nu s-au găsit imagini sau dovezi arheologice, spre exemplu arme ori platoșe

Cnossos — „Fresca taurului şi a acrobaţilor" (după Evans).

în mormintele femeilor, care să ateste că acestea ar fi luptat în războaie ; însă numeroase fresce le reprezintă executînd dansuri şi acrobaţii foarte periculoase la ceremoniile legate de cultul taurului. Astfel, femeile şi fetele luau parte alături de bărbaţi la cursele de călărie pe tauri neîmblînziţi sau dansau înaintea animalelor, stîrnindu-le şi ferindu-le cu dibăcie de coarnele ucigătoare, într-un fel de corrida antică. Cel mai adesea însă, participanţii la jocuri, acrobaţi profesionişti sau nu trebuiau să execute un număr extrem de periculos : venind în faţa taurului, aşteptau pînă cînd acesta îşi pleca fruntea ca să împungă, se propteau cu miinile la rădăcina coarnelor şi, profitind de mişcarea animalului care ţîşnea înainte, zvîrlindu-şi capul pe spate pentru a scăpa de povară, făceau un salt pe deasupra spinării lui, dîndu-se peste cap în văzduh şi căzînd pe partea cealaltă nevătămaţi. Sir Arthur Evans a consultat numeroşi toreadori, matadori şi chiar acrobaţi din întreaga lume, dar majoritatea au fost de părere că o asemenea performanţă este imposibilă. Şi totuşi, ea era dusă la bun sfîrşit de către fragilii cretani, femei şi bărbaţi deopotrivă, fapt dovedit nu numai de legendele grecilor continentali, ci şi de numeroase opere de artă minoice : pecetea găsită la Cnossos, paharul de aur de la Vaphio, şi, mai ales, celebra frescă a „acrobaţilor" de la Cnossos, prezentînd un bărbat şi două femei, care sar ori se pregătesc să sară pe deasupra unui taur uriaş. Un alt fragment de frescă din Cnossos arată o fată care stă cu capul în jos şi corpul aproape vertical, sprijinindu-se în mîini de coarnele unui taur, iar artiştii minoici au surprins perfect expresia de maxim efort şi încordare a figurii şi întregului trup, ale cărui forme armonioase nu sînt ascunse de vreun veşmînt. Agilitatea

şi îndemînarea acestor făpturi zvelte nu par să le depăşească îndrăzneala, iar graţia cu care preotesele şi doamnele de la curte îşi purtau complicatele toalete întregeşte un profil feminin atît de complex şi de emancipat cum nu va fi altul mai bine de trei milenii. Se pare că multe cretane preluau atribuţiile şi responsabilitatea soţilor plecaţi pe mare, iar altele îi însoţeau, stabilindu-se în oraşele-colonii ; în moda aranjamentelor interioare se simte o influenţă preponderent feminină ; atît din inventarul mormintelor, cît şi din analiza statistică a scenelor de grup şi respectiv a personajelor individuale redate în diverse opere de artă rămase reiese clar că raportul femei/bărbaţi era egal din punct de vedere al importanţei sociale ; în sfîrşit, chiar faptul că prototipul masculin minoic nu cedează modei „eroice". de „super-războinici", tot mai apreciată în Grecia continentală, Asia Mică şi Orientul Mijlociu (inclusiv obiceiului de a purta barbă) şi continuă să prefere spiritul forţei brute, este grăitor. Dansurile în care un bărbat cu mască de taur mima posesiunea unei femei sau cele ale femeilor printre taurii sălbatici, abia capturaţi, reminiscenţe din Paleolitic (şi care au stat, se presupune, la originea legendelor despre Pasifae şi Europa) par să fi fost abandonate în perioada apogeului culturii minoice, lăsînd loc unor dansuri de primăvară, mult mai graţioase şi mai puţin supuse rigorilor tradiţionale. Participînd la aceste adevărate balete, acceptînd să fie reprezentaţi în fresce în atitudini vioaie, degajate, bărbaţii renunţau conştient şi voit la alura hieratică de zei coborîţi pe pămînt a faraonilor, nobililor şi preoţilor egipteni, refuzînd în egală măsură imaginea stăpînului tiranic, absolut, în casă şi în societate, pe care o cultivau cu grijă micenienii şi, mai ales, orientalii.

Din nefericire, cretanii erau singurii, în întregul bazin mediteranean care gîndeau astfel. Prea puţin numeroşi, prea înaintaţi moral, prea delicaţi, atît ca indivizi, cît şi ca societate, oamenii din „ţara regelui Minos" n-au putut face faţă lumii brutale din jur. Influenţa lor asupra popoarelor contemporane şi, prin intermediul cuceritorilor, a celor ulterioare, rămîne însă un fapt de necontestat. Artele, scrisul, tehnica olăritului şi a prelucrării metalelor, arhitectura, construcţia navelor, pînă şi moda vestimentară a antichităţii şi evului mediu datorează destule acestei civilizaţii despre care ştim încă prea puţine. Astăzi avem însă o imagine suficient de clară pentru a ne da seama că societatea minoică, unică prin rafinament şi mod de gîndire în Mediterana, a edificat o remarcabilă civilizaţie într-un timp extrem de scurt şi aproape „din senin" în termeni istorici şi arheologici, etapele de tranziţie de la primitivism la o cultură

uimitoare fiind insignifiante. O explicaţie ar fi, desigur, contactul şi influenţele altor popoare ; însă, cu excepţia carului, a calului şi a vitelor, Orientul Mijlociu nu pare să fi exportat prea multe, iar elementele artistice şi arhitecturale preluate de la egipteni sînt minore comparativ cu fondul autohton de imaginaţie şi originalitate. Poate că este vorba despre influenţa unor populaţii necunoscute din Asia Mică ori de contactele cu faimoasa (şi astăzi recunoscuta) Atlantidă. Nu se ştie dacă vom afla vreodată cu certitudine, dar un lucru este sigur : Creta minoică, vis schubertian într-o lume cutremurată de acorduri wagneriene, a fost una dintre cele mai frumoase aventuri ale rasei umane şi civilizaţia ei, deşi nu a avut viaţă lungă, rămîne un punct luminos în zbuciumata istorie a omenirii.

CETĂŢILE AURULUI

„Ik ben u lieden spiegel" sau, cum pronunţă flamanzii din Sud, „Ik ben ulenspiegel" : „sînt oglinda voastră". Nimic n-ar putea caracteriza mai fidel măştile mortuare ale regilor miceenieni. Feţe aspre, parcă cioplite încă de pe cînd erau vii în piatra albă şi dură a Argolidei, buze strînse dispreţuitor, crispare trufaşă a obrajilor, o veşnică încruntare. Homer spunea că sceptrul suveranilor miceenieni fusese făurit în Olimp şi era moştenit din tată în fiu de-a lungul secolelor. Judecind după chipurile de metal strălucitor, care privesc fără nici o îngăduinţă, după atîtea milenii, s-ar spune că dinastiile aheene erau convinse de originea lor divină. Şi o dată cu ele, nobilimea, castă mîndră şi războinică, avea să ducă pe culmi, iar mai apoi în neant, civilizaţia din „cetăţile aurului".

Istoria Greciei peninsulare înainte şi în cursul perioadei miceniene se poate sintetiza astfel :

a) *Cultura helladică timpurie :*

5000—2500 î.e.n. : epoca neolitică. Faza Sesklo. Populaţii preindoeuropene care folosesc unelte şi arme din piatră cioplită ;

2500—2300 î.e.n. : epoca subneolitică. Faza Dimini. Prelucrarea pietrei capătă o deosebită calitate. Este folosită arama, mai întîi incidental, apoi tot mai frecvent ;

2300—1900 î.e.n. : începutul epocii bronzului. Apare aşa-numita „ceramică a firnisului primitiv".

b) *Cultura helladică mijlocie :*

1900—1570 î.e.n. : populaţiile autohtone sînt asimilate de triburile indoeuropene (aheii şi ionienii) care pătrund în Grecia dinspre nord. Distrugerea aşezărilor de la Eutresis, Lerna, Asine, primele mai importante din peninsulă. Noii veniţi aduc cu ei forme de organizare socială, tehnici de prelucrare a bronzului şi sisteme de valori diferite de cele cunoscute pînă atunci în Grecia.

c) *Cultura helladică tîrzie (miceniană)* :

1570—1500 î.e.n. : cultura miceniană timpurie. Epoca „mormintelor cu puţ". Puternică stratificare socială. Preluarea scrierii liniare *A*, a majorităţii armelor, a modei şi ceremonialului de curte din Creta ;

1500—1400 î.e.n. : cultura miceniană mijlocie. Apariţia scrierii liniare *B*. Expansiunea miceniană în Asia Mică, Marea Egee şi Creta. Construcţii ciclopice în Micene, Tirint, Pilos, Atena, Gla. Inventarea (sau preluarea din centrul şi nordul Europei) a unor noi tipuri de arme. Apogeul civilizaţiei miceniene ;

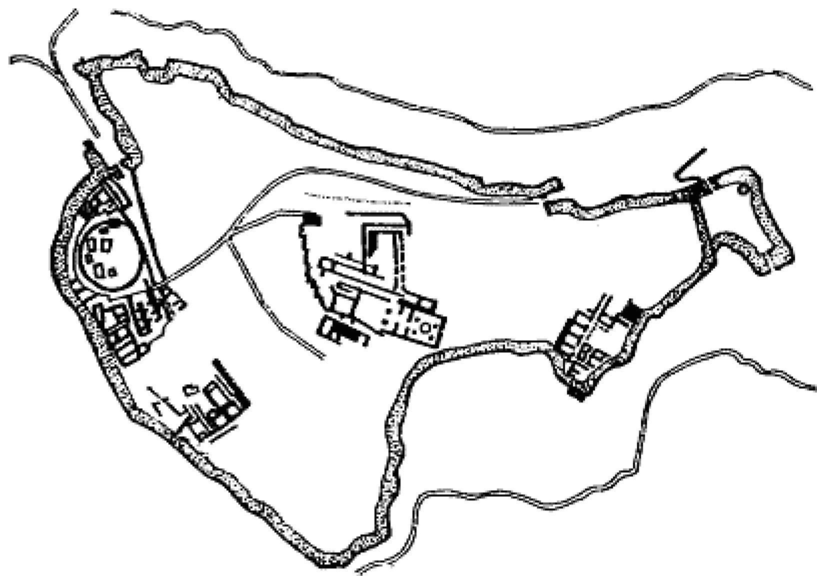
1400—1150 î.e.n. : cultura miceniană tîrzie. Mormintele „cu boltă" şi fortificarea aşezărilor miceniene. Se remarcă o anumită rigidizare a vieţii societăţii aheene, o sporire a fastului şi a eforturilor de a impresiona prin aparenţe, semne sigure ale decăderii. Artiştii şi meseriaşii se plafonează, mulţumindu-se să imite creaţiile cretane, balcanice sau ale înaintaşilor lor ;

1150—1125 î.e.n. : „Marea migraţie egeeană". Valuri de populaţii greceşti, minate din urmă de „triburile cîmpurilor de urne" distrug societatea miceniană, cuceresc Micene şi Tirint. (Pilosul fusese distrus mai devreme, prin 1240 î.e.n.) Sînt oprite, ca şi ilirii, înaintea fortificaţiilor miceniene din Atena, de către regele Codros, dar asta nu mai poate salva o lume care s-a prăbuşit în toată peninsula.

După cum scria profesorul Matz : „Principalele realizări ale arhitecturii (şi civilizaţiei — *n.a.*) miceniene sînt palatul-cetate şi mormîntul boltit. În ciuda numeroaselor influenţe minoice, ele rămîn expresia unei lumi diferite, fapt resimţit nu numai în dominanta monumentală, ci şi în intenţia originară a constructorilor. (...) În cetăţile miceniene totul urcă spre tronul suveranului, situat în megaron, în vreme ce sălile tronului din palatele cretane marchează simple respirouri în ritmica fluentă a spaţiilor".

Din cîte se ştie astăzi, după mai bine de un secol de săpături arheologice intensive (începute în 1876 de Schliemann), principalele cetăţi ale lumii aheene au fost Micene, Tirint, Atena şi Gla ; lor li se adaugă palatul, necropola şi aşezarea nefortificată de la Pilos.

Micene se află pe o colină situată la cîteva sute de metri de vîrful Haghios Elias (807 m) şi la 15 km de ţărm. Are peste 350 m lungime, a fost construită între anii 1350 şi 1270 î.e.n., pe locul unei cetăţi mai vechi, din „perioada mormintelor cu puţ", iar zidurile ei impresionante însumau probabil zeci de milioane de tone de piatră. Grosimea medie a zidurilor este de 6 m, înălţimea atinge 14 m ; sînt făcute din

Planul incintei fortificate de la Micene (după Wace).

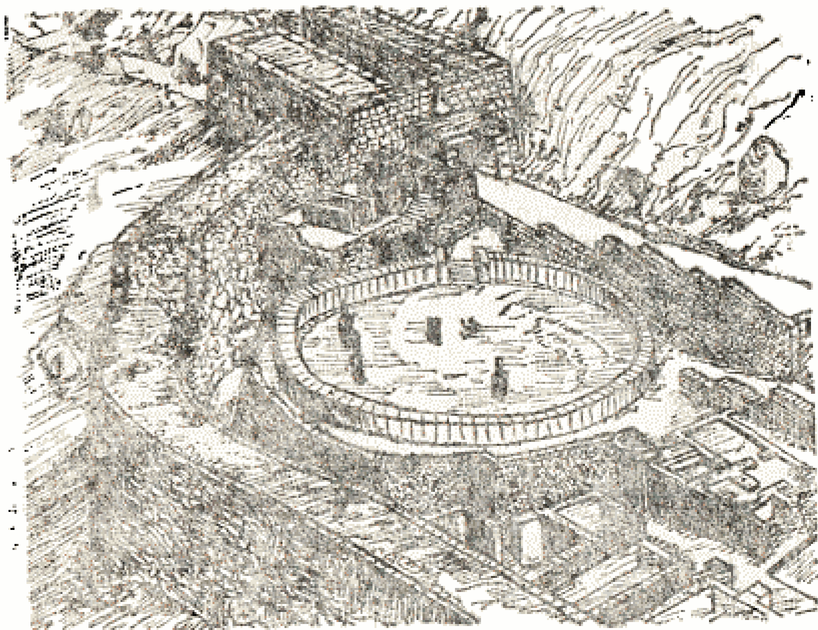
două paramente (ziduri mai subțiri, de fațadă) paralele, între care s-au așezat straturi alternative de pămînt și pietre neprelucrate. Blocurile paramentelor au fost executate cu deosebită grijă — tăiate cu ferăstraie din bronz, apoi netezite cu ciocane de lemn. Partea superioară a zidurilor (aproximativ 2 m) era făcută din cărămizi nearse și bîrne groase de lemn și consta din două creste, probabil crenelate, între care se găsea un drum de rond, pavat. Cetatea nu are decît două porți, una principală (celebra „poartă a leilor"), cealaltă mai mică, destinată accesului spre izvorul de care depindea aprovizionarea cu apă. Ambele porți sînt apărate după sistemul „zwinger" („cleşte" în lb. germană), caracteristic fortificațiilor europene medievale și rar întîlnit la cele antice. Sistemul constă în aceea că poarta nu se află pe același aliniament cu zidurile, ci este retrasă înăuntrul incintei — pentru a ajunge la ea, agresorul trebuia să străbată un pasaj flancat pe ambele părți de ziduri și bastioane, de pe care apărătorii îl supuneau unui tir încrucișat, o adevărată grindină ucigătoare.

„Poarta leilor", cel mai cunoscut element arhitectural de la Micene, are o deschizătură pătrată, cu latura de 3 m, delimitată de patru monoliți masivi, dintre care cel mai mare, buian-

Micene — „Poarta cu lei" (stadiu actual).

drugul, măsoară 4,50 m în lungime, 2,10 m în lățime, 1 m înălțime și cîntărește 20 tone. Cele două canaturi ale porții propriu-zise (făcute probabil din blănî groase de lemn, placate cu foi de bronz) se prindeau cu balamale direct în tocul de piatră și erau blocate printr-o grindă-zăvor, ale cărei capete intrau în găuri practicate în toc. Deasupra buiandrugului, zidul prezintă o deschizătură triunghiulară, realizată prin retragerea descendentă, în trepte, a blocurilor ce-l compun și astupată cu un relief săpat într-o placă de calcar cu grosimea de 0,70 m. Acest relief, cel mai vechi găsit pînă în prezent pe teritoriul Greciei continentale, a fost lucrat cu dălți, sfredele și ferăstraie de bronz. El reprezintă doi lei ridicați pe labele din spate, cu cele din față sprijinite pe socluri ce susțin o coloană cretană cu capitel. Capetele animalelor erau executate probabil din bronz,

Micene — cercul "mormintelor cu puț", „Poarta cu lei" și magaziile lipite de zidul exterior (după *Annual of the British School at Athens*, XXV).

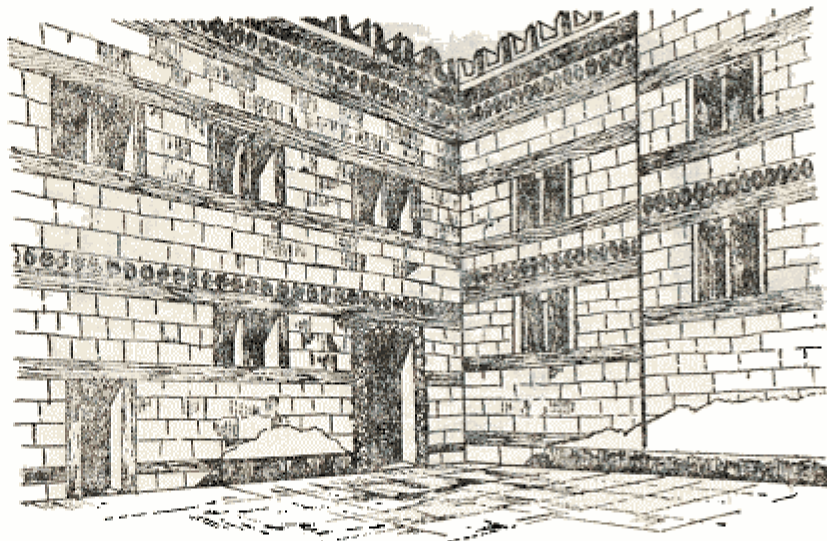
se prindeau prin ghermele de placă și erau întoarse astfel încît să privească spre pasajul exterior care ducea spre poartă. De origine cretană, ideea de a așeza lei deasupra intrării într-o cetate sau un palat simboliza protecția divină asupra incintei — micenienii, însă, nu vedeau în relieful heraldic decît un element menit să sporească măreția zidurilor și să-i impresioneze pe străini. Poarta cea mică este un fel de copie la scară redusă a „Porții leilor" (dar fără basorelief) ; în afara lor mai există cîteva tuneluri înguste, practicate în zidurile exterioare și camuflate cu blocuri de piatră, dar acestea serveau numai pentru ieșiri de noapte, acțiuni executate asupra taberei inamice de comandouri specializate, cu scopul de a stîrni panică și dezordine.

În incinta cetății se află o necropolă compusă dintr-un tunel împrejmuit de un zid circular, deasupra căruia a fost construită o terasă încununată de un alt zid, dublu, din dale mari, dreptunghiulare, de piatră albă. În tumul se găsesc 6 morminte regale, iar pe terasă se oficiau ceremoniile funebre. În apropierea necropolei, imediat lîngă „Poarta leilor" a fost des-

coperită o mare magazie de cereale. Atît această clădire, cît și toate celelalte (corpuri de gardă, armurării, ateliere, locuințele nobilimii și ale regelui) erau construite exclusiv din piatră și aveau etaje superioare sau care fuseseră concepute să urce în trepte terasele naturale din incintă. Sălile erau spațioase, aveau fresce pe pereți și pardoseli de piatră șlefuită ori de stuc pictat. Tavanele se sprijineau adesea pe coloane cilindrice, clădirile aveau scări interioare și uși de lemn placat cu bronz sau aur ; ferestrele par să fi fost însă mai mici și mai puțin numeroase decît la Cnossos, iar balcoanele lipseau aproape cu desăvîrșire. Pe coronamentele clădirilor se aflau perechi de coarne de taur stilizate, lipite unele de altele, alcătuind un șir de pseudocreneluri — element arhitectural importat din Creta, dar care la micenieni își pierduse semnificația și importanța inițială.

Cea mai impozantă clădire era desigur palatul regal. Situat în centrul și, în același timp, în punctul cel mai înalt din incintă (35 m deasupra nivelului „Porții leilor" !), avea o curte pătrată, cimentată și mai multe corpuri cu cîte 3—5 etaje convergînd spre sala de primire și ceremonii, *megaronul*, centru vital al întregii cetăți. Impresia generală este de masivitate și forță — nimic mai puțin asemănător cu eleganța și rafinamentul, spațialitatea optimistă, luminoasă a palatelor minoice.

Cetatea Tirint, la fel de impunătoare ca și Micene, se află pe o creastă de stîncă situată la 1,5 km depărtare de mare. Înconjurat de două inele concentrice de ziduri, Tirintul avea o poziție aproape inexpugnabilă, dominînd cîmpia plată și coasta. Accesul înăuntru se făcea printr-o poartă clasică (în sensul celor grecești de mai tîrziu) ; de la ea pornea un drum în pantă spre a doua incintă, drum străjuit la jumătate de un bastion ciclopic. Poarta incintei interioare era proiectată similar celei de la Micene : retrasă și păzită de un zwinger format din două ziduri mari, prevăzute cu terase crenelate. Clădirile erau concentrate mai ales în incinta interioară, unde se afla și palatul situat în punctul cel mai înalt al cetății. Palatul regal din Tirint era compus din două aripi (de fapt clădiri aproape complet separate) din care una este mai vastă și mai bogat împodobită decît cealaltă, deși au fost construite în aceeași perioadă. Acest fapt duce la concluzia că ea era destinată familiei regale și ceremoniilor de curte, cealaltă fiind folosită de cel care comanda cetatea în lipsa regelui. Fără a ajunge nici pe departe la confortul și rafinamentul palatelor cretane, cel din Tirint era superior celui din Micene (probabil

Micene — Curtea palatului, colțul de nord-vest (după *Annual of the British School at Athens*, XXV).

mai vechi). Astfel, pereții erau acoperiți cu frize de alabastru ornamentat cu faianță albastră, importate din Creta, sala tronului avea coloane minoice, în clădirea principală exista o sală de baie (cu podeaua făcută dintr-o singură placă de calcar cu dimensiunile de 3×4×0,70 m), dispunînd de canale pentru evacuarea apei și de o cadă mare, din argilă presată. Lipseau însă (ca în toate palatele miceniene) instalațiile sanitare cretane: conductele de apă potabilă și caldă, toaletele, conductele și grilele pentru încălzire etc. Cu atît mai mult nimeni nu se gîndise la piscine, bazine pentru pești și terarii — dacă micenienii nu erau preocupați de propria igienă, cum să-i mai fi atras rafinamentele „decadente" ale civilizației minoice ? !

Zidurile de apărare ale celor două incinte sînt făcute din blocuri mari (atingînd uneori 3—4 m lungime), șlefuite astfel încît să dea după îmbinare suprafețe drepte, atît înspre exterior, cît și în interiorul cetății. O dată cu sfîrșitul secolului al XII-lea î.e.n. fortificațiile au fost completate de uriașe bastioane alungite, cazemate, coridoare și scări interioare zidurilor sau alipite lor și acoperite cu bolți ascuțite realizate în stil gotic (ciudată prezența acestui stil cu peste două milenii *înaintea apariției sale*). Tot atunci s-au construit numeroase bastioane mici, semicirculare, unele cu bolți rotunde, adă-

Planul incintei fortificate din Tirint (după Rodenwaldt și Müller).

postind scări și ieșiri secrete, subtil mascate, gropi capcană, punți mobile — dovadă a preocupării aproape obsesive a suveranilor ahei pentru siguranța personală. Dar nici aceste precauții, nici zidurile groase de 6—8 m, nici garnizoanele permanente, aproape prea numeroase, de războinici de profesie n-au putut salva o lume condamnată de propria-i trufie, de pierderea simțului realității, de megalomania ce-și avea probabil originea în cuceririle facile dintre secolele al XV-lea și al XIII-lea î.e.n., datorate atacurilor prin surprindere împotriva unor popoare pașnice, cvasidezarmate sau nutrind o adevărată fobie a războiului. După cum observa scriitorul american Frank Herbert : „O lume se sprijină pe patru lucruri : învățătura celor înțelepți, dreptatea celor mari, rugăciunile celor umili și dîrzenia celor bravi". În clipa cînd fie și unul din acești stîlpi începe să se clatine — și în societatea miceniană se clătinau trei ! — echilibrul devine precar. Regii atrizi aveau bogății fabuloase, victorii militare la care, în majoritatea cazurilor, nu contribuiseră cu nimic și prea multă putere asupra propriului popor și asupra celor cucerite. Rezultatul ? Ca și alți suverani antici au început să se creadă egalii zeilor : or, pe cîmpul de luptă o armată are nevoie de un general și nu de un iluminat...

Cetatea construită de ahei pe locul unde mai tîrziu avea să bată inima civilizației clasice grecești, Atena, era chiar mai puternică decît Micene și Tirint. De pe urma ei au rămas prea puține vestigii, dar se știe că principalul său element s-a

păstrat pînă după războaiele medice (cca 500—465 î.e.n.), fiind cunoscut şi sub numele de „zidul pelasgic cu nouă porţi". Acest zid, gros de 7 m şi atingînd probabil o înălţime de 20 m, înconjura alte incinte, interioare, la care se ajungea printr-un drum barat de nouă porţi cu zwinger. În punctul cel mai înalt al cetăţii (unde atenienii au construit mai tîrziu Parthenonul, cel mai frumos templu al lumii greceşti), se ridica palatul regal, înconjurat de cazemate şi dispunînd de puţuri de apă (unele săpate pînă la zeci de metri adîncime), scări şi ieşiri secrete, drumuri de acces prevăzute cu capcane. Tradiţiile ateniene ulterioare susţineau că fortificaţiile ciclopice din perioada pelasgică erau de necucerit şi, într-adevăr, descoperirile arheologice confirmă că valul dorienilor şi, mai apoi, cel al ilirilor s-au frînt înaintea acestor ziduri. Dar poate că motivul a fost mai curînd fierbintele patriotism al atenienilor care-şi apărau căminele decît tăria bastioanelor sau priceperea garnizoanei de mercenari aheeni. În orice caz, zidul pelasgic a rezistat cu succes, opt secole mai tîrziu, asaltului perşilor, care dispuneau de maşini de asediu şi de mase de oameni mult mai mari decît dorienii sau ilirii, ceea ce poate da o idee clară despre măiestria arhitecţilor şi constructorilor aheeni.

Asemeni fortificaţiei pelasgice, misterioasa Gla, cea mai mare cetate miceniană, nu a fost cucerită niciodată. Situată pe o creastă de stîncă înaltă de 60—70 m, înaintînd spre mijlocul lacului Copais din Beoţia, Gla avea incinta exterioară lungă de peste 700 m, iar zidul, făcut din blocuri mari de piatră dură, atingea 7—8 m lăţime şi 14—20 m înălţime. Existau patru porţi retrase în interior (protejate prin perechi de ziduri în zig-zag), bastioane uriaşe, un palat cu două aripi perpendiculare, una lungă de 80 m, alta doar de 60 m, fiecare dispunînd de un megaron propriu. Despre Gla se ştiu foarte puţine : a fost construită cam între anii 1300 şi 1200 î.e.n., constituia un loc de refugiu şi, în ciuda dimensiunilor impunătoare, n-a găzduit un număr prea mare de oameni. Deşi dorienii nu au cucerit-o (se pare chiar că nici măcar n-au asediat-o cu prea multă convingere), fortificaţia a fost abandonată prin secolul al X-lea î.e.n. din cauze necunoscute. Interesant de semnalat, lacul Copais prezintă, ca şi un rîu de lîngă Tirint, urmele unor intervenţii artificiale cu caracter monumental (canale, diguri, galerii subterane, rectificări de albie etc.) demonstrînd încă o dată bogăţia şi puterea dinastiilor aheene.

Cultul strămoşilor lua, în lumea miceniană, forme relativ deosebite de cele din Creta, avînd o semnificaţie socială, caracteristică epocii „eroice". După o scurtă perioadă de tranzi-

Micene — Mormintul „Tezaurului lui Atreus", cu *dromos* și fațadă (stadiu actual).

ție, în care aheenii construiesc morminte „cu puț", asemănătoare celor tipice Greciei continentale pînă la venirea triburilor indoeuropene, se trece la realizarea mormintelor „cu boltă", de structură similară mormintelor-temple din Cnossos sau tumulilor din Insulele Britanice, Franța, Corsica, Sardinia, Malta etc., continuînd în mod evident tradițiile arhitecturii megalitice inițiate de oamenii de Cro-Magnon.

Cel mai cunoscut monument de acest gen este așa-numitul mormînt sau „tezaur al lui Atreus" (fondatorul evasilegendar al dinastiei atride). El a fost construit prin anii 1300—1270 î.e.n. și este contemporan cu „Poarta leilor", fortificațiile Micenei și ale Tirintului și zidul exterior al cetăților Atena și Gla, ră-

minînd cea mai mare construcţie fără stîlpi interiori de susţinere din Europa, pînă la Parthenon.

Mormîntul este situat la 500 m sud-vest de „Poarta leilor“, înăuntrul unei coline cu panta de 30—45°. Un culoar descoperit, *dromos-ul*, lat de 6 m şi lung de 35 m, cu pereţii paraleli, zidiţi din blocuri dreptunghiulare de piatră, se afundă în deal, ducînd spre intrarea în mormînt. Faţada (11 m înălţime) este aproape identică „Porţii leilor“, dar mult mai bogat împodobită. Deschizătura propriu-zisă are 5 m înălţime, 2 m lăţime la tocul de sus şi 2,5 m lăţime la prag. Ea era flancată (în antichitate) de două semicoloane de piatră verde, cu capitel superior, înalte de 6 m şi decorate cu motive geometrice în relief (una dintre ele a fost găsită nu departe de monument). Buiandrugul are 6 m lungime, adică acoperă nu doar intrarea, ci întreaga faţadă, susţinînd zidăria de deasupra, placa triunghiulară şi ornamentaţiile (mici coloane, plăci de piatră albă şi verde aşezate alternativ, etc.). În spatele buiandrugului şi în prelungirea sa, deasupra coridorului lung de 5 m care duce în sala mare, se află un bloc colosal (8 m lungime, 5 m lăţime, 1,20 înălţime, 100 tone greutate), elementul cheie în susţinerea întregii bolţi şi a pămîntului de deasupra. Acest monolit, de dimensiuni comparabile celor de la Baalbek, Tiahuanaco ori Sacsayhuaman, pune probleme tehnice aproape insurmontabile în ceea ce priveşte transportul şi, mai ales, plasarea sa în poziţia dorită — totuşi performanţa a fost izbutită de constructorii micenieni. Este adevărat că ei cunoşteau atît roata, cît şi pîrghia şi scripeţii, spre deosebire de incaşi sau de pascuani ; dar ce frînghii şi ce palănci ar fi rezistat la o greutate de 100 tone ? !

Interiorul mormîntului constă din două săli. Prima, cea mare, destinată ofrandelor şi ceremoniilor cultului morţilor, este o semisferă cu diametrul de 14,50 m şi înălţimea de 13,20 m. Pereţii ei sînt realizaţi prin suprapunerea unor şiruri de blocuri dreptunghiulare, cioplite astfel încît să formeze o suprafaţă curbă. La distanţe egale în zid se află găuri dreptunghiulare în care se prindeau probabil ornamente masive de bronz. Din această sală se pătrunde (printr-o poartă asemănătoare intrării, însă avînd doar 2,50 m înălţime) într-o încăpere mai mică, în care se depuneau rămăşiţele pămînteşti ale defuncţilor şi obiectele de trebuinţă în lumea morţilor. Se remarcă faptul că atît bolţile sălilor, cît şi plafonul coridorului susţin o zidărie exterioară compusă din blocuri de 1—5 tone fiecare şi masa enormă a peretelui colinei propriu-zise. Este ca şi cum bolţile catedralelor Sf. Petru din Roma ori Sf. Paul

Micene. — Masca funerară a unui rege, „mormintul cu puț V" (aur).

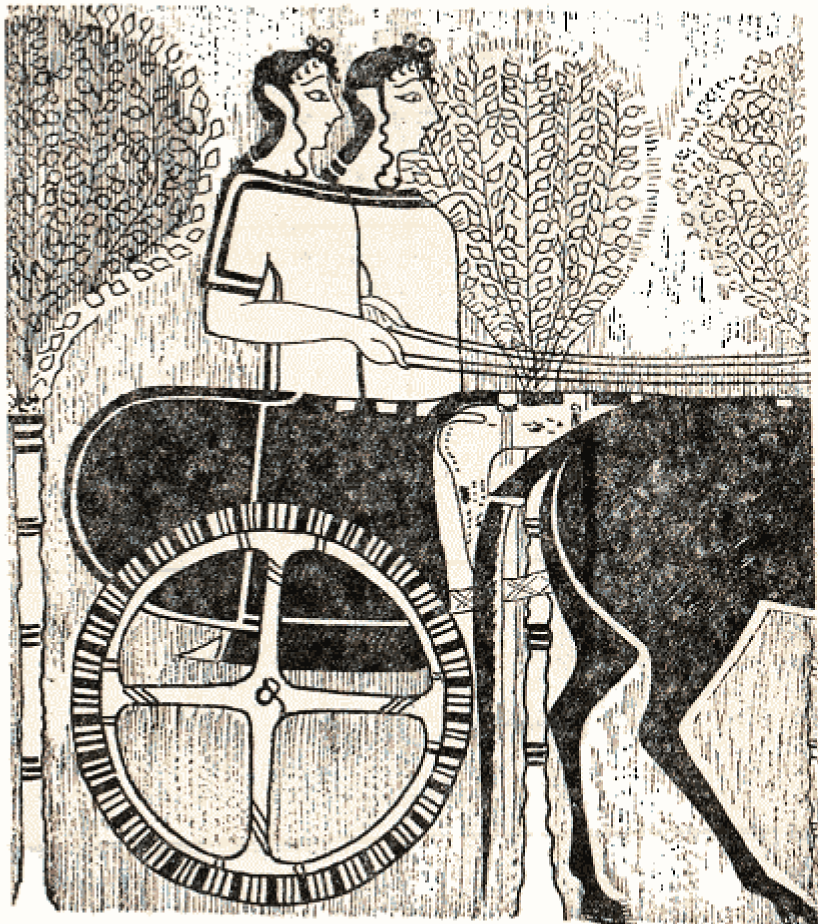
din Londra, ar trebui să suporte greutatea unui strat de pămînt și bolovani gros de peste 100 m !

Din punct de vedere strict arhitectural, deși mormintele cu boltă sînt vizibil inspirate din monumentele megalitice europene (avînd probabil ca punct de pornire dolmenele), ele rămîn specifice micenienilor, în special prin concepția de gradare concentrică a întregului ansamblu spre un *punct central, ordonator al întregului spațiu* : megaronul la palate (și palatul la cetăți) și, respectiv, sala boltită la morminte. Acest element se va transmite arhitecturii clasice grecești, celei romane și, mai tîrziu, majorității stilurilor europene, deosebindu-le de cele din alte continente. Este, alături de meritul de a fi inspi-

rat *Iliada* lui Homer, una dintre puținele moșteniri lăsate civilizațiilor viitoare de lumea Micenei, „cea bogată în aur".

Scheletele găsite în morminte, cele cinci măști mortuare de aur (toate masculine) descoperite la Micene și, mai ales, frescele și vasele de ceramică pictată permit stabilirea unor diferențe antropologice considerabile între aheeni și cretani. Înălțimea medie a primilor era mai scăzută (1,50 m), dar atît constituția bărbaților cît și a femeilor era mult mai robustă. Trupurile îndesate, vînjoase, oasele groase, rezistente, îmbinarea evidentă a unor trăsături mediteraneene cu altele specific nordice, absența oricăror caractere negroide sau orientale sînt proprii micenienilor și se vor transmite, în mare măsură, grecilor continentali de mai tîrziu. Astfel, pe una dintre măști (singura ce redă un chip cu barbă) se poate distinge clar cel mai clasic profil grec, la care linia frunții se continuă direct cu cea a nasului. Celelalte măști redau și ele tipul dolihocefal, cu frunte înaltă, nas drept, pomeți prea puțin proeminenți, buze subțiri și ochi apropiați. Bărbații purtau părul scurt, mustață și barbă, după cum reiese atît din picturile murale de la Tirint și Micene, cît și din imaginile de pe faimosul „vas cu războinici" găsit în palatul din Micene. Femeile prezintă aceleași diferențe față de cretane : trupuri puternice, forme statuare, bărbie plină, bine conturată, expresie voluntară, dîrză, fără nimic din grația jucăușă a „Micuței Pariziene". Poate că, așa cum scria prof. Matz, „specificul dintotdeauna masculin și războinic al civilizației miceniene se răsfrînge întrucîtva și asupra chipurilor de femei". Dar în frescele aheene femeia este atît de des reprezentată la vînătoare și în preajma războinicilor, încît pare îndoielnic să nu fi căpătat ceva din asprimea acestor îndeletniciri masculine.

Prințesele și nobilele din Micene, Tirint, Pilos sau Gla vînau, supravegheau treburile casnice, participau la ceremoniile de curte sau religioase, însă nicăieri nu s-a găsit vreo imagine care să le arate dansînd, jucîndu-se sau conversînd cu vioiciunea celor din Cnossos ori Haghia-Triada. Nici acrobațiile sau ritualurile de primăvară nu par să le fi atras pe mîndrele partenere ale nu mai puțin demnilor „coborîtori din zei". Însă, cu tot fastul veșmintelor și podoabelor, cu toată prezența numeroasă în fresce înfățișînd viața de curte, un lucru este evident : femeile, chiar reginele, nu aveau decît un rol secundar, periferic în societatea aheeană, fiind considerate mai mult sau mai puțin proprietatea bărbatului. Fără libertatea cretanelor, prințesele miceniene nu erau decît prizonierele propriului palat în lipsa stăpînului (fie el tată, frate sau soț), umbre ale acestuia cînd se reîntorcea. Ceea ce nu le împiedica să încerce

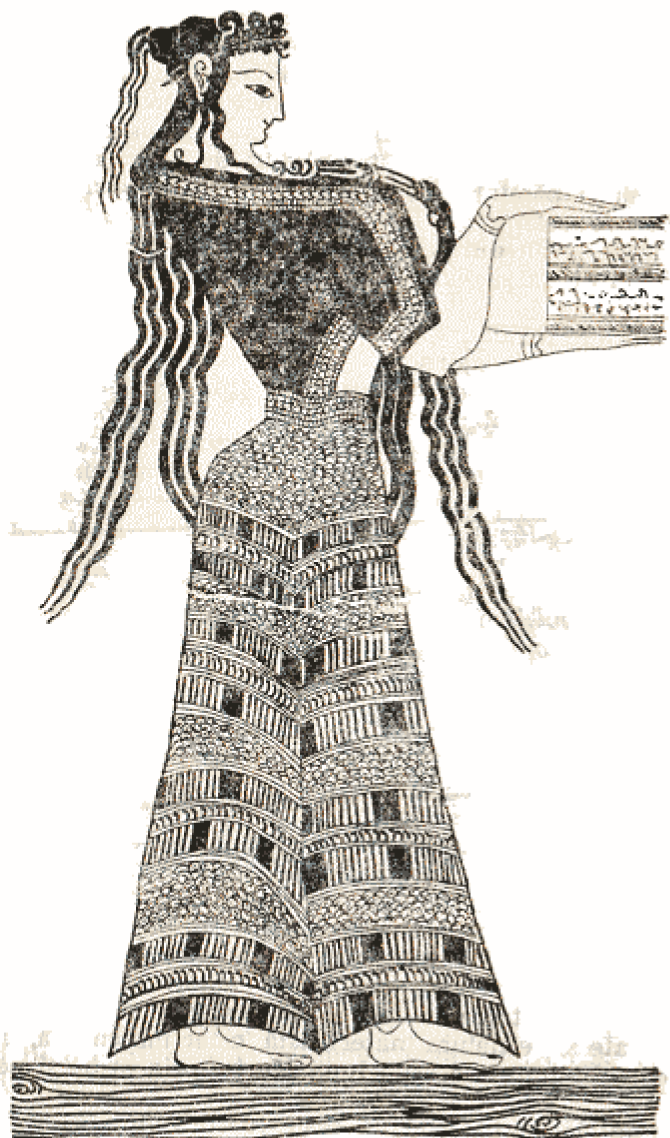
Tirint — „Fresca femeilor plecind la vinătoare" (după Rodenwaldt și Müller).

a-și consolida prin orice mijloace influența și poziția, rezultatul fiind conflictele și dramele sumbre, singeroase care l-au inspirat pe Homer și despre care amintesc Pausanias și Herodot. Cine seamănă vînt culege furtună — în această privință regii și războinicii micenieni au avut exact ce au căutat. Nimeni nu-și poate închipui o prințesă cretană — care își alegea singură soțul — fugind de-acasă asemeni Elenei de la Mene-

lau ori ucigîndu-l asemeni Clitemnestrei pe Agamemnon. Constrîngerea naşte întotdeauna împotrivire — cu atît mai primejdioasă, cu cît este mai puţin făţişă. Libertatea femeilor cretane, spiritul lor iscoditor şi plin de fantezie, armonia ce domnea în familia şi societatea minoică au contribuit din plin la ridicarea acestei civilizaţii, şi nu este exclus ca frumoasele şi vitezele cretane să fi luptat alături de bărbaţi pentru a-şi apăra casa şi pămîntul natal. Confruntate cu o situaţie similară, spun rapsozii greci, femeile aheene nu se dovedeau la fel de hotărîte — nu din laşitate, ci pentru că nici prin gînd nu le-ar fi putut da să înfrunte deschis un bărbat, fie el şi vrăjmaş.

Veşmintele femeilor se inspirau din portul minoic, dar erau mult simplificate : rochii scurte şi drepte pentru vînătoare, fuste lungi şi bluze-corsaj cu mineci, dezgolind complet partea din faţă a bustului, pentru viaţa de fiecare zi, ca şi pentru cea de curte. Rafinamentele (volane, şorţuri brodate, eşarfe, panglici, rochii-pantalon) au dispărut ; moda feminină miceniană introdusese însă mantia, purtată în anotimpul rece sau la ceremonii funebre. Prinţesele şi femeile nobile aveau enorm de multe bijuterii, dar fineţea discretă şi bunul gust cretan lipseau cu desăvîrşire pe continent. Podoabele sînt masive, greoaie, aproape barbare : diademe din foaie groasă de aur, ace de păr cu dimensiuni incredibile (21,5 cm lungime, 6,5 cm diametrul „gămăliei" sferice din cristal de stîncă), cercei de 7—12 cm lungime, lucraţi în aur nativ, coliere de aur cu elemente decorative din ametist, cornalină, agată, faianţă, chihlimbar, nu întotdeauna şlefuite, brăţări late (frecvente atît la bărbaţi, cît şi la femei) şi şiraguri de inele care se purtau legate cu şnururi la încheietura mîinii. Spre deosebire de motivele bijuteriilor cretane găsite în cetăţile de pe continent (octopode, delfini, crini, fluturi, lebede, vulturi, cîini, cerbi, grifoni, sfincşi, femei cu sau fără veşminte), cele miceniene au un caracter vădit „eroic" (scene de bătălie sau de vînătoare, bărbaţi luptîndu-se cu lei uriaşi, feline sfîşiindu-şi prada etc.). În general, aheenii preferau cantitatea calităţii şi valorile palpabile celor spirituale — faptul este evident şi incontestabil, ţinînd poate şi de natura materialistă, chiar mercantilă, lipsită de orice subtilitate a acestei lumi făurită prin arme şi pentru arme.

Veşmintele bărbăteşti nu erau foarte numeroase, dar se adaptaseră climei continentale, mai aspre. Şorţul minoic cedase locul unei haine cu mîneci scurte, strînsă în talie şi a cărei poală garnisită cu ciucuri ajungea pînă la jumătatea coapsei, iar nobilii şi regele aveau mantii lungi, prinse la umeri cu

Palatul din Tirint — Detaliu din „fresca femeilor" (după Rodenwaldt și Müller).

fibule de bronz sau metal prețios. La război se puneau jambiere de piele, acoperind piciorul de la gleznă pînă sub genunchi ; spre deosebire de femei, care apar desculțe în mai toate frescele, bărbații purtau permanent sandale. Platoșe propriu-zise nu par să fi existat, rolul lor fiind suplinit de pieptare de piele sau plăcuțe de metal cusute de-a dreptul pe veșmînt. Doar în cîteva morminte miceniene tîrzii, de pe continent și din Cipru, au fost găsite cnemide (apărătoare de forma jambierelor, dar metalice) și fragmentele unor platoșe și cămăși de zale tip solzi. Singura platoșă completă este cea descoperită în 1960, de cercetătorul grec Nicolas Verdelis într-un mormînt de la Midea, dar ea reprezintă o excepție considerată, deocamdată, nesemnificativă. Coifurile, fie din colți de mistreț, fie din plăcuțe de bronz aveau obrăzare mobile și, ca ornament, panașe sau coarne ; de la sfîrșitul secolului al XV-lea î.e.n. însă, încep să apară coifuri de bronz mari, cu creastă și obrăzare fixe, semn al creșterii numărului și durității conflictelor.

Armele miceniene sînt definitorii pentru această societate prădalnică, care transformase războiul într-un mod de viață, o condiție esențială a existenței statului și individului, o principală sursă de venituri. Marele scut în formă de opt, carul de luptă ușor, rapierele lungi și drepte, vîrfurile de lance înguste, cu două muchii, pumnalele, deci întreg arsenalul minoic este prezent, dar nu satisface cerințele războaielor de cucerire purtate de aheeni. Semnificativă în acest sens rămîne preluarea seriei de arme tipice atacului : sabia cu limbă la mîner, arcul, scutul rotund de infanterie, cuțitele de luptă, lăncile cu aripioare, care se puteau arunca la mare distanță etc.

Sabia cu limbă de mîner, apărută prin anii 1600 î.e.n. la civilizațiile bronzului din Europa de Nord și Centrală și adoptată rapid de micenieni, era o armă ofensivă, fiind destinată exclusiv lovirii (spre deosebire de rapiera cretană, armă de împuns, prin excelență defensivă). Lama ei lungă de 100 cm este lată la bază și umflată în secțiune (dispunînd de 3—5 nervuri) și face corp comun cu mînerul și măciulia, unindu-se printr-o gardă elipsoidală. Astfel, punctul cel mai greu al săbiei îl constituie mînerul, ceea ce favorizează loviturile, atît ascendente, cît și descendente. Cuțitele de luptă, lungi de pînă la 70 cm, proveneau probabil din Asia Mică. Avînd de obicei un singur tăiș și lama de forma jumătății unei frunze de salcie, ele posedă un centru de greutate situat cam la mijlocul lamei și se foloseau probabil pentru a despica scuturile sau platoșele adversarilor. Pumnalele miceniene, drepte, cu tăișurile și vîrful deosebit de bine prelucrate, atestă utilitatea lor curentă, pro-

De sus în jos : trei lame de rapiere cretane, sanctuarul de la Arcalochori ; două cuțite de luptă și un vîrf de lance, „mormîntul cu puț IV" din Micene (bronz — după Matz).

babil nu atît pe cîmpul de luptă, cît în comploturile de la palat — încă un simptom al nesiguranței și racilelor interne.

Lăncile lungi de 200 cm, cu vîrfuri de pînă la 60 cm (din care 30 cm aripioarele romboidale, cu două laturi scurte și două foarte alungite) și arcurile, ale căror săgeți aveau vîrfuri de silex și obsidian (abia din secolul al XIV-lea î.e.n. trecîndu-se la bronz), reprezentau categoria armelor de lovire la distanță și par să fi fost des folosite, după numărul celor descoperite în morminte. De altfel, inventarul camerelor mortuare indică o adevărată manie a înarmării : adesea, războinicul poseda cîte 2 lănci, 2 spade, 2—3 cuțite de luptă, 2—3 pumnale, 2 scuturi, un arc și mai multe tipuri de săgeți, deci o cantitate dublă față de echipamentul standard, deja prea încărcat. Dacă la aceste arme funcționale, de război, se adaugă cele de vînătoare și cele de paradă, imaginea începe să devină amuzantă. Desigur, colecția completă nu era folosită nici măcar în campanie, dar chiar plecînd la luptă cu o lance, o sabie, *un* cuțit de luptă, *un* arc, *un* pumnal și *un* scut, războinicul micenian poseda probabil cea mai vastă panoplie de armament individual din întreaga antichitate !

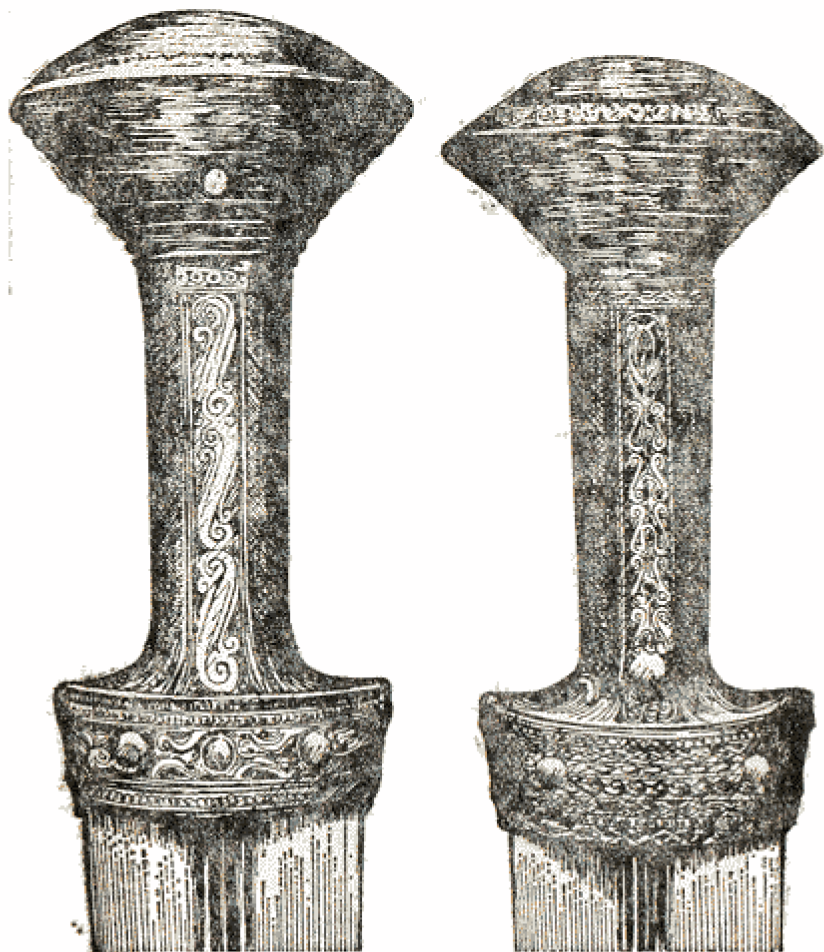
Tactica terestră nu era mult îmbunătățită față de cea cretană : formațiuni de infanteriști incadrați de nobili în care de luptă se năpusteau în dezordine asupra vrăjmașului, potopindu-l întii cu o ploaie de lănci și săgeți, apoi încercînd să-l răzbească in încleștări corp la corp. Nu se folosea forța de șoc a carelor (ele fiind uneori angajate în dueluri individuale, dar neacționînd niciodată coordonat), nu se cunoștea împărțirea infanteriei în corpuri specializate (arcași, lăncieri, săbieri etc.) cu rol prestabilit în desfășurarea bătăliei. Luptele, fie în cîmp deschis, fie asedii erau simple învălmășeli de războinici și arme, cel mai adesea factorul surpriză fiind determinant.

În ceea ce privește flota, aheenii — deși nu se fereau de mare — nu par să fi fost un popor de navigatori, situație generată probabil de plasarea lor pe continent. De altfel, în istorie se cunosc puține exemple de state continentale care să reprezinte o adevărată concurență pentru cele insulare : Olanda, Spania, Portugalia, Franța chiar, nu au putut ține piept multă vreme Angliei, forțată prin însăși poziția ei geografică să stăpînească mările ori să piară... *Iliada* pomenește o flotă impresionantă adusă de atrizi împotriva Troiei — 330 corăbii. Dar cîte erau într-adevăr construite de ei și cîte aveau echipaje aheene ? Nici o descoperire arheologică nu-i prezintă pe suveranii și războinicii atrizi preocupați in mod special de navigație. Pentru acești oameni veniți din inima continentului, corăbiile, flota rămîneau un mijloc și nu un scop. Comerțul juca un rol secundar, ba chiar era aproape inexistent în economia unui stat care trăia din războaie de cucerire ; în plus, prea puțini aheeni ar fi considerat demnă meseria de negutător. Tezaurele din morminte, obiectele cretane sau egiptene sînt, fără îndoială, provenite din soldă sau din jaf. Corăbiile descrise de Homer se aseamănă mai mult cu navele comerciale minoice decît cu cele de război, fiind simple transportoare de trupe, nicidecum vase de luptă. Condotieri în slujba cretanilor și pirați pe cont propriu, pînă prin secolul al XV-lea î.e.n. micenienii depind aproape exclusiv de flota acestora ; după catastrofa care a distrus-o, sînt însă obligați să-și construiască corăbii proprii. O dată cu ocuparea Cretei, lucrurile se schimbă, datorită aportului meșteșugarilor și marinarilor minoici, iar lumea aheeană devine o putere în Marea Egee, ajungînd să aibă relații comerciale cu Cipru, Cilicia, Siria, Ugarit, Tarent, Ischia, Sicilia, Egipt și chiar regatul hittit. Contoare comerciale stabile par să fi existat atît în Cipru, cît și în Siria, dar colonii în toată regula nu s-au descoperit decît în Rhodos, Cos și Samos, deci în insule mici, unde localnicii nu erau destul de puternici pentru a trata de pe poziții egale (chiar și așa, aceste

insule nu au fost niciodată ocupate în întregime). Se remarcă însă un lucru : fără corăbiile de război minoice (al căror secret nu le-a parvenit) şi fără sprijinul echipajelor cretane, ce nu puteau uita invadarea ţării lor prin surprindere, suveranii atrizi n-au izbutit să domine Mediterana şi n-au preluat nici una din coloniile sau contoarele minoice îndepărtate. Poate că şi din acest motiv nu au intrat în conflict direct cu Egiptul, Fenicia, regatul hittit ori vreo altă putere din Orientul Mijlociu sau Asia Mică, nici măcar cu Troia, după cum credea Homer. Descoperirile arheologice şi stadiul actual al cunoştinţelor istorice despre structurile politice aheene confirmă faptul că ideea de imperiu le era străină acestor oameni, care, oricum, controlau un spaţiu prea vast pentru posibilităţile lor. Dar asta nu înseamnă că, dacă ar fi putut, războinicii atrizi nu s-ar fi aventurat în expediţii de jaf pe ţărmuri îndepărtate, refuzînd cuceriri facile. Lipsa flotei şi, mai ales, a echipajelor experimentate, i-a silit să se orienteze spre nord, într-o expansiune terestră, lentă şi riscantă, de vreme ce aveau de înfruntat triburi inferioare tehnologic, însă dispunînd de o zdrobitoare superioritate numerică. Se poate spune că tocmai acest caracter predominant terestru, în general nepotrivit cu poziţia geografică a lumii aheene, a fost una dintre slăbiciunile sale, una dintre cauzele care i-au provocat stagnarea şi chiar decăderea.

De fapt, civilizaţia miceniană a avut o viaţă scurtă, comparativ cu cea minoică — patru secole şi jumătate (cca 1570 — 1125 î.e.n.), iar dacă se exclud perioadele de început şi de decădere rămîn doar trei secole (1500 — 1200 î.e.n.). Prea puţin pentru a se cristaliza stiluri şi structuri stabile, pentru a influenţa alte civilizaţii. Şi totuşi... Spadele şi pumnalele miceniene erau imitate în Orientul Mijlociu, Asia Mică, Sicilia, în Balcani şi în cîmpia Dunării pînă spre şi chiar dincolo de lanţul carpatic ; arhitectura fortificaţiilor în trepte, transmisă în Orient, s-a reîntors, două milenii mai tîrziu, în Europa, contribuind la formarea stilului gotic ; structurile sociale şi o parte din obiceiurile şi tradiţiile aheenilor s-au perpetuat în Grecia clasică ; în sfîrşit, însăşi existenţa acestei „lumi eroice" a dat naştere nu doar legendelor şi poemelor, ci şi unui sistem de valori şi unui mod de comportament care avea să marcheze istoria grecilor şi, poate, nu numai a lor.

Aşa cum observau mai toţi specialiştii (Higgins, Palmer, Rodenwaldt, Webster, Matz), economia regatelor atride rămîne una dintre cele mai curioase din istorie. Nefiind agricultori (datorită solului impropriu), neputîndu-şi echilibra finanţele doar din păstorit, vînînd de plăcere şi nu din necesitate, refuzînd

Micene — Minere de sabie îmbrăcate în foaie de aur, „mormîntul cu puț" IV (stînga) și V (dreapta — după Matz).

meseria de negutător, aheenii se bazau în special pe măiestria meșteșugarilor, adevărată castă, care știau să prelucreze bronzul ca nimeni alții în sudul Europei. Dar meșteșugarii din Micene și Tirint excelau în fabricarea de arme — produse pe care nu doreau să le exporte. Ceramica miceniană, singura care putea să o concureze pe cea cretană în Grecia continentală și insulară, ba chiar în Asia Mică nu putea susține singură povara

unei economii deficitare și nici pe cea a enormelor cheltuieli cerute de fastul de la curte, de construcția cetăților și fortificarea lor. În aceste condiții, aheenilor le rămînea un singur izvor (nesecat însă) de venituri: războiul. Impresionantele tezaure găsite fie în „mormintele-puț" din perioada de început, fie în palatele și „mormintele-boltite" ulterioare (și trebuie amintit că toate acestea au fost jefuite încă din antichitate, iar ceea ce se descoperă de două secole încoace nu reprezintă decît rămășițele unor bogății fabuloase) sînt rodul unor neîntrerupte expediții prădalnice cărora rapsozii greci de mai tîrziu au știut să le dea (chiar dacă nu întotdeauna suficient de convingător) acea turnură epică, aparent cavalerească, atît de înșelătoare pentru naivi.

Dar dacă regatele din Micene, Tirint și Pilos nu au avut flote de război demne de a fi menționate pînă la mijlocul secolului al XV-lea î.e.n., înseamnă că singura posibilitate de a-și transporta trupele rămînea flota cretană. Mai mult, chiar presupunînd existența unor flote proprii de comerț și transport (fapt infirmat atît de toate descoperirile arheologice și atestările documentare, cît și de lipsa unor porturi continentale comparabile cu cele minoice), acestea nu puteau acționa fără acordul (fie doar tacit al) cretanilor, stăpîni pe Mediterana Orientală și pe Marea Egee. Legăturile dintre aheeni și Creta sînt atît de strînse, obiectele de proveniență minoică atît de numeroase pe continent, influența (chiar dacă mai curînd de suprafață a) modei, ceremonialului, stilului artistic și modelelor economico-financiare de comerț atît de vădită, încît se pune întrebarea, pe deplin îndreptățită, ce puteau oferi aheenii în cadrul acestor schimburi? Cretanii nu au importat arme miceniene — este posibil să fi luat în soldă trupe trimise de pe continent, dar nimic din istoria lor nu acreditează ideea că ar fi dus războaie de cucerire, fie și prin intermediul altora. După cum consideră Matz și Evans, explicația ar fi, probabil, aceea că aheenii erau angajați să contraatace populații și cetăți care puneau în pericol Creta sau comerțul ei ori să distrugă bazele terestre ale piraților din Mediterana, pe care flota cretană îi stîrpea în larg. În astfel de situații, la soldă se adăuga și o parte considerabilă din pradă, ceea ce permitea suveranilor atrizi să tezaurizeze aurul care le dădea tăria, dar și slăbiciunea, ducînd faima regatelor din Grecia continentală pînă departe, în inima Europei. Pentru populațiile de la granița nordică, Peloponesul, Beoția și Atica reprezentau tărîmuri fabuloase, unde orice era posibil, unde minunățiile cretane și tezaurele miceniene se îmbinau într-o lume miraculoasă: cetăți și palate de vis, femei la a căror frumusețe se adăuga un rafinament necunoscut și

Micene — Masca funerară a unui rege, „mormîntul cu puţ IV" (aur)

cu atît mai rivnit), arme splendide (și extrem de eficiente), ocazia de a intra în legătură cu alte civilizații, doar bănuite, însă tocmai de aceea fascinante : Creta, Egipt, lumea Orientului...

Formele de organizare socială miceniene diferă de cele cretane, tipic matriarhale și prea puțin tensionate. După cum reiese din tăblițele de la Pilos, pe continent, regele („wanax") domnea în mod absolut, pe baza dreptului divin ; atît nobilii („basileves"), cît și „sfatul bătrînilor" (adunarea capilor de familie sau „geronsia") aveau rolul de simpli consultanți. De fapt, lumea aheeană se împărțea în mai multe regate (Micene, Tirint, Pilos, Atena, Orchomenos etc.) ale căror dinastii erau de bună seamă înrudite, ceea ce nu le împiedica să rivalizeze între ele, uneori cu violență. Totuși, în *Iliada* se afirmă (iar istoricii moderni confirmă) că în fața unui pericol sau a unei ofense comune, suveranii micenieni se uneau imediat. (Acest fenomen, ca și structura politică de tip patriarhal sînt, de altfel, specifice populațiilor indoeuropene.).

Astăzi se știe că, în ciuda caracterului expansionist al lumii miceniene, cuceririle sale au fost limitate la o parte din Grecia continentală și insulară, o parte din insulele Mării Egee și mici porțiuni de pe coastele Mediteranei răsăritene, chiar și în aceste condiții populația și garnizoanele aheene fiind prea puțin numeroase pentru a putea controla întregul teritoriu al regatelor. Este probabil cauza pentru care Creta nu a fost ocupată ; autonomia insulei era aproape totală, atîta vreme cît furniza produsele de care avea nevoie metropola și nu îi făcea concurență pe plan comercial. Singura schimbare este înlocuirea scrierii liniare *A* cu scrierea liniară *B* în arhivele de curte ; nu se poate ști exact dacă micenienii instalaseră o dinastie proprie (poate realizată printr-o mezalianță cu dinastia minoică, deși pare de necrezut ca vreo prințesă cretană să fi acceptat căsătoria cu un aheean) ori prințul atrid nu era decît un guvernator militar, iar curtea de la Cnossos după primele momente de dezorientare, își reluase viața de pînă atunci, încercînd pe cît posibil să-i ignore pe năvălitori. Descoperirile arheologice atestă nu numai că în Creta nu s-a schimbat nimic, dar și că metropola continua să considere ca etalon de bun gust tot ce venea de acolo ; singura concesie făcută comerțului propriu a fost scoaterea din circulație a ceramicii minoice și înlocuirea ei (cel puțin în ceea ce privește exportul) cu cea miceniană.

Interesant de remarcat faptul că, la apogeul puterii aheene (secolele al XV-lea și al XIV-lea î.e.n.), cînd dinastiile atride nu aveau de cine să se teamă din exterior, se trece totuși la

fortificarea suplimentară a cetăților ciclopice ; în același timp, reședințe princiare ca aceea din Pilos și cartierele de bogătași din afara zidurilor Micenei și Tirintului sînt lipsite de orice protecție. Paradox ? Poate că explicația constă în mania grandorii care îi cuprindea tot mai mult pe suveranii atrizi și în siguranța trufașă a nobililor și comercianților bogați, care nu-și puteau închipui că barbarii din Nord ar fi cutezat să treacă granițele. Poate că fortificațiile nu erau decît „mijloace de întărire a hegemoniei dinastiei în cauză", după cum crede prof. Matz ori un semn al nesiguranței generate de comploturile de palat. În orice caz, ele și-au dovedit din plin utilitatea timp de două secole, amînînd căderea cetăților pînă prin anii 1150 — 1125 î.e.n.

În ceea ce privește faimosul conflict al aheenilor cu Troia, acesta n-a fost, probabil, decît o legendă, după cum consideră atît Matz, Higgins și Desborough, cît și Palmer, Blegen și Kantor. Situată pe malul anatolian al Asiei Mici, cetatea avea, la apogeul puterii sale, o lungime de 200 m, ziduri înalte de pînă la 26 m (dintre care 8—9 m soclul de piatră și 15—17 m coronamentul din cărămizi de lut întărit cu bîrne de lemn), groase de 5—10 m la bază și 3—4 m la vîrf. Zidurile erau prevăzute cu bastioane, iar cele două porți fuseseră plasate între niște contraforți de zidărie și aveau pragul mai înalt decît baza zidurilor. Cetatea este specific asiatică, iar istoria sa, după cîte se știe astăzi, s-ar putea sintetiza astfel :

2600—2400 î.e.n. : Troia I. Începuturile epocii de bronz ;

2400—2200 î.e.n. : Troia II. Distrusă de un incendiu uriaș, ale cărui cauze rămîn necunoscute ;

2200—1750 î.e.n. : Troia III—V. Perioadă de tranziție spre o înfloritoare civilizație a bronzului ;

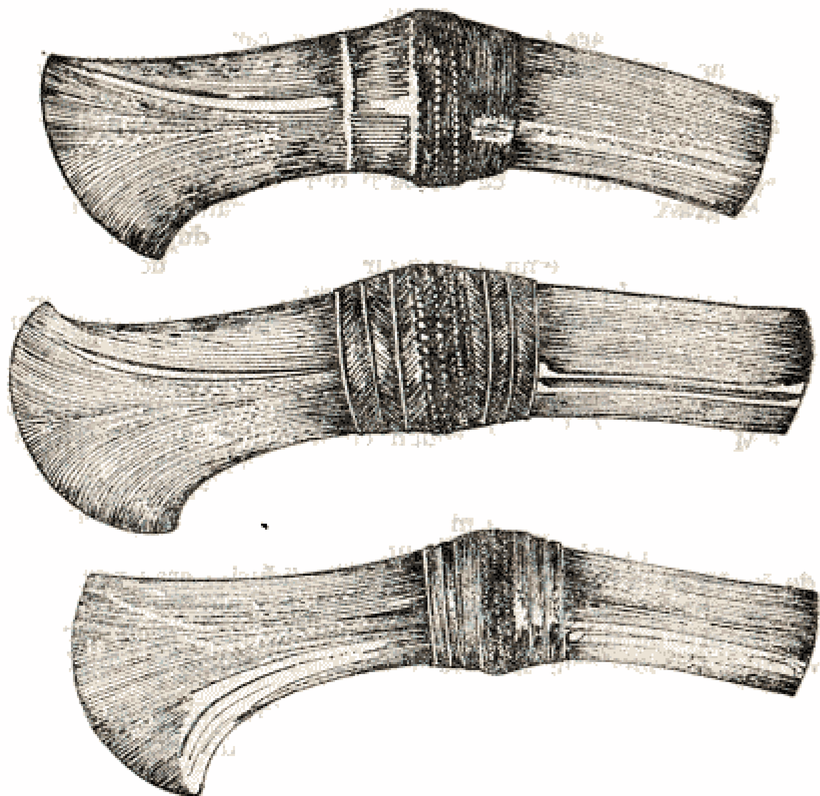
1750—1300 î.e.n. : Troia VI. Distrusă de cutremur ;

1300—1240 î.e.n. : Troia VII A. Distrusă prin cucerire, în același timp cu distrugerea Pilosului și a cartierelor exterioare de la Micene și Tirint ;

1240—1100 î.e.n. : Troia VII B. Cucerită din nou, cam în aceeași perioadă cu căderea incintelor fortificate de la Micene și Tirint ;

După 1100 î.e.n. : Troia VII. Începutul epocii fierului și al unor colonizări grecești succesive.

Săpăturile la Troia au fost începute în 1370 de H. Schliemann, căruia i s-a alăturat, din 1877, arheologul german W. Dörpfeld, și au durat pînă în 1894. O a doua mare campanie a fost cea condusă de americanul C. Blegen între 1932 și 1938. Toate datele obținute infirmă posibilitatea unui conflict între aheeni și troieni. Troia II nu putea fi distrusă de aheeni,

Troia II — Topoare de ceremonie (lapislazuli și nefrit).

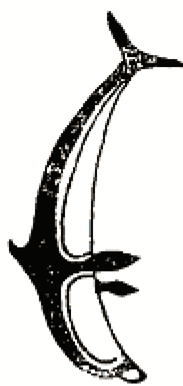
care nici nu pătrunseseră în Grecia în 2200 î.e.n.; suveranii atrizi nu se mai puteau gîndi să atace Troia VII A în 1240 î.e.n., cînd regatele lor erau zguduite din temelii de dorieni și alte triburi balcanice; în sfîrșit, Troia VII B pierea o dată cu Micene și Tirint. Între 1600 și 1300 î.e.n. raporturile între aheeni și troieni par să fi fost relativ bune, deși nu foarte strînse — obiectele de proveniență miceniană descoperite în Troia V și VI sînt puține și de calitate inferioară. Troia însăși nu avea ce oferi lumii aheene, cu excepția aramei și cositorului necesare făuririi bronzului; dar pentru a le procura, suveranii atrizi nu trebuiau să pornească un război lung și riscant, în condițiile lipsei unei flote militare adecvate. Astăzi se consideră că *Iliada* a fost inspirată fie de un posibil conflict între aheeni și troieni

pentru vreun post comercial de pe o insulă egeeană, fie de cucerirea Troiei VII A și respectiv VII B de aceleași popoare ce pustiiseră regatele atride. Lumea miceniană a întreprins destule atacuri împotriva cetăților continentale și insulare egeene și mediteraneene, dar niciodată n-ar fi comis nebunia de a provoca o putere egală sau superioară. Războinicii aheeni nu începeau o bătălie pierdută doar din motive de prestigiu ; dacă au greșit din prea multă trufie, acesta s-a întîmplat pe teritoriul propriu și datorită unei încrederi excesive în tăria fortificațiilor și superioritatea civilizației lor comparativ cu „barbarismul" invadatorilor.

Religia micenienilor are unele puncte comune cu cea minoică, dar nu foarte multe. Alături de Hera, Atena și Demeter, venerate și la Cnossos, apar Zeus, Poseidon, Ares, Hades, deci cele mai importante zeități masculine din Olimpul grecilor de mai tîrziu. Afrodita cretană nu le spunea nimic războinicilor aheeni, însă Hermes și Dionysos fuseseră adoptați. Ceea ce introduce nou lumea „eroică" este cultul unor strămoși (reali sau nu), care se remarcaseră prin fapte de arme — de aici se vor naște Heracles, Teseu, Iason și alți eroi, deveniți după moarte semizei. Se pun astfel bazele acelei superbe mitologii grecești, atît de încărcată de simboluri și atît de profund umanistă. Dar, la micenieni, elementele sale sînt mai simpliste decît la rafinații și intelectualii atenieni de mai tîrziu : de o parte lumea zeilor, puternici și inaccesibili, de cealaltă lumea umbrelor din regatul subpămîntean al morților. Toate acestea sînt, desigur, rezultatul structurii patriarhale a triburilor indoeuropene ; coexistența cultului unei zeițe mamă a Pămîntului și Naturii, de origine evident matriarhal-mediteraneeană apare surprinzătoare, o excepție inexplicabilă încă.

Despre arta miceniană nu sînt multe de spus. Relieful monumental de la Micene, realizare singulară în arta greacă pînă prin secolul al VI-lea î.e.n. se impune nu doar prin îndrăzneala dimensiunilor, ci și datorită senzației de viață, de agilitate și forță, pe care il dau formele suple, într-adevăr feline ale statuilor. Frescele, în special cele de la Tirint („Procesiunea femeilor", „Vînătoarea de mistreț", „Femei plecînd la vînătoare") prezintă o siguranță vădită a liniei, atinsă de cretani după secole de perfecționare și căutări, însă surprind printr-o rigidizare pronunțată, rezultatul încorsetării fanteziei și libertății de creație a artiștilor, siliți să rămînă între limitele unui canon strict, tradițional. Animalele și plantele din „Vînătoarea de mistreț" sînt mai curînd ornamentale decît naturale, prin contrast cu delfinii și caracatița de pe pardoseala de stuc a megaronului, pictată

a

c

Megaronul din Tirint — *a* : „Fresca vînătorii de mistreț" ; b și c : Delfini și sepie pictate pe pardoseală (după Rodenwaldt și Müller).

probabil mai înainte, cînd stilul cretan influența încă arta miceniană. Spre sfîrșit, frescele devin atît de schematice, încît personajele (oameni, plante, animale) se preschimbă în simple siluete lipsite de orice consistență și trăire. Impresia de producție de serie, industrială, predomină și întărește ipoteza decăderii rapide a societății aheene, preocupată mai mult de menținerea imaginii unei ficțiuni decît de ce se întîmpla în jurul ei. Această involuție poate fi urmărită cel mai bine comparînd ceramica din secolele XVI—XII î.e.n. ; pictura de pe vase pierde din ce în ce din naturalețe, liniaritatea și abstractizarea cîștigă teren, pentru ca la „Vasul cu războinici" să se ajungă la figuri redate grosolan, aproape caricatural, la siluete și mișcări uniforme, parcă reproduse cu ajutorul unui șablon.

Singura latură a artei miceniene care scapă de această epidemie de convenționalism este cea legată de prelucrarea metalelor. *Rhytonii* (vasele de ofrandă) și pumnalele găsite în „mormintele-puțuri" de la Micene stau mărturie faptului că armurierii și orfevrierii aheeni se puteau ridica, atunci cînd li se îngăduia, la nivelul artei cretane și egiptene. Astfel, rhytonul de aur („Capul de leu") și rhytonul de argint („Capul de taur") din mormîntul IV sînt nu numai tulburător de „vii", prin expresie și naturalețe, dar și adevărate capodopere ale orfevrăriei din toate timpurile. „Capul de taur" are coarnele și rozeta de pe frunte din foaie de aur ; nările, ochii și buzele placate cu aur ; urechile de bronz placate pe dinăuntru cu aur, pe dinafară cu argint. „Capul de leu" este făcut exclusiv din aur și șlefuit cu o finețe de necrezut. În același mormînt s-au mai găsit pahare de aur, un rhyton de argint, decorat cu scene de la asediul unei cetăți, o mască funerară de aur, o splendidă sabie cu limbă la mîner, inele-sigiliu și un pumnal de bronz lung de 23 cm, pe a cărui lamă sînt încrustate două scene de vînătoare. Măiestria gravorului a întrecut-o pe cea a armurierului : tăișul de bronz este „mîncat" aproape complet (cu toate că lama își păstrează tăria), în vreme ce gravurile (un leu alergînd după cinci gazele și cinci bărbați înfruntînd un leu care apără fuga altor doi), realizate din aliaj neferos alb, galben și roșu și umplute cu niello (smalț negru turnat de-a dreptul în cavitatea incizată) se numără printre cele mai frumoase rămase din acea epocă.

Dar asemenea excepții sînt rare. Începînd din secolul al XIII-lea î.e.n., lumea aheeană începe să decadă. Fenomenul apare istoricului de astăzi atît de evident, încît, prin anii '50, doctorul Iani Papadimitriu, arheolog de prestigiu internațional și directorul Departamentului Național de Arheologie al Gre-

Micene — Rhyton, „mormîntul cu puţ IV" (aur).

ciei, emisese ipoteza că distrugerea cetăţilor şi palatelor nu s-ar fi datorat vreunei invazii străine, ci revoltelor păturii sărace (aliată cu sclavii), care nu mai putea suporta povara birurilor din ce în ce mai mari, necesare menţinerii fastului regal şi al nobilimii, într-o perioadă cînd războaiele de cucerire încetaseră. Ipoteza nu a fost acceptată de ceilalţi istorici. În primul rînd pentru că sclavii micenienilor nu erau tot atît de numeroşi ca cei din Roma contemporană răscoalei lui Spartacus (73—71 î.e.n.), iar pătura săracă nu avea nici curajul, nici priceperea

Micene — Rhyton, „mormintul cu puț IV" (argint, bronz și aur).

nici armele necesare pentru a înfrunta garnizoanele regale și nobilimea războinică. Apoi, pentru că, așa cum remarca profesorul Carl Blegen, este imposibil de conceput o organizație antică atît de vastă și atît de unită, încît să înceapă în același

timp răscoala în Pelopones, Beoţia şi Grecia insulară. Pilos, Orchomenos, Midea şi cartierele exterioare din Micene şi Tirint au căzut aproape concomitent. Un secol mai tîrziu, fortificaţiile din Micene şi Tirint, Troia, Creta şi Rhodosul sînt cucerite, iar Gla şi Atena sînt asediate fără succes. O nouă revoltă socială ? În nici un caz. Ori prima reuşise şi atunci nu mai era nevoie de a doua, ori fusese înfrîntă şi, aidoma răscoalei hiloţilor din Sparta (399 î.e.n.), nu s-ar mai fi repetat.

Distrugerea simultană a tuturor regatelor exclude şi ipoteza că unul dintre ele le-a cucerit pe celelalte. Pluralitatea formaţiunilor statale şi a ramurilor dinastiei atride era un fapt unanim acceptat în lumea aheeană, chiar dacă relaţiile dintre ele nu rămîneau totdeauna cordiale. Ciocniri (chiar militare) existaseră, mai ales în perioada 1500—1300 î.e.n., dar nu atinseseră proporţii de conflict durabil. Nici o descoperire arheologică nu-i prezintă pe aheeni cucerind cetăţi aheene ; faptul ar fi fost o nebunie, între nişte vecini invidioşi şi realitatea unui teritoriu prea mare comparativ cu numărul populaţiei şi al garnizoanelor. Apoi, chiar presupunînd că dinastiile din Gla sau Atena ar fi atacat prin surprindere Micene, Tirint, Orchomenos, Pilos, Midea, este puţin probabil să le fi distrus după victorie, în loc să le conserve intacte faima şi capacitatea de apărare. Avînd aceleaşi tradiţii, apreciind aceleaşi valori, împărtăşind concepţii militare, economice, administrative, artistice şi religioase comune, atrizii n-ar fi riscat să clatine două simboluri ale lumii lor (invincibilitatea cetăţii ciclopice şi a regelui), dînd astfel un exemplu care putea fi urmat oricînd de alţii.

Contemporanii lui Homer, cei ai lui Pausanias şi ai lui Tucidide credeau că prăbuşirea lumii aheene s-ar datora invaziei dorienilor, plecaţi prin secolele XII—XI î.e.n. din nordul Balcanilor, pentru a se stabili în final în Doris (Grecia centrală) şi în trei regiuni peloponesiene (Argolida, Laconia şi Mesenia), ajungînd însă pînă în Creta şi Rhodos. Această năvălire numită tradiţional „întoarcerea Heraclizilor" (noţiune neclară încă, deoarece dorienii nu trăiseră niciodată în teritoriile deţinute de atrizi) a lăsat o rană adîncă în istoria timpurie a Greciei.

De fapt, cucerirea regatelor miceniene, începută prin 1250 î.e.n. şi terminată prin 1100 î.e.n., reprezintă şi astăzi o enigmă. Multă vreme s-a considerat că dorienii, deşi aflaţi pe o treaptă inferioară de civilizaţie, au putut realiza această performanţă pentru că erau mai numeroşi decît aheenii şi aveau arme de fier. Dar descoperirile arheologice din ultimele decenii au demonstrat că triburile doriene propriu-zise nu puteau depăşi, nici chiar egala numeric populaţia regatelor atride. În ceea

Micene — a_1, a_2 : cele două fețe ale lamei de pumnal din „mormîntul cu puț IV" ; b, c : pumnale din „mormîntul cu puț V" (după Matz).

ce privește armele, cele de bronz erau, după cum confirmă analizele metalografice moderne, incomparabil superioare celor de fier, care ajungeau să se tocească ori să se rupă în cursul unei singure lupte ! (Este, probabil, unul dintre motivele pentru care aheenii nu adoptaseră fierul, celălalt fiind aspectul modest, lipsit de strălucire și fast al armelor realizate din acest metal, arme potrivite pentru „barbarii din Nord", însă nu și pentru războinicii „regilor înrudiți cu zeii".)

Rămîne, ca singură explicație, un puhoi copleșitor de năvălitori revenind la intervale scurte și atacînd pe un front larg, atît pe uscat, cît și pe mare, forțînd toate granițele deodată, ca o viitură de primăvară, cu neputință de stăvilit. Ceea ce arheologii de astăzi consideră că s-a petrecut astfel : pe la 1250 î.e.n. a început, în estul Europei centrale, marea migrație a purtătorilor civilizației „cîmpurilor de urne", un amalgam de populații războinice (dintre care cele mai puternice erau triburile ilire), ce foloseau cu preponderență fierul, își incinerau morții în loc să-i înhumeze și atacau de predilecție vecinii sedentari, păstori și cultivatori. „Triburile cîmpurilor de urne" erau atît de numeroase, încît i-au împins foarte rapid spre sud pe locuitorii Balcanilor și ai Greciei de nord-vest : tracii și, respectiv, dorienii, etolienii, focienii, locrienii (populații grecești). Aceștia au trecut, între 1240 și 1200 î.e.n., prin regatele atride, pustiindu-le, distrugînd așezările, cartierele și palatele nefortificate, Creta, Rhodosul, poate chiar și Troia VII A, dar nereușind să cucerească marile fortărețe aheene.

Ulterior, între 1200 și 1100 î.e.n., „triburile cîmpurilor de urne" năvălesc în Grecia peninsulară, în Pelopones, se răspîndesc în Grecia insulară, trec în Asia Mică. Asaltează și distrug Micene, Tirint, Midea, Troia VII B, regatul hittit, pustiesc insulele din Marea Egee și Mediterana Orientală, apoi Fenicia și Palestina și ajung pînă în Egipt, unde sînt cu mare greutate oprite de Mineptah (în 1200 î.e.n.) și Ramses al II-lea (între 1160—1140 î.e.n.). Rezultatele acestei ultime invazii sînt, în principal, împărțirea teritoriului grec, ce capătă configurația etnică pe care o va păstra și în epoca istorică și emigrarea multor aheeni în insulele egeene și pe coasta Asiei Mici, unde aveau să fondeze colonii înfloritoare.

Fapt uluitor, o serie de descoperiri arheologice atestă că populația din Pilos, Micene și Tirint, cunoștea încă din 1250 î.e.n. iminența primei invazii. Arhivele de tăblițe scrise în liniarul *B*, găsite în 1939 la Pilos (traduse și publicate ulterior de Ventris și Chadwick), consemnează . orientarea activității armurierilor, a brutarilor și reparatorilor de care în direcția producerii in-

tensive şi a stocării armamentului, proviziilor şi mijloacelor de transport ; sporirea cotei de bronz acordate fiecărui armurier, cu indicaţia de a fi folosită pentru producerea unui număr cît mai mare de săbii şi lănci ; mobilizarea, pentru necesităţile arsenalelor, a meşteşugarilor care lucrau pentru temple şi chiar a artizanilor regali ; trimiterea zidarilor în diverse puncte de importanţă strategică şi tactică, pentru a construi fortificaţii sau a le consolida acolo unde existau ; recrutări pentru completarea echipajelor navelor (cîte 20 de războinici şi 40 de vîslaşi per vas) ; planificarea expedierii femeilor şi copiilor din familia regală, din nobilime şi pătura de meşteşugari şi negustori înstăriţi în locuri sigure de refugiu şi aprovizionarea acestora cu alimente ; mobilizarea femeilor şi copiilor din pătura săracă, precum şi a sclavilor la pregătirile pentru un eventual asediu, în special la stocarea şi conservarea cerealelor, fructelor şi legumelor ; avertizarea santinelelor, a patrulelor şi posturilor fixe de observare de pe coaste şi de la graniţe, despre pericolul invaziei din mai multe direcţii etc.

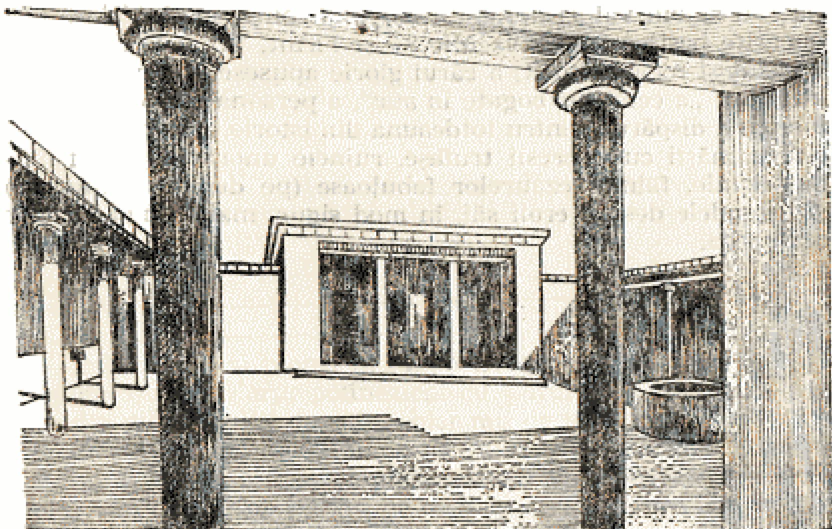
Paradoxal, o parte dintre aheeni refuză să ia în serios ameninţarea : la Pilos, regina nu numai că nu părăseşte palatul nefortificat, dar se pregăteşte să facă baie în momentul începerii atacului, iar în arhivă scribii continuă să scrie la registrul noilor proprietăţi atribuite pînă cînd focul cuprinde etajele superioare ; în cartierele exterioare de la Micene, negustorii îşi ţin aurul pe masă, lîngă registrele cu socoteli, iar soţiile de nobili se mîndresc cu bijuteriile lor, înşirîndu-le înaintea prietenelor venite în vizită ; în elegantele vile de lîngă Tirint, curtezanele îşi invită cunoscuţii la ospăţ, pe cînd două familii nobile îşi căsătoresc copiii de 19 ani (băiatul) şi, respectiv, 15 ani (fata)...

Găsind dovezile acestor fragmente de viaţă normală, îmbinată cu pregătirile de respingere a atacului, arheologii s-au întrebat, desigur, de ce, într-un moment cînd întreaga populaţie a regatelor aştepta cu nelinişte atacul barbarilor din Nord, dinastia atridă, nobilimea şi privilegiaţii se ocupau ostentativ de păstrarea aparenţelor, chiar cu riscul vieţii ?! Poate că familiile regale erau orbite de trufie şi suficienţă, însă războinicii nu puteau să nu-şi dea seama de gravitatea pericolului, iar negustorii nu şi-ar fi riscat averile pentru prestigiul sau toanele unui rege, fie el şi de drept divin. Este greu de crezut că nobilii aheeni ar fi acceptat să-şi pună în pericol soţiile şi copiii, neevacuîndu-i sau lăsîndu-i să stea în afara incintelor fortificate, dacă s-ar fi temut că atacul va avea într-adevăr loc. Şi atunci, care este explicaţia acestei atitudini ce frizează inconştienţa ?

Regii atrizi aflaseră în mod sigur de înfrîngerea populațiilor grecești din nordul peninsulei de către „triburile cîmpurilor de urne". Știau că acestea îi împingeau spre granițele lor pe dorieni, locrieni și focieni; știau că, mai devreme sau mai tîrziu, mari mase de oameni le vor călca țara. Dar tot atît de sigur este că îi priveau ca pe niște refugiați istoviți de foame și lupte, gata să accepte orice pentru o bucată de pîine și pentru... protecția trupelor aheene. Cît despre urmăritorii lor, gloatele necivilizate din Nord, una era să-i învingă pe dorieni și alta să atace zidurile inexpugnabile ale fortărețelor lumii lui Atreus. Că mulțimile, înnebunite de disperare nu pot fi oprite, ca și lăcustele, nu s-au gîndit nici regii din Micene, Pilos sau Tirint, nici generalii lor. Că armele de fier, chiar inferioare calitativ sînt destul de ieftine pentru a fi accesibile oricui, că forța de izbire a unei formații masive poate rupe o linie de luptători neobișnuiți să acționeze împreună ci deprinși să se remarce prin fapte de vitejie individuale, nu li s-a părut ceva demn de reflecție tacticienilor aheeni. Fortărețele, zidurile, oricît de înalte și impunătoare, au nevoie de garnizoane care nu-și subestimează inamicul. Trupele de elită și-au dovedit valoarea în cursul întregii istorii militare cunoscute și nu o dată, forțe restrînse, dar bine înarmate și bine pregătite ori animate de un spirit de sacrificiu ieșit din comun au înfrînt inamici care dețineau o superioritate numerică zdrobitoare. Totul este ca armele sau tactica de luptă a unor astfel de trupe să fie adecvate scopului propus. Or, dacă armele miceniene rămîneau inegalabile, tactica de a se arunca în dezordine, frontal, fără un plan stabilit, fără manevre pe flancuri, fără nici o coeziune a liniei de luptă, asupra unui dușman de zece-douăzeci de ori mai numeros, s-a dovedit dezastruoasă.

Războinicii aheeni nu concepeau că armele care le aduseseră de atîtea ori victoria nu-i vor ajuta să izbîndească, mai ales pe teritoriu propriu și sub protecția fortărețelor ciclopice, care puteau rivaliza cu construcțiile din Egiptul Regatului Nou.

De altfel, ideea nu era cu totul absurdă, cu condiția de a nu disprețui adversarul. Nici triburile grecești din Nord, nici „triburile cîmpurilor de urne" nu aveau mașinării de asediu (catapulte, baliste, turnuri, berbeci). Neputînd sparge zidurile, trebuiau să le escaladeze, or, în condițiile date (protejat de metereze și bine aprovizionat cu arme), fiecare apărător putea ține piept la cel puțin zece asediatori. Dispunînd de suficiente provizii și de apă potabilă, fortărețele ar fi rezistat, teoretic, oricît. Dar... la Micene apa venea dintr-o sursă exterioară incintei fortificate (este adevărat, bine camuflată); palatul de la Pilos nu fusese

Tirint — Curtea palatului, cu vedere spre fațada megaronului (după Rodenwaldt și Müller).

prevăzut cu bastioane, singurele pregătiri efectuate în pripă fiind zidirea ferestrelor de la parter ; vilele aristocrației, din afara fortificațiilor Tirintului erau înconjurate de grădini, dar nu și de garduri. Oare chiar credeau aheenii că năvălitorii vor fi atît de impresionați de măreția cetăților, încît vor ocoli pînă și cartierele exterioare, sărace sau luxoase, deopotrivă lipsite de apărare ?!

În momentul atacului, posturile și patrulele de graniță au fost luate prin surprindere, deși primiseră avertismente prealabile chiar de la palat ; serviciul de ștafete n-a funcționat, nici măcar parțial ; străjile orașelor (dacă existau) s-au trezit copleșite de mulțimea năvălitorilor. Cartierele exterioare sau reședințele nefortificate au căzut într-o noapte (exact timpul necesar jefuirii și incendierii lor), populația, bogată sau săracă, fiind masacrată ori luată în robie. Incintele fortificate au rezistat ori poate că nici n-au fost asaltate prea insistent. Însă bătălia era pierdută deja : odată regatele pustiite, fortărețele nu și-au mai putut asigura nici proviziile, nici armele, nici mîna de lucru necesară întreținerii și au intrat într-un declin ireversibil. Un secol mai tîrziu, ilirii au găsit regate-fantomă, vegetînd în umbra zidurilor păzite de garnizoane demoralizate, care nu mai

puteau stăvili valuri de atac masive și continue. Astfel au fost cucerite bastioanele de la Micene și Tirint, Troia VII B, astfel a căzut și regatul hittit, a cărui glorie apusese de mult. Lumea atrizilor, „a cetăților bogate în aur“, a personajelor epopeii homerice a dispărut pentru totdeauna din istorie, lăsînd în urmă-i cîteva măști cu expresii trufașe, ruinele unor construcții monumentale, faima tezaurelor fabuloase (pe deplin întemeiată) și legendele despre eroii săi, în mod sigur, mai frumoase decît realitatea.

UNDEVA, ÎN PACIFIC

Indieni albi şi blonzi în Matto Grosso, mumii şi schelete de tip europid în Peru, polinezieni cu părul roşu, fortăreţe construite din monoliţi de sute, chiar mii de tone fiecare, urcaţi pe platourile andine, acolo unde se avîntă doar condorii, sute de statui uriaşe pe o insuliţă pierdută în Pacific, construcţii ciclopice, din blocuri de bazalt, pe recifele coraliere pacifice, corăbii de sute de tone, cu trei catarge şi velatură complicată, brăzdînd oceanele cu peste 15 000 de ani în urmă...

Legende ? Nicidecum. Toate acestea şi multe altele sînt urmele rămase de la faimoasa şi enigmatica populaţie europidă (aparţinînd grupărilor Cro-Magnon, uneori cu trăsături de Brünn, Předmost şi protonordici), care a edificat o puternică civilizaţie, întinzîndu-se din America de Sud (la est) pînă aproape de coastele Australiei (la vest) şi acoperind nu numai majoritatea arhipelagurilor polineziene, dar şi pămînturi mai mari, scufundate de cataclisme naturale acum 10 — 15 000 de ani. Este vorba despre poporul pe care indienii aymaras, un vechi trib sud-american, îl numeau *viracochas* („oamenii albi cu barbă roşie“) şi care îşi spuneau ei înşişi „Fiii Soarelui“.

Conquistadorii lui Cortez şi Pizarro au fost primii europeni care au auzit cîte ceva despre misterioşii „fii ai Soarelui“, ce precedaseră toate civilizaţiile amerindiene (aztecă, toltecă, incaşă, mayaşă, olmecă, Kotosh, Paracas, Chimu, Moche, Nazca, Chavin) şi difereau atît antropologic, cît şi ca limbă, obiceiuri, tradiţii, organizare socială, forme de manifestare artistică, nivel ştiinţific şi tehnologic de indieni, populaţie mongolidă venită din Asia prin anii 70 000 î.e.n., cînd Strîmtoarea Bering era închisă de gheţuri şi de regresiunile marine. Indienii nu ştiau prea multe despre viracochas şi, după ce au înţeles că noii sosiţi nu erau urmaşii acestora, au refuzat să spună şi ce ştiau. Spaniolii n-au putut afla decît că „fiii Soarelui“ păreau foarte asemănători europenilor, avînd pielea albă, părul blond sau roş-

cat, ochii albaştri şi statura de 1,80 — 2 m, total deosebită de a băştinaşilor pe care-i întîlniseră pînă atunci. Dovezi ale existenţei lor erau destule în Peru, Bolivia, Ecuador şi Brazilia, iar civilizaţia viracochas părea superioară celei mayaşe sau celei incaşe. „Fiilor Soarelui" li se atribuia construirea fortăreţelor Tiahuanaco, Sacsayhuaman şi Cerra Gallan, înaintea erei noastre. Mai tîrziu, o parte dintre ei ajutaseră la fondarea imperiului incaş, devenind conducători şi caste privilegiate, iar alţii coborîseră în selva amazoniană ; însă cei mai mulţi porniseră peste ocean, pierzîndu-se în imensitatea Pacificului.

Atît în scrisorile trimise de Cortez şi Pizarro lui Carol Quintul, cît şi în cronicile Conquistei se recunoaşte faptul că, fără confuzia provocată de asemănarea dintre spanioli şi legendarii viracochas, ar fi fost mult mai dificil, dacă nu chiar imposibil de cucerit imperiile aztec şi incaş. Indienii credeau că europenii ar fi venit din aceeaşi ţară situată undeva, dincolo de Ocean, de unde sosiseră „fiii Soarelui" conduşi de cel pe care aztecii îl numeau Quetzalcoatl, mayaşii Kukulkan, tamanacii Amalivaca, incaşii Manco-Capac, caribii Bochica, iar aymaras Viracocha, însă toţi îl descriau identic : un om alb, înalt, cu ochii albaştri, cu pletele şi barba blond-roşcate. Poporul viracochas ar fi ridicat „fortăreţele uriaşilor", Tiahuanaco şi Sacsayhuaman, precum şi „cetatea oamenilor zburători", Cerra Gallan, încă înainte de vremea cînd „valurile oceanului şi ploaia au înecat o parte din Pămînt" (referire evidentă la inundaţiile provocate de topirea gheţurilor după sfîrşitul glaciaţiei Würm, adică în perioada 25 — 10 000 î.e.n.), apoi a pus bazele statelor amerindiene, dîndu-le populaţiilor primitive din zona Americii Centrale şi de Sud cunoştinţe ştiinţifice şi tehnologice inestimabile (privind arhitectura şi sistematizarea urbană, prelucrarea metalelor neferoase, agricultura intensivă şi rotaţia culturilor, introducerea canalizării, a apeductelor şi rezervoarelor de apă în oraşe, a sistemului canalelor de irigaţie pe cîmpurile cultivate), noţiuni avansate de medicină, astronomie, geografie, matematică (incaşii făceau intervenţii chirurgicale pe cord deschis şi operaţii de rinichi, iar mayaşii ştiau că Pămîntul este rotund şi se învîrte în jurul Soarelui, că Universul este compus din galaxii şi metagalaxii, estimaseră durata anului astronomic terestru la 365, 242 zile şi a celui venusian la 584 zile şi efectuau calcule complexe cu numere de 11 cifre), un cod de legi, o administraţie perfecţionată, un sistem de statistică a populaţiei, a resurselor şi a rezervelor egalat doar de sistemele computerizate moderne, în sfîrşit, a format stiluri artistice şi arhitecturale bine crista-

lizate, lăsînd populațiilor indiene amintiri mai mult decît favorabile, de care au profitat din plin conquistadorii.

Spaniolii au înțeles repede că viracochas nu erau o simplă legendă. Contemplînd cu uimire monoliții de porfir în greutate de cîte 200 tone fiecare, aduși de la zeci de kilometri depărtare pentru a fi plasați în vîrful piscurilor Ollantaytambo și Ollantayparubo (Anzii Peruvieni) sau blocurile de bazalt ale fortărețelor Tiahuanaco (aflată astăzi, la granița peruano-boliviană) și Sacsayhuaman, cîntărind între 10 tone (cel mai mic) și 20 000 tone (cel mai mare), oamenii lui Pizarro au aflat că incașii nu-și aminteau să fi văzut orașele acelea altfel decît în ruine din cele mai vechi timpuri și erau tot atît de neștiutori ca și europenii, în privința modului de transportare și ridicare a pietrelor. În general, indienii refuzau să vorbească despre „cetățile uriașilor", cum le numeau ei, însă cîțiva, înșelați în buna lor credință, le-au divulgat spaniolilor ceea ce altora nu li se putuse smulge nici prin tortură : fortărețele fuseseră construite de „fiii Soarelui". Conquistadorii văzuseră cu ochii lor cîțiva nobili din casta căpeteniilor militare, care refuzaseră să se predea după uciderea lui Atahualpa și dezagregarea imperiului, iar acum le dădeau de furcă prin acțiuni de guerillă deosebit de îndrăznețe — oamenii aceia înalți, cu pielea mai albă decît a lor, cu plete roșii și ochi albaștri nu erau în nici un caz indieni. Văzuseră de asemeni două verișoare ale Marelui Inca, întîi la curte și apoi cînd acestea se aruncaseră pe ferestrele palatului abia cucerit : amîndouă erau aidoma femeilor din Europa, neavînd nici o trăsătură mongolidă. Ulterior aveau să descopere (și să jefuiască) mormintele familiei domnitoare și ale castei „orejones" („urechile-lungi"), căpeteniile războinice care asiguraseră veacuri de-a rîndul supremația și fulgerătoarele succese militare incașe. (La apogeul său, în timpul domniei lui Huayna Capac, imperiul incaș se întindea de-a lungul coastei pacifice, de la nord de Quito-Ecuator, pînă la Rio Maule în Chile, deci între 5° latitudine nordică și 35° latitudine sudică.) Toate mumiile bărbaților, femeilor și copiilor din mormintele „urechilor lungi" aparțineau rasei albe, avînd părul blond și cîrlionțat ; la fel și o parte din membrii dinastiei fondate de Manco-Capac. (De altfel, în 1970 au fost găsite pe coasta pacifică peruană în Deșertul Paracas, mai multe peșteri mortuare conținînd sute de schelete și mumii ale unei populații evident europide, ce-și depusese morții acolo prin anii 4000 î.e.n., iar în 1930 se descoperise în nordul Mexicului o necropolă veche de cîteva mii de ani, care ascundea aproape 800 de schelete de tip *Homo sapiens fossilis* europid, dar avînd înălțimea medie de 2,44 m.)

Mai la nord, în Ecuador, conquistadorii dăduseră peste triburi de indieni care purtau peruci din fibre de liană galbenă și își vopseau trupul în alb ca să semene cu căpeteniile lor, bărbați și femei albe, cu plete roșii și ochi albaștri. În Mexic, războinici albi au condus timp de cîteva decenii rezistența împotriva spaniolilor, în special pe fostele teritorii mayașe (Peninsula Yucatán), iar Cortez însuși a întîlnit la curtea lui Montezuma o femeie albă pe care regele aztec o luase prizonieră în ciocnirile cu niște triburi ce-i atacau mereu granițele nordice.

Pedro Pizarro, vărul Conquistadorului scria, în 1571, în cronica sa, „*Descubrimiento y conquista de los Reinos del Peru*" („*Descoperirea și cucerirea regatelor din Peru*") : „Femeile nobile, din casta orejones sînt cele mai plăcute vederii ; ele se știu frumoase și sînt într-adevăr. Părul lor, ca și al bărbaților este auriu ca grîul, iar pielea mai albă decît a doamnelor din Spania (...) Am văzut chiar o femeie și un copil al căror ten avea o albeață de o puritate neobișnuită ; indienii mi-au spus că aceștia ar fi urmașii idolilor (adică ai statuilor-coloane reprezentîndu-i pe „fiii Soarelui", de la Tiahuanaco și Cuzco — *n. a.*)".

Soldații lui Orellana, trimis de Pizzaro în căutarea legendarului Eldorado, au întîlnit un fluviu măreț, pe ale cărui maluri, printre numeroase populații indiene, trăia și un trib de femei albe, atît de războinice, încît spaniolii au preferat să le evite după primele ciocniri (iunie 1542). Indienii din selvă, care se temeau mai mult de aceste arcașe neîntrecute decît de soldații îmbrăcați în fier și înarmați cu archebuze, le-au povestit conquistadorilor că misterioasele luptătoare veneau din orașe bogate în aur, puternic fortificate și luminate de „sori mai mici", care „răsăreau" noaptea pe bastioane, făcînd imposibil un atac prin surprindere. Spaniolii au botezat fluviul pe care îl descoperiseră *Amazon* în amintirea femeilor războinice descrise de Homer și au pornit în căutarea „orașelor aurului". Nu s-au întors decît prea puțini, fără să fi găsit nimic.

Mai tîrziu, portughezii, precum și alți aventurieri și exploratori europeni vor auzi aceleași legende. Mult timp s-a crezut că enigmaticii albi ai pădurilor amazoniene nu trăiesc decît în fantezia populară, la fel ca și orașele secrete. De-abia în secolul nostru a fost descoperit, în Peru, Machu-Picchu, fortăreața sacră a incașilor (considerată a lor, deși a fost construită cu cel puțin șase secole înainte de constituirea statului incaș, după cum au demonstrat cercetări recente), locuită numai de femei și căreia spaniolii nici nu i-au bănuit existența. Deși putea

Machu-Picchu — Latura estică.

adăposti zeci de mii de oameni, impresionanta citadelă din departamentul Cuzco (compusă din turnuri şi bastioane tronconice, clădiri piramidale, ziduri de apărare groase de 6 — 10 m, temple şi cartiere intregi de locuinţe poligonale sau cubice în stil „pueblo", toate urcind treptele unui masiv terasat artificial).

nu a servit nici ca punct de rezistență, nici ca loc de refugiu. Săpăturile arheologice au demonstrat că în Machu-Picchu au trăit doar cîteva sute de femei, probabil vestale ale cultului Soarelui ; rămîne o enigmă motivul pentru care incașii au ridicat un oraș întreg (sau mai precis două, întrucît în 1982, la cîteva decenii după descoperirea cetății, propriu-zise, o echipă de arheologi sud-americani condusă de Judino Zapata a găsit o altă citadelă, subterană — o uriașă rețea de galerii și săli zidite ori chiar săpate în stîncă, a căror destinație n-a putut fi stabilită) doar ca să slujească drept sanctuar, cînd nicăieri, nici măcar în Cuzco, templele nu reprezentau mai mult de o zecime din totalul spațiului urban.

În orice caz, Machu Picchu n-a fost decît prima surpriză rezervată de incași și de predecesorii lor arheologilor secolului al XX-lea. Astfel, în 1986, s-au descoperit, în urma unor cartografieri aeriene efectuate cu aparataj ultramodern, ruinele unui alt oraș necunoscut, situat la 115 km nord de Cuzco și la cîteva zeci de kilometri de Machu Picchu. Acoperită în prezent de junglă, așezarea are o suprafață de două ori mai întinsă decît citadela sacră și, spre deosebire de aceasta (care este compusă din mai multe ansambluri arhitectural-urbanistice distincte), are un aspect unitar — un adevărat oraș, cu locuințe, temple și palate, străzi pietruite, canale și apeducte, toate protejate de un zid monumental, lat de pînă la 12 m.

În 1979, o expediție braziliană condusă de Roldao Pires Brandao a găsit în selvă, la granița braziliano-venezueleană, ruinele unei cetăți înconjurată de ziduri și bastioane, precum și, la cîteva sute de metri de aceasta, un ansamblu arhitectural compus din trei piramide în trepte avînd fiecare cîte 150 m înălțime. Deocamdată nu se știe cine a construit orașul, atribuit provizoriu incașilor (deși stilul urbanistic și de construcție pare mai curînd mayaș) — dacă se va confirma ipoteza cercetătorilor brazilieni, hărțile imperiului Marelui Inca vor trebui modificate, deoarece pînă acum nu se știa că frontierele sale se întindeau atît de departe în est.

Dar ce suprafață acoperea într-adevăr statul incaș ? Acum cîteva decenii, nava de cercetări oceanografice *Anton Brunn* a localizat și fotografiat în largul coastelor peruviene, la 80 km de Callao și la o adîncime de 2 000 m, zeci de coloane sculptate din piatră albă (dintre care unele mai erau încă în poziție verticală). De remarcat că incașii nu foloseau coloanele în arhitectură decît ca monumente de sine stătătoare (coloane-statui, obeliscuri etc). Cui aparțineau acești stîlpi cilindrici în stil egiptean ? !

În anul 1956 a fost descoperită, în urma unor explorări aeriene, cetatea Cerra Gallan, construită în Anzii peruvieni, la

6 000 m altitudine, acolo unde nici omul, nici vreun alt mamifer nu pot trăi din cauza rarefierii aerului și lipsei de oxigen. Singurele făpturi care se încumetă uneori, în zborurile lor solitare, la asemenea înălțimi sînt condorii. Totuși, cu mii de ani în urmă, o populație necunoscută a cărat milioane de tone de piatră în blocuri de 1—10 tone, pe o creastă unde nici astăzi nu pot ajunge decît elicopterele sau echipele de alpiniști încercați ; pe o creastă aflată la sute de kilometri de cea mai apropiată sursă de apă (un lac provenit din topirea zăpezilor), stearpă și complet lipsită de viață, ca și piscurile dimprejur (ceea ce ridică probleme de nerezolvat privind hrana și combustibilul necesare constructorilor/locuitori). Cetatea este compusă dintr-un zid exterior înalt de 6—8 m și lat de 3—4 m, *fără nici o poartă de acces*, înconjurînd cîteva zeci de turnuri cilindrice (realizate, ca și zidul, din blocuri de granit șlefuite la exterior și îmbinate fără mortar), înalte de 12 m și care *nu dispun de uși sau ferestre*, ci au o singură deschizătură dreptunghiulară în platforma ce ține loc de acoperiș. În interior, turnurile sînt împărțite în mai multe nivele care comunică între ele prin scări în spirală. Nu s-au găsit nici un fel de obiecte, urme de populare sau rămășițe ale locuitorilor acestor ciudate clădiri lipsite de căldură, lumină și oxigen. Gradul de eroziune al suprafețelor și ruinarea unor porțiuni de zid întăresc presupunerea că cetatea a fost ridicată cu mii de ani înaintea erei noastre. Dar de către cine ? Populațiile locale, aymaras, abia intrau în epoca pietrei cioplite la venirea incașilor ! Tradițiile lor, transmise cuceritorilor și ulterior spaniolilor, numesc turnurile de la Cerra Gallan : „casele oamenilor zburători" și le leagă de trecerea prin acele locuri a unor oameni albi cu părul blond, numiți viracochas. Interesant de remarcat, aymaras cunoșteau existența unor popoare europide *înainte* de întîlnirea cu incașii, de la care ar fi putut să audă despre „fiii Soarelui"...

Uluitor, dar în estul Africii, cetatea Zimbabwe, descoperită de Adam Renders în 1868, însă veche de cîteva milenii este aproape aidoma, atît ca proiect urbanistic, cît și ca mod de realizare, cu Machu-Picchu și Cerra Gallan. Plasată pe mai multe terase care se retrag succesiv, Zimbabwe are ziduri de 7 m înălțime, întrerupte din loc în loc de bastioane tronconice, înalte de 8—10 m sau turnuri cilindrice, înalte de 12 m, și avînd o singură deschizătură, în acoperișul-platformă. Un turn similar, dar conic este plasat în centrul fortificației și se ridică semeț, dominînd, cu cei 17 m ai săi, întreaga incintă. Toate zidurile sînt făcute din cuburi mari de bazalt ; acestea nu sînt

îmbinate cu mortar, însă, datorită greutății lor, și perfecțiunii cu care au fost șlefuite și potrivite unul peste altul, rezistă fără să se fi clintit de mii de ani. Numai pentru reduta exterioară, ce șerpuiește în jurul întregului complex arhitectonic, asemeni celei de la Cerra Galian, dar și celor de la Micene, Tirint și Gla, într-un stil propriu cetăților ciclopice de tip viracochas, ahean și atlant, au fost cioplite circa 900 000 de cuburi. Rezultatul : un zid înalt de 12 m și lung de 257 m pe care numai obuzierele grele l-ar putea distruge. Nimeni nu știe cine și cînd a construit această fortăreață ; arheologii nu au găsit nici un obiect sau vreo dovadă concludentă de populare — există indicii privind practicarea, în afară și chiar în interiorul incintei, a unor ritualuri însoțite de sacrificii-ofrande, însă toate sînt de dată relativ recentă, 1000 î.e.n. — 1600 e.n. și aparțin triburilor din regiune —, iar tradițiile locale nu pomenesc nimic despre istoria ei. În schimb, păstrează amintirea unor oameni albi, înalți, care „știau să zboare" și au trecut prin acele locuri cu multă vreme în urmă, „mai multă decît se poate spune".

În provincia San Martin (nordul Perului) există trei fortărețe străvechi (La Joya, Atuen și Cochabamba), construite într-un stil asemănător cu Zimbabwe și Cerra Gallan : ziduri înalte de 7—9 m, înconjurînd bastioane tronconice și turnuri compuse din trei cilindri suprapuși, cu un diametru din ce în ce mai mic. Atît bastioanele, cît și turnurile au o singură deschizătură în acoperișul-platformă. Tradițiile indienilor aymaras (care găsiseră fortărețele în ruine la venirea lor) atribuie aceste maiestuoase construcții unei populații albe, cu părul blond și ochii albaștri, chachapoyas, o grupare ce se despărțise de restul viracochas-ilor, fiind chiar în conflict cu aceștia.

În timpul faimoasei sale călătorii cu vasul *Beagle*, Charles Darwin a văzut, în 1831, la Bahia Blanca, oraș argentinian situat la nord de Rio Negro și la cîteva sute de kilometri depărtare de Buenos Aires, o serie de prizonieri capturați de armata lui Rosas în războiul împotriva triburilor din pampas. (Juan Manuel de Rosas, guvernator al statului Buenos Aires între 1829 și 1832 și dictatorul militar al Argentinei între 1835 și 1852, fost inițiatorul unei serii de războaie aproape neîntrerupte și deosebit de sălbatice, atît interne, cît și externe ; este probabil însă că în nici unul dintre ele genocidul nu a atins proporțiile celui îndreptat împotriva populațiilor indiene, exterminate în proporție de 98% în mai puțin de două decenii.) Printre cei torturați și executați în public, Darwin a văzut trei „indieni" albi, înalți de 1,80 — 2 m, cu părul castaniu și trăsături europene — căpeteniile unor triburi răsculate. Impresionat

de demnitatea cu care şi-au înfruntat călăii, savantul englez (preocupat la acea dată mai mult de zoologie şi botanică decît de antropologie) nu a remarcat însă decît în treacăt tipul rasial neobişnuit al celor trei. În schimb, trupele lui Rosas îi cunoşteau bine pe „şefii albi" oferind pentru uciderea lor recompense triple faţă de cele stabilite pentru celelalte căpetenii. (Este de remarcat faptul că descendenţii poporului viracochas s-au situat în primele rînduri ale luptei indienilor sud-americani pentru libertate, mai intîi împotriva conquistadorilor spanioli şi portughezi, apoi, în secolul al XIX-lea împotriva armatelor braziliene, chiliene, argentiniene şi paraguayene şi a aventurierilor de tot felul care încercau să ocupe pămînturile triburilor din selvă, pampas şi munţi).

Începînd din deceniul al şaselea al secolului nostru, mass-media din numeroase ţări a acordat tot mai multă atenţie ştirilor despre misterioşii indieni albi, blonzi şi cu ochii albaştri, care trăiesc în Matto Grosso, una dintre cele mai ucigătoare şi impenetrabile jungle din lume. La început s-a crezut că ar fi vorba de aventurieri albi deghizaţi în indieni sau care s-au refugiat printre aceştia în urma unor delicte, apoi autorităţile braziliene au afirmat că, probabil, indivizii respectivi, femei şi bărbaţi, sînt copii de fermieri, răpiţi sau capturaţi în timpul unor raiduri ale triburilor nepacificate şi care trăiesc de mici în mijlocul comunităţilor indiene, uitîndu-şi originea.

Apoi a venit şocul descoperirii unor triburi întregi de tip europid, cum ar fi *acurinis*, al căror teritoriu se situează pe cursul mijlociu al rîului Xingu, o regiune unde nici celebrii exploratori brazilieni, fraţii Villas-Boas nu au reuşit să pătrundă. În 1968, Orlando Villas-Boas îi povestea lui Lucien Bodard, autorul unui volum de răsunet mondial, zguduitoare mărturie a genocidului ce continuă şi în zilele noastre, *Le Massacre des Indiens (Masacrul indienilor)* : „Acurinis au trupuri bine proporţionate, cu pielea albă, părul blond sau roşu şi ochii albaştri. Sînt zvelţi şi, dacă ar fi îmbrăcaţi, i-ai putea lua drept nişte domni din Rio de Janeiro. Dar aşa, complet goi şi cu trupurile vopsite sînt înfricoşători. Neîntrecuţi trăgători cu arcul, înalţi şi puternici, dau dovadă de o vitejie fără seamăn. Moartea nu-i înspăimîntă. Se spune uneori că indienii din selvă sînt laşi, pentru că recurg la viclenie, atacă prin surprindere şi nu se încumetă să se lege de albii înarmaţi cu puşti. Ei bine, acurinis pornesc la atac frontal grupaţi în formaţii de 20—30 de oameni şi nu dau înapoi nici în faţa mitralierelor... Nu-şi cunosc originea şi nimeni nu le-o cunoaşte. Nici măcar colanele de pene sau desenele care le împodobesc trupurile

Pistă de aterizare
Cachimbo
Xingu
STATUL PARÁ
STATUL MATO GROSSO
Centrul geografic al Braziliei
Cascadele von Martius
PARCUL
NAȚIONAL
XINGU
1700
2100
Liberdade
Manissauá Missu
Campo de Diauarum
Xingu
Suiá Missu
Postul Leonardo Villas Boas
Steinen
Ronuro
Batovi
Jatobá
Culuene
Garapo
Chavantina

Regiunea Xingu în 1968

splendide nu sînt la fel cu ale indienilor piei-roșii. Cînd misionarii și funcționarii postului de la Tucuri i-au văzut pe primii acurinis, au crezut că aveau de-a face cu niște aventurieri albi, care s-au deghizat în indieni !".

Ar mai fi de adăugat, poate, că acurinis au fost și rămîn unul dintre cele mai hăituite triburi din regiunea Xingu : atît indienii piei-roșii, cît și aventurierii brazilieni se tem de ei, dar îi atacă în permanență, în special pentru a le răpi femeile, care se remarcă printr-o frumusețe ieșită din comun. Dar în Matto Grosso mai există și un alt trib de indieni albi, mai puțin cunoscut decît acurinis. Primul contact cu acești stranii locuitori ai pădurii a avut loc în 1977, cînd membrii unei expediții anglo-braziliene s-au trezit înconjurați, la izvoarele Rîului Araguaia, de o sută de albi blonzi, înalți de doi metri, înarmați cu arcuri, săgeți și lănci... Fără a fi vopsiți sau tatuați și fără vreo podoabă pe trupurile complet goale, de o perfecțiune statuară, războinicii, bărbați și femei la fel înarmați, i-au privit minute nesfîrșite pe cei cițiva cercetători, cu o neascunsă curiozitate. Apoi, brusc, la o comandă rostită într-o limbă sonoră și melodioasă, indienii blonzi s-au retras tot atît de fantomatic și rapid cum apăruseră.

Cînd știrea a ajuns la Brasilia și Rio de Janeiro, specialiștii s-au străduit să potolească spiritele, afirmînd că este vorba probabil de urmașii supraviețuitorilor unor expediții portugheze dispărute cu secole în urmă. Însă între 1977 și 1979 misterioasele „fantome albe"au fost văzute și fotografiate de piloți și parașutiști din F.A.B. (Armata Braziliană a Aerului), cercetători francezi, italieni, britanici sau brazilieni, misionari americani, căutători de aur și vînători. Oficiile guvernamentale au primit numeroase rapoarte despre ei, toți cei care i-au întîlnit afirmînd că, indiferent de vîrstă sau sex, membrii acestui trib necunoscut au părul blond și ochii albaștri, ceea ce anulează teoria originii portugheze. Este evident faptul că puținii supraviețuitori ai expedițiilor nu puteau fi toți blonzi, tip somatic rarissim în Peninsula Iberică.

În 1979, specialiștii de la F.U.N.A.I. (Fundația Națională pentru Problemele Indienilor) au avut șansa de a intra pentru prima oară în contact direct cu acești indieni albi, în apropierea Rîului Pixuma, situat la 700 km de Brasilia. Tabăra expediției F.U.N.A.I. a fost timp de două zile gazda unui grup de peste o sută de indieni blonzi, femei, bărbați și copii, toți avînd ochii albaștri și pielea albă, fără podoabe sau tatuaje. Acest trib (numit de cercetători *pixuma*) a vădit o indiscutabilă ascendență europidă, aparținînd tipologic și fiziologic rasei Cro-Mag-

non-Chancelade — Brünn nordic. Înarmați (atît bărbații, cît și femeile) cu arcuri, lănci și cuțite lungi de piatră sau de os, splendid finisate, ciudații oaspeți au manifestat un interes deosebit pentru obiectele metalice. Membrii tribului nu au vădit nici un fel de ostilitate sau teamă, dar s-au comportat tot timpul cu o prudentă rezervă, refuzînd orice tentativă de a fi studiați medical. Cercetătorii au avut un dublu șoc : primul, provocat de constituția atletică (talia medie de doi metri), pigmentația pielii, părul cîrlionțat, blond-roșcat la bărbați și blond argintiu la femei, al doilea fiind limba vorbită de indienii pixuma, care nu se asemăna cu nici un alt dialect amazonian, amintind în schimb cele folosite și astăzi de triburile andine, urmașii incașilor.

După două zile, tribul a dispărut din jurul taberei tot atît de fantomatic cum apăruse. Dovezile existenței sale (filme și înregistrări) au ajuns la Brasilia și... nimeni n-a mai auzit vreodată de ele. În schimb, indienii blonzi au mai fost văzuți sporadic, pînă în septembrie 1982, de aproape trei sute de persoane. În anii 1983—1984, *pixuma* au dus un victorios război de guerilla împotriva unui puternic grup de garimpeiros („căutători de diamante") care încercaseră să le invadeze teritoriul, iar în 1988, două triburi de indieni piei roșii nepacificate, în rîndul cărora luptau tinere femei albe și blonde (fapt remarcabil mai ales prin aceea că nici la pieile roșii din America de Sud, nici la cele din America de Nord nu se cunosc, de-a lungul istoriei cazuri de femei-războinici, aceasta fiind o profesiune exclusiv masculină) au respins atacurile unor bande de mercenari ce căutau să ocupe zona cascadelor de pe Rîul Xingu în numele unor concerne braziliene și internaționale interesate de minereurile uranifere din regiune.

Refuzul indienilor albi și al altor triburi de a se lăsa pacificate (mai precis de a fi închise în rezervații fără nici o sursă de existență în afara muncii de sclav pentru misiuni sau contoarele comerciale) este explicabil, ținînd seama de ceea ce le-au adus contactele cu „lumea civilizată" în ultimele patru secole : mizerie, umilințe, boli și moarte. Căci masacrarea neîntreruptă a triburilor amazoniene (soldată, conform statisticilor oficiale, cu peste 1 500 000 de victime doar în secolul nostru) continuă și astăzi, sub patronajul binevoitor al S.I.P. (Serviciul pentru Protecția Indienilor), fondat cu cîteva decenii în urmă de către legendarul general Rondon (unul dintre puținii comandanți militari care și-au încheiat campaniile fără liste de pierderi proprii și fără rapoarte despre nimicirea inamicului, transformat în prieten și aliat credincios), tocmai în scopul de a-i apăra pe indieni de abuzuri și samavolnicii !

Așa cum îi spunea un brazilian influent lui Lucien Bodard : „Odinioară, indienii existau, cel puțin ca dușmani. Acum nu mai sînt nici măcar atît. N-au mai rămas decît indieni-argumente, care devin foarte curînd indieni-cadavre“. Bodard constata la rîndul său : „Anatema a fost aruncată asupra ucigașilor — marii *señores* care vînd sau cumpără terenurile și bogățiile junglei — chiar de către guvernul brazilian. Principalele capete de acuzare : genocid prin mitralieri și bombardamente aviatice, epidemii provocate prin dăruirea de rufe infectate cu bacili, distribuirea de alimente otrăvite, în special bomboane cu arsenic pentru copii. Astfel au fost lichidate triburi întregi, supraviețuitorii fiind supuși la torturi monstruoase sau vînduți ca sclavi. La acestea se mai adaugă jefuirea pămînturilor, angajamente și contracte smulse prin forță sau sub influența alcoolului, prostituarea și torturarea femeilor. Aproape toate crimele prevăzute de Codul Penal brazilian au fost săvîrșite, și asta datorită complicității S.I.P., transformat încetul cu încetul într-un instrument de nimicire a indienilor“. Într-adevăr, numai în cadrul anchetei din 1966—1967 (devenită necesară după ce un incendiu misterios, izbucnit în Brasilia distrusese arhivele S.I.P.) s-a întocmit un dosar de 5 000 de pagini (!) enumerînd toate ororile comise de funcționarii S.I.P., dintre care 200 au fost demiși pentru participarea la genocid și 134 pentru omucidere, alții aproape 1 000 fiind acuzați de violuri, torturi, complicitate la jafuri și abuzuri în administrație. Anchetatorii au fost supuși la nenumărate încercări de șantaj și au primit 32 de amenințări cu moartea, urmate de 11 tentative de asasinat ale unor ucigași plătiți. Funcționarii S.I.P. dați afară nu au fost însă și *inculpați*, astfel că, la următoarea anchetă ordonată de guvernul brazilian, numărul delictelor împotriva indienilor era de : 932 asasinate ; 16 lichidări în masă ; 27 cazuri de jefuire a pămînturilor ; 1 142 vînzări sau închirieri de sclavi ; 672 cazuri de tortură sau mutilare și peste 1 900 de violuri declarate de victime... La începutul secolului trecut existau 4 milioane de indieni amazonieni ; în 1970 rămăseseră 250 000, în 1985 doar 120 000.

Este oare surprinzător faptul că frații Villas Boas au refuzat să conducă proiectata expediție care urma să-i contacteze „oficial“ pe indienii blonzi pentru a-i „civiliza“ ? De altfel, autoritățile nu s-au arătat prea dornice să insiste și uitarea i-a învăluit din nou pe ciudații *acurinis* și *pixuma*. Motivul acestei aparente lipse de interes nu este greu de ghicit : unul dintre principalele argumente în favoarea masacrării indienilor pentru a li se fura pămînturile a fost dintotdeauna „inferioritatea rasială a pieilor-roșii“. Or, această teorie atît de necesară „civiliza-

torilor“ ce rîvnesc ultimele terenuri amazoniene încă neocupate ar fi dificil de susținut în privința unor „indieni albi“. Așa cum declara un funcționar S.I.P. : „Mai bine să dispară, și problema se va rezolva de la sine...“. Mai ales că pînă în anul 2030 se preconizează defrișarea în proporție de 90% a selvei braziliene, unul dintre plămînii verzi ai planetei, locul de refugiu a sute de mii de specii de viețuitoare, habitatul a mii de specii de plante unice în lume și patria celor aproape 100 000 de supraviețuitori (în 1989) ai indienilor amazonieni...

Dar dovezi antropologice despre existența poporului viracochas nu se întîlnesc doar în America de Sud și Centrală. Debarcînd în 1722 pe Insula Paștelui, exploratorul olandez Roggeveen a descoperit cu uimire, în afara impresionantelor statui (majoritatea lor în picioare pe vremea aceea), două grupări distincte de populație : primii (cei mai numeroși) aparțineau rasei brune din Oceania, ceilalți (aparent o castă nobiliară) erau oameni albi foarte înalți, avînd părul și barba de culoarea roșie și urechile prelungite în mod artificial prin atîrnarea în lobii lor a unor cîrlige grele, de 10—15 cm lungime, procedeu similar celui folosit de „orejones“, căpeteniile albe din imperiul incaș. Osemintе de tip europid au fost găsite de expediția Heyerdahl între anii 1955—1956 în insulele Paștelui, Pitcairn, Rapaiti, Raivaevaie și Marchize, ba chiar, în Insula Paștelui și Arhipelagul Marchizelor, se mai pot întîlni și astăzi mici grupuri de populație cu caractere europide destul de pronunțate. Oameni cu pielea albă și părul roșu au fost semnalați succesiv de către Tasman, Cook și La Pérouse, de-a lungul lanțului de insule care face legătura între Peru și Tahiti, iar Cook menționa prezența unei întregi grupări polineziene cu pielea de culoare deschisă și trăsături europene, pe care îi numea, datorită perfecțiunii lor fizice, „helenii mărilor australe“. Tradițiile acestor populații susțineau că strămoșii lor ar fi venit pe mare, dinspre Est, sub conducerea regelui-Soare. Kon-Tiki și a fiului său Rongo și se păstrează atît de vii, încît Cook a fost primit cu brațele deschise, polinezienii considerîndu-l compatriotul lor Rongo, întors acasă după o călătorie care durase mai bine de un mileniu. Unde era însă faimoasa Pura („Partea de cer unde răsare soarele“), țara din care plecaseră navigatorii albi ai lui Kon-Tiki Viracocha ?

După cum se pare, cele mai vechi urme lăsate de „fiii Soarelui“ se pot întîlni pe platourile andine. Și este probabil că, dintre ele, cele mai impresionante rămîn „fortărețele uriașilor“, Tiahuanaco și Sacsayhuaman.

Tiahuanaco este situată pe malurile lacului Titicaca, la 3825 m altitudine, acolo unde presiunea este de două ori mai

mică decît la nivelul mării, oxigenul se rărește, iar turiștii nu pot purta obiecte mai grele de 3 kg decît cu eforturi chinuitoare. La mică distanță de primele ziduri se află un portal dreptunghiular, cioplit dintr-un monolit de bazalt cu greutatea de 10 tone, înălțimea de 2,73 m, lățimea de 0,5 m și lungimea de 3,84 m. Pe frontonul său au fost dăltuite 48 de figuri neidentificabile, așezate în casete pătrate, plasate succesiv pe trei rînduri, care flanchează silueta centrală a unui personaj înaripat. În spatele „Porții Soarelui" începe orașul : dale de gresie și bazalt, cîntărind cîte 100 tone, formează o fundație peste care se ridică spre cer ziduri de apărare lungi de sute de metri, compuse din cuburi de 60 tone, cu suprafețe netede și îngrijit șlefuite, bastioane, statui în formă de coloană, turnuri, clădiri a căror destinație a rămas necunoscută și impozanta statuie monolitică, de 7,5 m înălțime, a unui bărbat cu plete, barbă și trăsături inconfundabil europide. Peste tot, marile blocuri, prinse prin scoabe de aramă plasate atît în interior, cît și la exterior sînt atît de bine îmbinate, încît între ele nu se poate introduce nici măcar lama unui cuțit. De sub pavajul străzilor (cuburi dure, cenușii) au fost scoase la iveală un fel de conducte dreptunghiulare, cu marginile și colțurile rotunjite. Sînt executate dintr-o piatră albă care nu se întîlnește în regiune, au lungimea de 2 m, pereții groși de 0,5 m și diametrul interior tot de 0,5 m. Se compun din două bucăți în formă de jgheab, așezate una peste alta, și sînt identice, de parcă ar fi ieșit de pe banda automată a unei uzine moderne. Unele blocuri din zidurile ce înconjurau cetatea sînt străbătute de canale în formă de „L" sau „T", săpate pe o față sau chiar înăuntrul lor. Printre ciudățeniile de la Tiahuanaco, alături de statui cu fizionomii europide sau negride (ultimele amintind de faimoasele capete olmece), se numără și uriașele „fotolii" de bazalt din piața centrală, așezate pe platforme monolitice, de cîte 8 m înălțime.

Sacsayhuaman (situată la „doar" 3 500 m altitudine), deși relativ apropiată de Tiahuanaco relevă o altă concepție constructivă și urbanistică, mai asemănătoare celei incașe. Cetatea ocupă mai multe platforme care urcă în trepte (ca la Machu Picchu) și sînt protejate fiecare de ziduri înalte de 18 m și lungi de 500—1 000 m, compuse din blocuri de 100—800 tone. Înăuntru, bastioane, palate (sau poate citadele) ruinate, străzi largi, piețe rotunde și pătrate, labirinturi de străduțe întortocheate, ca niște capcane în vecinătatea zidurilor exterioare, cartiere de clădiri în stil „pueblo" (cuburi suprapuse, micșorîndu-se ascendent) din care n-au mai rămas decît pereții etc. Ca și la Tiahuanaco, există rețele de canalizare și rezervoare de apă subterane, dar aici

nu au fost găsite statui. În schimb, la mai puţin de un kilometru distanţă de cetate se află o dală enormă, avînd greutatea estimată la circa 20 000 tone ! A fost cioplită şi desprinsă din munte, transportată pînă la locul unde este şi rămîne cel mai mare monolit prelucrat de om, cunoscut în lume pînă astăzi (fiind de 10 ori mai greu decît faimoasa „Piatră a Sudului“ din Liban). Pe suprafeţele sale au fost săpate scări mărginite de balustrade decorate cu motive în spirală. Uluitor este faptul că treptele sînt orientate invers, adică scara „urcă“ în jos, deci nu poate fi folosită. S-ar crede că blocul este răsturnat dacă pe laturile lui nu ar fi sculptate din loc în loc, scobituri ce par „scaune“ şi sînt plasate în poziţia corectă, cu „spătarul“ în sus. De altfel, acesta nu este singurul detaliu în aparenţă iraţional : toţi monoliţii de la Sacsayhuaman au forme, mărimi şi greutăţi atît de diferite, încît ar exaspera orice statistician. Pare imposibil să se găsească două pietre la fel — unele sînt prismatice, altele trapezoidale, cubice, rotunjite, altele au 12 sau 20 de laturi, şi pînă la 40 de colţuri ! Este greu de crezut, chiar cu evidenţa înaintea ochilor, că o asemenea diversitate de blocuri au putut fi potrivite şi îmbinate atît de perfect încît par lipite. Numai zidurile în terase, puse cap la cap, ar măsura cîţiva kilometri. Unele blocuri de piatră au 9 m înălţime şi 3 m lăţime, cîntărind sute de tone. Cutremurele (frecvente în zonă) nu au reuşit să le clintească în mii de ani — Sacsayhuaman pare făcută să înfrunte veşnicia.

Despre vîrsta acestor fortăreţe nu se pot face nici măcar presupuneri. Gradul de eroziune al suprafeţelor şi stadiul avansat de ruină al unora dintre clădiri (contrastînd cu perfecta conservare a altora şi a statuilor spre exemplu) ar indica o vechime de 15—20 milenii. Dar, pe vremea aceea, civilizaţiile amerindiene cunoscute astăzi nu se născuseră, populaţiile locale (ca şi cele din întreaga Americă de Sud de altfel) fiind la nivelul tehnologic şi cultural al Paleoliticului timpuriu.

Enigma privind modul de tăiere, extragere şi ridicare din cariere, transportul şi potrivirea pietrelor necesare zidurilor este totală. Cele mai diverse explicaţii au fost sugerate şi respinse una după alta : munca sutelor de mii de sclavi (care nu existau), folosirea unor ferăstraie, scripeţi, macarale şi cabluri de un tip necunoscut (făcute în mod obligatoriu din piese metalice, produse de uzine care nu existau), unelte de fier sau oţel pierdute în cursul timpului (se ştie că indienii sud-americani nu cunoşteau decît prelucrarea metalelor neferoase) etc. Pînă în anii '70 cînd antropologul peruan Francisco Aliaga a afirmat că de-

ține secretul unui procedeu incaș, bazat pe o mixtură de ierburi peruane cu ajutorul cărora se pot dizolva cele mai dure roci.

El susținea că incașii sau populațiile anterioare lor au înmuiat pietrele, transportîndu-le sub formă de pastă la locul turnării, și astfel toate problemele erau rezolvate. Mai mult, Aliaga afirma că, analizînd la microscop mostre de piatră, a observat în compoziția lor resturi de substanțe vegetale. Explicația antropologului peruan, dată la o reuniune științifică de la Lima, a fost primită cu entuziasm de arheologii dornici să rezolve o dată pentru totdeauna supărătoarele probleme legate de construcțiile megalitice (nimeni nu a observat pe moment că „rețeta de ierburi peruane" nu putea clarifica enigmele de la Stonehenge sau Baalbeck, decît în cazul în care incașii aveau firme ce exportau procedeul la scară internațională).

În scurtă vreme însă, vîlva s-a redus la un diapazon greu audibil, apoi ipoteza a fost acoperită cu o pudică uitare chiar de către cei mai fervenți susținători ai ei. Aceasta din mai multe motive : 1) Aliaga nu a dezvăluit „secretul soluției" ; 2) „resturile de substanțe vegetale" erau de fapt urme rămase de la plante putrezite în cursul timpului (în proporție foarte normală) și nicidecum dovada folosirii unui dizolvant în cantități masive ; 3) monoliții de la Tiahuanaco și Sacsayhuaman nu prezentau un aspect care să sugereze *modelarea* lor din pastă, ci o evidentă *cioplire* ; 4) blocurile de gresie și bazalt au stratificarea geologică nemodificată de o eventuală topire etc.

De altfel, declarațiile lui Aliaga erau curioase de la bun început : „În vremurile străvechi incașii dizolvau pietrele cu acel amestec, le frămîntau și le modelau în concordanță cu forma dorită și necesitățile construcției". Aceasta înseamnă nu o simplă înmuiere a unor suprafețe pentru a „lipi" blocurile între ele, ci transformarea rocii în pastă și turnarea ei în forme sau cofraje, asemeni betonului. Or, se pune întrebarea, cum este posibil ca nici unul dintre arheologii care au admis această posibilitate să nu se fi gîndit că ar fi fost o nebunie din partea incașilor să fi turnat pasta în zeci de mii de cofraje de forme diferite, pentru a realiza blocurile de la Sacsayhuaman ? ! Ce fel de forme erau acelea cu zeci de laturi și colțuri ? Cum puteau ele să reziste presiunii masei vîscoase fără să se desfacă ? De unde scîndurile necesare unor asemenea cofraje ? Ce fel de cutie de lemn ar fi rezistat la 60, 100 sau 800 de tone de pastă densă, turnată în interior ? Cum de nu se solidifica pasta în cursul transportului fără benzi rulante și betoniere rotitoare și cîte sute de mii de oameni ar fi trebuit să o care încontinuu, într-o permanentă goană, la 4 000 m altitudine ? ! De ce nu au

conceput constructorii fortărețelor mai curînd forme-tip, standardizate, mici și ușor de manevrat, pentru a face „cărămizi" de gresie topită ? De ce construcțiile incașe sînt realizate în general din pietre mici, cioplite de mînă și nu turnate ? Chiar presupunînd că erau înmuiate numai anumite fețe la montare, cum s-au putut păstra laturile și unghiurile drepte ? Cum se aplica metoda turnării în cofraj la un bloc de 20 000 tone ? ! De ce nu se extindea această metodă la statui, statuete, obiecte de uz casnic din piatră etc ? În sfîrșit, de ce nici unul dintre arheologii care au susținut ipoteza lui Aliaga nu a luat în considerare faptul că gradul de eroziune al suprafețelor și ruinarea unor clădiri certifica ridicarea cetăților într-o epocă anterioară cu mii de ani fondării imperiului incaș ? !

Teorii recente, bazate în principal pe interpretarea unor afirmații făcute de cîteva căpetenii incașe în perioada Conquistei, atribuie fortăreața Sacsayhuaman („Cuibul șoimului") unei inițiative a primilor regi din familia Inca. Aceștia ar fi ordonat construirea ei (în secolele XIV—XV e.n., deci în doar o sută de ani) spre a servi ca loc de refugiu pentru orășenii din Cuzco în cazul unei invazii, în acea perioadă de războaie aproape neîntrerupte. Și astfel, cetatea cu cele trei terase principale ale sale, cu fortificațiile și colosalul turn cilindric din mijloc, cu blocurile de piatră totalizînd zeci de milioane de tone, ar fi fost ridicată în cîteva decenii, cu ajutorul unor simple pîrghii de lemn și al unor butuci pe care se rostogoleau sau se tîrau greutățile... Greu de crezut. Este posibil ca incașii să fi adăugat sau completat unele clădiri, dar în privința structurilor principale, nu numai că ei nu dispuneau de tehnica necesară deplasării unor blocuri atît de mari, nu numai că, în secolele al XIV-lea și al XV-lea se aflau în plină expansiune teritorială (fiind ocupați să cucerească și să organizeze după sistemul propriu statele învecinate), dar eforturile lor se îndreptau spre construirea aproape simultană a zeci de fortărețe gen Machu-Picchu, ceea ce bloca probabil mai toți bărbații apți de muncă rămași disponibili după mobilizare. Ridicarea unei singure cetăți ca Sacsayhuaman ar fi însemnat renunțarea la o campanie sau la cîteva citadele mai mici. În afară de aceasta, faptul că stilul arhitectural de la Sacsayhuaman este asemănător celui incaș nu implică imposibilitatea ca fortăreața să fi fost anterioară imperiului, iar constructorii Marelui Inca să se fi inspirat după planurile ei. De altfel, stadiul de conservare a pietrelor și zidurilor atestă o vechime considerabilă (deși, probabil, nu chiar atît de mare ca a orașului Tiahuanaco), majoritatea mărturiilor incașe menționînd că „fiii Soarelui"

au participat la ridicarea fortificaţiilor efectiv şi nu simbolic, cum s-ar fi întîmplat în secolul al XV-lea, datorită numărului mic de „orejones" rămaşi în imperiu.

Viracochas erau o populaţie puţin numeroasă — caracteristică a speciei Cro-Magnon, prin contrast cu cea neanderthaliană. Este explicabil deci motivul pentru care răspîndirea lor în grupuri mici pe un teritoriu imens, din Anzii peruvieni pînă la Yucatán, California şi New Mexico la nord, Rio Negro în sud şi Rio das Mortes — Rio Araguaia la vest a dus la o dispariţie aproape totală. Nu poate decît să surprindă că şi-au păstrat caracteristicile etnice şi antropologice în mijlocul unor civilizaţii amerindiene puternice şi înfloritoare (o dovadă în plus a faptului că acestea li se considerau datoare) pînă la venirea conquistadorilor. În ceea ce priveşte supravieţuirea în selva amazoniană, acolo superioritatea tehnică şi culturală n-avea nici o valoare în faţa formidabilei ostilităţi a mediului şi a numărului infinit mai mare de triburi indiene care li se opuneau. Adaptarea „fiilor Soarelui" la condiţiile de selvă (chiar dacă a necesitat concesii făcute nivelului de civilizaţie) rămîne una dintre cele mai remarcabile performanţe ale acestui popor.

Dar nu toţi viracochas au rămas pe continent. De mai multe ori, grupuri — se pare numeroase, raportîndu-le la total — plecate de pe coasta peruană s-au avîntat în necuprinsurile Pacificului, în cadrul acelei stranii diaspora, începută prin părăsirea cetăţilor andine şi continuată prin răspîndirea în cele două Americi pe la începutul erei noastre. Iar una dintre escalele importante ale „fiilor Soarelui" a fost Insula Paştelui.

Descoperirile făcute în cursul timpului, dar mai ales cele ale expediţiei lui Thor Heyerdahl au dezvăluit tainele unei civilizaţii pascuane impresionante. După cum se ştie, cele mai vechi urme ale primilor locuitori („urechile lungi") datează cam de prin anii 400 e.n. Tradiţia spune că flota lor a ancorat lîngă coasta de est a insulei (la plaja Anakena) unde, mai tîrziu, viracochas au sculptat o splendidă sferă de piatră pe care au numit-o „Buricul de aur al insulei".

„Fiii Soarelui" aduseseră cu ei cunoştinţe avansate de astronomie, navigaţie, arhitectură, matematică, fizică şi agricultură, scrierea „rongo-rongo", cultul Soarelui, precum şi o serie de plante specifice continentului sud-american, care nu puteau să treacă oceanul decît păstrate în locuri ferite de umezeală şi salinitate: batata (cartoful dulce american), trestia de zahăr, trestia *Scirpus totora* şi planta medicinală *Polygonum acuminatum* — ambele specii de apă dulce. De altfel, originea

continentală a „urechilor-lungi", poate fi demonstrată și lingvistic, prin analiza celor trei denumiri ale insulei, preluate și traduse de polinezieni în limba lor :

1. *Te Pito o te Henua :* „Buricul pămîntului" sau, mai precis, „Buricul insulelor". Aceasta este cea mai veche denumire, explicată de Thor Heyerdahl prin faptul că insula (fiind cea mai apropiată de Peru) este considerată nu numai veriga de legătură cu patria de origine, ci chiar locul de la care se „trag" (simbolic) toate celelalte insule din Pacific (tradiția polineziană numind și ea „naștere" descoperirea unei insule).

2. *Rapa-nui :* „Rapa cea Mare" sau „Patria Mare". Este un obicei comun tuturor popoarelor să numească prima lor patrie „Marea Patrie", iar pe cea unde au emigrat, „Mica Patrie" sau „Noua Patrie", chiar dacă ea este mai mare decît prima. Viracochas nu s-au abătut de la regulă, numind o insulă aflată mai la vest, „*Rapa-iti*", adică „*Mica Patrie*". Or, aceasta arată clar o deplasare de la est la vest, conformă cu mersul Soarelui.

3. *Mata-Kite-Rani :* „Ochiul (care) privește (spre) cer" sau „Vama cerului". Luat *ad literam* numele nu are nici un sens, dar dacă se ține seama de faptul că în polineziană „Rani" nu înseamnă numai „cer", ci simbolizează și patria originară a „urechilor lungi" (regatul muntos al „regelui-Soare" Kon-Tiki), problema ciudatei denumiri se clarifică. Insula Paștelui este într-adevăr avanpostul Polineziei spre America de Sud, un adevărat „ochi" care „privește" pentru eternitate spre Peru. Este însă izbitor faptul că localitatea de pe coasta peruană care se găsește situată exact în fața Insulei Paștelui (și paralel cu Tiahuanco, vechiul oraș al lui Kon-Tiki din munții Anzi) are denumirea veche de „Mata-Rani" („Ochiul cerului").

Polinezienii („urechile scurte") au ajuns pe insulă între anii 1100—1200 e.n., iar războiul dintre ei și viracochas a început prin 1600 și s-a sfîrșit între 1660 și 1700 prin înfrîngerea și masacrarea celor din urmă. A urmat apoi perioada luptelor fratricide între familiile polineziene și a canibalismului, care a durat pînă în 1862, cînd insula a fost depopulată de un atac al vînătorilor de sclavi din Peru și de o catastrofală epidemie de vărsat de vînt, ce a redus numărul locuitorilor de la 2 000 în anul 1800 la 111 în anii 1880—1900.

Contactele cu lumea din afară au fost următoarele :

— 1722 : descoperirea insulei de către expediția olandezului Roggeveen ;

— 1770 : trimiși de viceregele Perului, spaniolii lui Don Felipe Gonzales de Haedo o iau în stăpînire „în numele regelui Spaniei" și... pleacă ;

— 1771—1772 : alte două expediţii spaniole (venite tot din Peru) îi cartografiază coastele şi teritoriul ;

— 1774 : vizita expediţiei engleze a căpitanului Cook ;

— 1786 : vizita expediţiei franceze a contelui de la Pérouse ;

— 1804 : vizita expediţiei rusului Liseanski ;

— 1805 : primul atac al unui vas nord american (*Nancy*) al vînătorilor de foci. Sînt capturaţi 30 de oameni (20 bărbaţi şi 10 femei) dintre care nu se va mai întoarce nici unul ;

— 1811 : escala balenierei nord-americane *Pindos*. Echipajul răpeşte, torturează şi ucide cîteva tinere femei ;

— 1817 : vizita expediţiei ruse a amiralului von Kotzebue ;

— 1820—1860 : escale sporadice ale unor nave sud-americane ;

— 1862 : marele atac al convoiului de vase aparţinînd unor vînători de sclavi pentru minele de guano din Peru. Sînt ucişi aproape 400 de oameni şi capturaţi alţi 1000 (inclusiv regele Maurata şi familia sa), dintre care se vor întoarce peste un an doar 15 supravieţuitori, bolnavi de vărsat ;

— 1863—1868 : debarcarea şi activitatea misionarului catolic Eugène Eyraux, care distruge, în 1864, vestigii de nepreţuit, rămase de la viracochas, dar creştinează întreaga populaţie, „operă de importanţă capitală“ ;

— 1868 : escala navei britanice *Topaz*, care va aduce apoi la British Museum splendida statuie pascuană „Bărbatul care sparge talazurile“ ;

— 1868—1870 : stabilirea pe insulă a mai multor misionari catolici şi a căpitanului Dutrou-Bornier ;

— 1870 : conflicte violente între susţinătorii căpitanului şi cei ai misiunii. Se reaprinde flacăra războiului civil. Pînă la urmă, misiunea şi o parte din credincioşi emigrează pe insula polineziană Mangareva, alţi indigeni, conduşi de un aventurier alb, Brander pleacă în Tahiti, doar 111 rămîn pe insulă, cu Dutrou-Bornier, asasinat curînd, în timp ce dormea ;

— 1871 : escala navei ruseşti *Vitiaz*, care va aduce în Europa una dintre primele tăbliţe „rongo-rongo“ recuperate ;

— 1872 : escala navei franceze *Flore*, avîndu-l la bord pe scriitorul Pierre Lotti, care a fost profund impresionat de vestigiile civilizaţiei pascuane şi de drama de pe această insulă ; nava a îmbarcat un cap uriaş de piatră aflat astăzi la Muzeul Omului din Paris ;

— 1875 : escala navei chiliene *O'Higgins* ;

— 1877 : expediţia solitară a francezului Adolphe Pinart ;

— 1882 : escala navei germane *Hyaena*, care colectează din ruinele de la Orongo o serie de obiecte de artă pentru muzeele din Berlin şi Dresda ;

1886 : escala navei nord-americane *Mohican*, avîndu-l la bord pe arheologul A. Thomson, care studiază şi apoi aduce la Muzeul din Washington o statuie monolitică şi cîteva dale de piatră pictate cu motive pascuane specifice ;

— 1888—1900 : explorarea şi anexarea insulei de către comandorul Don Policarpo Toro din Marina statului Chile, care o transformă în păşune guvernamentală, destinată aprovizionării Marinei Militare cu carne de oaie. Sînt trimişi trei reprezentanţi oficiali (guvernatorul, doctorul şi preotul) şi o mică garnizoană ;

— 1914 : vizita expediţiei britanice a Katherinei Routledge ;

— 1914 : revolta pascuanilor conduşi de Anata, preoteasă a cultului soarelui, pe care nici cuceritorii polinezieni, nici preoţii catolici nu-l putuseră învinge ;

— 1934 : vizita expediţiei franco-belgiene a lui A. Métraux şi P. Lavachery ;

— 1955—1956 : marea expediţie a lui Thor Heyerdahl ;

— 1963 : vizita expediţiei franceze a lui Francis Mazière ;

— 1970—1988 : vizite sporadice ale unor cercetători americani şi europeni (printre care şi Cousteau).

În 1964, pe Insula Paştelui existau 47 000 oi, 1 000 cai, 1 000 vaci, 50 militari chilieni şi... 1 000 de indigeni care trăiau în satul Hangaroa, înconjurat cu sîrmă ghimpată şi aveau nevoie de autorizaţia specială a guvernatorului pentru a circula după ora 18 pe teritoriul propriei lor patrii. În anii '80, cercetătorii europeni găseau situaţia prea puţin schimbată.

Istoria insulei între anii 400 şi 1800 a fost sintetizată de Heyerdahl astfel : „Se disting trei perioade bine delimitate în enigmatica istorie a Insulei Paştelui. Mai întîi a existat un popor înzestrat cu o cultură specifică şi cu o tehnică de construcţie tipică incaşilor (de fapt, exploratorul norvegian vorbeşte despre viracochas — *n.a.)*, care a clădit monumente şi construcţii fără egal în istoria ulterioară a insulei. Blocuri uriaşe de bazalt dur au fost tăiate ca nişte felii de brînză şi potrivite unele într-altele fără vreo crăpătură sau scobitură, adevărate fortăreţe în formă de altar, cioplite pe alocuri în trepte, străjuind vreme îndelungată, cu zidurile lor înalte şi armonios clădite, de jur împrejurul insulei.

După aceea a urmat o epocă nouă. Structura clasică (în sensul asemănării cu Tiahuanaco şi alte fortăreţe sud-americane — *n.a.)* a acestor construcţii a dispărut în bună parte fie prin dărîmări, fie prin schimbările aduse. Noii meşteri au ridicat platforme înclinate, pardosite şi proptite cu ziduri interioare. În vîrful acestor edificii reclădite, care, adesea, deveneau

şi necropole, erau aşezate, cu spatele spre mare, statui uriaşe cu chip omenesc.

Şi deodată, în toiul acestui gigantic efort, totul s-a oprit pe neaşteptate. Insula a fost bîntuită de un val de războaie (început prin anul 1600 — *n.a.*), căzind pradă canibalismului, viaţa culturală s-a curmat brusc şi, în acelaşi timp, a început ultima perioadă, cea tragică, a Insulei Paştelui. Nimeni n-a mai şlefuit lespezi mari de piatră, iar statuile au fost doborîte la pămînt şi pîngărite (de obicei li se retezau capetele şi li se făceau găuri în dreptul inimii, pentru a fi „ucise" în mod simbolic — *n.a.*). Bolovani şi steiuri de stîncă au fost îngrămădite de-a lungul zidurilor *ahu*-urilor (edificiile construite de viracochas — *n.a.*) în chip de monumente funerare, iar măreţele statui prăvălite au servit adesea în chip de bolte improvizate pentru noi necropole. Era un lucru făcut de mîntuială şi lipsit cu desăvîrşire de orice pricepere tehnică" (Thor Heyerdahl, *„Aku-Aku"*).

Realizările „urechilor lungi" între anii 400—1200 sînt aproape incredibile. O populaţie de maximum 2 000 de oameni (căci insula nu putea hrăni mai mulţi) a cioplit aproape 1 000 de statui avînd între 2 şi 60 tone greutate (dintre ele, 600 aparţin celei de-a doua perioade de creaţie, fiind faimoşii uriaşi cu „pălării roşii" a căror fizionomie nu se poate întîlni în altă parte pe Terra, ci este specifică Insulei Paştelui). În acelaşi timp au fost construite 11 complexe fortificate sau *ahu*-uri (dintre care cele mai mari sînt ruinele de la Vinapu, Vaihu, Tepeu, Anakena, Hekii şi Hotuiti) ; un „sat sacru", ce îndeplinea de fapt rolul de observator astronomic (Orongo) ; o reţea de drumuri de-a lungul coastelor şi spre interiorul insulei (rămase în stare de folosire şi astăzi), precum şi uriaşul „Şanţ al lui Iko", lucrare defensivă care separa peninsula Poike şi avea 4 000—5 000 m lungime, adîncimea de 4 m, lăţimea de 13 m, pereţii zidiţi (după ce, în prealabil, pămîntul fusese întărit prin ardere), iar malul dinspre Poike taluzat şi prevăzut cu un val de apărare. De asemenea, viracochas au descoperit o reţea de peşteri şi galerii subterane (fostele pungi şi canale de scurgere a lavei) pe care le-au amenajat şi le-au mărit, transformîndu-le într-o adevărată fortăreaţă subpămînteană, ale cărei dimensiuni nu pot fi nici măcar bănuite. (Membrii expediţiei lui Heyerdahl au vizitat 45 de peşteri şi aveau dovezi despre existenţa altor 20, dar presupuneau că băştinaşii cunosc cel puţin 100, toate adăpostind sculpturi în piatră ori servind ca ascunzătoare şi necropolă.)

În privinţa *ahu*-urilor fortificate şi a teraselor de zid, căpitanul Cook scria cu uimire că ele erau „alcătuite din blocuri

EXPEDIȚIA HEYERDAHL ÎN INSULA PAȘTELUI
(după Heyerdahl)
Legenda
Statui (adesea în grupuri)
Statui de tip neobișnuit
Platforme de temple importante (Ahu)
Peșteri vizitate de membrii expediției
Așezări presupuse de peșteri nevizitate
Tabăra expediției
Drum preistoric
Drumul jeep-ului
Mlaștină
HANGA-O TEO
ANAKENA
Locul de ancorare permanentă
VAI TARA KAI UA
Golful La Pérouse
TE PITO KURA
ANA O KEKE
HEKII
Cele trei cruci
POIKE
KATIKI
Șanțul Urechilor Lungi
RANO RARAKU
HOTUITI
MAROTIRI
RANO ARDI
TEPEU
VAITEA
CRATERUL PUNA PAU
Cariera conciurilor
HANGAROA
SATUL
Hangapiko
Sticlă vulcanică (Natao)
VAIHU
VINAPU
RANO KAO
Ruinele de la Orongo
MOTU KAOKAO
MOTUITI
MOTUNUI
(Insula Oamenilor-Păsări)
RIKIRIKI

mari de bazalt, cioplite și șlefuite cu atîta precizie, încît se îmbinau perfect, fără mortar, mai bine decît la cele mai frumoase clădiri din Anglia". Trebuie remarcat faptul că toate construcțiile și statuile din prima perioadă de creație sînt făcute din bazalt negru sau tuf roșu, în vreme ce batalionul de uriași din a doua perioadă provine din carierele de piatră galben-cenușie de la Rano Raraku (unul dintre piscurile care au fost în trecut vulcani activi).

Statuile monolitice caracteristice primei perioade, cum ar fi cea roșie, decapitată, de la Vinapu sau uriașul de 10 m înălțime de la Rano Raraku (ambele descoperite de expediția Heyerdahl) nu au nimic în comun cu cele 600 de gigantice torsuri umane, fără picioare, fără veșminte, cu mîinile împreunate pe pîntece și cu figuri stilizate. Pînă la venirea lui Heyerdahl se credea că acestea reprezintă un fenomen singular și spontan, iar populația inițială a Insulei Paștelui nu a avut nici o legătură cu America de Sud, Asia sau Oceania. După ce au fost găsite zeci de statui îngropate în pămînt, de factură asemănătoare cu cele de pe continentul sud-american, unele enigme au început să se clarifice. Thor Heyerdahl a fost primul ce a intuit și reconstituit traseul urmat de constructorii de la Tiahuanaco și Sacsayhuaman care, porniți spre Pacific, au colonizat succesiv insulele Paștelui, Pitcairn, Rapaiti, Raivaevae, Tahiti, Marchize și Hawaii, unde au lăsat dovezi certe ale trecerii lor : fortărețe, terase, necropole, statui, oseminte, sculpturi și obiecte foarte asemănătoare, transmițînd de asemenea caracterele genetice europide unei părți a populației polineziene.

Faptul este istoric și indiscutabil. La Vinapu, cîmpia pe care fusese găsită statuia-coloană decapitată, s-a dovedit a fi terasa de fundație a unui templu ruinat, cu suprafața de 130×150 m, dimensiuni comparabile (avînd în vedere întinderea teritoriului pascuan) cu cele ale marilor piramide mayașe. Uriașul de la Rano Raraku (un bărbat îngenuncheat, cu șezutul pe călcîie, odihnindu-și mîinile pe coapse și privind în zare), poartă o pelerină scurtă, cu deschizătură pătrată la gît și este aidoma statuilor îngenuncheate împrejurul capului bărbos, sculptat în tuf roșu, al regelui Kon-Tiki-Viracocha, ce se află la Tiahuanaco. Chipul său nu seamănă cu fețele alungite excesiv ale armatei de piatră a „urechilor lungi", ci mai curînd cu sculpturile din America de Sud și Centrală, aducînd aminte și de uriașii Budha cioplíți de hinduși în defileele Hinducușului : bărbați așezați, cu mîinile pe genunchi, privind zarea într-o atitudine meditativă...

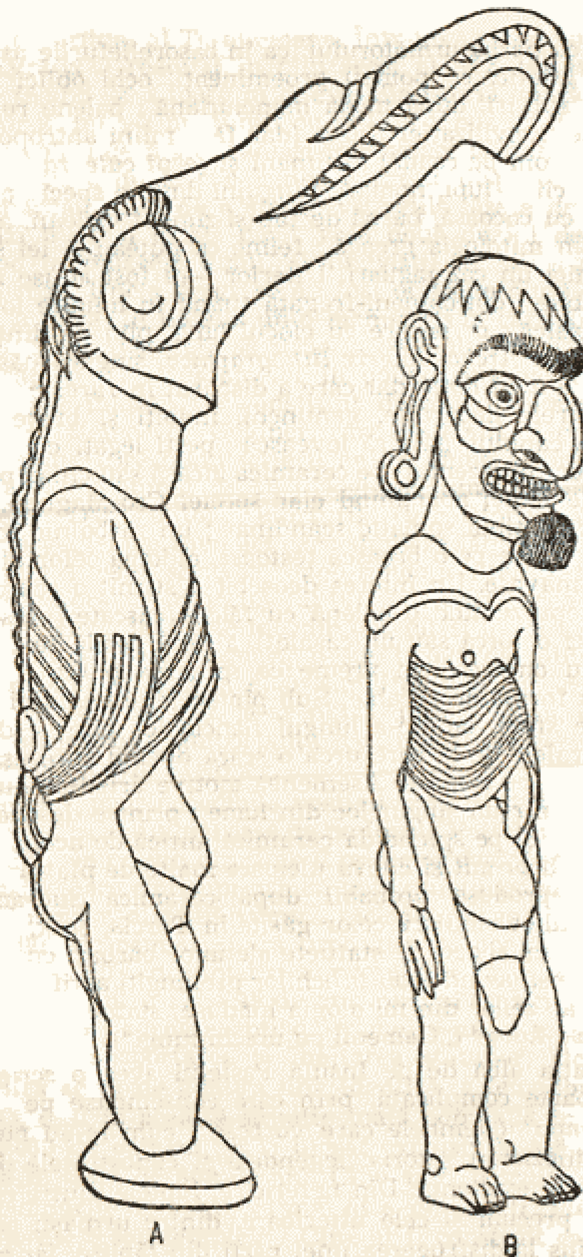
Spre vest, statui de acest tip au fost găsite în Arhipelagul Hawaii (uriași de 4—10 m, cioplíți din bazalt negru și tuf roșu),

iar în Insula Hivaoa (Marchize) s-au descoperit cîteva statui în valea Paumao, precum și complexul arhitectonic de la Oepon, cuprinzînd terase și ziduri din lespezi masive de andezit, pe care au fost urcate sculpturi monolitice din bazalt (cea mai mare atingînd 2,5 m înălțime). Tot în grupul Marchizelor, pe Insula Nukuhiva (în valea Taipi), Heyerdahl a găsit 11 statui cu chipuri grotești, datînd cam de prin anii 1300 e.n. Una dintre ele este un monstru cu două capete, singurul de acest gen din Pacific. Toate au fost cioplite din tuf roșu și așezate pe platforme de zidărie asemănătoare celor pascuane. Se remarcă faptul că populațiile ulterioare, majoritar polineziene, rezultate în urma amestecului cu grupuri asiatice, nu au mai ridicat niciodată asemenea monumente, care necesitau un considerabil consum de energie.

Pe Insula Pitcairn există ruine de terase, temple și sculpturi în stîncă și o statuie roșie de 1 m înălțime (trebuie amintit că răsculații de pe celebra navă britanică *Bounty*, ajunși aici în 1791 au găsit insula pustie și au aruncat în mare aproape toate statuile, dărîmînd totodată templele foștilor locuitori). În Insula Ponape, din grupul Carolinelor, la poalele vulcanului Talakale, se găsesc ruinele unei fortărețe ciclopice, ale cărei ziduri și terase sînt construite din blocuri de bazalt cu latura de 6 m și greutatea medie de 20 tone. Majoritatea provin din cariere situate la cîțiva kilometri depărtare, iar unele dintre ele au fost ridicate la 20 m înălțime, ceea ce ar fi necesitat mijloace tehnice și un număr de oameni pe care nu-l putea furniza populația insulei (astăzi atingînd aproape 1 000 de locuitori). În Insulele Solomon există numeroase statui ce par còpii de mici dimensiuni ale coloșilor de pe Insula Paștelui : aceleași torsuri cu mîinile încrucișate pe pîntece, aceleași fizionomii aspre, aceleași conciuri de tuf roșu pe creștet...

Printre cele mai tulburătoare descoperiri făcute de expediția Heyerdahl în Insula Paștelui se numără un cap mare de piatră, care zăcea cu fața în jos, pe jumătate îngropat în pămîntul de la poalele vulcanului Rano Raraku. Cînd a fost scos la suprafață, arheologii nu și-au putut crede ochilor : fizionomia aparținea tipului de mulatru europo-negrid, caracteristic unora dintre sculpturile olmece. Buze groase, nas lătăreț, pungi mari sub ochii obosiți, expresie dură și impenetrabilă...

A urmat apoi dezvăluirea secretului peșterilor funerare și Thor Heyerdahl s-a pomenit cu sute de statuete și sculpturi în piatră, despre care nimeni nu bănuise că ar exista pe meleagurile pascuane. Printre ele se disting prin ciudățenie și frumusețe : trei capete de bărbați cu trăsături europene, cioplite împrejurul unei pietre rotunde, în așa fel încît părul unuia se con-

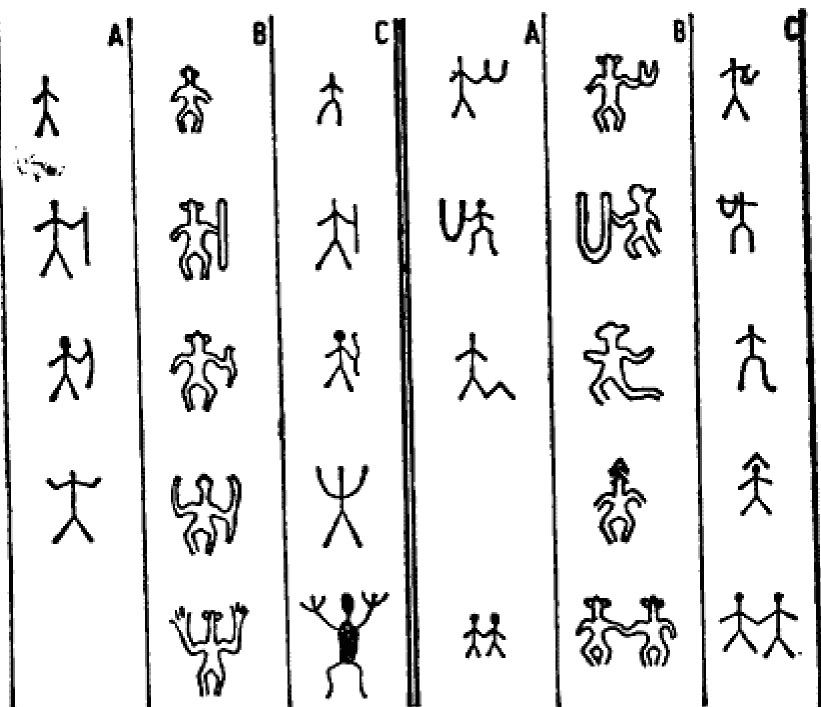
Statuete pascuane (viracochas) *A* — Tangata Manu ; B — Moai Kava Kava.

topeşte cu barba următorului, ca în basoreliefurile asiriene ; un cap de asiatic, cu pomeţi proeminenţi, ochi oblici şi mustăţi lungi şi subţiri, după moda manciuriană ; balene reprezentate în maniera civilizaţiei Nazca (dar fără mîini antropomorfice şi capete de om pe coadă) ; caimani şi şerpi *culebra* din America de Sud ; cîini, lupi, homari, pinguini dintr-o specie antarctică ; animale cu cocoaşă, barbă de ţap şi zîmbet viclean, aducînd cu satirii din mitologia greacă ; feline ce puteau fi lei sau pume, dar în nici un caz jaguari. Ulterior i-au fost aduse alte statui remarcabile : doi oameni-fregată ţinînd în mîinile lor împreunate o pisică ; o pasăre cu ciocul lung, plin de dinţi ascuţiţi, amintind de *Archaeopterix lithographica*, singura pasăre de pe Terra ce a avut dinţi, dar care a dispărut în *Jurasic* ; un bărbat cu picioarele depărtate, genunchii îndoiţi şi braţele ridicate deasupra capului, gata să lovească ; peşti legaţi cu frînghii, în stilul celor reprezentaţi pe ceramica incaşă sau chiar preincaşă ; capete de femei aparţinînd clar speciei Cro-Magnon, ba chiar reproducînd tipul somatic scandinav ; un războinic în pelerină de pene, călare pe o broască ţestoasă, aidoma celor din basoreliefurile mayaşe. Un interes deosebit a stîrnit o sculptură singulară, reprezentînd o balenă cu fălcile căscate, presărate cu dinţi (deci o orca sau un caşalot), a cărei coadă se termina cu un craniu omenesc, în vreme ce spinarea purta o colibă de trestie în formă de corabie. Sub pîntecele animalului erau cioplite şase sfere, iar de-a lungul flancurilor sale se distingeau dungi paralele de la care urca o scară ducînd spre uşa pătrată a colibei de pe spinare. Asemenea motive artistice nu se întîlnesc decît într-un singur loc din lume : printre desenele uriaşe de la Nazca şi pe splendida ceramică antică de acolo. De altfel Heyerdahl a primit şi cîteva ulcioare înalte de piatră, cu toarte rotunde, reproduse probabil după ceramica sud-americană, obiecte phalice similare celor găsite în Turcia, Irak, Egipt sau Israel, precum şi zeci de statuete ale unor bărbaţi cu fizionomii europide, însă avînd lobii urechilor prelungiţi artificial, într-un mod similar zeilor din mitologia hindusă, statuete supranumite „*Moai-kava-kava*" („Oamenii cu urechi lungi").

Populaţia albă de pe Insula Paştelui avea o scriere ideografică foarte complicată, prin care consemnase pe tăbliţele „*rongo-rongo*" („lemnele care vorbesc", cum le-au numit mai tîrziu polinezienii), istoria, legendele şi cunoştinţele dobîndite în milenii de existenţă. Din nefericire, luptele dintre cele două populaţii, precum şi cele ulterioare, dintre urmaşii polinezienilor au dus la distrugerea unei părţi din tăbliţe, iar restul au fost arse în 1864 de către misionarul catolic Eugène Eyraux,

adevărat fiu spiritual al Torquemada. Într-un acces de demență fanatică, Eyraux a reeditat în plin secol al XIX-lea isprăvile Inchiziției, făcînd să dispară în cîteva zile istoria scrisă a unui întreg popor și nu s-a mulțumit cu atît, ci a pus să fie răsturnați puținii coloși de piatră rămași în picioare la Rano Raraku, probabil pentru a nu le mai vedea expresia disprețuitoare cu care îi urmăreau zelul de a șterge vestigiile lăsate de viracochas. Astăzi nu mai există decît vreo două duzini de tăblițe *rongo-rongo* în muzeele lumii, și lingviștii încearcă zadarnic să le descifreze. Unele progrese au fost obținute după ce Thor Heyerdahl a intrat în posesia unui manuscris în care unul dintre băștinașii ce învățaseră să scrie în secolul al XIX-lea consemnase traducerea ideogramelor în polineziană, cu caractere latine. Alt pas înainte l-a constituit descoperirea savantului vienez Robert Heine von Geldner, care a stabilit că o serie de semne pascuane corespund scrierii antice chineze, precum și celei hinduse (un număr de 10 ideograme fiind comune celor trei alfabete). Dar, cu toate eforturile cercetătorilor francezi, austrieci, norvegieni și sovietici care studiază tăblițele pascuane de peste cinci decenii, scrierea *rongo-rongo* n-a putut fi descifrată satisfăcător, atît datorită faptului că traducerea dată de pascuani lui Heyerdahl este incompletă, cît și lipsei arhivei ce cuprindea, după unele estimări, peste 10 000 de tăblițe. Cele rămase continuă să tacă și doar similitudinile cu vreo limbă cunoscută, vie sau moartă, le-ar putea dezlega taina, de aceea se acordă o deosebită importanță continuării cercetărilor pe drumul deschis de von Geldner.

Printre cele mai incredibile vestigii rămase de la „urechile lungi" se numără statuile uriașe de pe Insula Paștelui. După cum se știe astăzi, ele provin din timpul primelor două perioade istorice pascuane, care sînt cuprinse cu aproximație între anii 400—1200 e.n. Insula n-a putut asigura niciodată hrana pentru mai mult de 2 000 de oameni. Dacă procentul de populație masculină reprezenta 50% din total și se presupune că, dintre aceștia, jumătate aveau între 15 și 45 de ani, rezultă maximum 500 de oameni. Deci toți bărbații apți de muncă s-au ocupat exclusiv de cioplirea, transportarea și înălțarea statuilor. Desigur, la această cifră se poate adăuga una identică, a femeilor de aceeași vîrstă, deși în această situație toată populația în putere a insulei, 1 000 de oameni, ar fi lucrat exclusiv la statui, zilnic, 12 ore pe zi, timp de 800 de ani. Cine ar fi pescuit, cine ar fi cultivat cîmpurile de batate și mai ales, ***cine ar fi ridicat fortificațiile, terasele sau templele ?*** Cine ar fi construit casele, plutele și corăbiile, ***cine ar fi săpat „Șanțul lui Iko"***, cine ar fi

Similitudini între scrierile : *A* — hindusă ; *B* — viracechas ; *C* — chineză (după von Geldner).

produs unelte și veșminte, *cine ar fi amenajat complexul de peșteri, observatoarele sau rețeaua de drumuri a insulei ?* Cei 1 000 de copii, bătrîni și bolnavi rămași ? ! Dar nu este nevoie să se ducă presupunerile pînă acolo. Rămînînd la cifra inițială de 500 de bărbați, calculul este simplu : o statuie de mărime medie poate fi terminată, deplasată și ridicată în timp de un an de cîteva sute de oameni. care muncesc fără întrerupere de la răsăritul la apusul soarelui. Așa să fie oare ?

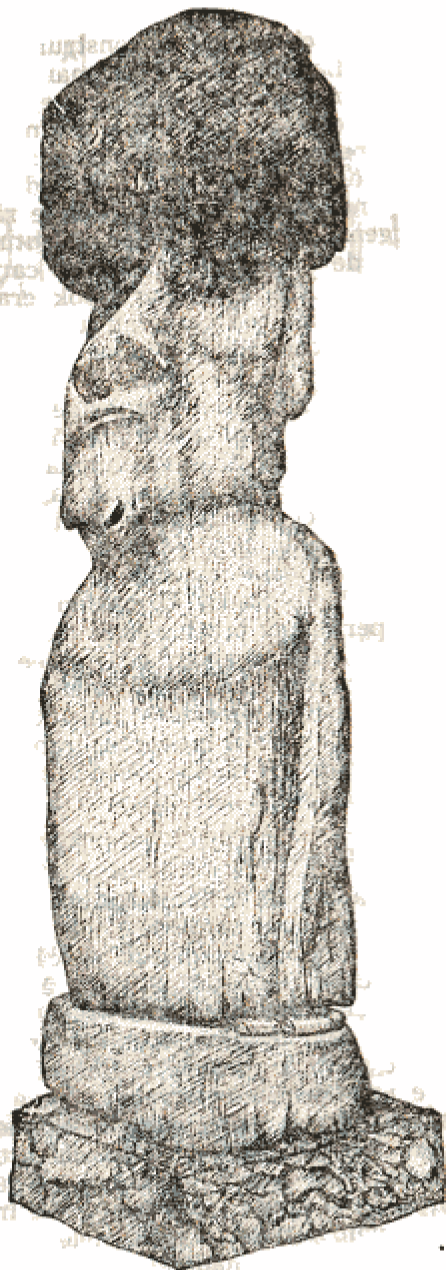
Primii europeni care au văzut coloșii, expediția lui Roggeveen, au fost atît de uluiți, încît au preferat să considere că statuile erau modelate din lut și umplute cu pietriș. Următorii, spaniolii lui Gonzales s-au dovedit mai circumspecți : au izbit cu sapele într-un colos. Piatra era atît de tare, încît au sărit scîntei. Neputîndu-și explica misterul, spaniolii s-au gîndit că, probabil, coloșii fuseseră ciopliți la fața locului, din stînci răspîndite pe insulă (fără să-și dea seama că, oricum, steiurile res-

pective ar fi trebuit ridicate, întrucît sub ele se construise platforma de zid a statuii). Cook şi La Pérouse au fost mai realişti, înţelegînd că statuile erau cioplite şi aduse din cariere situate în munţii insulei, iar apoi ridicate pe platforme şi (în cazul celor 600 de coloşi din a doua perioadă de creaţie) „încoronate" cu mari conciuri de piatră roşie, cîntărind între 1 şi 30 de tone fiecare. Mijloacele necesare unei astfel de performanţe rămîneau un mister, întrucît indigenii sau strămoşii lor nu putuseră avea macaralele ori sistemele de pîrghii şi scripeţi de care se foloseau europenii în secolul al XVIII-lea. Iar Cook era de părere că nici un sistem de macarale contemporan lui nu ar fi rezistat unor asemenea greutăţi colosale (110 tone statuia şi conciul de la Rano Raraku).

Primii cercetători ai secolului al XX-lea, Routledge şi Métraux, au considerat că statuile erau cioplite din piatră moale, deci au fost uşor de realizat, însă recunoşteau că enigma transportului şi a ridicării lor persistă (dacă ar fi încercat să repete experienţa spaniolilor, duritatea lavei pietrificate le-ar fi zdruncinat ipotezele, fără îndoială). În anii 1955—1956, expediţia Heyerdahl a întreprins cele mai serioase investigaţii efectuate pînă atunci în legătură cu uriaşii de piatră. Urmărindu-şi cu îndrăzneală principiul de a experimenta practic orice teorie pe care dorea să o susţină, cercetătorul norvegian a făcut ceea ce nimeni nu cutezase nici să viseze pînă atunci. A comandat indigenilor (mai precis urmaşilor în linie directă ai unicului supravieţuitor al „urechilor lungi" Ororoina) cioplirea, transportarea şi ridicarea unei statui de mărime medie, cerîndu-le totodată să nu folosească alte mijloace decît cele avute la dispoziţie de strămoşii lor.

Cele trei experimente au decurs astfel :

1) *CIOPLIREA*. *Locul ales :* cariera de la Rano Raraku. *Desfăşurare :* o echipă de 6 oameni a lucrat timp de 3 zile, de la răsăritul pînă la apusul soarelui. *Mijloacele folosite :* bucăţi de piatră în formă de sîmbure de caisă (de fapt „dălţile" rămase din vechime), burdufuri cu apă şi bucăţi de piatră ponce. *Metodă :* s-a trasat un dreptunghi de 5 m lungime, în care s-a schiţat conturul statuii, săpîndu-se şanţuri paralele şi îndepărtîndu-se apoi porţiunile dintre acestea. La intervale regulate, stînca era udată pentru ca praful şi aşchiile să nu-i stingherească pe cioplitori. Porţiunile terminate ale statuii erau netezite cu piatră ponce. Cînd „dălţile" de lavă vulcanică se toceau, erau sparte în două şi ascuţite prin lovire. *Rezultate :* la sfîrşitul celei de-a treia zi, torsul, chipul, mîinile şi degetele uriaşului fuseseră abia conturate (săpate la o adîncime de cîţiva

Insula Paştelui — Statuie cu conci, aşezată pe platformă.

centimetri, dar nu degajate). Lucrul a fost întrerupt din cauza extenuării echipei. Pascuanii susţineau însă că strămoşii lor, obişnuiţi cu această muncă, o puteau continua săptămîni întregi. *Concluziile expediţiei Heyerdahl :* două echipe a 6 oameni fiecare ar fi reuşit să termine statuia într-un an dacă lucrau în schimburi, fără întrerupere, zi de zi. *Comentarii :* este puţin probabil ca „urechile lungi", oricît de deprinşi ar fi fost cu un asemenea mod de lucru, să poată susţine ritmul timp de 12 luni fără oprire. Este şi mai puţin probabil ca aceasta să fi fost ocupaţia şi scopul vieţii pascuanilor timp de 800 de ani, zi de zi, generaţie după generaţie. Apoi, o parte dintre statui erau abandonate la jumătate din „motive tehnice" (crăpături în stîncă, incluziuni de granit sau bazalt, prea dure pentru a fi cioplite etc.) şi trebuiau începute altele. În sfîrşit, erau necesari alţi oameni care să propteascâ statuile cu grămezi de pietre pentru a nu se prăbuşi peste cioplitori în timpul lucrului (uriaşii erau sculptaţi în poziţie orizontală, începînd de la suprafaţă şi continuînd în adîncime, pînă se ajungea să rămînă suspendaţi pe o creastă subţire de piatră care făcea legătura între munte şi spinarea lor). Rezultă că, în loc de 12 oameni, echipa trebuia să cuprindă în medie 30 de lucrători pentru o statuie de 5 m înălţime. Iar dacă se adaugă şi sculptarea conciului aferent, echipa atingea 50 de oameni.

2) *TRANSPORTAREA. Locul ales :* cîmpia plată a taberei de la Anakena. *Desfăşurare :* o echipă de 180 de oameni a tras o statuie de 12 tone pe o distanţă de 200 m în 20 minute. *Mijloace folosite :* pîrghii şi o parîmă de navă, care s-a rupt şi a trebuit să fie pusă în două. *Concluziile expediţiei Heyerdahl :* cu ajutorul tălpicilor de lemn (un fel de sănii în formă de „*Y*", cu bare transversale) şi al unor frînghii groase, pascuanii ar fi putut transporta şi greutăţi mai mari. *Comentarii :* lemnul necesar săniilor şi pîrghiilor, precum şi coaja de copac din ale cărei fibre ar fi trebuit împletite frînghiile lipseau. (Asupra problemei lemnului în Insula Paştelui se va reveni ulterior.). Pentru o statuie cîntărind 80 de tone ar fi fost nevoie, deci, de 1 100 de oameni care s-o tragă şi alţi 100 care să îndepărteze obstacolele din calea ei, să o sprijine cu bîrne şi frînghii pe laterală etc. Aceeaşi echipă, totalizînd *mai mult de jumătate din populaţia insulei*, trebuia să transporte ulterior conciul de 30 tone al respectivei statui. Şi, pentru ca viracochas să nu se plictisească, acest conci era adus din partea opusă a insulei, de la cariera din craterul Puna Pau, situat la 7 mile depărtare ! În plus, statuile nu erau tîrîte numai pe o cîmpie plată, ci trebuiau să urce şi să coboare dealuri, rîpe etc.

3) *RIDICAREA STATUII ŞI A CONCIULUI.* *Locul ales* : tabăra de la Anakena. *Desfăşurare* : o echipă de 11 oameni a ridicat o statuie de 30 tone în 18 zile. *Mijloace folosite* : 3 bîrne rotunde, din lemn de stejar, cu diametrul de 10—15 cm, frînghii şi grămezi de pietre. *Metodă* : statuia a fost săltată cu ajutorul grinzilor, puţin cîte puţin şi sub ea s-au introdus pietre. Treptat, colosul a ajuns să stea pe o movilă tot mai înaltă, ancorat bine cu frînghii. În cele din urmă a lunecat, aşezîndu-se în picioare pe platforma ce-i fusese destinată. *Concluzia expediţiei Heyerdahl* : *Quod erat demonstrandum!* *Comentarii* : pentru ridicarea unei statui în poziţie verticală, această metodă este valabilă, deşi însuşi Heyerdahl recunoştea că ea comportă riscuri foarte mari, oricînd putîndu-se întîmpla accidente. Dar cum au fost suite statuile pe terasele templelor ? Cum au fost aşezate conciurile pe capetele statuilor ? Unica soluţie ar fi fost înconjurarea completă a coloşilor cu pietre şi construirea unui al doilea turn de bolovani, pe care să fie urcat conciul, pentru a fi împins apoi pe capul statuii respective. Însă stabilitatea precară a acestor movile de piatră nu îngăduia o asemenea echilibristică, iar macaralele lipseau, ca şi grinzile rezistente.

Însumînd rezultatele experimentului, se pot constata următoarele : pentru sculptarea, transportarea şi ridicarea unei singure statui (şi a conciului său) erau necesare 12—24 luni (în funcţie de mărime) şi 100—1 200 de oameni. Or, aceasta înseamnă că perioada celor 800 de ani nu ajunge nici măcar pentru terminarea statuilor, cu atît mai puţin pentru toate realizările vechilor pascuani. Nici măcar un răstimp dublu nu ar fi fost suficient, pentru că este imposibil să ne închipuim un popor care număra doar 2 000 de oameni muncind zi de zi, generaţie după generaţie, secole de-a rîndul, numai pentru a ridica o pădure de uriaşi împietriţi. Viracochas nu au fost nişte sclavi abrutizaţi, nişte roboţi executînd mecanic o muncă de serie ci, în primul rînd, creatori de frumos. Sculpturile din peşterile funerare, preocuparea de a-şi perfecţiona şi înnoi stilul arhitectonic şi sculptural o atestă cu prisosinţă. Coloşii aveau pupile de piatră albă şi priveau undeva în zare, spre oceanul nemărginit, şi nu spre interiorul insulei : mărturie a viselor şi dorinţei de cunoaştere ale celor care i-au desprins din trupul muntelui. Expediţia Heyerdahl nu a aflat acest lucru, descoperit 24 de ani mai tîrziu de cineastul francez Patrice Bérard, autorul unui faimos film despre Insula Paştelui, prezentat pentru prima oară în 1980, la „Muzeul Omului" din Paris. Or, frumosul, arta adevărată, izvorîtă din dezlănţuirea cutezătoare

Insula Paştelui — Grupuri de statui din a doua perioadă de creaţie.

a geniului uman, nu se poate ivi acolo unde omul nu creează liber, pentru sine şi semenii săi. Constrînşi să respecte nişte cerinţe absurde („atîtea statui în atîţia ani"), viracochas ar fi devenit sclavi şi nu artişti. Ei nu au ridicat aceste monumente pentru gloria efemeră a vreunui rege (doar polinezienii le-au folosit ulterior ca necropole, rezervate căpeteniilor), şi nici pentru a servi ca lăcaşuri de cult (cu toate că acolo se oficiau ceremoniile legate de cultul Soarelui). Scopul real al implîntării oştirii de uriaşi împietriţi în coastele insulei îi scapă omului modern tocmai pentru că nu ştie aproape nimic despre „urechile lungi". Un lucru este cert însă : ori populaţia insu-

lei era de zece ori mai numeroasă (ceea ce ar fi fost absolut imposibil), ori viracochas au locuit insula milenii şi nu secole (fapt neconfirmat de descoperirile arheologice), ori ei dispuneau de mijloace cu care puteau ciopli, transporta şi ridica imense mase de piatră, mai repede şi mai uşor decît ne putem închipui astăzi.

Se cuvine menţionată aici o problemă care a revenit adesea în presa de la începutul anilor '80. Ştiri apărute la rubricile de senzaţie anunţau cu litere de-o şchioapă dezlegarea unuia dintre misterele pascuane: lipsa copacilor. Se afirma că Insula Paştelui a avut iniţial o floră „deosebit de bogată", inclusiv „păduri de arbori *Toro Miro*"; dar, „în secolul al XVII-lea, au fost aduse aici capre şi oi care, înmulţindu-se peste măsură, au devorat întreaga vegetaţie". Nu se ştie exact cine a lansat prima oară această legendă, însă ea a fost reluată, fără a fi verificată în prealabil, de multe publicaţii (*Stern, Il Tempo, New York Times*), precum şi de cîteva agenţii de presă (*France Press, United Press International* etc.). Confuzia provenea probabil de la comunicarea Universităţii din Göteborg, care anunţa că reuşise să crească, din seminţele aduse în 1956 de Heyerdahl, cîteva exemplare de *Sophora Toro Miro*. Grădina Botanică din acest oraş încredinţase trei butaşi cineastului francez Christian Zuber (realizatorul a numeroase filme de popularizare a ştiinţei), pentru a fi duşi în Insula Paştelui, într-o încercare de a reface echilibrul ecologic al acestui petic de pămînt aproape lipsit de vegetaţie.

Interesant de remarcat, nimeni nu s-a ostenit să verifice dacă explicaţia dispariţiei copacilor, inserată o dată cu anunţul Universităţii, era corectă sau nu. În primul rînd, insula nu avea nici un fel de oi sau capre (necunoscute polinezienilor) în 1722, cînd au descoperit-o olandezii. Roggeveen consemna că singurele animale domestice erau găinile, iar ca mamifere nu se întîlneau decît şobolanii. În 1786, La Pérouse a debarcat oi, capre şi porci pe insulă, însă ele au fost mîncate de indigeni înainte de a apuca să se înmulţească. De-abia la sfîrşitul secolului al XIX-lea, o dată cu anexarea la statul Chile, teritoriul pascuan a fost transformat în păşune pentru oi, dar crîngurile de *Toro Miro* dispăruseră aproape complet în acel moment. În sfîrşit, nu se poate şti cu precizie ce anume se întîmpla în Insula Paştelui în secolul al XVII-lea, pentru simplul motiv că ea a fost descoperită în secolul al XVIII-lea.

Mai uimitor este însă faptul că după aceste ştiri au apărut teorii conform cărora piatra necesară statuilor şi construcţiilor de pe insulă a fost transportată şi ridicată cu ajutorul grinzi-

lor cioplite din trunchiurile copacilor de pe coastele munților. O asemenea încercare de a elucida cu orice preț o enigmă este total lipsită de spirit științific și chiar de logică. Pentru că misterele Terrei nu pot fi eludate sau trecute sub tăcere, iar metoda de a le găsi explicații forțate, vădit deficitare, nu aduce nimănui nici un folos. O enigmă ce nu poate fi dezlegată astăzi va deveni, poate, o simplă informație în manualele școlare ale deceniului următor, dar o afirmație științifică nu se face doar pentru o zi sau un sezon. În Insula Paștelui au existat crînguri de *Hibiscus* și *Toro Miro* : olandezii și spaniolii le-au văzut. Însă arbuștii acestor specii sînt mici și au trunchiuri subțiri ; în sfîrșit, ei cresc în pîlcuri rare și nicidecum în păduri. Nu au fost găsite nicăieri în insule urmele unei jungle tropicale. În ceea ce privește întrebuințarea, copacii erau folosiți doar pentru unelte, foc și sculpturi în lemn. Imaginea unei statui de 60 tone transportată și ridicată cu ajutorul unor bîrne de 5—6 cm diametru este de-a dreptul hilară, mai ales că, oricît de gros ar fi fost un astfel de trunchi, lemnul său rămîne o esență moale și nu poate rezista nici măcar la cîteva sute de kilograme greutate.

Se pare deci că va trebui să mai așteptăm pînă la clarificarea tuturor enigmelor Insulei Paștelui. Thor Heyerdahl a aflat într-un an mai multe decît se consemnaseră în ultimele două secole despre aceste locuri ; însă nici el nu a putut să-i facă pe uriașii de piatră să vorbească. Mute rămîn și tăblițele *rongo-rongo*. Datarea statuilor și a construcțiilor este pur deductivă, atribuindu-li-se vîrsta osemintelor și a rămășițelor de lemn ars găsite în apropiere și analizate prin metoda C_{14}. Piatra însă, fiind materie anorganică, nu poate fi datată nici măcar aproximativ. Cele mai vechi urme organice (un foc de lîngă „Șanțul lui Iko“) provin din anul 400 e.n. Dar expediția Heyerdahl nu a putut efectua săpături în toată insula și la o adîncime prea mare. Nu a reușit să viziteze nici o zecime din marele complex subteran și nici să caute sub terasele *ahu*-urilor. Iar de la plecarea vasului norvegian nu s-au mai întreprins decît cercetări sporadice, neatingînd nici pe departe anvergura celor din 1955—1956, deși descoperirile de atunci ar fi trebuit să stîrnească interesul lumii științifice.

„Mata Kite Rani“ își păstrează mai departe tainele, străjuite de sutele de coloși, tot atît de impenetrabili ca pe vremea cînd i-a văzut Roggeveen. Cea mai mare dintre statuile terminate are 80 de tone greutate, 23 m înălțime și un conci de 30 tone, iar din cariera de la Rano Raraku au fost extrași

peste 500 000 m³ de piatră. Şi aceasta este numai una dintre carierele de pe insulă.

La Simpozionul de Arheometrie, ţinut în vara anului 1980 la Brookhaven National Laboratory (Brookhaven — S.U.A.), cercetătorul Joseph Davidovits de la Geopolymer Institute (Saint Quentin-Franţa) a prezentat o comunicare despre procedeul de realizare a unor construcţii megalitice prin înmuierea pietrei. După teoria sa, statuile pascuane, fortăreţele incaşe, sculpturile olmece, sanctuarul de la Stonehenge etc. fuseseră realizate prin topirea unor mase imense de rocă sau folosirea unui amestec de argilă, apă, nisip şi reactivi minerali. Materialul vîscos astfel obţinut era turnat în forme şi copt la temperaturi moderate (200° Celsius), căpătînd ulterior o duritate şi o rezistenţă ieşite din comun. Ca argumente, Davidovits prezenta rezultatele unor experienţe de laborator, în cursul cărora se dovedise că reactivii minerali alcalini (cum ar fi spre exemplu oxalaţii) pot dizolva piatra. Or, probe recoltate de pe suprafaţa unei statui pascuane şi a „Porţii Soarelui" de la Tiahuanaco conţineau urme de acizi oxalici. De asemenea, o analiză chimică a acestor probe sugerase ideea că structura moleculară a pietrei fusese schimbată, ca şi cum roca ar fi fost odată în stare fluidă. Se mai amintea şi faptul că tribul de indieni Huanka din America de Sud cunoaşte metoda de a înmuia suprafeţele pietrelor cu ajutorul unui acid oxalic obţinut din frunze de rubarbă (*Rheum officinale*).

După cum spunea cercetătorul E. V. Sayre, de la Brookhaven Chemistry Laboratory : „Teoria lui Davidovits este interesantă, dar i se pot aduce multe contraargumente" (*OMNI*, septembrie 1982). Ceea ce nu amintea cercetătorul din Saint Quentin este faptul că acidul oxalic se poate obţine şi din alte plante decît rubarba (care, de altfel, nici nu creşte în Insula Paştelui). Or, urme ale acestui reactiv se găsesc *peste tot* în lume, în munţi, pe platouri stîncoase, în rîpe, oriunde cresc asemenea plante. Prin ciclul natural, frunzele lor se usucă şi cad la pămînt, putrezind sau dizolvîndu-se în apa de ploaie ; cu timpul, stînca de sub ele este impregnată cu o cantitate oarecare de acid. Faptul că indienii Huanka au observat acest lucru şi se folosesc de el nu este de mirare, căci popoarele „netehnologice" au un foarte ascuţit spirit de observaţie în ceea ce priveşte fenomenele naturale. Teoretic, nimic nu i-ar fi împiedicat pe viracochas sau pe incaşi să facă aceeaşi descoperire. Dar a susţine că blocurile de sute de tone din Tiahuanaco, Sacsayhuaman şi Cerra Gallan statuile olmece şi pascuane ori monoliţii de la Stonehenge sau Baalbek au fost realizaţi prin turnarea unei mase de rocă topită

în cofraje de lemn în care să se poată introduce 80 sau 800 de tone de material viscos este absurd. Apoi, forma cofrajelor nu putea asigura modelul detaliilor exterioare ale statuilor (ochi, gură, nas, urechi, căşti, miini etc.) şi, respectiv, modelul unui bloc cu 10—24 de feţe cum sînt cele de la Tiahuanaco. Constatarea că piatra din care a fost cioplită „Poarta Soarelui" a fost odată în stare viscoasă nu reprezintă nimic : marea majoritate a stîncilor de pe Terra erau, cu miliarde de ani în urmă, materie fluidă şi fierbinte ! Urme de acid oxalic se pot găsi în multe stînci neprelucrate din Anzi şi alte masive muntoase din lume rezultă oare că munţii au fost modelaţi de strămoşii omului

Ar fi cam greu de explicat cum puteau pascuanii să „pună la copt" o statuie de 60—80 tone. Este de neînţeles de ce tradiţiile nici unui popor străvechi din Europa, Asia, Africa, Oceania şi cele două Americi (adică tocmai continentele unde s-au găsit uriaşe construcţii şi sculpturi megalitice) nu păstrează vreo informaţie despre acest procedeu. Cum se poate ca fortăreaţa Machu Picchu să fie construită din blocuri dreptunghiulare de bazalt, cu forme şi dimensiuni regulate şi, în mod evident, *tăiate* de incaşi din carierele apropiate, iar Sacsayhuaman să fi fost realizată, de către aceeaşi incaşi, prin „modelarea şi coacerea" unor blocuri de sute de tone ? ! *Însă cele mai importante contraargumente le reprezintă tocmai carierele şi aspectul blocurilor respective.* În cazul statuilor olmece şi pascuane, al dalelor terasei de la Baalbek, al pilonilor sanctuarului de la Stonehenge, al monoliţilor fortăreţelor incaşe şi preincaşe, peste tot a fost identificat locul din care *s-au extras şi cioplit* blocurile folosite. Expediţia Heyerdahl a reconstituit cu migală traseul urmat de statuile pascuane de la Rano Raraku pînă la *ahu*-uri, încă din 1956. Şi iată că în 1980 apare o întreagă teorie ce nu ia în seamă dovezile şi descoperirile făcute de-a lungul cîtorva secole şi nu constată evidenţa : blocurile de piatră ale construcţiilor megalitice prezintă urme de *tăiere* şi nu de *turnare*...

O adevărată revelaţie a constituit-o faptul că viracochas cunoşteau şi construiau o multitudine de ambarcaţiuni : plute, corăbii, luntre, realizate din trestie şi avînd o velatură complicată. Totul a început cînd, pe pieptul unuia dintre coloşii de la Rano Raraku, s-a descoperit săpată o corabie de trestie cu trei catarge şi numeroase pînze, care remorchează o mare broască ţestoasă. Se ştia încă de la sfîrşitul secolului al XIX-lea că, după tradiţiile pascuane, „urechile lungi" foloseau două tipuri principale de nave oceanice : *a)* corăbii cu carena fusiformă, prova înaltă, în formă de gît de lebădă şi pupa aproape la fel de înaltă,

dar despicată la mijloc ca o coadă de rîndunică, avînd 2 sau 3 punți, 3—4 catarge și un echipaj de aproape 400 de oameni (acest gen de vase se aseamănă cu cele pictate pe ceramica incașă, în mormintele egiptene și chiar cu drakkarele vikingilor) ; *b)* un fel de plute uriașe, joase, nepuntate, dar prevăzute cu 1—2 catarge și care puteau lua pînă la 20 tone încărcătură. Povestitorii susțineau că ambele tipuri erau construite din mănunchiuri mari de trestie și aveau pînze pătrate, făcute în cele mai multe cazuri din trestii ușoare, împletite perpendicular sau cusute vertical. Dar europenii nu văzuseră astfel de nave și, judecînd după situația din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea (perioada a treia, de războaie canibalice), se părea că locuitorii insulei nu erau un popor de navigatori.

Nimeni nu bănuise măiestria la care ajunseseră viracochas în construcția de nave. Și iată că, sub ochii membrilor expediției Heyerdahl, au început să apară zeci de statuete reprezentînd corăbii gen drakkar, cu 1—3 catarge, sau plute ovale, rotunde și pătrate, prevăzute cu un catarg. Apoi, pe trupurile uriașilor dezgropați și pe pereții carierelor au fost găsite numeroase imagini de plute și corăbii, sculptate în piatră. În sfîrșit, picturi murale de o mare frumusețe, reprezentînd de asemenea două tipuri de nave au ieșit la iveală în cursul cercetării ruinelor de la Orongo. (Capacitatea de încărcare, plutire, rezistență la șoc și talazuri, precum și viteza de nebănuit a corăbiilor din trestie aveau să fie dovedite strălucit două decenii mai tîrziu, de către expedițiile „*Ra*" I și II, care, sub conducerea lui Heyerdahl, au traversat de două ori Atlanticul.)

Analizînd atît modelele unor plute din lemn de balsa construite după descrieri spaniole privind vasele incașe (copiate după cele ale „fiilor Soarelui"), cît și modelele corăbiilor pascuane, specialiștii au constatat că viracochas dispuneau de două invenții care-i transformaseră în cei mai mari navigatori ai vremii. Prima o constituia sistemul de vele, extrem de judicios dispus și foarte complex, similar celui folosit de britanici la clipperele din secolul al XIX-lea (nave reprezentînd apogeul artei constructorilor de corăbii cu pînze) și care permitea navigația și manevrele pe orice fel de vreme, lîngă coaste, în larg, ca și în strîmtori, pe mare calmă și în timpul celui mai cumplit uragan. A doua era un ingenios sistem de cîrmire cu ajutorul unui ansamblu de chile fixe și mobile, care sporea cu 40% eficiența guvernării navei în comparație cu o cîrmă clasică. Interesant de remarcat, acest sistem de chile se aseamănă mai curînd derivelor utilizate la submarine decît cîrmelor folosite de vasele de suprafață pînă în anii '50... Cu nave de acest gen, traversarea

Pacificului nu dura mai mult de 3—4 luni după cum a demonstrat expediţia „*Kon Tiki*" în 1947, iar călătoriile spre Asia, Polinezia şi chiar Africa nu ar fi întîmpinat greutăţi deosebite.

Diverşi exploratori şi cercetători, printre care Cook, La Pérouse, von Humbold, Heyerdahl, Bergier şi von Däniken au observat succesiv un fapt ciudat : în Egipt, Peru, Insula Paştelui şi Polinezia, zeul soarelui purta numele de „Ra" şi avea un rol deosebit de important în cadrul mitologiilor respective (ba chiar, în Peru şi Insula Paştelui, reprezenta divinitatea supremă). Ideea legăturilor dintre aceste popoare pare deci a se impune, o dovadă elocventă în acest sens fiind descoperirile din Insula Rapaiti (Polinezia Centrală).

Ajuns în această insulă în 1956, Heyerdahl a iniţiat ample săpături, ceea ce i-a permis stabilirea certă a faptului că viracochas populaseră şi teritoriul ei. Numeroşi exploratori, care văzuseră sau chiar vizitaseră Rapaiti de-a lungul timpului (după ce fusese descoperită de căpitanul Vancouver în 1791), au consemnat faptul că pe culmile sale se găsesc 13 fortificaţii ciudate, asemănătoare cu piramidele mexicane sau cu piramida egipteană de la Saqqarah. Într-adevăr, aşa-numitele „castele" din insulă (dintre care cel mai mare este Morongo Uta) se prezintă sub forma unei succesiuni de trunchiuri de piramidă din ce în ce mai mici, aşezate unul peste altul. Stilul acesta de fortificaţie este tipic nu numai mayaşilor şi aztecilor, ci şi incaşilor (Machu-Picchu), poporului viracochas (unele bastioane şi ziduri de la Tiahuanaco şi Sacsayhuaman, *ahu*-urile pascuane etc.), apaşilor pueblo din sud-vestul Americii de Nord, sumerienilor (zigguratele), egiptenilor (a fost forma iniţială a piramidelor, concepută de faimosul arhitect Im-Hotep), precum şi cu unele modificări, popoarelor Asiei (chinezi, hinduşi, tibetani, indonezieni etc). Avantajul militar al apărătorilor era acela că, în cazul în care etajul inferior cădea în miinile duşmanului, etajele superioare (fără comunicaţie interioară între ele) puteau rezista în continuare. Atacatorii se vedeau siliţi să continue asaltul sub o ploaie de proiectile şi, pe vremea cînd nu apăruseră armele de foc, cucerirea unei asemenea întărituri se solda cu pierderi foarte mari în rîndul trupelor agresoare. Eficienţa fortificaţiilor de acest gen i-a impresionat pe cruciaţi în timpul campaniilor din Orient şi pe spanioli în vremea cuceririi Americii de Sud şi Centrale. (În plus, construcţiile în trepte sînt mai uşor de realizat, datorită faptului că fiecare etaj constituie o platformă — bază pentru cel superior, facilitînd nu numai lucrul, dar şi depozitarea materialelor şi instalarea dispozitivelor cu care sînt ridicate acestea.)

Rînd pe rînd, Vancouver, Moerenhout, Caillot şi Stokes se minunaseră de marile ziduri şi terase acoperite de vegetaţie tropicală, care făceau ca vîrfurile dealurilor din Rapaiti să pară modelate de mîna omului. Dar nimeni nu s-a ostenit să caute sub haina desişurilor, pînă la expediţia Heyerdahl. Cînd Morongo Uta a fost curăţat de verdeaţă şi zidurile de piatră brun-roşcată au strălucit în soare, arheologii şi-au dat seama că aveau în faţă un sat fortificat, compus din şiruri de case construite pe terase suprapuse. Iată cum descria exploratorul norvegian ciudata aşezare : „Un şanţ uriaş, cu un zid înalt de apărare în partea satului (stilul „Şanţului lui Iko" din Insula Paştelui — *n.a.)*, tăia calea oricărui năvălitor venit dinspre miazăzi. Sute de mii de pietre de bazalt dur fuseseră aduse cu mare greutate din fundul văii spre a susţine terasele pe care se aflau şirurile de case, pentru ca acestea să nu se prăbuşească în prăpastie în timpul ploilor însoţite de furtuni sălbatice, care bîntuie Insula Rapaiti. Blocurile (necioplite) erau potrivite unele într-altele cu măiestrie, fără urmă de mortar. Ici şi colo, prin ziduri, trecea un canal de scurgere şi pietre lunguieţe ieşeau în afară formînd un fel de scări de la o terasă la alta. Erau cam 80 de case în satul de la Morongo Uta; înălţimea întregii construcţii atingea peste 150 m, iar latura de bază a terasei inferioare pătrate avea aproape 450 m. Ne găseam aşadar înaintea celei mai mari construcţii descoperite în Polinezia. După socotelile lui Bill (arheologul dr. William Mulley, profesor la University of Wyoming — *n.a.)*, numai Morongo Uta trebuie să fi numărat mai mulţi locuitori decît întreaga insulă astăzi (278 de oameni în anul 1956 — *n.a.)*"

Pe insulă există 13 asemenea sate, toate situate pe culmi şi legate între ele prin şiruri de case alcătuind un zid continuu, aidoma forturilor tip „creastă de cocoş" de la Port-Arthur, singurele care n-au putut fi cucerite de japonezi în timpul asediului din 1905. Terasele destinate agriculturii (prevăzute cu sisteme de irigaţie artificială), debarcaderele şi crescătoriile de peşte erau situate jos, în văi şi pe ţărmuri. Practic, pentru oştirile lipsite de arme de foc şi în special de artilerie, sistemul de fortificaţii din Rapaiti era de necucerit. Dar cine îl construise oare ? Thor Heyerdahl susţine că primii locuitori au fost o parte dintre „urechile lungi" pascuane, supravieţuitorii scăpaţi din masacrul final. Desigur, terasele, modul de îmbinare a pietrelor, faptul că vetrele sînt dreptunghiulare, iar temelia caselor rotundă, ca în Insula Paştelui, în loc să fie de tip polinezian (case dreptunghiulare şi vetre rotunde), aduce argumente serioase în favoarea ipotezei sale. Mai mult, arheologii expediţiei au descoperit un fel de încăpere-sarcofag, sculptată într-o stîncă de

lîngă Morongo Uta ; înăuntru se află un basorelief de 1 m înălțime, reprezentînd un bărbat cu brațele ridicate, aidoma unei sculpturi din peșterile pascuane.

Este incontestabil că „urechile lungi" au populat Rapaiti, dar ei nu puteau veni doar din Insula Paștelui și în nici un caz abia în secolul al XVII-lea. În primul rînd pentru că Vancouver a găsit fortărețele acoperite de pămînt și vegetație în 1791, or, este imposibil ca în decursul unui singur secol viracochas să fi construit un complex arhitectonic de asemenea dimensiuni. Apoi, edificiile nu se puteau degrada într-atît și nu ar fi fost acoperite de mantia verde a junglei în numai cîțiva ani și nici măcar în cîteva decenii. În sfîrșit, dacă doar Morongo Uta adăpostea 3—400 de oameni, populația totală a insulei trebuie să fi atins peste 3 000 de locuitori. Or, supraviețuitorii celor 2 000 de viracochas pascuani nu puteau fi prea numeroși după cîteva decenii de război (1600—1700)...

Situația se prezintă oarecum similar în mai toate insulele polineziene unde s-au găsit urme ale „urechilor lungi". Este foarte probabil ca o parte din grupul pascuan să fi emigrat spre vest în secolul al XVII-lea, în timpul războiului cu „urechile scurte". Dar numărul de oameni era prea mic pentru a lăsa vestigiile descoperite în Pitcairn, Rapaiti, Raivaevae, Marchize și Hawaii. Ele se datorează probabil unor valuri anterioare venite și din Insula Paștelui (în sec. V—XV e.n.), dar mai ales de pe continentul sud-american, în cadrul migrațiilor transoceanice din primele cinci secole ale erei noastre.

Marile statui de piatră monolitice, fortărețele și așezările construite din blocuri ciclopice, îmbinate fără mortar, sînt elemente comune ale unei zone eliptice care se întinde de pe coastele de vest ale Americii de Sud și Centrale, pînă la țărmurile Australiei, acoperind aproape jumătate din bazinul Oceanului Pacific.

În America există șase cetăți mai importante în care apar statui de coloși ; Tiahuanaco, în Bolivia, Taraka, Wari și Huaraz, în Peru, Guayaquil, în Ecuador și San Augustin, în Columbia (considerîndu-se numai zonele de vest, nu și cele estice, de pe litoralul Atlanticului, unde se găsesc statuile olmece). Fortărețele ciclopice unde nu au fost însă descoperite statui abundă : Sacsayhuaman, Cerra Gallan, Chavin do Huantar, Majes, Sihuas, Machu Picchu etc. Dar, dacă aceste realizări mai pot fi explicabile pe un continent ce dispunea de resurse bogate și era locuit de zeci de milioane de oameni încă înainte de venirea europenilor, ele devin absolut de neînțeles în cazul insulițelor pierdute în imensitatea Pacificului. Căci mari piramide în trepte se pot întîlni în Samoa și Tahiti, iar statui ale regelui-

Soare. Kon-Tiki au fost descoperite și în Columbia Britanică, provincie din vestul Canadei și la Tiahuanaco, dar și în Fatu Hiva, insulă din grupul Marchizelor, unde există cîteva zeci, cîntărind 1—4 tone fiecare. Cine le-a putut ciopli și transporta la locurile lor, cînd populația insulei nu a depășit niciodată mai mult de 1 000 de oameni ? ! Însăși concepția arhitecturală a marilor construcții și obsesia folosirii pietrei în mijlocul unei naturi luxuriante, a unei lumi prin excelență vegetale denotă trecerea prin insulele Sudului a unui popor format în spiritul sobru și, în același timp sensibil la măreție, propriu muntenilor crescuți pe platouri stîncoase, în umbra piscurilor care străpung norii.

O mențiune aparte în acest sens o merită straniile vestigii descoperite în secolul nostru pe Podișul San Augustin (Columbia), la 2000 m altitudine și studiate întîi de cercetătorul german Conrad Preus, iar mai apoi de numeroși arheologi francezi și columbieni. Pe o suprafață de cîteva zeci de kilometri pătrați sînt răspîndite, în circa 30 de grupuri arhitecturale și sculpturale, sute de statui monolitice (dintre care unele depășesc 4 m înălțime, iar altele ajung pînă la 20 tone greutate), mari gorgane de pămînt ce acoperă morminte boltite amintind de cele miceniene, dolmene și statui tipice pentru creația oamenilor de Cro-Magnon, sarcofage de piatră albă, lungi de 2—4 m și o fîntînă monumentală, adevărată operă de artă, de fapt o stîncă aproximativ semisferică în care au fost săpate zeci de bazine, havuzuri, canale și căderi în trepte, basoreliefuri, statui de animale neidentificabile și făpturi humanoide necunoscute pe Terra, parcă desprinse din „Paleontologia imaginară“ a lui Marcel Chirnoagă. Fîntîna are, probabil, peste 30 tone greutate și, alături de o uriașă broască țestoasă dintr-o specie asemănătoare celor din Insulele Galapagos, rămîne cel mai impresionant dintre toate monumentele. Celelalte statui reprezintă animale ciudate, oameni cu cap de bufniță sau de șoim (nu foarte diferiți de zeii egipteni similari) și, mai ales, idoli humanoizi cu ochi rotunzi și guri enorme, pline de colți de felină. Aceste ultime făpturi sînt redate de obicei în picioare, cu mîinile pe piept ; unele capete seamănă remarcabil cu cele ale statuilor din Columbia Britanică, Marchize, Tahiti, Hawaii și Noua Zeelandă, altele însă sînt atît de uimitoare, încît nu pot fi comparate decît cu monștrii grotești din gravurile și tablourile lui Goya sau din tablourile lui Bosch. Majoritatea statuilor au fost cioplite dintr-o piatră locală, gălbuie și dură (doar cîteva sînt din rocă vulcanică neagră), apoi transportate 1—30 km și dispuse în cadrul unor ansambluri al căror sens scapă cercetătorilor moderni. Pînă la începutul secolului nostru, Podișul San Augustin

San Augustin — Statuie humanoidă.

(astăzi Parc Arheologic Național) era acoperit de o junglă deasă; or, deplasarea unui monolit de 20 tone prin selvă ar necesita chiar și astăzi eforturi considerabile. Dar ceea ce frapează este în primul rînd varietatea temelor, incredibilă, unică în lumea Americilor precolumbiene : practic, nici o statuie nu este la fel cu alta, nici ca dimensiuni sau formă, nici ca stil, subiect sau grad de prelucrare. Nu se știe absolut nimic despre civilizația căreia îi aparțin aceste opere de artă ; perioada și motivul pentru care au fost realizate rămîn o enigmă totală, întrucît pe

Podişul San Augustin nu s-au găsit nici un fel de urme de populare. Mormintele-gorgane şi sarcofagele de piatră sînt goale, nu există ruine ale vreunei aşezări. Arheologii presupun că vestigiile datează din anii 500 î.e.n. — 100 e.n., dar asta numai pentru că, în general, cele mai vechi civilizaţii precolumbiene s-au cristalizat în acea perioadă. Ipoteza este deci mai mult decît hazardată, mai ales că începuturile unei civilizaţii ca a olmecilor spre exemplu sînt în mod sigur anterioare anilor 2000 î.e.n. iar urmele lăsate de viracochas ajung la peste 7000 de ani vechime. De altfel, singura civilizaţie la care s-ar putea, eventual, raporta sculpturile de la San Augustin rămîne cea a poporului viracochas — deosebirile locale de stil nu pot ascunde apartenenţa la o formă de creaţie tipică, unitară din cele două Americi pînă în Noua Zeelandă. (Spre exemplu, statui reprezentînd berze cu şerpi în cioc se pot întîlni şi la San Augustin, şi în Yucatán, dar şi în Polinezia, unde... nu există şerpi !)

Că navele „fiilor Soarelui" brăzdau Pacificul, străbătîndu-l în toate direcţiile fără greutăţi deosebite, se poate dovedi cu zeci de argumente inatacabile. Cartoful peruvian, *Ipomaea batatas*, se întîlneşte în Insula Paştelui, Polinezia, Hawaii şi Noua Zeelandă ; similar, tigva, *Lagenaria vulgaris*. Or, aceste plante, vitale în alimentaţia unor insulari care nu aveau la dispoziţie decît peştele ca sursă principală de proteine, nu suportă apa sărată, deci nu au putut ajunge în insule decît aduse de corăbii. Mai mult, numele lor polinezian şi maor coincide cu cel dat de indienii andini : *kumara* şi, respectiv, *kimi*. Ceramica descoperită la Valdivia (Ecuador) este tulburător de asemănătoare, atît ca mod de realizare, cît şi ca motive decorative, culori sau formă, cu vasele culturii japoneze Jomon, ale cărei începuturi coboară pînă prin mileniul al X-lea î.e.n. O serie de obiecte de artă şi de cult (statuete, măşti mortuare, vase etc.) găsite în Peru, Mexic, Guyana, Guatemala şi Columbia sau în zonele fluviilor Orinocco şi Rio Negro sînt realizate în jad verde, care nu se întîlneşte în America, însă are o compoziţie asemănătoare celui chinezesc, iar unele statuete de la Mochica (Peru) şi din Tiahuanaco reproduc tipuri somatice asiatice, arabe, europene şi africane.

Polinezienii şi maorii aveau o atitudine de respect aproape superstiţios faţă de „fiii Soarelui", ca şi indienii americani de altfel. Faptul că atît în Peru, cît şi în Insula Paştelui, în Polinezia sau Noua Zeelandă, unele grupări asiatice au încercat adesea să-i masacreze pe „uriaşii albi şi blonzi" nu este paradoxal decît la prima vedere : dorinţa de a smulge cît mai multe din tainele acestei populaţii uluitoare, dar redusă numeric şi profund pacifistă, şi nu în ultimul rînd frumuseţea ieşită din comun a femeilor viracochas erau tentaţii puternice. La aceasta se adăuga pro-

babil un sentiment de inferioritate ușor de înțeles și, mai grav, o diferență fundamentală în modul de a concepe viața și menirea omului pe Pămînt. Polinezienii, copii răsfățați ai naturii, care își dobîndeau hrana zilnică printr-un efort minim, nu puteau înțelege nevoia aproape obsesivă a poporului viracochas de a crea, de a lăsa o dovadă a trecerii sale prin istorie, chiar dacă asta implica eforturi gigantice. Conflictele erau, deci, inevitabile ; după cîte se pare însă variau în intensitate și finalitate. Dacă unele grupuri de viracochas au fost distruse, în alte cazuri ele par să fi luat conducerea celor care năzuiseră să le inrobească, ba chiar să devină un model pe care mulți s-au străduit să-l imite. Așa cum indienii piei-roșii din selva sud-americană își puneau peruci blonde și își vopseau trupul în culori deschise, polinezienii și maorii căutau procedee cît mai eficiente de albire a pielii pentru a semăna cu admirații „fii ai Soarelui". Astfel, în Insula Paștelui a existat pînă la începutul secolului al XIX-lea o ciudată ceremonie legată de cultul Soarelui, în cadrul căreia cîteva fete erau alese pentru a deveni vestalele acestui cult. Închise într-o peșteră situată în adîncurile peninsulei Poike (*Ana o Keke* „Peștera înclinației Soarelui", denumită de polinezieni, mai tîrziu, „Peștera fecioarelor albe"), ele trebuiau să rămînă izolate luni de zile, poate chiar ani, pînă cînd pielea li se albea destul pentru a semăna cu „fiicele Soarelui". N-aveau voie să iasă din măruntaiele muntelui, iar hrana și apa li se aduceau de cîteva femei anume alese ; peștera era păzită și oricine se apropia de ea risca să fie ucis. Cînd fecioarele sacre *neru* erau scoase la suprafață, se constata că multe dintre ele înnebuniseră din cauza claustrofobiei sau orbiseră parțial, căci în peșteră nu pătrundea lumina zilei, iar opaițe nu se puteau aprinde datorită aerului și așa destul de viciat. Totuși, nefericitele rămîneau vestalele Soarelui ; erau ascultate (sau cel puțin venerate), chiar și în perioada războaielor canibalice, cînd nici o făptură omenească nu se simțea în siguranță pe Insula Paștelui. O dovadă în plus a influenței exercitate de viracochas chiar și după înfrîngerea lor asupra învingătorilor.

Dar cine erau acești „fii ai Soarelui" și cum apăruseră în America ? După unele legende incașe, viracochas veniseră dinspre Oceanul Pacific în corăbii sau plute uriașe. Nu cunoșteau animalele de călărie și povară folosite în Europa și Asia, cultura grîului și, aparent, nici roata. Deci nici o populație europeană și nici atlanții, după descrierea lăsată de Platon și după vestigiile influenței lor asupra civilizațiilor mediteraneene, nu pot fi considerați legați direct de „fiii Soarelui". Ceea ce duce la concluzia că aceștia trăiseră probabil pe un pămînt de mari dimensiuni situat în mijlocul Pacificului și care dispăruse cu

10—15 000 î.e.n., obligîndu-i să se refugieze pe continentul sud-american (aducînd cu ei plante ca bumbacul, porumbul, arborele de cacao şi cel de chinină etc., precum şi o serie de cunoştinţe ştiinţifice şi tehnologice care uimesc şi astăzi).

Legende tahitiene, fijiene, maore, canace sau hawaiene amintesc de un pămînt uriaş, avînd dimensiunile unui continent, situat în Pacific, asemeni unei punţi de legătură între Africa, Polinezia şi America de Sud. Potrivit tradiţiilor polineziene, acest continent era locuit în principal de două populaţii, una mongolidă şi cealaltă negridă, aflate într-un permanent război, deşi ambele reuşiseră să atingă stadiul unei civilizaţii înfloritoare. De asemeni, exista şi un popor alb (ai cărui indivizi erau foarte înalţi şi aveau părul blond sau roşu), dar acesta era puţin numeros şi nu se implicase în conflict. Cu 10—15 000 de ani în urmă, continentul a fost teatrul unor catastrofe naturale teribile (cutremure, erupţii vulcanice etc.) care au culminat cu ridicarea oceanului şi înecarea aproape completă a pămîntului în perioada transgresiunilor marine următoare glaciaţiunii Würm. Numeroase documente străvechi confirmă aceste legende. Astfel, un manuscris mayaş (supranumit de spanioli *„Codex Troanus“*) notează că : „În anul 6 Can, în luna Zac, la 11 Muluc a început să tremure Pămîntul şi a durat acel tremur fără contenire pînă la 13 Suen. Atunci, ţinutul Mu, atît de zguduit de mişcările dinăuntrul Pămîntului, s-a prăbuşit în ape. Numeroase popoare au pierit o dată cu Mu“. Tăbliţele cu texte hinduse şi sanscrite, descoperite în temple din India şi în mănăstirile tibetane încă din secolul trecut confirmă existenţa unui continent sau a mai multor insule uriaşe, legate între ele prin istmuri, situate în zona actualei Polinezii. În acest ţinut, *numit tot Mu*, se aflau cetăţile unor puternice civilizaţii dispărute în urma cutremurelor repetate, care au provocat fragmentarea continentului şi inundarea sa de valurile seismice. Folosirea aceleiaşi denumiri de către popoare aflate la mari distanţe (hinduşi, mayaşi, tahitieni, maori) reprezintă un argument în plus în favoarea existenţei unei civilizaţii care a influenţat vădit cultura popoarelor din Pacific, America de Sud şi Asia, ceea ce ar constitui o explicaţie rezonabilă în legătură cu enigma similitudinilor de necontestat între scrierea, arta, tehnica şi tradiţiile unor populaţii din India, Polinezia, America de Sud şi Centrală etc.

Deci, o Pacifidă, similară, dar mult mai mare decît Atlantida pe care o descria Platon. Datele geologice şi oceanografice obţinute în ultimele decenii tind să confirme această supoziţie. Sondajele efectuate în preajma Insulei Tahiti, Arhipelagului Hawaii şi Atolului Bikini au relevat prezenţa unor calcare co-

raligene la adîncimi de 400—600 m. Dar, după cum se știe, coralii nu pot trăi sub 80 m. din cauza iluminării și oxigenării insuficiente a apei, or, recifele cresc doar cu 30—35 m într-un mileniu, deci fundul mării s-a scufundat acum 10—12 000 de ani. În jurul Insulei Paștelui, pe o rază de 6—7 km, adîncimea oceanului nu depășește 150 m. Suprafețele platformelor sialice ale Insulelor Fiji, Noile Hebride, Noua Caledonie, Solomon și ale celor din lanțul ce se continuă spre Australia au fost fragmentate în urmă cu aproximativ 12 milenii, reducîndu-se la mai puțin de o treime. Restul s-a prăbușit în adîncuri în urma unor seisme submarine de o intensitate formidabilă. Arhipelagul Hawaii și insulele ce fac legătura cu Midway „nu reprezintă decît vîrfurile unui șir de munți vulcanici scufundați treptat, dar care se înălțau odinioară deasupra apei, împreună cu platforma continentală înconjurătoare", după cum scria revista *National Geographic* în ianuarie 1973. Coroborind toate aceste date, rezultă că în regiunea din centrul Oceanului Pacific au existat una sau mai multe mase continentale, întinzîndu-se spre vest pînă aproape de țărmurile Asiei, la est pînă dincolo de Insula Paștelui și cuprinzînd la sud Noua Guinee, iar la nord Arhipelagul Hawaii. Ipoteza este susținută și de numeroase argumente arheologice. Astfel, pe un atol situat în zona Insulelor Societății (între Tahiti și Raiatea), se află un templu construit din blocuri mari de bazalt, într-un stil asemănător celui mayaș. Dar bazaltul este o piatră care nu se găsește pe recifele coraligene din Polinezia, deci a fost adus de la mare distanță cu plute sau corăbii (ceea ce pare absurd) sau... pe uscat, atunci cînd insulele erau unite într-un continent. O descoperire similară a fost făcută în Insulele Tonga (Atolul Tonga Tau), unde există un pod arcuit (sau poate un portal) de bazalt, în greutate totală de 170 tone și un cromleh ruinat, ai cărui piloni mai susțin, încă, destule pietre-buiandrug de cîte 25 tone. Vîrsta acestor construcții n-a putut fi determinată nici măcar aproximativ; în orice caz ele n-ar fi putut aparține populației autohtone, care se cifrează, din cele mai vechi timpuri, la cîteva sute de oameni.

Originari din Pacific sau de pe continentul american, din Asia sau Europa, viracochas rămîn o enigmă. Civilizația lor, tipul somatic neobișnuit pentru zona de răspîndire, nivelul cultural, tehnic și științific la care ajunseseră, chiar dispariția la începutul mileniului nostru, se constituie în tot atîtea pete albe pe harta începuturilor Istoriei. Dar un lucru este sigur: ca și civilizația cretană, cea a „fiilor Soarelui" a fost o lume a creatorilor de frumos, prea fragilă pentru a rezista realității brutale ce o înconjura.

PĂMÎNTUL LUI ATLAS

Despre Atlantida se spune că s-a scufundat în apele oceanului într-o zi şi o noapte. Poate că dezastrul s-a petrecut în zguduirile pămîntului ce se crăpa în bucăţi, ca la Messina, se prăbuşea brusc în adîncuri, asemeni Insulei Santorin, era acoperit de lava sau cenuşa vulcanilor, ca oraşele Saint Pierre şi Pompei, dispărea sub valuri seismice (tsunami), precum Insula Krakatoa. Ori poate că n-a fost decît o singură revărsare, cumplită şi inexorabilă, o răzbunare a mării împotriva uscatului, sub un cer sfîşiat de rafalele furtunii, ca aceea evocată într-o povestire din *Imposibila oază*, memorabilul volum al unuia dintre maeştrii fantasticului românesc, Vladimir Colin : „Vijelia înteţea vacarmul, şuierăturile vîntului şi ţiuitul nisipului însoţeau ţipetele oamenilor şi scîrţîitul pescăruşilor, iar contrabaşii mării vuiau atît de profund, încît îmi simţeam osul frunţii vibrînd (...) Cerul era negru. Mai puteam vedea doar mulţumită luminii spectrale pe care o emana marea (...) Am apucat să aud zgomotul năruirii frontului de zgîrie-nori translucizi înălţat într-o clipă şi să văd asaltul muntelui de apă cucerind plaja într-o fantastică revărsare fosforescentă ale cărei ultime tentacule se apropiau de noi. După care n-a mai fost decît spaima“ *(Un sfîrşit al lumii)*.

Ce s-a întîmplat cu locuitorii Atlantidei sau ai ţinutului Mu, cu viracochas ori cu olmecii ? Le-au supravieţuit doar creaţiile poate, ici şi colo, cîte un grup etnic ciudat, iar în locurile unde totul a fost înghiţit de ape n-au mai rămas decît legendele. Astăzi pare greu de crezut că populaţia unui întreg continent, civilizaţii puternice şi înfloritoare pot să piară aproape fără urmă. Totuşi, teoria derivei continentelor, formulată şi demonstrată de savantul german Alfred Wegener încă din 1912, este unanim acceptată. Se ştie că fragmentele păturii superioare a scoarţei terestre *(Sialul)* plutesc pe cea de dedesupt *(Sima)* aidoma unor aisberguri pe mare şi că aceste mişcări au dus la

necontenita schimbare a formei continentelor Terrei, unite, acum mai bine de trei miliarde de ani, într-o singură masă de pămînt, *Pangaea*. Se știe, de asemeni, ca, în cursul erelor transgresiuni și regresiuni marine ciclice au inundat și au descoperit succesiv insule, peninsule, continente întregi, aceasta datorîndu-se atît derivei păturilor sialice, cît și epocilor postglaciare, în care inimaginabile cantități de gheață se topeau, ridicînd nivelul mărilor și oceanelor cu 1—10 m, uneori chiar mai mult. În sfîrșit, oamenii de știință consideră ca sigură existența unor pămînturi (ajungînd pînă la dimensiunile unei insule ca Groenlanda) plasate între actualele continente, în Atlantic (*Atlantida*, care făcea legătura între cele două Americi, Europa și Africa de Nord) și, respectiv, în Pacific (*Pacifida*, punte între America de Sud, Oceania și poate chiar Asia).

Primele menționări despre aceste pămînturi legendare apar încă din antichitate, iar filozoful grec Platon a descris amănunțit insula sau continentul Atlantida în lucrarea cu același titlu, devenită celebră. Milenii la rînd, prea puțini i-au dat crezare, poate și pentru că Platon prezenta informațiile respective sub o formă literară, metaforică, iar cei care l-au citit nu aveau posibilitatea de a-i verifica afirmațiile. Dar... pînă la Schliemann, Troia, Micene și Tirint erau „fabulațiile lui Homer“, iar Evans a fost singurul care l-a luat în serios pe Herodot și a descoperit fascinanta lume a civilizației minoice. Grecii antici erau siguri de faptul că dincolo de „Coloanele lui Hercule“ (Gibraltar) și mai la sud de Britania existase cîndva un pămînt locuit de popoare mai civilizate decît cretanii, aheenii ori egiptenii, decît orice țară întîlnită de ei vreodată. Căci acest popor de albi înalți și puternici, de un tip mai curînd nordic decît mediteranean, locuia în cetăți cu ziduri ciclopice, construite din blocuri de sute de tone, îmbinate fără mortar și acoperite cu plăci dintr-un aliaj metalic necunoscut (*oricalcul*), dispunea de flote uriașe, numărînd mii de nave mai iuți și mai manevrabile ca oricare altele văzute de heleni, avea arme, unelte și mașinării ciudate, daruri ale lui Atlas, strămoșul primilor atlanți.

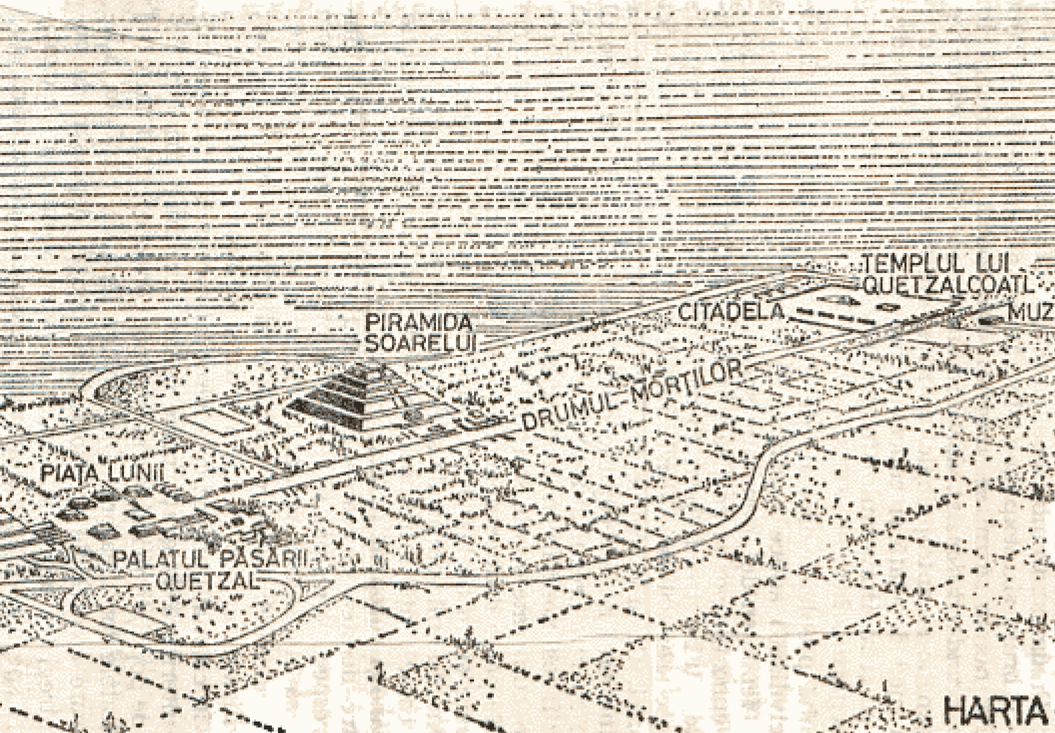
Dacă Platon, Herodot, Plinius, Homer, Hesiod, Diodor din Sicilia, Euripide, Strabon, Proclus și alți autori antici, fie ei greci, egipteni sau romani, pomenesc despre „continentul atlantic“ este pentru că aveau la dispoziție nu numai mărturii păstrate în arhivele sau tradițiile cretane, feniciene, sumeriene și egiptene, dar și documentele aflate printre cele peste 500 000 de lucrări ale faimoasei Biblioteci din Alexandria, fondată în anii 300 î.e.n. de Ptolemaios I Soter. În acest măreț locaș de cultură se acumulaseră de-a lungul timpului remarcabile opere

literare și științifice, cele mai complete culegeri de informații despre omenire și Pămînt cunoscute în antichitate. Biblioteca alexandriană era, la începutul erei noastre, un adevărat far, nu doar necesar, ci și vital pentru progresul omenirii. Și, într-adevăr, a fost folosită ca atare, numai că la propriu — jumătate din manuscrise au ars într-un incendiu, cînd legiunile lui Iulius Cezar au înfrînt o revoltă populară izbucnită în oraș (anul 47 e.n.), iar restul au servit la... încălzirea băilor publice, din ordinul califului Omar (717—720), care și-a motivat decizia astfel : „Dacă toată înțelepciunea lumii se află în Coran, atunci nu mai este nevoie de alte cărți, iar dacă ea nu poate fi găsită în Coran, celelalte cărți trebuie distruse pentru ca să nu se observe aceasta". Nu era prima distrugere de arhive din istorie și, din nefericire, nici ultima. Paradoxal, căci așa cum constata scriitorul Horia Aramă în volumul său, *Insulele fericite* : „Să arzi o carte înseamnă să capitulezi public în fața cuvîntului adevărat (...) În fond, cărțile pot fi înecate, strînse de gît, rupte cu dinții, pot fi călcate în picioare și — de ce nu ? — spînzurate ! O carte atîrnînd sub un felinar ciung ar lumina mai bine ca felinarul (...) Dar o Carte rămîne o Carte, așa cum un Om rămîne un Om : dincolo de toate plutoanele de execuție". Nenorocirea este că, în vreme ce după inventarea tiparului cărțile n-au mai fost unicate (ceea ce face autodafé-urile de tip nazist mai curînd simbolice și lipsite de eficiență, cu rezerva că, așa cum avertiza Heine : „Cei care ard cărți vor arde în curînd oameni"), lucrările distruse în antichitate și evul mediu s-au pierdut pentru totdeauna. Cit de mîndri s-ar fi simțit „iluminatul" Pavel, împăratul Cheng Shih Huang-ti, Marele Inca Pachacuti al IV-lea, califul Omar și eminențele lor Diego de Landa sau Tomas de Torquemada să știe că au izbutit ceea ce Hitler n-a putut să realizeze cu toate eforturile sale și ale armatei germane — să distrugă, în cîteva ore, o zi cel mult, gîndirea și înțelepciunea adunate cu trudă în milenii de existență a omenirii...

Revenind la informațiile despre Atlantida, timp de aproape 2000 de ani ele s-au limitat la cîteva scrieri, legende, deducții logice. Și iată că în numai trei decenii, începînd cu 1960 au fost descoperite dovezi atît de numeroase privind existența unor pămînturi și a unei splendide civilizații atlantice, încît astăzi, Atlantida este considerată, de numeroși specialiști, la fel de reală ca și Regatul Egiptean sau Creta minoică. Ba mai mult, așa cum susține Pierre Carnac în volumul său *L'Histoire commence à Bimini (Istoria a început la Bimini)* este foarte posibil ca, în perioada mileniilor 30—12 î.e.n., „leagănul omenirii" să

fi fost nu continentele actuale ci masele continentale și insulare din Atlantic și Pacific, dispărute cu 10—12 000 de ani în urmă. Faptul nu este nici pe departe atît de șocant pe cît pare. Populațiile Cro-Magnon, Chancelade, Grimaldi, Obercassel, Brünn, Předmost, Comb-Capelle etc, deci *Homo sapiens fossilis*, s-au ivit brusc și inexplicabil în Europa anilor 30 000—12 000 î.e.n. Nu numai că nu se trăgeau din specia anterioară lor (*Homo neanderthalensis*), dar difereau major din punct de vedere genetic și antropologic, ca nivel cultural, tehnico-științific, ca mod de viață și concepție asupra rolului lor în cadrul lumii vii și al Universului în general. De unde veneau *Homo sapiens fossilis* ?

O altă problemă care dă de gîndit este faptul că primele mari civilizații antice prezintă, în cele mai multe cazuri, un straniu fenomen de „generație spontanee". O parte considerabilă a cunoștințelor și realizărilor lor artistice, tehnice, științifice etc. nu au trecut prin formele tranzitorii, experimentale și țișnesc asemeni unui fluviu năvalnic dintr-un anumit punct al istoriei. Ca și mărețele realizări ale egiptenilor, cretanilor ori sumerienilor, cele rămase de la olmeci, incași sau poporul Chavin apar ca „rezultatul unor explozii neașteptate și nu (așa cum ar fi fost normal) în urma unei maturizări lente, de-a lungul a nenumărate secole sau milenii" (*Science et Vie*, ianuarie 1971). Se poate deduce deci, că ele se datorează unei civilizații anterioare și, în același timp, superioare celor în cauză. Căci, dacă similitudinile culturale și de gîndire (prea dese pentru a fi simple coincidențe) între popoare asiatice, africane, polineziene, americane și europene ar mai putea fi puse pe seama legăturilor între acestea pe calea mării sau a uscatului (deși populațiile respective nu par să fi avut întotdeauna posibilitatea sau dorința să stabilească contacte, fie și sporadice, la asemenea distanțe colosale), salturile calitative și apariția bruscă a unor noi civilizații nu pot fi opera cîtorva călătorii întîmplătoare, soldate în cel mai bun caz cu schimburi comerciale fără semnificație ulterioară. Migrații peste ocean ale unor grupuri restrînse de populații primitive se mai pot concepe, cu tot hazardul și rezultatele lor aleatorii. Dar pentru legături regulate, adevărate rute comerciale transoceanice, pentru deplasări de popoare întregi (cu mijloace tehnice, provizii și mărfuri în cantități mari, specii de plante și animale destinate aclimatizării etc.) era nevoie de navigatori pricepuți și nave cum n-aveau nici egiptenii, nici incașii, nici polinezienii, nici triburile ce populau coastele africane și asiatice acum 5000—10 000 de ani.

TEMPLUL LUI QUETZALCOATL
MUZEU
CITADELA
PIRAMIDA SOARELUI
DRUMUL MORȚILOR
PIAȚA LUNII
PIRAMIDA LUNII
PALATUL PĂSĂRII QUETZAL
HARTA ZONEI TEOTIHUACAN

Încă din 1890, Edward Herbert Thompson (descoperitorul celor mai multe centre mayaşe din Yucatán şi al „fîntînilor morţii" de la Chichén Itza) afirmase existenţa, în Oceanul Atlantic, a unui continent sau a unui lanţ de insule de pe care un popor de navigatori pornise, cu milenii înaintea fenicienilor, să exploreze întreaga lume.

Teoria lui Thompson se poate rezuma astfel : o puternică civilizaţie atlantă s-a dezvoltat pe insulele mai mari sau mai mici dintre America şi Africa, pînă prin mileniul al X-lea î.e.n., cînd ridicarea apelor, după sfîrşitul ultimei glaciaţiuni i-a inundat patria, din care nu au mai rămas decît rămăşiţe (insulele Bahamas, Madeiras, Azore, Canare, Capului Verde). Dar, dacă atlanţii din metropolă au pierit, coloniile lor, contoarele comerciale şi bazele navale din estul celor două Americi, nordul, vestul şi sudul Africii, de pe coastele atlantice ale Europei şi din bazinul mediteraneean au scăpat, influenţînd puternic, ba chiar, în unele cazuri, avînd un rol decisiv în civilizarea populaţiilor locale. Astfel s-ar putea explica multe dintre enigmele mayaşe, cretane şi egiptene, prezenţa unor populaţii cu caractere antropologice neobişnuite în vestul Africii şi în Mediterana (cum ar fi guanchos-ii din Canare sau toreenii din Corsica), prezenţa celor 2 500 de monumente megalitice în Baleare, a celor de tip nouraghes în Sardinia, a uluitorului hipogeu din dale de piatră albă, aflat la Hal Salfieni (Malta) şi care aminteşte frapant de construcţiile mayaşe şi incaşe, în sfîrşit, ar căpăta un sens descoperirile lui Henry Breuil. (Marele specialist în arta parietală a prezentat adesea, în expunerile de la fundaţia Singer-Polignac şi de la Muzeul Omului din Paris, dovezi despre existenţa unei populaţii europide în sudul Africii, cu mii de ani înaintea erei noastre. Nu numai că aceşti oameni erau foarte înalţi, albi şi aveau părul blond sau roşu, dar unele din veşmintele şi armele cu care sînt reprezentaţi în picturile de la Namib sau de la Brandberg seamănă pînă la identitate cu cele uzuale în epoca de maximă înflorire a Egiptului şi Cretei. Găsirea unor cranii europide, lipsite de prognatismul tipic ramurii negride, africane, a speciei *Homo sapiens fossilis* şi datînd cam de prin anii 8 000—6 000 î.e.n., nu a făcut decît să argumenteze şi mai bine ipoteza lui Breuil, enunţată după descoperirea celebrei picturi „Doamna albă" de la Brandberg — Africa de Sud. Veche de 3—5 000 de ani şi prezentînd asemănări izbitoare cu picturile egiptene, cretane, hoggariene şi cantabrice, fresca de la Brandberg are ca personaje centrale — într-o vastă suită de animale, vînători şi femei de tip negrid — o femeie albă

cu părul roșu și un bărbat ce poartă coif micenian și are sabie, cizme și short cretan.)

După cel de-al doilea război mondial au început să se răspîndească tot mai mult teoriile privitoare la schimburile culturale și comerciale regulate între populații din Lumea Veche și cea Nouă. Dovezile nu lipseau. Se știa, încă de acum un secol, că egiptenii, incașii și mayașii marcau locurile unde razele soarelui cădeau perpendicular pe pămînt la vreme de solstițiu, prin obeliscuri aidoma, numite „stîlpi de priponire a Soarelui" ; la inceputul anilor '70, scafandrul italian R. Rola descoperea, în largul Insulelor Bahamas, patru coloane de piatră, cilindrice și foarte lungi, realizate într-un stil egiptean inconfundabil...

În 1970, o echipă de experți ai O.N.U. (geologi, botaniști, zoologi, antropologi, etnografi) a întreprins o expediție în Arhipelagul Canare, pentru a studia atît originea insulelor, cît și a guanchosilor, băștinașii înalți de 1,80—2 m, cu pielea albă, părul blond și ochii albaștri găsiți aici de francezi și apoi de spanioli, care au ocupat succesiv cele șapte insule ale arhipelagului. Cercetători ca Mikluho-Maklai, Haeckel și Heyerdahl observaseră că, nu departe de Canare, pe coasta Marocului, există triburi berbere complet diferite atît antropologic, cît și cultural sau religios de arabi : oameni albi și blonzi, cu ochii albaștri și ale căror săbii au minere în formă de cruce. Apoi s-a constatat că motivele decorative ale ceramicii din Canare păstrează imaginea discului solar cu 16 raze, așa cum este el reprezentat în Japonia și Mexic. Pe insule s-au descoperit tăblițe cu inscripții străvechi, asemănătoare cu scrierea maya (și nedescifrate, ca și aceasta) și morți mumificați după rețete apropiate de cele egiptene, păstrați în grote sau în mici piramide tetraedrice. Numai în Insula De Hierro, spre exemplu, există zeci de piramide tetraedrice și tronconice în stil egiptean și mayaș, situate în apropierea unor peșteri mortuare uriașe, cum ar fi cea de la Barranco de Herque, care adăpostește o mie de mumii aparținînd unei populații europide, albe, de tip nordic. Dar guanchos-ii nu știau să navigheze și aveau o spaimă atavică de ocean. În 1981, cîțiva scafandri italieni au descoperit în apropiere de Insula Lanzarote, din Arhipelagul Canarelor, o uriașă scară, ale cărei trepte dreptunghiulare, cioplite și șlefuite din piatră dură, cîntăresc cîteva tone fiecare. Unele au fost desprinse și aduse la suprafață cu mare dificultate, pentru a fi expuse în noiembrie 1981, la Salonul Nautic Internațional de la Genova. În zonă există și ruinele mai multor clădiri și fortificații, în parte acoperite de nisip și vegetație marină, or

ele nu puteau fi în nici un caz construite de mica populație a arhipelagului, chiar pe vremea cînd acesta ocupa suprafețe mai întinse decît astăzi. În Insula Fuerteventura se mai pot vedea încă ruinele a numeroase monumente megalitice (menhire singulare și în șiruri, dolmene și cromlehuri), identice cu cele din Franța, Anglia și largul Bermudelor. Din nefericire, nu se știu prea multe despre guanchos, care — deși pașnici și primitori — au luptat cu îndîrjire împotriva cotropitorilor, preferind moartea sclaviei și fiind masacrați pînă la unul, înainte de sfîrșitul secolului al XV-lea, lăsînd în urmă doar vestigii ale unei civilizații enigmatice.

Asemenea urme pot fi, cîteodată, rezultatul unor contacte regulate, chiar la mari distanțe. Spre exemplu, mormintele piramidale și mumificarea morților la guanchos se pot datora influenței egiptene, presupunînd că flota faraonilor a trecut în Atlantic. Dar cum se explică reminiscențele maya, cînd este știut că nici mayașii, nici băștinașii din Canare nu aveau flote și nu practicau nici măcar cabotajul costier, fiind popoare exclusiv terestre ? ! Și cum se explică prezența unei populații europide *nordice* în arhipelag ? ! Ea nu venea, cu siguranță, nici din Egipt, nici din Mediterana și cu atît mai puțin din Yucatán...

Problema este că astfel de contacte nu puteau schimba cu desăvîrșire viața uneia sau alteia din grupările respective decît dacă erau urmate de colonizări și nici atunci întotdeauna. Grecii și, mai tîrziu, macedonenii lui Alexandru cel Mare au influențat puternic civilizațiile asiatice, de la cea indiană pînă la cea egipteană ; dar romanii nu i-au putut schimba nici pe armeni, nici pe egipteni, nici pe celți ori numizi.

În 1902, arheologul și geologul William Niven a descoperit ruinele unui oraș necunoscut, situat pe coasta Golfului Mexic, parte pe țărm (sub un strat de cenușă vulcanică și pămînt, gros de peste 6 m, în care au fost găsite și zeci de tăblițe cu o scriere indescifrabilă și parte continuîndu-se în apele Atlanticului (sub o pătură de aproape 2 m de nisip). Zidurile de apărare, rămase în picioare, temeliile caselor, terasele și străzile pietruite nu prezintă nici o similitudine cu cele ale altor cetăți din America Latină și de Nord, fiind construite mai curînd în stilul orașelor italice din perioada de apogeu a Imperiului Roman. Romani în America ? De ce nu ? În 1982, agenția U.P.I. cita declarațiile lui Robert Marks, președintele Consiliului american de arheologie subacvatică. Acesta anunța că, în timpul unor cercetări efectuate în largul orașului Rio de Janeiro (Brazilia), au fost descoperite în nisipul platformei continentale, fragmente de

amfore şi vase romane vechi de circa 2 000 de ani. Răspîndite pe o suprafaţă de peste 300 metri pătraţi, rămăşiţele provin, probabil, de la două sau mai multe nave şi autenticitatea lor este garantată nu numai de stratul sedimentar depus la suprafaţă, dar şi de compoziţia ceramicii, reţeta lacului şi modul de prelucrare, specific italice. (Cele cîteva bucăţi de lemn găsite în jur sînt însă prea deteriorate pentru a da vreun indiciu cu privire la tipul de navă căreia i-au aparţinut.)

Deci contacte, poate chiar colonii au existat. Şi, cu toate astea, romanii nu au lăsat ceva durabil în cele două Americi, cum n-au izbutit nici cartaginezii înaintea lor, nici vikingii după ei. Singurii care au făcut-o sînt viracochas în Vest şi atlanţii în Est.

Astfel, revista *OMNI* amintea în numărul din ianuarie 1973 despre reţeaua de şosele care leagă cele 12 oraşe şi marele observator astronomic al indienilor Anasazi, vestigii aflate în Chaco Canyon (nord-vestul statului american New Mexico). Populaţia Anasazi nu avea vehicule, animale de povară sau de călărie, şi după cît se pare, nu cunoştea roata. Cu toate acestea, construia autostrăzi de 60—100 km lungime, unele perfect rectilinii, altele alcătuind bucle şi serpentine complicate, aparent lipsite de sens de vreme ce se află în cîmp deschis şi fără denivelări. Drumurile au 10 m lăţime, sînt pavate cu dale de piatră foarte rezistentă şi acoperă asemeni unei pînze de păianjen o suprafaţă de aproape 100 000 km². Uneori traversează zone stîncoase ; în aceste locuri, bolovanii au fost sparţi şi tasaţi, formînd un pat de pietriş pentru şoseaua propriu-zisă. Cercetătoarea Chris Kincaid, de la Biroul Pentru Administrarea Terenurilor (care a iniţiat un proiect de identificare, catalogare şi cartografiere a reţelei de drumuri), este de părere că efortul ingineresc şi investiţiile de muncă ale indienilor Anasazi au fost remarcabile, dar absolut de neînţeles. Şoselele şi cetăţile nu le-au folosit prea multă vreme : populaţia Anasazi a venit în San Juan Basin (unde se află Chaco Canyon) prin anul 1175 şi l-a părăsit cam în 1250. Deci a avut doar 75 de ani pentru a construi, folosi şi abandona acest uimitor complex urbanistic şi arhitectural, înainte de a pleca mai departe, în căutarea unor terenuri mai fertile...

Sistemele de fortificaţii indiene de tip „Pueblo" din America de Nord sînt atît de vaste şi au forme atît de perfect geometrice, de funcţionale şi eficiente, încît îi uimesc pe specialişti. Turnurile cilindrice, bastioanele şi citadelele în formă de paralelipiped sau trunchi de piramidă, cu deschizături mici, pătrate, în partea superioară şi etajele retrăgîndu-se succesiv spre vîrf, toate

Ohio — „Zidul Marelui Şarpe".

aceste construcţii din blocuri de piatră dură, datînd din secolul I î.e.n. erau superioare oricărui tip de fortificaţie europeană conceput pînă în timpul Renaşterii.

Meterezele uriaşe care se pot întîlni în unele state americane sînt şi astăzi o enigmă pentru arheologi. „Zidul Marelui Şarpe" spre exemplu, situat pe un podiş stîncos din Ohio, are înălţimea de 15 m, lăţimea de 3,5 m şi o lungime de 400 m. Văzut din avion, el seamănă cu un şarpe cu clopoţei unduind spre pradă. Întrucît buclele pe care le face nu se îmbină decît în zona capului (unde formează un bastion circular, inclus în altul elipsoidal), deci zidul nu înconjură o incintă, ci rămîne deschis, utilitatea lui ca fortificaţie este îndoielnică, iar altă funcţie decît cea decorativă nu i s-a putut găsi. Un alt zid, de la Cahokia (Illinois) are 360 m lungime, 220 m lăţime şi 30 m înălţime. Suprafeţele sale sînt pline de sculpturi reprezentînd şerpi, bi-

zoni, vulturi, broaşte ţestoase. La bază s-au găsit morminte conţinînd bijuterii de cupru şi aur, presărate peste oseminte vechi de două milenii. Nu se ştie cine a ridicat aceste metereze măreţe, cu nimic mai prejos decît construcţiile monumentale din America de Sud. Pînă să fie descoperite, se credea că indienii nord-americani fuseseră foarte înapoiaţi pînă la venirea europenilor, trăind, practic, la nivelul Neoliticului timpuriu, fără să cunoască metalele şi fără să aibă aşezări sau locuinţe stabile...

În complexul de peşteri Loltún, din provincia Yucatán (Mexic) au fost descoperite cîteva statui colosale, cioplite din lavă pietrificată. De fapt, acest lanţ de peşteri, neobişnuit de mari, ascunde numeroase sculpturi de diverse mărimi şi forme, a căror vîrstă nu a putut fi determinată nici măcar aproximativ. Prin maniera de execuţie şi detaliile exterioare, statuile se deosebesc de orice realizare a vreunei civilizaţii amerindiene cunoscute. Pe suprafeţele lor s-au incrustat numeroase exemplare de plante şi vieţuitoare marine fosilizate şi pietrificate. Peşterile se află astăzi la cîteva sute de metri deasupra nivelului apei, dar geologii consideră că ţărmul s-a ridicat o dată cu scufundarea marilor insule din zona Bahamas (deci acum circa 12 milenii). Or, statuile n-au putut fi cioplite decît pe vremea cînd peşterile *nu erau încă inundate*, adică înainte de sfîrşitul glaciaţiei Würm ; adăugînd şi perioada necesară depunerii straturilor succesive de faună acvatică şi a fosilizării lor sub apă, data sculptării ar coborî în urmă cu peste 30—40 de milenii. Ce popor ar fi fost capabil de un asemenea efort, într-o vreme cînd, teoretic, specia umană abia devenea conştientă de propria-i existenţă ? Şi ce motiv ar fi avut să înceapă tocmai cu astfel de realizări monumentale ? Primele forme de exprimare artistică, apărute o dată cu *Homo sapiens Cro-Magnon*, nu sînt mai vechi de 30 000 de ani şi se remarcă prin simplitate, chiar stîngăcie. Statuile din Loltún Caverns constituie însă, în mod evident, opera unor creatori stăpîni pe arta lor, beneficiind de experienţa multor generaţii anterioare. Cine şi cînd le-a putut ciopli ? Ce unelte au folosit artiştii anonimi pentru a sparge lava pietrificată, extrem de dură ? De ce se află uriaşele statui (dintre care unele cîntăresc zeci de tone) în peşteri ? Va mai trece multă vreme pînă cînd vom afla răspunsuri pentru toate aceste întrebări...

În Costa Rica şi Guatemala există aproape 2 000 de sfere de granit (numărul cunoscut pînă astăzi), răspîndite pe întreg teritoriul ambelor ţări. Cea mai mare dintre ele are 2,5 m circumferinţă şi 16 tone greutate ; toate au fost sculptate fără

vreo abatere de la forma geometrică, iar materialul a fost adus din cariere montane, îndepărtate de orice punct în care se află cîte o astfel de ciudățenie. Vechimea sferelor depășește, probabil cîteva milenii.

La 19 octombrie 1967, profesorul A.I. Berg declara, la Academia de Științe a U.R.S.S. : „Poate că ipoteza existenței Atlantidei se va putea verifica încă înainte de sfîrșitul acestui secol". Căci dovezile acumulate prin strădania unor cercetători ca N.F. Jirov, P. Termitier, H. Daniel, J. Donnely (unii dintre ei profund sceptici cu privire la textul lui Platon) tindeau să confirme nu numai existența propriu-zisă, dar și plasarea „pămîntului lui Atlas" în Atlantic și nu în Mediterana (Insula Santorin) sau... în nord-vestul Africii (Hoggar) așa cum se căutase zadarnic să se demonstreze de către unii arheologi. Dar argumentele decisive au venit abia mai tîrziu.

Totul a început în august 1968, cînd piloții Robert Brush și Trig Adams efectuau un zbor cu un avion cargou deasupra Insulei Andros (coasta de est a S.U.A.). Observînd sub apa limpede ceva ce părea o construcție, Brush a fotografiat zona, iar imaginile obținute de el, publicate pentru prima oară de *The Miami News* la 23 august 1968 și apoi reluate în mai toate revistele științifice americane și europene, de la *National Geographic* la *Science et Vie*, arătau un ansamblu de ziduri măsurînd 33×25 m, și parțial acoperite de vegetație marină. Botezate „Templul submarin" de către ziariștii americani, ruinele păreau a fi de natură artificială și Robert Brush a anunțat descoperirea unor specialiști de prestigiu în domeniul explorărilor marine : Dimitri Rebikoff (unul dintre pionierii fotografiei subacvatice) și prof. dr. J. Manson Valentine (conservator la Muzeul de Științe din Miami și unul dintre cei mai cunoscuți arheologi submarini din S.U.A.).

Cei doi cercetători, cărora li s-au alăturat cîteva echipe de scafandri, precum și doctorul Evans, de la Massachusetts Institute of Technology s-au deplasat imediat pe Insula Andros. Profesorul Valentine a publicat în buletinul Muzeului din Miami cîteva fotografii și un articol în care își exprima părerea că așa-numitul templu era un edificiu precolumbian, extrem de vechi, avînd în vedere modul cum se întăriseră nisipul și cochiliile ce acopereau baza zidurilor. Dar publicația avea tiraj foarte mic și nu a ajuns la cunoștința prea multor specialiști. Ulterior, a mai fost descoperită o structură în formă de „*P*", a cărei linie dreaptă are 120 m lungime. Analizînd fotografiile celor două structuri, profesorul Thomas Goedicke a relevat importanța

acestor descoperiri, opinînd că ele nu sînt în nici un caz opera naturii.

S-a încins o controversă aprinsă, majoritatea arheologilor americani afirmînd că zidurile fuseseră ridicate în acea poziție de cutremurele submarine și căpătaseră forma respectivă sub acțiunea apei. Cîteva luni mai tîrziu, o echipă de scafandri reușea să aducă la suprafață o dală de piatră lungă de 6 m, în mod evident prelucrată de om. Fiecare din blocurile ce compuneau zidurile avea o greutate de 25—30 tone !

Disputei i s-a pus capăt abia prin cercetările lui Dimitri Rebikoff. El a explorat din aer și sub apă imensul platou scufundat care se întinde între Insulele Berry, Andros și Bimini (numit și Great Bahama Bank). În afara unui hidroavion special amenajat, echipa sa dispunea de cele mai perfecționate „avioane submarine" la vremea aceea (cunoscute sub numele de „torpile Pégase" și folosite de marinele militare americană, britanică, franceză, vest-germană, japoneză și iugoslavă), vehicule prevăzute cu aparate de cartografiere fotogrametrică, permițînd (asemeni sistemelor de pe stația spațială *Lunar Orbiter)* realizarea automată a unor hărți în relief cu o precizie milimetrică. După fotografierea în sistem „foto-mozaic" efectuată pe zone de cîte 60 metri pătrați și sub un unghi diagonal de 92 grade sub apă, imaginile obținute de echipele submarine și de către cele aeriene au fost asamblate, coroborate și reproduse la scară, pe modele în relief. S-au putut analiza astfel cu o remarcabilă acuratețe marile ziduri din est (70 m lungime și 10 m lățime) și respectiv din vest (500 m lungime și 10 m lățime). Blocurile ce alcătuiesc aceste ziduri au fost măsurate prin metode moderne utilizate în tehnica aero-spațială. Dimensiunile dalelor de piatră sînt impresionante : latura de 5 m și grosimea de 0,5 m (deci avînd o greutate de 25 tone la o densitate considerată ca minimă).

După cum declara Rebikoff, cele mai uimitoare informații au fost obținute prin săparea a două mici șanțuri de explorare la suprafața zidului de est. Astfel s-a putut constata că :

„1) sub primul pat de pietre există cel puțin încă unul, identic. Toate sînt legate între ele printr-un strat de ciment ce depășește 6 cm grosime ; 2) fațada exterioară a zidului este perfect dreaptă, iar pietrele au fost aliniate și șlefuite ; 3) colțurile inferioare ale blocurilor, protejate de eroziunea valurilor, sînt perfect perpendiculare în cele trei axe ; 4) laturile care au fost acoperite de ciment poartă urme clare de prelucrare cu unelte puternice, după cum s-a putut constata peste tot unde s-a izbutit să fie îndepărtat stratul de liant ; 5) zidurile princi-

pale sînt perfect rectilinii, orientate N—S şi paralele cu suprafaţa apei, la adîncimea de 6 m. Aceasta indică faptul că au fost construite pe o fundaţie dreaptă, făcută din rocă tare şi concepută de ingineri pricepuţi. Altfel nu se poate explica modul cum aceste ziduri ciclopice au rezistat mii şi mii de ani la taifunele şi uraganele tropicale, însoţite de vînturi de zeci sau sute de noduri şi de valuri înalte de 10 m. Astăzi nu s-ar putea face o construcţie mai solidă ; 6) este de asemenea surprinzător ca aceste ziduri să fie atît de puţin năpădite de viaţă submarină (cu excepţia cîtorva vietăţi inferioare : alge, bureţi, briozoare şi madreporari). Unii geologi sugerează că ansamblul ruinelor a stat ascuns sub nisip de-a lungul secolelor şi numai recent a fost degajat de uraganele anilor '60". (*Science et Vie*, ianuarie 1971).

O descoperire remarcabilă este aşa-numitul „Bimini Wall" („Zidul din Bimini"), găsit în 1968 de echipa scafandrilor Jacques Mayol, Harold Climo şi Robert Angove, condusă de doctorul J. Manson Valentine. Iată cum descria acesta construcţia respectivă : „Este un zid sau poate un drum realizat din pietre netede, rectangulare şi poligonale, de variate mărimi şi grosimi, prelucrate şi aliniate pentru a forma un aranjament evident artificial. Aceste blocuri de stîncă au zăcut multă vreme sub apă, deoarece colţurile celor mari s-au rotunjit, dîndu-le înfăţişarea unor gigantice pîini sau perne. Unele sînt însă absolut rectangulare, alcătuind pătrate perfecte, or, se ştie că liniile şi unghiurile drepte nu se întîlnesc la formaţiuni subacvatice naturale. Cele mai mari piese, avînd 10—15 picioare lăţime (3—4.5 m — *n.a.*) au fost folosite pentru a delimita cele două margini paralele ale drumului, pe cînd cele mai mici formează un pavaj gen mozaic, acoperind porţiunea dintre laturile exterioare. (...) În zonă sînt mai multe drumuri realizate din pietre care au fost aşezate în aşa fel încît să se îmbine perfect una cu alta. Aceste străzi sînt drepte şi paralele, iar cea mai lungă dintre ele este o şosea cu două laturi exterioare bine delimitate şi realizate din pietre foarte mari, plate, sprijinite la fiecare capăt de stîlpi verticali (ca la străvechile dolmene din Europa). Extremitatea sudică a acestei impresionante autostrăzi se sfîrşeşte într-o curbă executată cu mare acurateţe ; tot acolo există şi trei scurtături care unesc braţele buclei şi sînt realizate din pietre mari, aliniate cu precizie şi încadrate de şiruri de blocuri cioplite, avînd suprafeţe şi unghiuri de o uniformitate clar artificială" (Charles Berlitz, *The Bermuda Triangle — Triunghiul Bermudelor*).

Ulterior, s-au descoperit în zona Bahamas (unde sute de insule aproape plate sînt înconjurate de cîmpii submarine aflate la mică adîncime, dar întrerupte brusc de falii cu profunzimi de mii de metri) alte „șosele", compuse din dale dreptunghiulare, precum și coloane de piatră sau chiar de marmură. Există, în unele locuri, blocuri prelungi, susținute de către patru stîlpi conici, jgheaburi mari de piatră albă, fragmente de zid puternic cimentate între ele etc. Inițial, aceste descoperiri au fost considerate simple formațiuni naturale de către majoritatea geologilor și arheologilor care nu vizitaseră niciodată zona. Un exemplu tipic ar fi americanul W. Harrison — ipoteza sa, amintită de revista *Science et Vie* în iunie 1971 susținea că „toate zidurile și drumurile de lîngă Bimini sau Bahamas nu sînt altceva decît îngrămădiri de pietre, depuse de-a lungul anilor și modelate în aceste forme de cutremurele submarine". Faptul n-ar fi fost imposibil, în cazul unui *singur drum*, alcătuit din pietre de *mărimi și forme neregulate*. Dar atunci cînd sînt găsite zeci de străzi și ziduri paralele sau curbe, unite între ele de drumuri secundare și realizate din blocuri prelucrate, ipoteza devine inconsistentă și lipsită de sens, în afara cazului în care se aplică o faimoasă lege a lui Murphy : „Numai *știința* este adevărată ; nu te lăsa înșelat de *fapte*".

Și *fapte*, dovezi, argumente sînt destule. Explorările aeriene, care au debutat în 1968, au demonstrat existența în jurul insulelor Bahamas (zonele Bahama Banks, Andros, Bimini etc.), Cuba, Haiti și Santo Domingo a numeroase ansambluri de clădiri, șosele și fortificații scufundate. Unele dintre ele sînt piramide, domuri gigantice sau platforme pe care se înălțau odată temple și bastioane. Astfel, lîngă Bimini a fost descoperit un trunchi de piramidă cu dimensiunile bazei mici de 54 $\times$ 42 m și jumătatea inferioară îngropată în nisip. În apropierea lui se află o șosea lată de 4 m și cîteva coloane răsturnate. Contururile unor diguri ori ale unor bastioane rectangulare (printre care unul de 18 $\times$ 30 m) și o serie de terase artificiale au fost găsite într-o zonă întinzîndu-se de la Bimini pînă dincolo de insulele Harbour și Du Chat. La Cay Lobos, vîrful unui munte submarin, este înconjurat de un drum sau un zid mare, fotografiat și localizat cu precizie.

Vestigii a ceea ce par să fi fost bastioane, temple, porturi sau incinte cu rol nedeterminat se întind și se ramifică în jurul insulei Bimini, într-o structură gigantică, ale cărei destinații rămîn necunoscute. Despre acest complex, dr. Valentine spunea : „Opinia mea personală este că multitudinea de construcții și drumuri scufundate (...) ar putea reprezenta un centru de

ceremonie sau ceva asemănător. În această ordine de idei, trebuie amintit că unele incinte sacre străvechi, cum ar fi Glastonbury Circle (30 mile circumferință) sau desenele de la Nazca, cu linii și imagini de animale (uneori lungi de cîteva mile), vizibile integral numai de la mare înălțime (...), nu au nici un punct virtual de referință cu tehnologia noastră modernă, iar scopurile acestor creații maiestuoase sînt absolut de neînțeles pentru noi" *(The Bermuda Triangle)*. După 1970, unele ruine au fost curățate de sedimente și se disting cu perfectă claritate ca fiind în mod evident opera omului. Unul dintre oceanografii sceptici, doctorul James Thorne, a efectuat o cercetare submarină, examinînd coloanele groase care susțin marile dale de piatră încastrate în „Bimini Wall". Concluzia sa a fost că „în nici un caz natura nu putea ridica blocuri dreptunghiulare pe cîte doi sau patru stîlpi conici similari, și asta pe un interval de 600 m. Deși nu mi-a venit să cred cînd am aflat, acum mă înclin în fața realității : s-a descoperit o mare civilizație" *(The Bermuda Triangle)*. Un grup de scafandri a găsit, mai tîrziu, o podea pavată lîngă Bimini. Scufundătorii erau în căutarea unui galion spaniol căruia îi găsiseră ancora și, cînd au îndepărtat nisipul de pe o formă geometrică, s-au pomenit înaintea unui dreptunghi de cîțiva metri pătrați, acoperit cu plăcuțe de mozaic frumos colorat.

Ulterior, problema a fost studiată separat de comandantul J.-Y. Cousteau și arheologul John A. Gifford de la University of Miami. După cum remarca revista *Science et Vie*, în numerele din ianuarie și septembrie 1971, atît specialistul francez, cît și cel american s-au alăturat părerii exprimate inițial de Valentine și Rebikoff, respingînd ipoteza unor formațiuni naturale. Complexul de la Bahama Banks este, fără îndoială, opera unor populații din America. Dar care ? Spaniolii, în secolele al XVI-lea și al XVII-lea ? Ar fi trebuit să construiască *sub mare*, cu pietre uriașe ! Or, nici un document spaniol nu atestă construirea de diguri sau porturi în zona Bahamas și nu există nici o dovadă că fundul apei s-ar fi lăsat în ultimele cinci secole. Atunci poate o civilizație precolumbiană locală, cum ar fi de exemplu olmecii, care au realizat impresionantele monumente și sculpturi de pe coasta atlantică (La Venta, Baie de Capêche, San-Lorenzo, Las Choapas etc.) ? Însă tipul de construcții megalitice olmece diferă considerabil de complexul scufundat, care se aseamănă mai mult cetăților Greciei miceniene sau celor preincașe din Peru și Bolivia.

Vîrsta vestigiilor de la Bahama Banks este incertă, dar datarea prin metoda C_{14} a rădăcinilor de mangrove (formațiune

vegetală tropicală, caracteristică țărmurilor marine mlăștinoase) fosilizate printre pietre atestă o vechime de circa 12 000 de ani. Pe de altă parte, geologia submarină afirmă că, în zona Great Bahama Banks, nivelul apei a fost cu 6 m mai scăzut decît cel actual cam prin anii 6000 î.e.n. Dar piramidele și terasele sînt și mai vechi, probabil de prin anii 12—10 000 î.e.n., cînd nivelul mării era cu 12—14 m mai scăzut decît astăzi. Echipa inginerului Rebikoff a datat prin metoda C_{14} o serie de probe dintr-o turbărie scufundată în zona Bahamas. Rezultatele au arătat 6 000 ani pentru 4 m adîncime și 10 000 ani pentru 6 m. După cum se știe, topirea ghețarilor după ultima glaciație (sfîrșită cam prin anii 25 000 î.e.n.) a provocat o creștere considerabilă a oceanului, inundînd zone mari din Florida și dintre Insulele Bahamas, Bimini, Andros, New Providence, Harbour, Du Chat ș.a. (pămînturi unite odinioară în mase continentale după opiniile geologilor). Astăzi, în mijlocul acestora există un canion foarte adînc, numit „*The Tongue of the Ocean*" („Limba Oceanului"), care era probabil cu mii de ani în urmă, o strîmtoare sau un golf navigabil.

Descoperirile din Bahamas nu sînt singulare. Între 1932 și 1987, revistele *National Geographic*, *Nature*, și *Science et Vie* au prezentat numeroase altele. Astfel, căutînd specii rare de moluște în adîncurile de la Milne-Edward (coasta de est a S.U.A.), directorul programului de cercetări oceanografice ale Laboratorului Marin de la Duke University, doctorul Robert J. Menzies, a fotografiat cîteva uriașe coloane de piatră pe care erau săpate semne indescifrabile. După gradul de eroziune al acestora, coloanele păreau să fi zăcut sub apă multe mii de ani.

Doi ofițeri din Marina Militară Franceză, căpitanul Georges Houot și locotenentul Gérard de Froberville (care au coborît cu batiscaful *Archimede* pînă la cea mai mare adîncime din Oceanul Atlantic), au descoperit în largul coastei nordice a Insulei Puerto Rico o scară lungă de 8 kilometri, ale cărei trepte fuseseră tăiate în roca platformei continentale. Treptele (de aceleași dimensiuni) erau erodate, dar aveau o formă dreptunghiulară, obținută în urma prelucrării cu unelte și nu a hazardului geologic. Batiscaful *Archimede* a urmat această ciudată scară pînă la capătul ei, pierdut între niște formațiuni stîncoase unde nava nu mai putea pătrunde.

Pe coasta Peninsulei Yucatán au fost observate, din avion, numeroase drumuri de piatră care se continuă rectiliniu sub apă, îndreptîndu-se spre larg. Dacă porțiunile terestre sînt greu detectabile datorită junglei care le acoperă, cele submarine se pot observa chiar și din barcă, atunci cînd curenții sau furtunile mătură nisipul ce le maschează.

În 1967, submarinul de mare adîncime *Aluminaut* a efectuat o misiune în largul coastelor Floridei, Georgiei și Carolinei de Sud, descoperind întîmplător o enormă „șosea“ pe fundul oceanului. Coborînd pînă la adîncimea de 1 000 m, avînd peste 250 km lungime și 20 m lățime, acest drum este pavat cu un strat gros de oxid de mangan și s-a păstrat atît de intact încît, atunci cînd pe *Aluminaut* au fost instalate roți, submarinul l-a putut parcurge în întregime, asemeni unui autovehicul ! Cam în aceeași perioadă, doctorul Bruce Heezen de la Lamont Observatory a găsit o suprafață pavată de sute de metri pătrați în apropierea Insulelor Bahamas, iar o echipă de scafandri britanici a semnalat un uriaș bastion tronconic lîngă Insula Bimini.

Unele dintre aceste construcții sînt vizibile din avion sau din batiscafe și submarine, însă majoritatea rămîn îngropate sub nisipul de pe fundul oceanului. După cum se știe, ruinele terestre acoperite de pămînt schimbă culoarea, aranjamentul sau densitatea vegetației de deasupra lor. Pe baza acestor constatări și a observațiilor aeriene au putut fi găsite orașe dispărute de mii de ani pe teritoriile Iranului, Irakului, Turciei și în Asia Centrală, castre și drumuri romane în Anglia, cetăți și porturi etrusce în Italia etc. Asemănător s-a procedat și în zona Bahamas, unde pe platoul continental, aflat doar la cîțiva metri sub apă, au fost fotografiate din avion nenumărate linii lungi, paralele (unele cotind în unghiuri drepte), precum și pătrate, triunghiuri, hexagoane sau cercuri concentrice de ziduri, toate identificate după prezența sau absența ierbii de mare deasupra lor. În aceste cazuri, respectivele construcții zac îngropate sub un strat de nisip gros de 1—3 m, după cum au dovedit-o sondajele echipelor de scafandri americani și francezi.

Paradoxal, descoperirile din Atlantic i-au surprins profund pe arheologi. Pînă atunci, cercetările în căutarea unor civilizații pierite sub ape fuseseră concentrate în Mediterana, în special în jurul Insulei Santorin. Scafandrii din Bahamas și de pe coastele Floridei căutau exclusiv epavele galioanelor spaniole încărcate cu aur și argint, ocupație evident mai rentabilă decît vînătoarea de ruine despre care nimeni nu știa cînd și de cine au fost construite. Apoi, după cum scria Berlitz, „chiar și cu dovezile în mînă, un efort egal cu cel necesar explorării este cheltuit de unele cercuri științifice în vederea discreditării descoperirilor respective“ (fapt cu atît mai curios cu cît această dezaprobare vine din partea oamenilor care nici măcar n-au studiat fotografiile sau probele existente). În sfîrșit, datorită acțiunii furtunilor, nisipul acoperă adesea o parte din ruinele cartografiate deja și dezvelește altele, dînd naștere unei confuzii

permanente. După 1971, o serie de uragane şi o mişcare de ridicare a bancului din jurul Insulei Great Bahama, au dat la iveală cîteva formaţii care nu fuseseră văzute în 1968, cum ar fi o uriaşă săgeată de piatră, la S—E de South Caicos, arătînd spre S—E (în larg) şi aliniată cu un zid rectiliniu şi gros, sau o altă săgeată, de 30 m lungime, aflată între North Cat şi South Cat Cays (Bimini). Căci, aşa cum constata o altă lege a lui Murphy : „Dacă natura ţine întotdeauna cu părţile ascunse, ea este schimbătoare şi ceea ce a fost ascuns nu rămîne prea multă vreme ascuns".

Problema cea mai dificilă, la începutul deceniului al optulea era identificarea civilizaţiei care a realizat complexul din Atlanticul de Vest. Dovezile materiale (filme, fotografii, blocuri de stîncă prelucrată, fragmente de coloane şi jgheaburi, hărţi ale zonei etc.) au fost analizate de numeroşi specialişti : geologii şi arheologii de la University of Miami, sub conducerea profesorilor de geologie marină dr. Cesare Emiliani şi dr. H. Ginzburg, precum şi a arheologului John Hall ; în Mexic, la Muzeul Juarez, de către Don Pablo Bush Romero, expert în arheologia precolumbiană ; la Paris, sub îndrumarea profesorului Lehman de la Muzeul Omului, şi separat, la Laboratorul de Geologie Dinamică al Facultăţii de Ştiinţe (de către Wladimir Nesteroff), precum şi de vulcanologul Haroun Tazieff ; la Congresul Internaţional de Arheologie Submarină de la Saint-Raphaël, de către toţi experţii reuniţi cu acest prilej, printre care prof. Nino Lamboglia şi M. Denis Fouquer, descoperitorul faimosului oraş grec scufundat lîngă Adige. Concluzia a fost unanimă : nici una dintre civilizaţiile precolumbiene cunoscute, din America Centrală şi de Sud (inclusiv olmecii şi viracochas), nu prezintă un stil arhitectural şi o concepţie urbanistică similară (unele contingenţe există, dar ele denotă cel mult contacte sporadice şi lipsite de importanţă). Civilizaţia oraşelor scufundate în zona Bahamas era nu numai originală, dar şi incomparabil mai veche decît cele amerindiene de pe coasta de est a celor două Americi. În plus s-a observat că similitudinile cu stilul arhitectural al constructorilor de dolmene şi cromlehuri din Anglia şi Franţa, al arhitecţilor cetăţilor şi sanctuarelor ciclopice din Grecia miceniană şi Malta, şi al primilor arhitecţi egipteni sînt remarcabile. Or, aceste popoare şi formaţiuni statale apărînd după anii 6 000 î.e.n., ele nu puteau fi, în mod evident, iniţiatorii civilizaţiei atlantice ; mai curînd erau cei care beneficiaseră de experienţa şi cunoştinţele atlanţilor scăpaţi din marea catastrofă.

În 1973, un grup de 70 de cercetători americani și spanioli conduși de profesorul Maxim Asher, de la Pipperdine University (Los Angeles — S.U.A.) au descoperit și fotografiat în largul golfului Cadix (coasta atlantică a Spaniei), o serie de șosele pietruite, coloane împodobite cu motive în spirală, ziduri și ruine ale unor porturi și bastioane care se continuă spre mijlocul oceanului dincolo de limita teritorială a apelor spaniole (pe atunci 12 mile marine). Cițiva ani mai tîrziu, nava sovietică de cercetări *Vitiaz*, avînd la bord o echipă de 50 specialiști, printre care și directorul adjunct al Institutului Oceanografic al Academiei de Științe a U.R.S.S., prof. Andrei Aksenov, găsea, în zona munților marini de la jumătatea drumului între Portugalia și Arhipelagul Madeira, vestigiile unor construcții scufundate. După cum declara Aksenov în timpul unei escale la Lisabona, aparatele navei au obținut o serie de imagini, dintre care opt arată ziduri și scări ciclopice, erodate și acoperite parțial de ierburi marine. Se mai pot deosebi și cîteva șosele pavate cu pietre dreptunghiulare, iar pe coastele munților au fost observate două terase aparent artificiale. După 1980, echipele comandantului Cousteau aveau să fotografieze (ca și unele nave militare americane) drumuri pietruite și construcții uriașe în largul coastelor europene (Spania, Portugalia) și americane (Florida, Bermude, Bimini, Puerto-Rico). Iată deci destule dovezi în sprijinul concluziei lui N.F. Jirov : „În prezent, majoritatea datelor științifice atestă existența reală, în trecut, a Atlantidei lui Platon".

În anul 1979 a fost organizată în Bermude o expediție franco-italo-americană din care făceau parte, printre alții, Charles Berlitz și Jacques Mayol. Totul pornise de la filmul obținut de o cameră de mare adîncime a unei nave americane de cercetări, care imortalizase pe peliculă un obiect piramidal de mari dimensiuni (162 m înălțime și 126 m latura bazei), avînd două orificii situate pe laturi opuse : printr-unul apa era „aspirată", iar prin celălalt „expulzată" din ciudata construcție. Expediția a descoperit într-adevăr o piramidă, la 900 m adîncime, avînd un unghi de înclinare al fețelor identic cu al piramidei lui Kheops și fiind situată la aceeași latitudine. Ce vechime are această construcție ? ! La S-E de Mexico City (Mexic) se află o piramidă tronconică, Cuilcuilco, acoperită în parte de lavă solidificată. Nu departe de ea se înalță vulcanii din Cerro Xitle, ale căror ultime erupții s-au produs, după cum consideră C. W. Ceram, acum circa 8 000 de ani. Ceea ce înseamnă că piramida a fost construită mai înainte de anii 6000 î.e.n. ! În Mexic, Columbia, Peru și Brazilia apar mereu dovezi

asupra existenței unor civilizații din ce în ce mai vechi. Se crezuse inițial că mayașii și incașii sînt primele popoare puternice și prospere din America. S-au descoperit însă urmele olmecilor, apoi ale civilizațiilor de la Chavin do Huantar, Moche, Choapas, Kotosh și Cerra Gallan. Au fost găsite la Pedras (Rio Utamâ-Amazonia) inscripții parietale vechi de 8-10 000 de ani. Nimeni nu mai poate nega faptul că istoria cunoscută își mărește limitele spre un trecut tot mai îndepărtat : în America prin Tiahuanaco sau Cerra Gallan, în Asia prin Chatal Huyük sau Mohenjo-Daro, în Europa prin vestigiile de la Lepenski Vir (R.S.F. Iugoslavia — zona „Porților de Fier"), în Africa prin cetatea Zimbabwe etc.

Astăzi, prea puțini oameni de știință mai contestă existența unui popor străvechi, care a influențat direct sau indirect primele civilizații „istorice" mediteraneene (Egipt, Sumer, Creta), precum și populațiile nord-africane (din Canare pînă în Hoggar) sau cele din Europa de Vest (Anglia, Franța, Peninsula Iberică). Dar, tocmai datorită preponderenței urmelor din Lumea Veche pînă la descoperirile din 1967—1970. Atlantida a fost căutată în Mediterana, în largul coastelor iberice sau marocane, pînă și în Sahara, oriunde numai în dreptul țărmului american nu. Un argument de prim ordin era faptul că, pe coasta de est, situația nu apărea atît de clară ca pe cea de vest. Căci nimeni nu putea nega prezența unor grupări Cro-Magnon, Comb-Capelle și Brünn-Předmost în Peru, Bolivia, Brazilia, Ecuador și Columbia, iar mai la nord, în Mexic și chiar (deși tot mai puțin numeroase) în S.U.A. sau Canada, și nimeni nu putea trece cu vederea dovezile de ordin antropologic, arheologic, etnografic etc. În schimb, doar două populații estice prezentau caractere antropologice (într-un caz) și un nivel de civilizație ieșite din comun (în ambele cazuri) ; olmecii și, respectiv, mayașii. Atît unii, cît și ceilalți cunoșteau existența unor oameni albi (și negri), de Cro-Magnon (respectiv Grimaldi), se preocupau de astronomie și matematică, erau arhitecți și sculptori de excepție, dar nu și navigatori ; atît unii, cît și ceilalți au lăsat vestigii uluitoare, dar nu identice cu cele din Lumea Veche. Faptul a fost interpretat ca o dovadă a lipsei legăturilor cu ea sau cel puțin a absenței unei influențe originare comune. Dar aceasta nu implica automat situarea Atlantidei mai aproape de Europa sau de Africa : primele formațiuni statale mayașe importante s-au cristalizat în anii 600—500 î.e.n., iar civilizația olmecă pare să se fi dezvoltat începînd cu anii 1500 î.e.n. (deși unele urme ale ei sînt mai vechi), or, la acea dată, Atlantida era scufundată de milenii ! Ca și în Europa și Africa, supra-

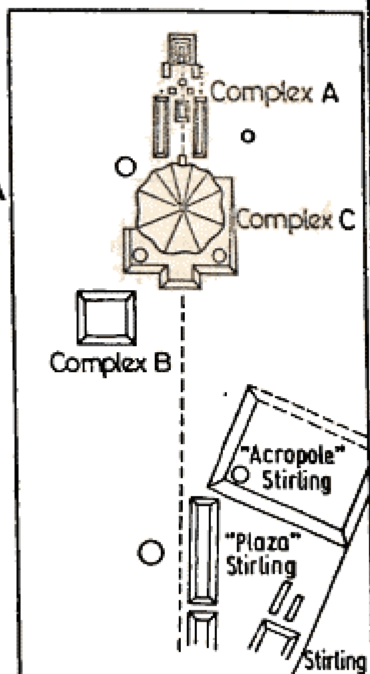
vieţuiseră, probabil, colonii, baze navale, contoare de schimburi comerciale ; însă ele par să fi fost puţin numeroase în cele două Americi, atlanţii preferînd, poate, legăturile cu popoarele din Europa şi Mediterana, mai înaintate şi avînd origini, concepţii şi nevoi comune.

Astfel, din descrierea lui Platon se reţin patru aspecte esenţiale, caracteristice lumii atlante : a) necunoaşterea metalurgiei fierului, înlocuit de misteriosul oricalc, urmat de un bronz de calitate superioară ; b) o religie politeistă, avînd ca element principal cultul taurului ; c) preferinţa pentru construcţii ciclopice — probabil determinată de împrejurări, întrucît insula era adesea zguduită de cutremure — folosindu-se frecvent stilul arhitecturii „în trepte" ; d) importanţa acordată navigaţiei şi schimburilor comercial-culturale cu alte popoare. Or, toate acestea se întîlnesc mai curînd la populaţiile vest-europene şi mediteraneene decît la cele de pe coasta de est a Americii de Sud, Centrale şi de Nord, deşi ele fuseseră, geografic, mai apropiate de atlanţi. (Trebuie amintit că vegetaţia şi animalele menţionate de Platon certifică o climă subtropicală, tipică zonei unde au fost găsite construcţiile scufundate din Atlantic.) Spre exemplu, cultul taurului este prezent la cretani, egipteni, aheeni, constructorii de cromlehuri şi dolmene din Anglia şi Franţa, dar nu şi la popoarele amerindiene ; acestea construiau uriaşe complexe arhitecturale în trepte, ca şi civilizaţiile mediteraneene, dar se dezinteresau total de navigaţie ; în schimb, nici unul dintre popoarele enumerate nu cunoştea tehnologia fierului.

Una dintre cele mai interesante civilizaţii străvechi, făcînd parte din mozaicul care poate da o imagine, fie şi fragmentară, despre tipul şi întinderea influenţelor atlante este fascinanta şi misterioasa lume a olmecilor. Despre ea, Jacques Soustelle, proeminentă personalitate a culturii franceze contemporane, în egală măsură competent arheolog, antropolog, istoric şi filozof, scria în remarcabila sa lucrare *Les Olmèques. La plus ancienne civilisation du Mexique (Olmecii. Cea mai veche civilizaţie din Mexic)* : „O înaltă civilizaţie de un stil inimitabil, ale cărei rădăcini nu pot fi descoperite nicăieri, trecînd ca un meteor la orizontul preclasic — dar o putem oare califica drept preclasică, atîta vreme cît operele sale sînt tot atît de desăvîrşite, tot atît de sofisticate ca şi cele ale marilor civilizaţii din mileniul întîi ? — şi dispărînd la fel de inexplicabil precum a apărut, nu însă fără a lăsa în urma ei o moştenire care va fi transmisă din veac în veac pînă la sfîrşit, pînă la căderea aztecilor şi mayaşilor. Să remarcăm, în plus, că această civilizaţie de calitate este con-

temporană cu bîlbîielile arhaice (ale amerindienilor — *n.a.*) : sculptura sa monumentală se ridica în mijlocul junglei înăbușitoare a Golfului (Mexic — *n.a.*), atunci cînd țăranii mezoamericani de-abia își modelau figurinele lor stîngace (...) Nu știm cum își spuneau și ce limbă vorbeau acești olmeci (cuvîntul era folosit de azteci pentru a-i desemna pe indienii care trăiau la începutul secolului al XVI-lea pe fostele teritorii ocupate de civilizația din La Venta și San Lorenzo — *n.a.*). Pînă acum cîteva decenii nu știam nimic despre existența lor. Apariția neașteptată a olmecilor în plină antichitate autohtonă (general acceptată arheologic — *n.a.*) a avut efectul unui uragan ; schemele admise pînă atunci au fost anulate ; s-a dovedit necesară revizuirea sau regîndirea lor, iar faptul nu s-a petrecut fără reticențe (...) De aceea, nu este surprinzător faptul că pînă ce s-a impus realitatea, lumea savantă a fost zdruncinată de multe dispute și controverse. Astăzi, nimeni nu mai pune la îndoială vechimea atinsă de civilizația olmecă (și nici nivelul său uluitor — *n.a.*). Dar există încă multe lucruri nelămurite, și cum ar putea fi altfel cîtă vreme numeroase așezări cunoscute nu au făcut obiectul unor săpături sistematice, iar multe altele așteaptă încă să fie descoperite ?".

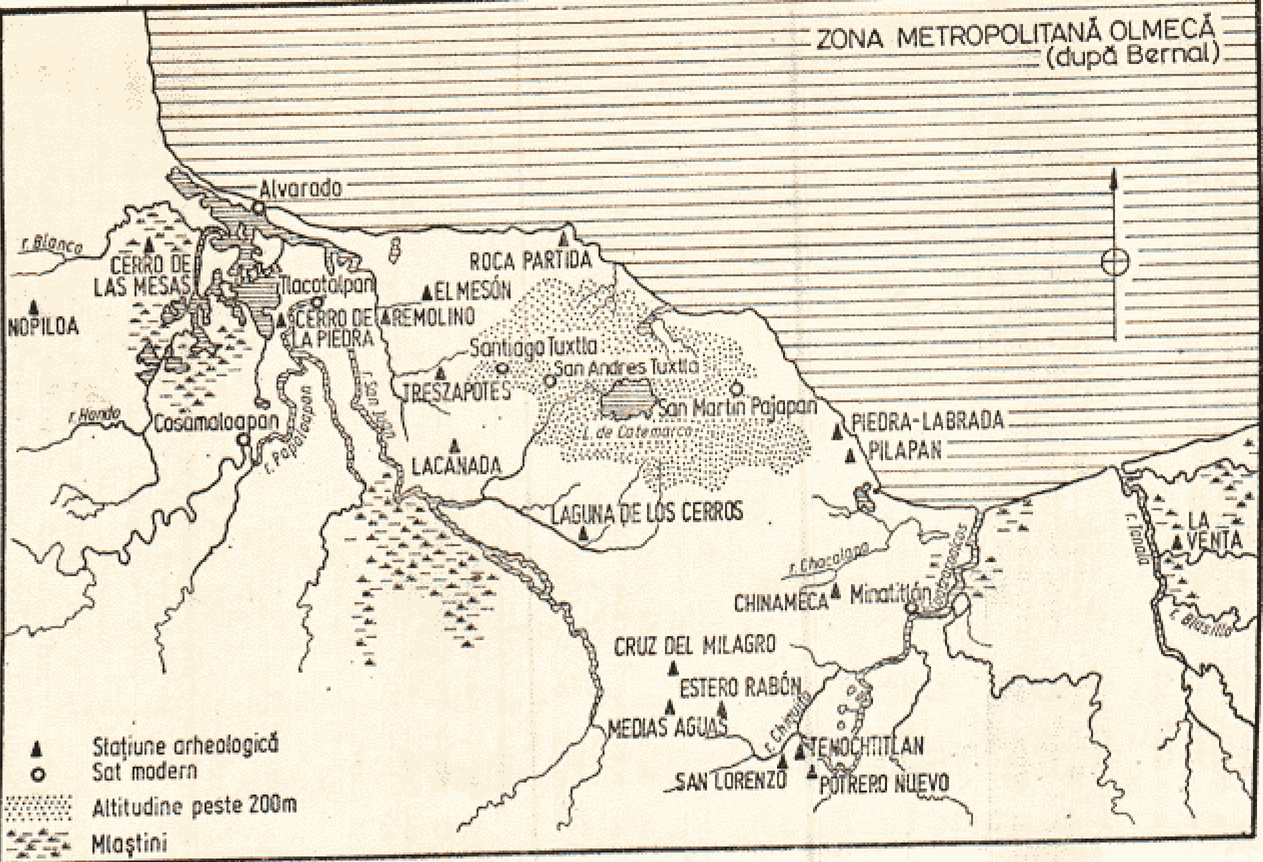
Descoperirea civilizației olmece se datorează unui explorator mexican, José Maria Melgar y Serrano care a descris primul, în 1862, un cap enorm de piatră cu trăsături negride, găsit cu puțin înainte la Hueyapan (regiunea San Andrés Tuxtla, aparținînd statului mexican Veracruz). După el a urmat o pauză de șase decenii, întreruptă sporadic de studii și cercetări lipsite de anvergură : Alfredo Chavero (1886) Alfredo F. Kunz (1890), Eduard Seler (1905). Abia în 1925, danezul Farns Blom și francezul Oliver La Farge (în acea perioadă amîndoi profesori la universități din S.U.A.) au explorat succesiv regiunea Los Tuxtlas (Piedra Labrada, Vulcanul San Martin Pajapan) și luncile mlăștinoase ale rîului Tonalá (frontiera dintre statele Veracruz și Tabasco) unde aveau să descopere cea mai importantă așezare a lumii olmece cunoscută pînă atunci : Insula La Venta. După ce, în cartea lor de călătorie (*Tribes and Temples — Triburi și temple —1926*), Blom și La Farge descriau amănunțit un al doilea cap colosal, similar monolitului de la Hueyapan, arheologii încep să se intereseze de această civilizație răsărită ca din senin — mai întîi Hermann Beyer (1927), apoi Marshall H. Saville (1929), George C. Vaillant și Albert Weyerstall (1932). În 1938—1939 a avut loc prima campanie de săpături sistematice în zona Tres Zapotes — Hueyapan, efectuată de Clarence Weiant și Matthew Stirling, omul care avea

PLANUL AȘEZĂRII DIN LA VENTA
(după Bernal)

să devină unul dintre primii cercetători specializați în civilizația olmecă, legîndu-și definitiv numele de cele mai importante descoperiri privind această lume. Săpăturile sale ulterioare (1941) în La Venta (împreună cu Philip Drucker) au dus la dezgroparea unor monumente celebre astăzi : „Altarul celor cinci gemeni", „Stela unchiului Sam", patru capete colosale, o piramidă impresionantă, așa-numitele „ofrande masive" de serpentin etc. Noi săpături efectuate tot de Stirling și Drucker, dar în 1946, au dus la găsirea unor alte centre olmece, San Lorenzo și Potrero Nuevo (așezate pe Rîul Chiquito din statul Veracruz). Dintre ele, San Lorenzo a fost studiat în anii 1964-1968 și de Michael D. Coe, arheolog de la Universitatea Yale, care a constatat că, în afara celor șapte capete uriașe și a celor 75 monumente de la San Lorenzo, olmecii construiseră chiar... Platoul San Lorenzo, o incredibilă colină artificială măsurînd 1 200 m lungime, 50 m înălțime și conținînd sute de construcții piramidale sau prismatic-dreptunghiulare, precum și un sistem de canale subterane racordate la 20 de bazine de drenaj (numai pentru ridicarea acestui complex arhitectural s-au folosit milioane de tone de bazalt și pămînt, de către un popor ce nu cunoștea roata sau animalele de povară).

În anii 1955 și 1964, datări cu C_{14} ale unor rămășițe de lemn carbonizat găsite în La Venta și, respectiv, San Lorenzo au stabilit că prima așezare pare să fi fost fondată prin 1154 î.e.n., iar cea de-a doua între anii 1500—1200 î.e.n. Trebuie remarcat faptul că rămășițele de materii organice sînt extrem de puține, scheletele de oameni sau animale fiind distruse în doar cîțiva ani de umiditatea excesivă a aerului și solului, iar șansele de a se găsi fragmente de vegetație carbonizată rămînînd foarte reduse. În consecință, datarea lumii olmece rămîne incertă, elementele pe care se bazează fiind ridicol de puține ; cercetări recente (1984) au dus la ipoteza că principalele așezări olmece ar putea fi cu sute de ani mai vechi decît se credea pînă în prezent. În ceea ce privește întinderea teritoriului stăpînit de acest popor enigmatic, lucrurile nu sînt cituși de puțin mai clare. Zona „metropolitană" olmecă pare să fi avut circa 18 000 km^2, de la Cerro de Las Mesas și Nopiloa (Rio Blanco — statul Veracruz) în nord-vest, pînă la San Lorenzo și Potrero Nuevo (Rio Chiquito — statul Veracruz) în sud și, respectiv, La Venta (Rio Tonalá — statul Tabasco) în est. În 1988 se cunoșteau în Mexic circa 40—45 de așezări și centre de ceremonie olmece (dintre care 90% în statul Veracruz și 10% în statul Tabasco) ; după 1970 au fost găsite cîteva centre și monumente de tip olmec și în nordul Guatemalei, în zonele de junglă mlăștinoasă care fac

ZONA METROPOLITANĂ OLMECĂ
(după Bernal)
Alvarado
r. Blanco
CERRO DE LAS MESAS
Tlacotalpan
NOPILOA
CERRO DE LA PIEDRA
EL MESÓN
REMOLINO
ROCA PARTIDA
Santiago Tuxtla
San Andres Tuxtla
TRESZAPOTES
San Martin Pajapan
l. de Catemarco
r. Hondo
Cosamaloapan
r. Papaloapan
r. San Juan
LACANADA
PIEDRA-LABRADA
PILAPAN
LAGUNA DE LOS CERROS
r. Chacalapa
CHINAMECA
Minatitlán
r. Coatzacoalcos
r. Tonala
LA VENTA
r. Blasillo
CRUZ DEL MILAGRO
ESTERO RABÓN
MEDIAS AGUAS
r. Chiquito
TENOCHTITLAN
SAN LORENZO
POTRERO NUEVO
Stațiune arheologică
Sat modern
Altitudine peste 200m
Mlaștini

parte din Peninsula Yucatán. Dar inima teritoriului olmec cunoscut arheologilor după 65 de ani de săpături rămîne regiunea dintre El Viejón și La Venta, străbătută de trei fluvii și zeci de rîuri și înălțîndu-se în medie doar cu 100 m deasupra mării. Climatul ei se poate caracteriza astfel : nouă luni pe an ploi torențiale și trei luni o căldură umedă, înăbușitoare, de cazan de aburi. Totuși, hrana, procurată atît prin agricultura sedentară (cultivarea porumbului), cît și prin vînătoare, pescuit și cules de fructe era mai mult decît abundentă, după cum arată detaliile fiziologice relevate de sculpturi (prezentînd în general personaje cu o evidentă tendință spre obezitate), precum și construcțiile monumentale, care necesitau, fără îndoială, mase de oameni alimentați bogat și variat (în special în proteine) pentru a putea depune eforturile istovitoare cerute de aceste munci titanice.

Cei care încearcă să descifreze lumea olmecă au de înfruntat dificultăți aproape insurmontabile. După cum constata Soustelle : „Contrar popoarelor din Lumea Veche, ca sumerienii sau hittiții, civilizația lor nu poate fi reconstituită cu ajutorul documentelor scrise. (Nu există — *n.a.*) nici tăblițe cu litere cuneiforme, nici inscripții bilingve sau dicționare folosite de scribi. Mesajul olmecilor ajunge pînă la noi numai prin centrele lor de ceremonie, prin delicatele statuete cizelate cu artă, prin gravurile și picturile rupestre și prin fragilele lor ceramici". Și, desigur, prin faimoasele capete uriașe, care le sînt caracteristice și au stîrnit mai multe controverse decît orice alte vestigii rămase de la ei.

Din punct de vedere antropologic, olmecii sînt o problemă. Oseminte s-au descoperit extrem de rar și, chiar dacă unele au beneficiat de condiții particulare de conservare, au ajuns pînă în zilele noastre prea incomplete pentru a putea permite stabilirea unui tip somatic. Un asemenea caz este cel al „Mormintului nr. 1" din Insula La Venta, un fel de „colibă" aproximativ cubică, construită din coloane cilindrice de bazalt și acoperită cu un tumulus. În interior au fost găsite osemintele a doi adolescenți, poate chiar copii, probabil băieți amîndoi, acoperiți cu un strat gros de ocru roșu. Dacă inventarul funerar (statuete de jad, discuri de obsidian, oglinzi de hematit și magnetit) s-a conservat perfect, în schimb osemintele sînt atît de distruse, încît nu s-au putut stabili cu certitudine nici vîrsta, nici sexul, nici cauzele morții, nici rasa căreia îi aparțineau defuncții. În aceste condiții, singura posibilitate de a determina apartenența rasială a olmecilor rămîne sculptura lor. Arheologii sînt extrem de divizați în această problemă : cei

Santiago Tuxtla — Cap colosal

„tradiționaliști“ susțin că olmecii erau o populație pur mongolidă, avînd doar cîteva particularități zonale (în primul rînd obezitatea care a acționat și asupra trăsăturilor feței); cei „fanteziști“ susțin ipoteza migrării unei populații negride din Africa și chiar a unei populații albe din Europa, care au stat la originea formării poporului olmec. „Moderații“ afirmă (și demonstrează) că adevărul este pe undeva pe la mijloc. Pentru că, dacă teoriile lui R. A. Jairazbhoy, care vede în olmeci orice (egipteni, negri, chinezi, sumerieni, semiți) în afară de indieni nu rezistă unei analize atente, nici cele ale lui Soustelle, care ignoră elementele vădit negrido-europide din fizionomia statuilor, atribuindu-le unor „particularități locale“ (unice în amîndouă Americile și reduse la 10% din totalul olmecilor și așa nu prea numeroși ? !) nu par să se apropie de realitate.

De fapt, problema este următoarea: marea majoritate a statuetelor, a picturilor rupestre, basoreliefurilor și chiar o

Hueyapan — Cap colosal

parte a statuilor mari prezintă același tip asiatic cu ochi oblici, mongolizi, caracteristic tuturor populațiilor de indieni mezo-americani, dar avînd o particularitate — fața rotundă, nasul turtit și buzele groase (caracteristică pentru această categorie, ce reprezenta, se pare, tipul „clasic" olmec, ar fi statuia „Prințul" descoperită la Cruz del Milagro, regiunea Sayula din statul mexican Veracruz). Există însă și alte două categorii de statui, care nu se încadrează in acest canon. Prima ar fi așa-numita

„grupare a Unchiului Sam", ai cărei reprezentanți tipici sînt cel de pe „stela nr. 3" din La Venta și „Luptătorul" din Uxpanapa (statul Veracruz). Acest gen de statui confirmă prezența unei minorități (plasate spre vîrful piramidei sociale) aparținînd rasei albe : personajele au nas acvilin, barbă și mustăți, chipul și corpul nu păstrează urmele obezității olmece, pomeții nu protuberează, ochii nu sînt oblici, craniul nu prezintă urmele deformării după canoanele frumuseții olmece etc. În sfîrșit, a doua categorie o constituie capetele uriașe. Acești monoliți ajungînd adesea pînă la 25 tone greutate (uneori chiar mai mult) redau foarte realist un tip care nu poate fi considerat exclusiv mongolid. Căci, dacă așa-numitul „cap nr. 2" din Tres Zapotes, „capul nr. 1" din La Venta și cel din Santiago Tuxtla (singurul cu ochii închiși) au un prognatism și niște trăsături clar asiatice, în schimb altele, cum ar fi cel din Hueyapan, „capul nr. 1" din San Lorenzo, dar în special „capetele nr. 2 și 3" din La Venta și „capul nr. 1" din Tres Zapotes au elemente de fizionomie tipic negride — arcadele proeminente, nările mult lățite, osul nazal neprotuberant, bărbia rotundă, buzele mai groase decît cele ale olmecilor și reliefîndu-se clar în afară, și, în special, acel pliu inferior dat de partea orbitală a mușchiului orbicular al ochiului, care nu este caracteristic rasei mongolide și nu apare la alte statui olmece. De altfel, faptul că unele capete uriașe prezintă trăsături mixte afro-asiatice, iar unele statui tip „Unchiul Sam" au ochii oblici nu înseamnă decît că artistul s-a conformat unui canon estetic la modă sau că grupările albe și negre, minoritare, erau obligate, mai devreme sau mai tîrziu să accepte căsătorii interrasiale, pierzîndu-se treptat în marea masă a mezoamericanilor.

Aceste capete uriașe, reprezentînd în opinia multor arheologi „eroi, conducători sau mari preoți" poartă căști ciudate (făcute, pare-se din fîșii de piele) asemănate adesea cu căștile aviatorilor din primul război mondial sau cu cele ale jucătorilor de baseball americani. Este interesant de remarcat că o parte din ele prezintă un detaliu ce revine constant : curelele care se petrec pe sub bărbie au, la îmbinarea cu marginea căștii, un cerc rotund, ca o capsă metalică. Or, olmecii nu cunoșteau metalele, sau cel puțin așa s-a dedus de vreme ce în așezările lor nu a fost găsit nici un obiect metalic (care, oricum n-ar fi putut rezista mediului corosiv al junglei golfului Mexic vreme de peste trei milenii). Problema cea mai importantă în legătură cu sculpturile acestea impresionante rămîne însă proveniența și transportarea materialului și modul de cioplire.

San Lorenzo — Cap colosal nr. 1.

Dimensiunile cîtorva dintre monoliți sînt fără îndoială grăitoare :

Capul nr. 1 din La Venta — 2,41 m înălțime, 6,40 m circumferință, 24 t greutate.

Capul nr. 2 din La Venta — 1,63 m înălțime, 4,24 m circumferință, 11,8 t greutate.

Capul nr. 4 din La Venta — 2,26 m înălțime, 6,50 m circumferință, 19,8 t greutate.

Capul nr. 1 din San Lorenzo — 2,85 m înălțime, 5,90 m circumferință, 25,3 t greutate.

Capul nr. 3 din San Lorenzo — 1,78 m înălțime, 4,02 m circumferință, 9,4 t greutate.

Capul aflat astăzi la Santiago Tuxtla (dar descoperit în regiunea Cerro El Vigia-Veracruz) — 3,40 m înălțime, 9,42 m circumferință și aproximativ 34 t greutate.

Capetele uriașe, ca și o parte din monumentele caracteristice olmecilor („altarul nr. 1" din La Venta : 1,85 m înălțime, 2,80 m lungime, 2,65 m lățime ; „altarul nr. 4" din La Venta : 1,60 m înălțime, 3,19 m lungime, 1,90 m lățime ; „altarul nr. 14" din San Lorenzo : 1,83 m înălțime, 3,48 m lungime, 1,52 m lățime, fiecare dintre ele cîntărind între 8 și 19 tone), coloanele cilindrice ale „mormîntului-colibă nr. 1" din La Venta și zecile de coloane prismatice care delimitează așa-numita „curte ceremonială a complexului A" din La Venta (cîntărind între 700 kg și 1 000 kg una) sînt cioplite fără excepție din bazalt dur și greu. Celelalte statui și monumente mari sînt din blocuri de andezit, rocă vulcanică mai puțin dură decît bazaltul, însă nicidecum mai ușoară. Or, cele mai apropiate surse de andezit și bazalt sînt Munții Los Tuxlas (în special masivul Cerro Cintepec) situați la circa o sută de kilometri în linie dreaptă de La Venta și, respectiv San Lorenzo. Și aceasta nu este totul. O singură „ofrandă masivă", cum este cea din La Venta (o uriașă groapă de 8 m adîncime, 20 m lungime și 17 m lățime) umplută cu plăci juxtapuse de serpentin și straturi de argilă divers colorată (totul acoperit cu pămînt) a necesitat 1 000 tone de serpentin și aproape tot atîta argilă colorată. Cele mai apropiate zăcăminte de serpentin (mineral foarte dur, rezultat prin hidroliza silicatului de magneziu) se află în bazinul rîului Balsas și, mai ales, pe teritoriul actualului stat mexican Puebla, găsindu-se deci de partea cealaltă a istmului ce separă Pacificul de Atlantic, la sute de kilometri vest de zona metropolitană olmecă. După cum conchidea Soustelle : „Este uimitor cîtă energie au consacrat olmecii căutării, extragerii, transportării, prelucrării și, în sfîrșit, îngropării (aparent fără sens — *n.a.*) unor enorme cantități de pietre grele".

Cum au fost transportați monoliții de bazalt din Cerro Cintepec (dacă de acolo provin) în La Venta și San Lorenzo ? Olmecii nu aveau animale de povară și nu cunoșteau roata

San Lorenzo — Cap colosal nr. 2.

(sau n-o foloseau), dar, oricum, aceste mijloace de tracțiune ar fi fost inutile în jungla mlăștinoasă ; din motive similare (lipsa drumurilor capabile să suporte o greutate mare, lipsa de consistență a solului îmbibat cu apă) nu se poate admite ipoteza tîrîrii monoliților pe straturi de bușteni (cu atît mai mult cu cît olmecii nu erau nici foarte numeroși și nici prea războinici

San Lorenzo — Cap colosal nr. 4.

ca să dispună de mînă de lucru ieftină, furnizată de prinşii în lupte sau raiduri). Soustelle sugerează că blocurile de piatră au fost transportate pe plute, de-a lungul coastei atlantice, din zona Los Tuxtlas pînă la gura Rîului Tonalá şi apoi, urcînd pe cursul lui pînă la Insula La Venta. Similar s-ar fi petrecut lucrurile cu pietrele pentru San Lorenzo, care ar fi fost aduse pînă la gura Rîului Coatzacoalcos şi apoi în sus pe acesta şi pe afluentul său, Rîul Chiquito pînă în apropiere de locul amplasării. Ipoteza este seducătoare prin simplitatea ei, dar nu rezistă unei analize atente. În primul rînd, olmecii nu erau un popor de navigatori, ci aparent, de oameni ai junglei. Pescari din necesitate, făuriseră luntre monoxile care le permiteau să se aventureze pe rîuri şi fluvii, uneori la cîteva sute de metri în largul coastelor atlantice, să transporte cîteva zeci de kilograme de peşte, să urmărească broaşte ţestoase ; dar nimic din vestigiile olmece nu atestă calităţile marinăreşti obligatorii pentru construcţia şi manevrarea (cîrmirea, propulsarea) unor plute sau bărci destul de mari pentru a putea încărca greutăţi de 20 de tone (nave ale căror imagini sau vestigii nu au fost găsite nicăieri de altfel). Nimic nu sugerează existenţa unei flote importante, a unei vieţi economice legate de comerţul pe apă ; ar fi ridicol să se considere că olmecii nu foloseau flota decît la transportul pietrelor pentru statui şi monumente, spre centre de ceremonie şi urbane situate în junglă, *specific terestre*. De ce dintre toate aşezările olmece descoperite pînă în prezent nici una nu este port la mare şi doar cîteva sînt situate aproape de fluviu ? De ce basoreliefurile şi picturile rupestre înfăţişînd negustori îi arată întotdeauna pedeştri, niciodată în bărci sau plute ? De ce nu s-a descoperit măcar o singură statuie ori statuetă, un singur basorelief sau desen rupestru care să reprezinte un personaj olmec într-o barcă, şi asta în ciuda faptului că pescuitul era o ocupaţie destul de frecventă? Oare nu este dovedită astfel lipsa de preocupare a unui popor continental pentru probleme legate de navigaţie ?! Jadul albastru-verzui folosit de olmecii din La Venta şi San Lorenzo nu poate fi întîlnit decît în Peninsula Nicoya (Costa Rica) şi la Guerrero, în masivele de roci metamorfice din bazinul Rîului Balsas (Mexic) situate la 900 km şi, respectiv, 500 km în linie dreaptă de centrul zonei metropolitane. Or, printre desenele gravate pe stînci şi figurile în stil olmec descoperite în aceste locuri nu se află nici o singură reprezentare de navă. Se impune deci concluzia că miile de tone de piatră şi argilă colorată necesară construcţiilor şi artei olmece au fost aduse prin junglă, pe drumuri defrişate în prealabil. Dar de unde

Cruz del Milagro — „Prințul"

masele de oameni și uneltele necesare unei astfel de între-prinderi care, în secolul nostru a putut fi realizată abia după 1950, cu utilaje speciale ? !

Cum au fost desprinse și cioplite uriașele stînci vulcanice, bazaltul și andezitul, plăcile de serpentin, hematitul și magnetitul, pietre extrem de dure ? Olmecii nu cunoșteau metalele

sau cel puțin așa se consideră, avînd în vedere multitudinea de obiecte uzuale de piatră, absența oricărui obiect metalic și a oricărei urme de extragere și prelucrare a vreunui metal. Dar era oare nevoie ca acest metal să fie topit, turnat, forjat ca în Lumea Veche ? În La Venta au fost descoperite șapte oglinzi concave făcute din hematit, magnetit și ilmenit (oxizi naturali de fier și fier-titaniu, foarte duri). Uneltele făurite din astfel de roci cu înalt conținut metalic ar fi putut sparge piatra obișnuită la fel ca acelea din metal pur. Dar cu ce au fost realizate aceste unelte ? ! J.E. Gullberg, un specialist citat de Soustelle, afirma : „Ne este imposibil să reconstituim tehnica utilizată pentru fabricarea oglinzilor olmece (...) Fața concavă a fost executată cu o grijă care pare să depășească normele celor mai desăvîrșiți șlefuitori de pietre prețioase". Experiențele au arătat că, datorită luciului fără cusur și calculării perfecte a curburii, ele concentrează lumina solară într-o rază atît de puternică încît poate incendia chiar și jungla veșnic umedă a golfului. Modul de execuție a acestor obiecte rămîne însă o enigmă, căci în zonă nu există minerale mai dure, cu care să poată fi tăiate și șlefuite hematitul și ilmenitul.

Un mister similar este „piramida" din Insula La Venta. Acest monument straniu, descoperit în 1925, dar degajat complet abia în 1968, se prezintă sub forma unui con ascuțit, brăzdat de zece șanțuri adînci, plasate la intervale regulate și avînd pereții taluzați, cu margini proeminente, ca niște nervuri. „Piramida" este făcută din pămînt bătătorit, acoperind straturi de argilă ; întrucît nu s-au efectuat sondaje, nu se cunoaște ce ascunde interiorul. Înălțimea monumentului este de 34 m, diametrul de 140 m, masa de circa 99 000 m^3 — dimensiuni modeste comparativ cu piramida Soarelui de la Teotihuacán (840 000 m^3), dar impresionante pentru o construcție situată în mijlocul junglei. „Piramida" din La Venta este unică în amîndouă Americile — singurul monument relativ asemănător este uriașa piramidă tronconică de la Cuilcuilco (Mexic) ; dar cea din La Venta, în afara cazului că este un tumul, nu sugerează, cu aspectul ei de vulcan brăzdat de albiile lavei, decît o ipoteză — a fost ridicată pentru „îmblînzirea" unei divinități a Pămîntului, asociată de olmeci cu erupțiile vulcanice și cutremurele. Este interesant de remarcat, după cum constata Soustelle, că La Venta se află la 100 km de vulcanii din Los Tuxtlas și că în masivele Cerro Cintepec și San Martin Pajapan există numeroase vestigii olmece : capete uriașe, altare, urme de locuințe. Dar săpăturile arheologice au demonstrat că așezările din munți sînt ulterioare celor din La Venta, deci ipoteza

Uxpanapa — „Luptătorul".

migrării olmece din Munţii Sierra în jungla Golfului ca urmare a unor catastrofe vulcanice nu pare valabilă. Totuşi, olmecii au fost un popor de munteni — altfel de ce şi-ar fi lucrat monumentele în piatră, cu atîta trudă, cînd aveau la dispoziţie lemn în cantităţi nelimitate ? Practic, aşa cum observau Stirling şi Coe, nici unul din specialiştii care s-au ocupat de această

Gualupito — Cap de tip „baby-face".

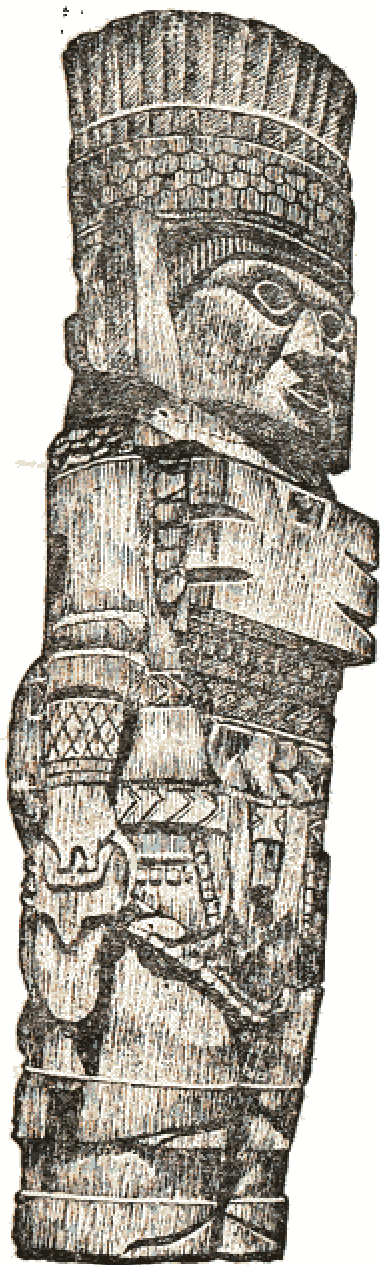
civilizație nu i-a putut găsi patria originară. Predilecția pentru pietre dure folosite ca unelte, arme și material de construcție și teama de vulcani nu se potrivesc cultului unui zeu-jaguar (animal specific junglei) ; ori poate că ultimul a apărut o dată cu stabilirea în zonele de selvă, unde jaguarul este atotputernic. Obsesia olmecilor privind această fiară era atît de mare, încît mai mult de jumătate din sculpturile, basoreliefurile și desenele lor rupestre prezintă jaguari, oameni cu trăsături de feline, împreunări între femei și jaguari etc. (Se remarcă faptul că olmecii au introdus primii această temă în Lumea Nouă, ea neexistînd la viracochas ; ulterior însă, aproape toate populațiile indiene din ambele Americi au adoptat-o. Personaje mixte om-felină se întîlnesc în fortăreața Chavin do Huantar și pe Platoul San Augustin ; statuete și desene reprezentînd împreunări dintre femei și jaguari sînt frecvente la culturile Moche și Chavin ; aztecii și mayașii aveau mituri legate de biruința jaguarului asupra întregii lumi vii de pe planetă ; apașii pueblo și unele triburi din Matto Grosso închideau fete în vizuinele de pume și jaguari pentru a „domoli" astfel fiarele.)

Cine au fost olmecii ? Lumea lor, insuficient cunoscută, a trecut, se pare, printr-o fază formativă (anii 2500—1500 î.e.n.), una de fixare a stilurilor și tradițiilor (1500—1200 î.e.n.), una clasică, de maximă înflorire și expansiune (1200—600 î.e.n.) și a încetat să mai existe prin anii 400 î.e.n. Marile centre de ceremonii, La Venta și San Lorenzo au fost părăsite, aparent fără motiv, și colbul uitării s-a așternut peste ele. Apoi, prin anii 300 î.e.n., un val de ură și de violență distructivă s-a abătut asupra acestor așezări. Populații necunoscute, poate mezo-americanii localnici, poate alții veniți din nord au depus un efort colosal de a șterge orice urmă a civilizației olmece : zidurile au fost doborîte, statuile și altarele sfărîmate în bucăți, s-a încercat pînă și mutilarea capetelor colosale prin lovituri repetate cu blocuri de piatră, lăsate să cadă asupra lor de la înălțime. Apoi, totul a fost îngropat sub straturi groase de pămînt. Inițial, arheologii au presupus că se produsese o revoltă a populațiilor neolmece din zona metropolitană, obligate la o muncă titanică și fără vreun sfîrșit previzibil de către olmeci, pentru care construirea centrelor ceremoniale (cu complicatul lor ansamblu de clădiri, statui, sculpturi diverse, canale de drenaj, tumuli, „ofrande masive", coline în formă de trunchiuri de con etc.) era mai importantă decît păstrarea unor bune relații cu populațiile dependente sau aliate. Dar săpăturile anilor '70 au demonstrat că așezările olmece au fost părăsite *înainte* de furtuna devastatoare dintre secolele al III-lea și al

II-lea î.e.n. De ce şi unde au plecat olmecii, de ce şi cine le-a distrus oraşele pustii, din cîte grupări de populaţii era compus întregul numit astăzi „lumea olmecă“ şi ce relaţii se stabiliseră între aceste grupări, ce conflicte interne sau ce duşmani externi avea de înfruntat această lume, care-i erau scopurile, modul de viaţă, credinţele, forma de organizare politică şi socială — toate aceste probleme rămîn departe de a fi clarificate. Influenţa civilizaţiei olmece asupra celor mezoamericane ulterioare (mayaşă, toltecă, totonacă, aztecă etc.) este evidentă şi incontestabilă. Dar cine îi influenţase pe olmeci ? Arta lor, sculptura, mica statuerie, scrierea (nedescifrată), stilul de veşminte şi podoabe, urbanistica nu prezintă prea multe forme tranzitorii (capetele uriaşe sculptate în perioada „formării stilurilor“ şi cele din perioada de apogeu nu vădesc nici o diferenţă de stil sau realizare), aşa-numitele faze „formative“ şi „de cristalizare“ (2500—1200 î.e.n.) fiind adoptate prin convenţie de către arheologii care nu s-au putut deprinde cu ideea că o astfel de civilizaţie uimitoare a apărut „din senin“.

Cu excepţia influenţelor antropologice (grupările albă şi neagră), Lumea Veche nu pare să fi contribuit (sau în orice caz nu direct) la formarea populaţiei, societăţii şi culturii olmece. Mici asemănări există, spre exemplu pectoralii (bucăţi de stofă împodobită cu pietre scumpe sau plăci de metal preţios purtate pe piept de bărbaţi), comuni demnitarilor olmeci şi egipteni ; la fel şi obiceiul femeilor de a-şi lăsa sinii sau chiar tot bustul neacoperit. Mai tulburătoare sînt însă monumentele „nr. 2“ din Potrero Nuevo şi „nr. 18“ din San Lorenzo, reprezentînd cîte o dală de piatră, susţinută pe umeri de personaje masive, încovoiate sub povară. O reluare a legendei lui Atlas ? Sculpturi pe această temă au mai fost găsite în Creta, Malta, Egipt, oferindu-le grecilor încă un personaj pentru fascinanta lor mitologie. Desigur, astfel de elemente sînt, momentan, prea puţine pentru a putea duce la o concluzie bine argumentată ; nu este exclusă însă posibilitatea ca o parte dintre conducătorii olmecilor, acei „eroi“, „căpetenii războinice“ sau „mari preoţi“ asimilaţi statuilor europide de tip „Unchiul Sam“ şi capetelor uriaşe de tip negrid, mulatru sau afro-asiatic să fie urmaşi ai unor expediţii, contoare sau colonii atlante.

Cîte urme impresionante, cîte dovezi incontestabile despre existenţa civilizaţiei „fiilor lui Atlas“ nu au rămas şi stau astăzi la dispoziţia cercetătorilor care, nu întotdeauna sînt dispuşi să le vadă ? ! Statuile monolitice din Honduras (7 m înălţime) ; uriaşele piramide de la Sihuatan (Salvador), Cholula, Copan şi Palenque (Mexic) ; sistemele de irigaţii ciudat de

Tula —
„Statuie-coloană"
toltecă.

asemănătoare din Yucatán (Mexic), Nielta și Ronda (Spania), bazinul Orinocco-ului (Brazilia), Egipt, Sumer și Italia etruscă ; picturile murale egiptene din timpul Regatului Timpuriu (3000—2778 î.e.n.) și al Regatului Vechi (2778—2263 î.e.n.), arătînd clar diferența antropologică dintre castele conducătoare (tip europid pronunțat) și populația autohtonă (tipuri negride, asiatice, orientale) ; folosirea unor elemente arhitecturale comune (construcția în trepte, bolta falsă, arcada ogivală, lipsa mortarului) atît în jurul Mediteranei (Egipt, Creta, Grecia miceniană, Malta, Sumer, Fenicia), cît și pe coastele Europei de Vest (Spania, Portugalia, Franța), pe cele est-americane (Mexic, Guatemala, Honduras, Brazilia), pe insulele atlantice (Canare, Bermude) și la ruinele scufundate descoperite în jurul acestora ; tradiția căsătoriilor cosanguine la familiile conducătoare din imperiile americane precolumbiene și regatul egiptean ; mumificarea similară a morților în Egipt, Sicilia, Sardinia, Malta, Canare și cele două Americi ; prezența unor mumii de oameni albi și blonzi cu aceeași grupă de sînge, în Egipt, Canare, Maroc, Sicilia și Mexic ; toate acestea și multe altele nu pot fi negate sau incluse, nici măcar forțat, în vechile modele interpretative.

Tradiții scrise sau orale ale popoarelor străvechi par să confirme existența unei „țări a oamenilor albi" în mijlocul Atlanticului, numită Atlan în America Centrală și de Sud, Ufa la triburile africane ashanti și yoruba, Aaru în Egipt, Avalon la celții britanici etc. Interesant de remarcat că, toate aceste tradiții, fie ele sumeriene, feniciene, egiptene, cartagineze, etiopiene, cretane, celte, africane, mayașe, quishe, guatemaleze sau honduriene afirmă, ca și Platon, că această țară a fost distrusă de cutremure, valuri seismice și inundații postglaciare într-o perioadă cuprinsă între anii 15 000—8 000 î.e.n., dar grupurile scăpate din catastrofă, ca și cele din colonii, baze navale și contoare s-au răspîndit atît în Lumea Veche, cît și în cea Nouă, contribuind din plin la civilizarea popoarelor de acolo, aflate în majoritatea cazurilor la început de drum.

Nu trebuie uitate dovezile geologice. În „dialogurile" sale, Platon susținea că scufundarea Atlantidei s-ar fi produs în anii 11 550 î.e.n. or, geologii sînt de acord astăzi că marile transgresiuni marine posterioare glaciației Würm au început în anii 12000 î.e.n. Chiar și zone marginale din continente cunoscute au fost înghițite de ape : între „dorsala Atlanticului" și coastele actuale ale Americii și, respectiv, Europei se pot distinge, pe fundul mării, albiile croite de fluviile Hudson și Missisippi (S.U.A.), Loara și Sena (Franța), Rin (R.F.G.) etc.,

pe vremea cînd aceste fluvii și teritoriile pe care le străbăteau mai erau încă la suprafață. Porțiunile de albii submerse au lungimi de 100—400 km. În 1898, o navă puitoare de cabluri transatlantice a scos, de la 3 000 m adîncime, într-un punct situat la 47° latitudine nordică și 29°40' longitudine estică (aproximativ 900 km nord de Azore), fragmente de lavă vitrificată avînd o compoziție chimică tipică bazaltului (tahilită). Bucățile de lavă se află astăzi la Muzeul Școlii de Mine din Paris și geologii consideră că ele nu s-ar fi putut forma decît la o presiune atmosferică normală, pe cînd zona era la suprafață, acum 40—50 000 de ani. Și nava sovietică de cercetări oceanografice *Mihail Lomonossov* a găsit în Atlanticul de Nord, în apropiere de Azore, un munte scufundat pe care există urme de vegetație fosilizată, veche (după estimările Mariei Klionova, profesor de mineralogie și geologie, aflată la bordul navei), de aproximativ 15 000 de ani.

În sfîrșit, iată și confirmări venind dintr-o direcție neașteptată : zoologia. Este cunoscut faptul că unele specii de petreli (atît din familia *Procellariidae*, cît și din familia *Hydrobatidae)* fac adesea, în cursul migrațiilor dinspre Europa spre cele două Americi sau dinspre Antarctica spre America de Nord și Europa, niște ocoluri inexplicabile, spre un anumit loc din Oceanul Atlantic, unde nu există pămînt : o zonă situată la intersecția diagonalelor care ar uni Brazilia cu Spania și respectiv Peninsula Florida cu Capul Verde. Or, petrelii, păsări în general marine, nu caută pămîntul pentru a se odihni sau a se hrăni, ci exclusiv pentru cuibărit — nu cumva, în memoria speciei le-a rămas imprimată existența unei întinderi de uscat situată în centrul Atlanticului, unde își puteau face cuiburile cu mii de ani în urmă ? Al doilea caz deosebit de interesant este cel al anghilelor (ordinul *Apodes*, familia *Anguillidae)*. Acești pești de apă dulce prezintă două forme ecologice ale aceleiași specii : anghila europeană *(A. anguilla)* și cea americană *(A. rostrata)* între care există diferențe fiziologice absolut minore și nici o diferență de comportament. Adulții ambelor specii migrează periodic pînă în mijlocul Atlanticului, mai precis în Marea Sargaselor, pe care o folosesc ca loc de reproducere și depunere a icrelor. Din icre se dezvoltă leptocefalii, peștișori cu aspect de frunză de salcie, care, după un timp, își schimbă forma și culoarea, devenind vermiformi și transparenți ca sticla și încep o migrație inversă (în cursul căreia mor pînă la 70% din ei), căutînd marile fluvii și rîuri europene și americane, unde, după 5—7 ani, ating stadiul de anghile adulte. Migrația anghilelor este de neînțeles pentru

zoologi : nu există nici un motiv biologic (sau măcar logic) invocabil pentru a explica de ce un pește de apă dulce alege exclusiv o zonă marină ca loc de reproducere, pentru a pieri apoi acolo, iar puii săi (adaptați la viața pelagică) se reîntorc în apele dulci continentale cu riscul extincției speciei. Oare nu este posibil ca acești pești să fi trăit inițial pe un pămînt situat în preajma Mării Sargaselor de la care ar fi ajuns relativ ușor în America și Europa înainte și după dispariția sa și pe care îl caută zadarnic, de mii de ani, obligați de informațiile conținute în cromozomii specifici ?

Atlantida lui Critias și Platon n-a fost o legendă, după cum n-au fost „mituri" nici informațiile despre Curentul Gulf-Stream (cu ramurile caldă și rece), cele două Americi situate la vest de Atlantida și Marea Sargaselor, despre care Platon n-avea, teoretic, de unde să fi aflat ceva.

Într-un fel, vestigiile lăsate de atlanți sînt de tip opus, dar și complementar celor ce provin de la viracochas. Despre „fiii Soarelui" se cunosc destule din punct de vedere antropologic și li se poate estima (chiar dacă nu explica) nivelul cultural, științific, tehnic, cultural etc. ; în schimb, localizarea certă a patriei lor originare este imposibilă deocamdată. Atlantida este localizată relativ precis (deși viitorul rezervă în mod sigur alte surprize cu privire la întinderea și configurația sa geografică), dar tipul rasial al atlanților (care par să fi avut atît trăsături nordice, cît și mediteraneene) este încă incert, iar civilizația lor poate fi studiată numai prin intermediul „urmelor indirecte", al influenței sale asupra olmecilor, mayașilor, egiptenilor, cretanilor, populațiilor din nordul și sudul Africii și din vestul Europei. Or, este sigur că mileniile și particularitățile locale au schimbat considerabil modelele inițiale, astfel încît despre cultura și civilizația atlantă nu se pot face decît presupuneri. Poate că descoperiri ulterioare vor completa imaginea despre această lume fascinantă ; dar pentru ca ele să devină posibile este nevoie de cercetări susținute. Căci, așa cum spunea Georges-Louis de Buffon : „Trebuie să adunăm fapte pentru a avea idei !"

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

LUCRĂRI DE SPECIALITATE, PUBLICISTICĂ ŞI BELETRISTICĂ. ENCICLOPEDII, ATLASE:

ARAMĂ, H. *Insulele fericite*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1986
BENNET, W.C. *Ancient Arts of the Andes*, New York, B.M.C., 1954
BERLITZ, CH. *The Bermuda Triangle*, Granada, Panther Books, Granada Publishing Limited, 1975
BERNAL, I. *The Olmec World*, *Berkeley*, University of California, 1969
BLEGEN, C.W., *Troy and the Troyans*, London, 1963
BLOM, F., AND LA FARGE, O., *Tribes and Temples*, New York, U.P. Ltd. 1926
BODARD, L., *Le Massacre des Indiens*, Paris, Gallimard, 1969
BRANIGAN, K., *The Foundation of the Palatial Crete*, London, 1969
BREUIL, H., *Quatre siècles d'art pariétal ; les cavernes décorées*, Paris, Montignac, 1952
BURLAND, C.A., *The People of the Ancient Americans*, London, Feltham, 1970
BURLAND, C.A., *Peoples of the Sun*, London Weidenfeld and Nicolson, 1976
BUSHNELL, G.H.S., *Peru*, London, 1963
CARNAC, P., *L'Histoire commence à Bimini*, Paris, Robert Laffont, 1973
COLIN, V., *Imposibila oază*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1984
DARWIN, CH., *Journal of Researches into the Natural History and Geology of the Countries Visited during the Voyage of H.M.S. Beagle round the World*, London, John Murray, 1845 (consultată ediţia a XI-a, apărută în 1951)
DESBOROUGH, V.R., *The Last Mycenaeans and their Successors*, Oxford, 1964
EVANS, SIR A., *The Palace of Minos at Knossos*, vol. I—IV, London, 1921—1936
EVANS, J., *Time and Chance. The Story of Arthur Evans and his Forebears*, London, 1943
GIRARD, R., *Popol Vuh*, Paris, Payot, 1954
HAWKINS, G.S., *Stonehenge Decoded*, London, 1979
HEMMING, J., *The Conquest of the Incas*, London, 1970
HEYERDAHL, TH., *The Kon-Tiki Expedition*, London, Allen and Unwin, 1954
HEYERDAHL, TH., *Aku-Aku*, London, Ullstein, 1957
HEYERDAHL, TH., *The Ra Expedition*, London, Forum, 1971
HIGGINS, R.A., *The Greek Bronze Age*, London, 1970

HUTCHINSON, R.W., *Prehistoric Crete*, London, Harmondsworth, 1962
KANTOR, H., *The Aegean and the Orient in the Second Millenium BC*, Bloomington, University of Indiana, 1947
LANNING, E., *Peru Before the Incas*, London, Engelwood Cliffs, 1967
LEROI-GOURHAN, A., *Le Prehistoire de l'Art Occidental*, Paris, Editeur a Paris, 1965
LUCE, J.V., *The End of Atlantis*, London, 1969
MATZ, FR., *Kreta, Mykene, Troja*, Stuttgart, J.G. Cotta'sche Buchhandlung Nachf. GmbH., 1957
MAUROIS, A., *Histoire D'Angleterre*, Paris, A. Fayard et Cie, 1967
PALMER, Z.R., *Mycenaeans and Minoans*, London, 1961
PENDLEBURY, J.D.S., *The Archaeology of Crete*, London, 1939
PETRIE, SIR W.F., *Stonehenge : Plans, Description and Theories*, London, 1880
SCRANTON, R.L., *Aesthetic Aspects of Ancient Art*, London, 1967
SNODGRASS, A., *Early Greek Armour and Weapons*, Edinburg, 1964
SNODGRASS, A., *Arms and Armours of the Greeks*, London, 1967
SOUSTELLE, J., *Les Olmèques. La plus ancienne civilisation du Mexique*, Paris, Arthaud, 1979
STUKELEY, W., *Stonehenge : A temple Restored to the Druids*, London, 1740 (consultată ediţia a V-a, apărută în 1921)
VENTRIS, M., CHADWICK, J., *Documents in Mycenaean Greek*, London, 1956, Cambridge, 1959
WEBSTER, T.B.L., *From Mycenae to Homer*, London, 1958
WUTHENAU, A. VON., *Unexpected faces in ancient America 1500 BC — AD 1500. The historical testimony of Precolumbian artists*, New York, Crown Publishers, 1975
* * * *Atlas Géant International*, Paris, Éditeur a Paris, 1982
* * **Captain Cook's Voyages of Discovery*, London, Everyman's Library, 1960
* * * *Das Tierreich nach Brehm*, Leipzig, Urania, 1961
* * * *L'Encyclopaedia Universalis*, vol. 1—21, Paris, France Publications, Éditeur a Paris, 1968—1975, S.A. — 1980
* * * *The New Encyclopaedia Britannica*, vol. 1—30, London, Benton Publisher, 1943—1974.

COLECŢII DE REVISTE :

NATIONAL GEOGRAPHIC, (National Geographic Society, 17th and M. Sts. N.W. Washington DC 20036 — U.S.A.), 1960 — 1988
NATURAL HISTORY, (Publ. of American Museum of Natural History, Central Park West at 79th. Street, New York, N.Y. 10024 — U.S.A.), 1964—1988
NATURE, (Macmillan Journals Ltd., Brunel Road, Basingstoke Hants, RC 21-2XS-UK.), 1902—1988.
OMNI, (1965 Broadway, New York, N.Y. 10023—5965—U.S.A.), 1979—1988.
SCIENCE ET VIE, (Excelsior Publications, S.A.5, Rue de la Baume — 75 008 Paris — France), 1958—1988.

CUPRINS

DE ACELAŞI AUTOR :

DEOCAMDATĂ... ENIGME
Bucureşti, Editura Sport-Turism, 1984, 1986

ZBORUL 19
Bucureşti, Editura Albatros, 1985 (în colaborare)

DIN TAINELE NATURII
Bucureşti, Editura Sport-Turism, 1987

NEŞTIUTA NATURĂ
Bucureşti, Editura Ion Creangă, 1988

URME DE PAŞI ÎN COSMOS
Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1989

Redactor : EUGENIA VISINOIU
Tehnoredactor : ECATERINA ALBICI

Coli de tipar : 13
Bun de tipar : 19.02.1990

Tiparul executat sub comanda nr. 90 460
la Combinatul Poligrafic București — ROMÂNIA

